

**De Egyptische oogontsteking onder de koninklijke Pruissische bezetting in Mainz ... / Met eene voorrede en eenige bijvoegsels von F. van der Breggen.**

**Contributors**

Rust, Johann Nepomuk, 1775-1840.  
Breggen, F. van der.

**Publication/Creation**

Amsterdam : L. Van Es, 1821.

**Persistent URL**

<https://wellcomecollection.org/works/tg42qdg6>

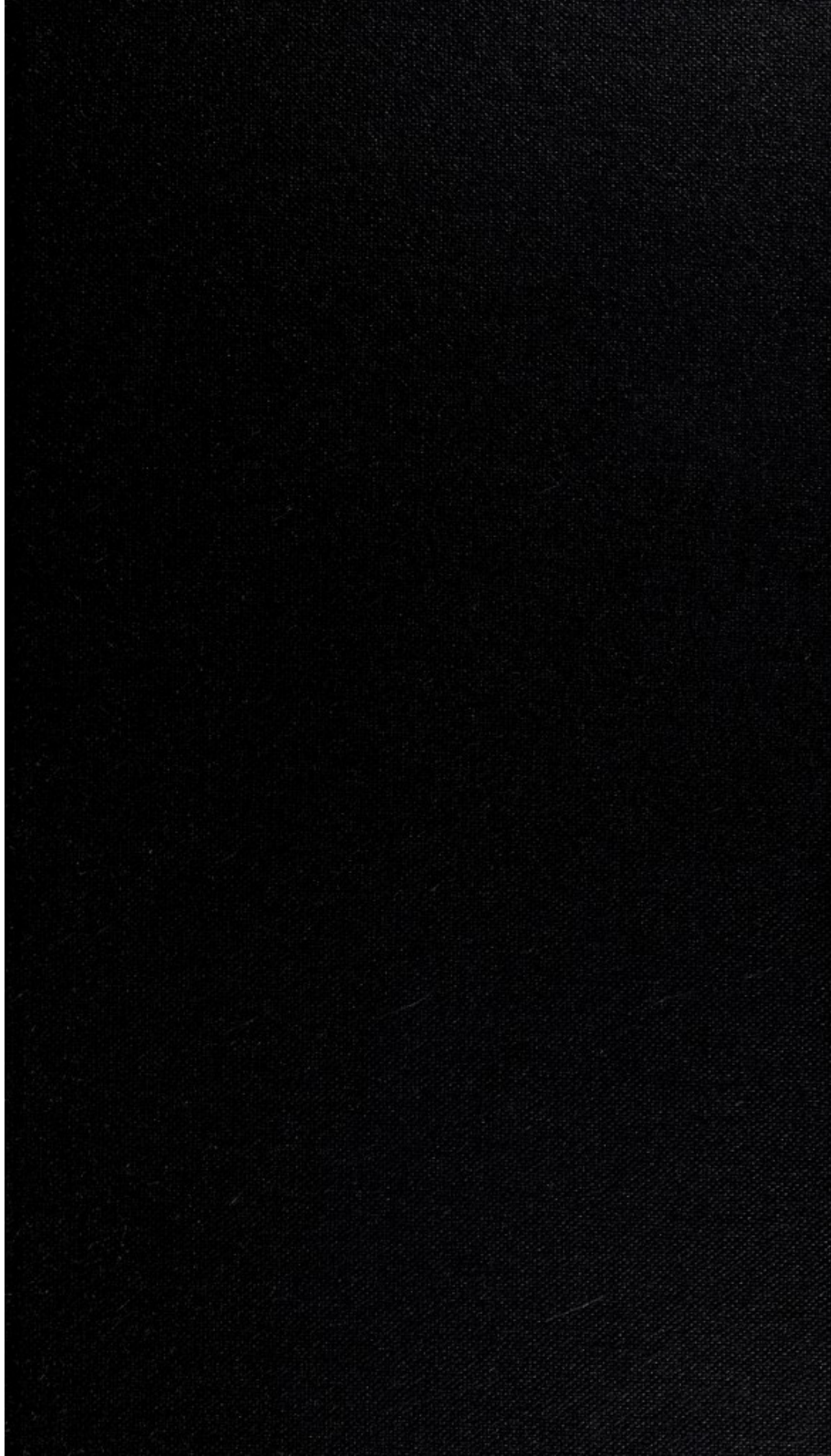
**License and attribution**

This work has been identified as being free of known restrictions under copyright law, including all related and neighbouring rights and is being made available under the Creative Commons, Public Domain Mark.

You can copy, modify, distribute and perform the work, even for commercial purposes, without asking permission.



Wellcome Collection  
183 Euston Road  
London NW1 2BE UK  
T +44 (0)20 7611 8722  
E [library@wellcomecollection.org](mailto:library@wellcomecollection.org)  
<https://wellcomecollection.org>





45219/B

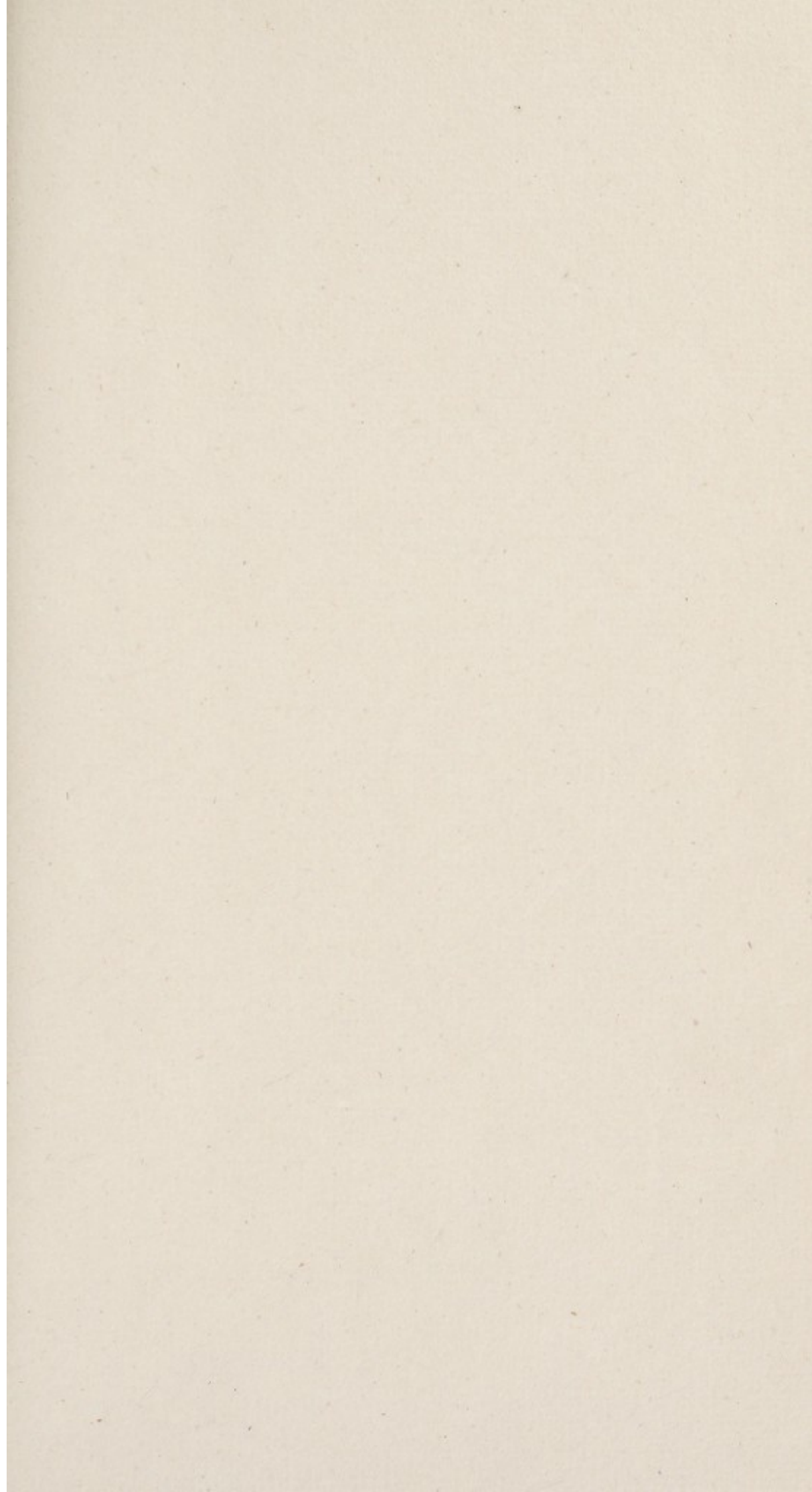


Digitized by the Internet Archive  
in 2018 with funding from  
Wellcome Library

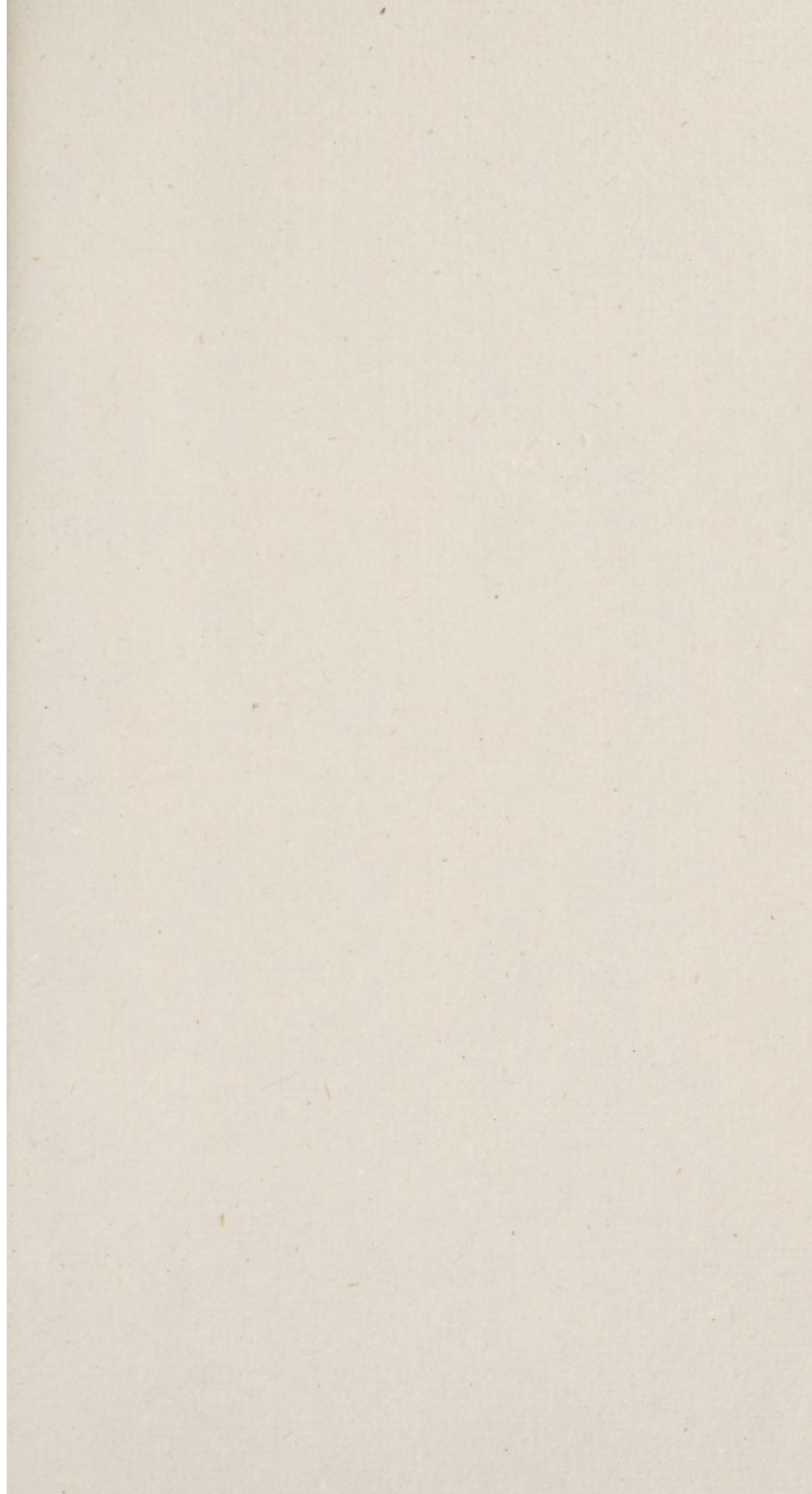
<https://archive.org/details/b29307338>

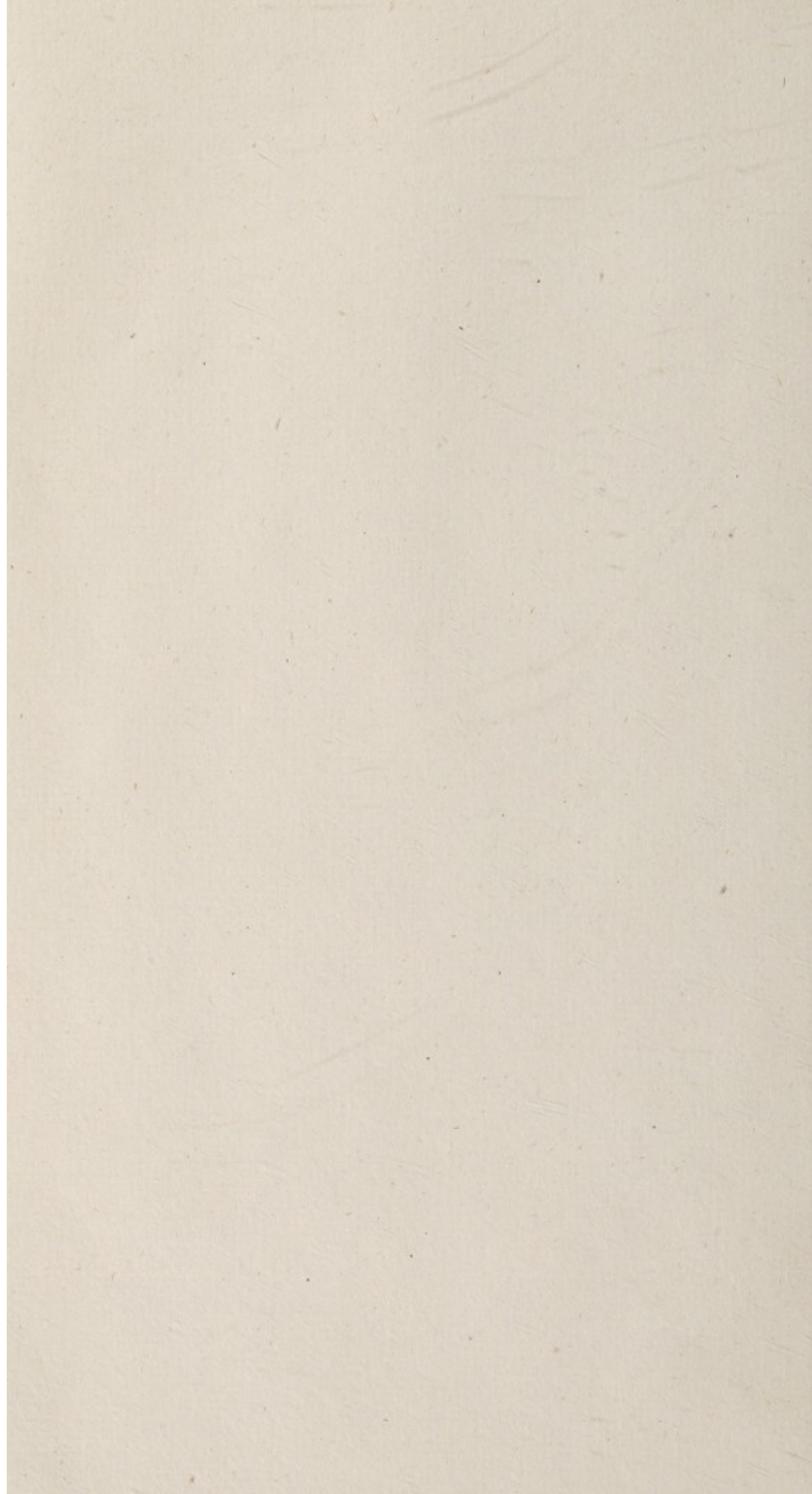














DE EGYPTISCHE  
OOGONTSTEKING

ONDER DE  
KONINKLIJKE PRUISSISCHE BEZETTING  
IN MAINZ.

EENE BIJDRAGE TOT DE NADERE KENNIS EN  
BEHANDELING DEZER, IN ALLE LEGERS  
ZOO VEEL VERWOESTING AANGE-  
BRAGT HEBBENDE, OOGZIEKTE,

DOOR

*Dr. JOH. NEP. RUST,*

RIDDER VAN DEN ROODEN ADELAAR EN VAN HET  
YZERE KRUIS VAN PRUISSEN,  
ENZ. ENZ. ENZ.

MET EENE

VOORREDE EN EENIGE BIJVOEGSELS

VAN

*F. VAN DER BREGGEN, CORNZ,*

MED. DOCT. EN HOOGLEERAAR IN DE  
MEDICYNEN, TE AMSTERDAM.

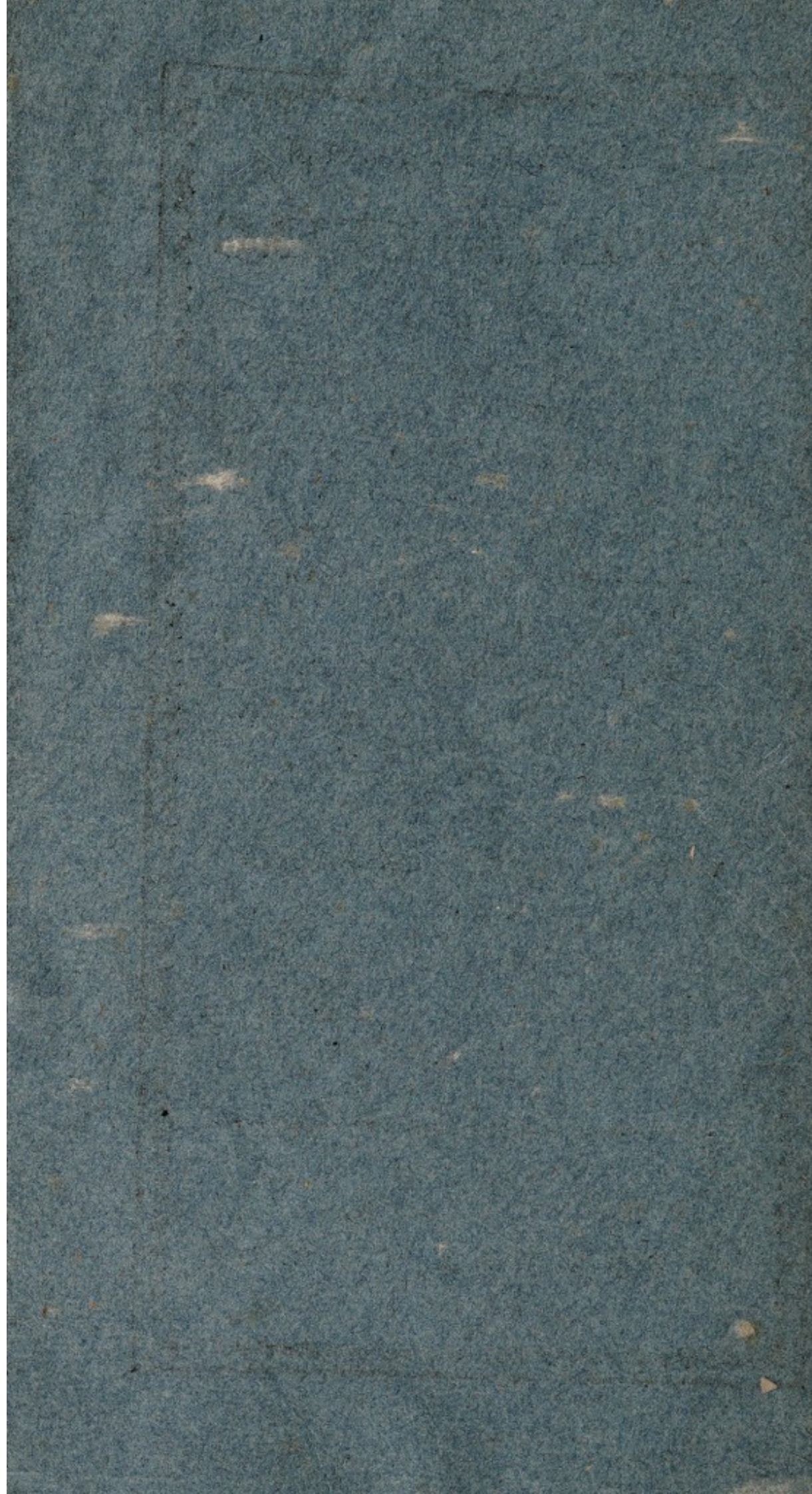
---

TE AMSTERDAM, bij

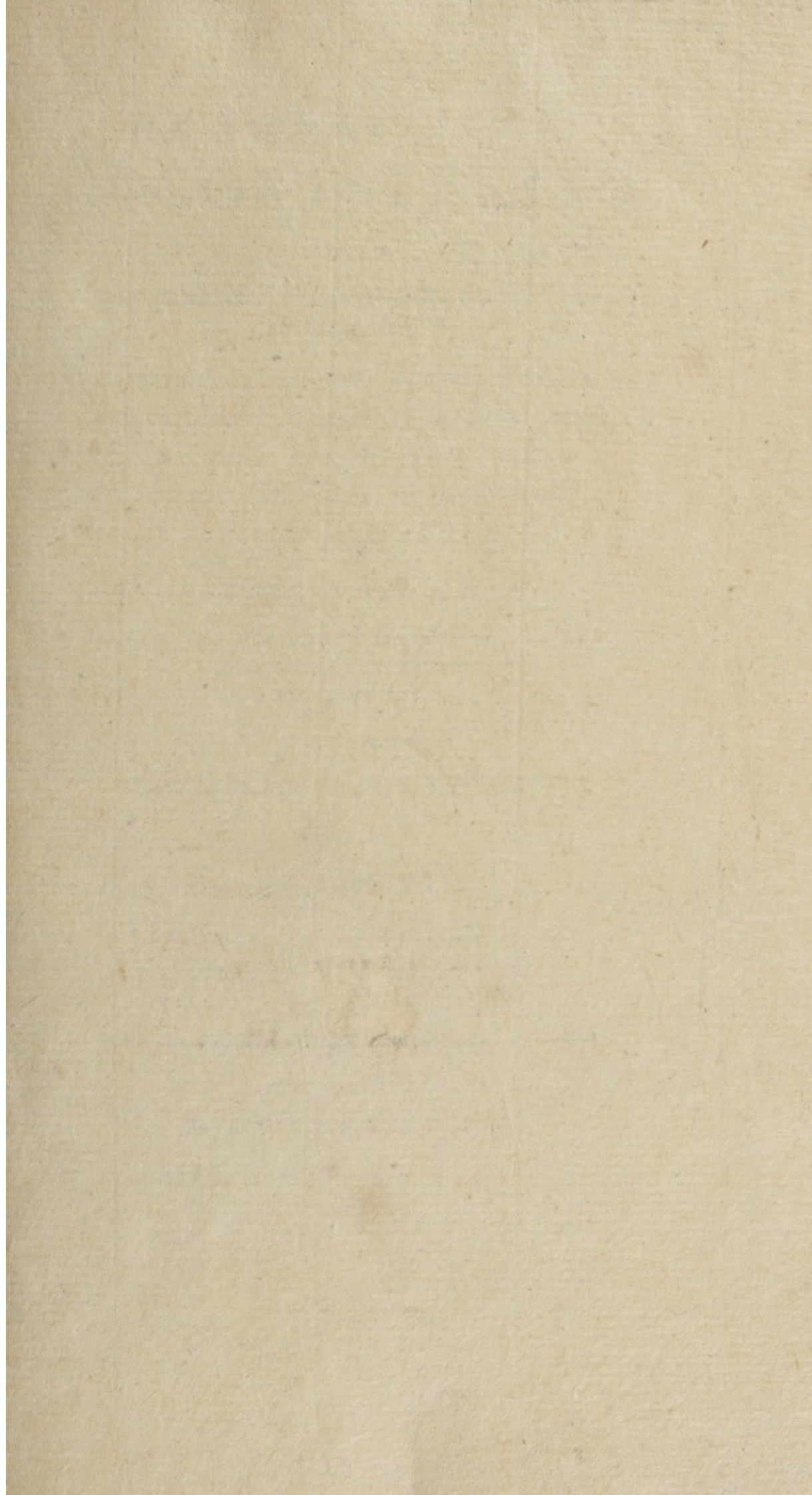
L O D E W I J K V A N E S.

1 8 2 1.









Ex. f.  
19



# DE EGYPTISCHE OOGONTSTEKING

ONDER DE

KONINKLIJKE PRUISSISCHE BEZETTING  
IN *MAINZ*.

EENE BIJDRAGE TOT DE NADERE KENNIS EN  
BEHANDELING DEZER IN ALLE LEGERS  
ZOO VEEL VERWOESTING AANGE-  
BRAGT HEBBENDE OOGZIEKTE,

DOOR

*Dr. JOH. NEP. RUST,*

RIDDER VAN DEN ROODEN ADELAAR EN VAN HET  
YZERE KRUIS VAN PRUISSEN,  
ENZ. ENZ. ENZ.

MET EENE

VOORREDE EN EENIGE BIJVOEGSELS

VAN

*F. VAN DER BREGGEN, CORNZ,*

MED. DOCT. EN HOOGLEERAAR IN DE  
MEDICYNEN, TE AMSTERDAM.



*Te AMSTERDAM, bij*

L O D E W I J K VAN E S.

1 8 2 1.

*Dum spectant laesos oculi, laeduntur et ipsi,  
Multaque corporibus transitione nocent.*

OVIDIUS, *de remed. amor.* v. 65.



## V O O R R E D E.



*Geene klasse van ziekten is er, die ongetwijfeld meer onze geheele opmerkzaamheid verdient; geene, die in de laatste tijden, toen onderscheidene Volken tegen elkander te velde trokken, algemeener is waargenomen, dan die der Epidemischen. Bovenal zijn de zulke onze nasporingen dubbeld waardig welke zich als de gezellinnen van den oorlog vertoonen, en een eigenaardig besmettelijk karakter bezitten. Zij komen nu eens onder de gedaante van Zenuw- en Rotkoortsen, Typhus, Oorlogspest, Buikloop, Scheurbuik, dan eens onder die van kwaadaardige Oogziekten voor. De oogontsteking althans, welke in de onderscheidene Legers, die*

\*

*te*



tegen den algemeenen vijand te velde trokken, sints vele jaren woedde en nog woed, en zoo vele van het gezigt beroofde slagtoffers heeft nagelaten, verdiende ongetwijfeld, wat derzelve vorm, wezen en behandeling aangaat, eene meer bijzondere opmerkzaamheid en een allernaauwkeurigt onderzoek. Geen wonder derhalve, dat vele Geneeskundigen zich met dezelve, daar zij den aard, den loop, de verschijnselen en de behandeling opgaven, bezig hielden, waarbij het niet missen konde of de gevoelens moesten daaromtrent uit een loopende zijn. Geen wonder tevens dat onze Vaderlandsche Geleerden ook op deze zoo belangrijke oogziekte oplettend gemaakt wierden, zoodat het beroemde Utrechtsche Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen de navolgende Prijsvraag, ter beantwoording voor October 1821, opgaf. —

« Kan men de Oogontsteking, welke  
 « sedert eenige jaren, voornamelijk de  
 « Krijgslieden aangetast, en vele verwoes-  
 « tingen aangeregt heeft, in eenig verband  
 « beschouwen met die, welke het Fran-  
 « sche



«sche Leger in Egypte heeft gekweld?  
 «Zoo ja; door welke oorzaken is dezelve  
 «daar onderhouden geworden? Zoo neen;  
 «welke oorzaken hebben dezelve dan voor-  
 «al in onze Legers voortgebracht?

«Wat moet men denken van de voort-  
 «planting dezer ziekte door aansteking?

«Welke voorbehoedmiddelen kan men  
 «aanwenden, om deze ziekte voor te ko-  
 «men, en om derzelfer uitbreiding te  
 «vermindereu?

«Vereischt derzelfer behandeling ook  
 «eenige wijziging, in gewoone oogont-  
 «stekingen niet noodig, en zoo ja? wel-  
 «ke?» —

Mij onledig houdende, om ware het mo-  
 gelijk deze vraag te beantwoorden, met de  
 verzameling van al datgene, wat in deze  
 laatste dagen vooral, aangaande deze oog-  
 ziekte het licht zag, kwam mij daarbij  
 onverwachts deze verhandeling van den Hoog-  
 leeraar RUST in handen, en ik vond al  
 aanstonds dat ik veilig mijn begonnen werk  
 staken konde, daar ik in dezelve alles zoo  
 volkomen bijeenverzameld, uiteengezet en  
 op-



opgegeven vond, als maar eenigzins tot een volledig antwoord op bovengenoemde Prijsvraag strekken konde. Daarenboven trad hier een man, als schrijver te voorschijn, niet slechts toegerust met alle de vereischten van eenen schranderen en naauwkeurigen waarnemer, maar die door zijne betrekkingen in staat gesteld was om deze ziekte in hare geheele uitgebreidheid, bij enkele personen en bij velen te zamen genomen, te leeren kennen, en haar onmiddelijk in het groot zoowel als het klein te beschouwen. Bij mij zoude het toch altijd eene theoretische beschouwing geweest zijn, daar het ooggebrek zelf door mij niet waargenomen was. Ik raadde derhalve den Uitgever de overzetting aan van dit zooveel omvattend als leerzaam geschrift van RUST, daar ik hetzelfde tevens als eene belangrijke bijdrage beschouwde, tot de vroeger door mij vertaalde geschriften van HECKER en HUFELAND, over de Zenuw- en Rotkoortsen, benevens tot dat van de laatsten over den Typhus den de Oorlogspest.

Ik heb mij de moeite getroost de laatste  
proef



proef na te zien , en de vertaling met het oorspronkelijke vergeleken , doch ik kan tevens niet ontveinzen , dat er hier en daar eenige misstellingen , taal- en drukfouten zijn ingeslopen. De Vertaler was geen man van de kunst , en daardoor viel dat nazien mij schier moeilijker als de vertaling zelve.

Wilde men nu naar aanleiding van al datgene , wat omtrent het wezen dezer ziekte waargenomen en opgeteekend is , bij een trekken , om daaruit eenige gevolgtrekkingen op te maken , dan zoude men naar mijn inzien en meening , tevens kunnen aannemen :

1°. De sedert zoo vele jaren in de Legers waargenomen , en zich ook buiten dezelve verspreid hebbende oogziekte , (Egyptische , bellica enz.) is eene aanstekende ziekte van de slijmklieren der oogleden.

2°. In deze slijmklieren alleen wordt de zelve als een eigenaardig plaatselijk gebrek gevormd , dat zich op de nabijgelegen deelen tracht voort te planten , doch door de ligging en het maaksel dier werktuigen , waaraan hetzelve als gebonden is , beperkt wordt.



3.<sup>o</sup> *De ontsteking, hoezeer één harer voornaamste verschijnselen, en dezelve door voortplanting of eene consensueele mededeeling vergezellende, is nimmer als oorspronkelijk of gelijktijdig met de oogziekte zelve ontstaan verschijnsel te beschouwen.*

4.<sup>o</sup> *Het bindvlies der oogleden, als met deze slijmklieren voor een gedeelte in eene onmiddellijke aanraking staande, vertoont zich het eerst als symptomatisch ontstoken en verbreid deze ontsteking over den oogappel.*

5.<sup>o</sup> *Het toenemend en het verlies van het gezigt bedreigend gevaar, moet eeniglijk toegeschreven worden aan het overschreiden dezer ontsteking van haar eigenlijk punt tot de nabijgelegen deelen.*

6.<sup>o</sup> *Het Hoofdkenmerk is ziekte van het weefsel der slijmklieren in de vlakke der oogleden, van eenen aanstekenden aard.*

7.<sup>o</sup> *De oogziekte wordt nimmer, zelfs niet in hare hoogste graden, door koorts vergezeld, terwijl integendeel de lijders zich over het geheel wel gevoelen.*

8.<sup>o</sup> *Een Contagium, zoowel door onmiddellijke overbrenging van de zich uit de reeds*  
aan-



aangedane oogleden afgescheiden stof, op een' gezond persoon als door op eenigen afstand zijn aanstekend vermogen uitoefenende, is het dat de ziekte voortbrengt.

*Wat nu den oorsprong der ziekte aangaat; of zij wezenlijk uit Egypte ontsproot, en alzoo in verband staat met die, welke het Fransche Leger aldaar gekweld heeft; dan of zij uit zich zelve verwekt zij? Deze vraag zoude ik voor mij niet gaarne willen beslissen. Er zijn daaromtrent vele tegenstrijdige gevoelens in omloop. Er bestaan voorzeker gronden, die voor de aanneming des Egyptischen oorsprong pleiten, door bevoegde mannen opgegeven, maar ik geloof tevens dat er nog meerdere afgewacht moeten worden, die het verband daarvan onwederlegbaar kunnen bewijzen. Wij zullen dus daaromtrent ons oordeel voor als nog moeten opschorten. Hoogstwenschelijk zoude het intusschen zijn, indien deze zaak als afgedaan beschouwd konde worden, want men zal, ook mijns inziens, aan de geheele vernietiging der smetstof, hetzij men aanneme dat zij onmiddellijk of op eeni-*



eenigen afstand medegedeeld wordt , nimmer kunnen denken , zoo lang men de oorspronkelijke bron der ziekte niet ontdekt heeft. Volgaarne erken ik dat de Schrijver , hoezeer eeniglijk van den Egyptischen oorsprong uitgaande , het daaromtrent zoo verre mogelijk en tot de meeste waarschijnlijkheid gebragt heeft. Niet minder oordeelkundig heeft hij de oorzaken der ziekte , welke haar in de laatste veldtogten voortbragten , op de meest afdoende wijze uiteengezet en hare voortplanting door aansteking bewezen , terwijl de door hem zoo juist aangewezen middelen tot voorbehoeding en tot stuiting der ziekte , de oplettendheid van het bestuur des lands zoowel in een geneeskundig politiek opzicht , als dat van het geneeskundig toevoorzigt , in alle opzigten verdienen. Het is ook daarom dat ik van oordeel was dat de twee Reglementen , als Bijlagen medegedeeld , niet weggelaten moesten worden , hoezeer zij tijdens de heerschende ziekte en hare besmetting hunne aanwending en hunne toepassing verkregen ; dan zij bevatten zoo veel goeds , dat zelfs in andersoor-  
ti-



tige besmettelijke ziekten te stade konde komen, dat ik het juist daarom geraden vond dezelve te behouden. — Wat de behandeling der ziekte aangaat zoo verdient zij voorzeker in deze oogziekte boven de gewone oogontstekingen eene bijzondere wijziging. Welke deze zij? Ook dit heeft de Schrijver zoo duidelijk als kenmerkend aangewezen, dat ik dezelve niet zal behoeven op te geven. Waar toch was eene oogziekte welke zulke sterke bloedontlastingen vorderde, tot voorkoming van den overgang der ontsteking in eene gedeeltelijk of geheele vernietiging van het gezigtswerktuig, dan juist deze? Ik weet zeer wel dat men waargenomen heeft, dat vooral onder onze Troepen deze sterke bloedontlastingen, nadeelige uitwerkselen gehad hebben. Maar ik stel te veel vertrouwen op de ervaring en het practisch oordeel van den verdienstelijken RUST om niet overtuigd te zijn dat de oogziekte, zoo als hij die waarnam, dezelve behoefde. Daarenboven waren zij zelve immers niet altijd in staat den verderen voortgang der ontsteking paal en perk te stellen. En welke Epide-  
mie



*mie heeft niet hare eigendommelijkheden zoo dat alle middelen , die hier of elders heilzaam bevonden worden , en dit of dat geval wederom aangewend konden worden. — Voorwaar ik houde mij verzekerd dat ieder geneeskundige , ook zelfs hij die met den Schrijver in een of ander opzicht verschillen mogt , gaarne met mij getuigen zal, dat hij bij het bearbeiten van zijn onderwerp , niets wezenlijks over het hoofd gezien , en waar tot nu toe eene groote uitvoerigheid onmogelijk was , ten minste door korte aanwijzingen op datgene , wat nadere toetsing waardig is, de opmerkzaamheid gevestigd heeft.*

*Ik heb gemeend dat ik de volledigheid van deze verhandeling niet te kort zoude doen , indien ik er datgene bijvoegde wat onder den titel van Bijvoegsels , achter de Bijlagen gevonden wordt. Het is van eene latere dagteekening als het geschrift zelf. Mogt ik door het een zoo wel als door het ander eenigermate bijgedragen hebben tot de vermeerdering van onzen diagnostische en therapeutische kennis.*

VAN DER BREGGEN , CORNZ.



## I N H O U D.

---

INLEIDING. Algemeene aanmerkingen over de overplantingen van ziekten, uit de eene naar de andere Hemelstreek. Groote wereldgebeurtenissen, welke het politieke noodlot van gansche Volken en Landen beslissen, begunstigen deze overplantingen; §. 1. De geschiedenis van den jongsten tijd leert ons hiervan het voorbeeld, in eene uit *Egypte* oorspronkelijke, inlandsche, en met eene vernietigende woede, in *Europa* heerschende *Oogziekte*, §. 2. In den Veldtogt van 1813 vertoonde zij zich het eerst in het Koninklijke Pruissische Leger, en in de oorlogsjaren 1814 en 1815, vermeerderde het getal der Oogzieken met een heilloos karakter aanmerkelijk, §. 3. Maar ook na den afgelopen Oorlog,   
\* \*   
heersch-



heerschte dezelve bij voortduring in het V<sup>a</sup>-derlandsche Leger, en in den jongst verlopen tijd met eene bijzondere hardnekkigheid en kwaadaardigheid, onder de in bezetting liggende Koninklijke-Pruissische Troepen te *Mainz*, §. 4. Hier was het, waar de Schrijver gelegenheid had, dit merkwaardig ooggebrek in zijne geheel bijzondere uitgebreidheid naauwkeurig waar te nemen, §. 5.

## EERSTE AFDEELING.

Geschiedenis der oogontsteking-Epidemie in *Mainz*, bladz. 9.

Opgave van die troepen en Afdeelingen welke de bezetting van *Mainz* uitmaken, §. 6. Geschiedenis der oprigting van het 34<sup>ste</sup> Infanterie Regiment en deszelfs verder noodlot, §. 7. 8. Ontstaan en verspreiding der oogziekte in dat Regiment, §. 9. Onderzoek naar de oorzaken die daartoe aanleiding konden gegeven hebben, § 10. en 11. Blijkbaar werd intusschen het gebrek aan dit Regiment door *aansteking* megedeeld, §. 12. Aantal der reeds sedert den aanvang der Epidemie hieraan ziekgewordenen, §. 13. Wier  
ge-



getal dagelijks en bijkans ieder uur toenam, §. 14. Hoedanig deze zieken voorloopig verpleegd werden, §. 15. Door welke geneesheren en met welk gevolg zij tot hiertoe behandeld werden. §. 16. Nadere bepaling der opgave tot welker oplossing de schrijver naar *Mainz* gezonden werd, §. 17. Wat in dit opzigt reeds geschiedt was en nog gebeuren moest, §. 18-19. Hinderpalen welke de oplossing der opgave, welke eene geheele zuivering van het geheele garnizoen ten doel had, in den weg stonden, §. 20. Deze zuivering moest met de gezonden in de caserne aanwezige manschappen beginnen. Waarin deze bestaan moest en welke vereischten zij vooraf veronderstelde; §. 21. Geneeskundige politie maatregelen die bij de zieken manschappen genomen moesten worden, §. 22. Zwarigheden, waarmede de uitvoering dezer maatregelen verbonden was, §. 23. De afzonderlijke opgave van alle deze voorschriften, zoowel in geneeskundig als geneesk. politiek opzigt, wordt in den vorm eener Instructie, aan de Geneesheren ter rigtsnoor voorgeschreven, §. 24-26. De naarkoming dezer voorschriften beantwoorde geheel aan de verwachting, §. 27. Zoo



als het geheele overzicht §. 28, van alle voorgekomen en genezen oogzieken bewijst, §. 29. Eindelijk wordt de volkomen gezuiverde, en weder genezene *Mainzer* bezetting, naar andere plaatsen overgebracht, §. 30. Hoofdzakelijke opgave van alle, gedurende de Epidemie, ziekgewordenen, §. 31.

## TWEEDE AFDEELING.

Inleiding tot deze Afdeeling, §. 32. bladz. 41.

I. BESCHRIJVING DER ZIEKTE . . . . — 42.

Zij is altijd, en onder alle wijzigingen dezelfde, en had hare karakteristieke kenteekenen waardoor zij zich van andere diergelijke ziektevormen onderscheid, §. 33. . . . bladz. 42.

### SYMPTOMATOLOGIA.

De ziekte laat zich, met opzigt tot hare hevigheid, in *drie graden* onderscheiden, §. 34. In den *eersten* graad beperkt zij zich tot het bindvlies der oogleden, §. 35, in den *tweeden*, tast zij te gelijk het bindvlies der *sclerotica*, §. 36, en in den *derden*, strekt zij zich uit over het verlengsel van het bindvlies der *cornea*, §. 37. Ieder dezer graden doorloopt *vier* duidelijk waar te nemene *tijdperken*.  
§. 38.



v

§. 38. Verschijnselen welke het tijdperk der *besmetting* vergezellen, §. 39. Toevallen, welke in *dat der gevormde* ziekte in den eersten graad des gebreks, §. 40-41, vervolgens in den tweeden graad, §. 42, en eindelijk ook in den derden graad der ziekte te voorschijn treden, §. 43. Menigwerf worden ook de binnenste vliezen van den oogappel, maar nooit *primair* maar altijd *secundair* aangetast, en door het vermogen van het *Contagium* aangezet, om de werkzaamheid der slijmvliezen over te nemen; een geval dat voegzaam als eenen bijzonderen *vierden graad* des gebreks beschouwd kan worden, §. 44. Verschijnselen, welke de intrede van het *derde tijdperk* des ziektebeloops, §. 45, en vervolgens die van het tijdperk der herstelling §. 46. aankondigen. Beide oogen worden doorgaans gelijktijdig hevig door de ziekte aangetast, doch er zijn hiervan vele uitzonderingen, §. 47. De duur der ziekte is voor het overige geheel onbepaald, en volstrekt aan geenen ten rigtsnoer dienenden, tijdverloop gebonden §. 48.

DIAGNOSTICA . . . . . bladz. 61.

De pathognomische verschijnselen dezer oog-ziekte, komen met die *catharrhale* ontste-



king van het bindvlies der oogleden, en met de eigen lijdende ontsteking der oogledenklieren het meeste overeen, doch onderscheid zich van deze beide oogziekte-vormen, door bepaalde kenteekenen. Opgave dezer onderscheidingsteekenen, §. 49.

## II. ZITPLAATS EN NATUUR DER ZIEKTE bladz. 68.

De *Conjunctiva* is dat gedeelte van het oog, waarin de ziekte hare zitplaats heeft, §. 50. Of zij tot de slijmvliezen of tot de *sereuse* vliezen behoort, en in welke betrekking zij hier voornamelijk in aanmerking moet komen, §. 51-52. Eenen nieuwen naam kan men voegzaam aan de ziekte niet geven §. 53. Het behoort tevens tot de eigendommelijkheden der ziekte, dat zij dikwijls met andere ziekte-vormen, vooral met die van het *dermatische* (huid) stelsel vicarieert, §. 54. Dit is evenwel in den eigenlijken zin niet het geval met den *typhus*, met de schurft, met de venussmet, §. 56. Opgave der Geneesheren en Schrijvers, die de besmettelijke natuur der ziekte tot hiertoe ontkend, en van de zoodanigen, die haar reeds alles afdoende bewezen hebben, §. 57. Voorbeelden, welke in den jongsten tijd, in het Koninklijke-Pruissische Le-



Leger de besmettelijkheid des gebreks, helaas! bevestigen, §. 58-59. Gevallen, welke in Buitenlandsche Legers voorkwamen, en hetzelfde, en wel in het Zweedsche, §. 60. Engelsche, §. 61. Italiaansche, §. 62. en Nederlandsche, §. 63. bevestigen. — Gevallen, welke tevens bewijzen, dat de aansteking niet alleen in de Legers van man tot man zich verder verspreide, maar ook op den Burger en Landman, en vooral in Pruissen, §. 64. in Engeland, §. 65-66. in de Nederlanden, §. 67. en eindelijk ook gedurende de *Mainzer* Epidemie §. 68. reeds oversloeg. — Niet zoo ligt als de besmettelijke natuur des gebreks door de ervaring bewezen kan worden, is evenwel de vraag, hoe het gebrek het eerst in het Pruissische Leger kwam, te beantwoorden en te bewijzen, dat hetzelfde van *Egyptischen* oorsprong zij, §. 69. Door PROSPER ALPINUS verkregen wij het eerste uitvoerige bericht, van eene in *Egypte* inlandsche oogontsteking, §. 70. In Junij 1798, landde BUONAPARTE met de Fransche Troepen in *Egypte*, en dezelve werden aldaar door de oogziekte aangetast, §. 71. Een dergelijk lot wedervoer ook de tot expeditie naar *Egypte*



gebezigde Engelsche Troepen, §. 72-73. en zoo werd de ziekte door de terugkerende Troepen naar *Gibraltar* en eindelijk naar *Engeland* zelfs overgeplant, §. 74-75. Op gelijke wijze werd de ziekte door de Egyptische Regimenten, naar *Maltha* en *Sicilie* §. 76. vervolgens naar *Italie*, §. 77. eindelijk door de vroeger reeds aangestokene Engelsche en Fransehe Legers, naar geheel *Europa*, §. 78 en daarmede ook in de Oorlogsjaren, van 1812, 1814 en 1815, naar *Pruissen*, §. 79. verplant.

### III. AETIOLOGIA DER ZIEKTE . . . bladz. 107.

Het voornaamste moment tot voortbrenging dezer oogziekte, is een, door de ziekte zelve zich steeds op nieuw voortbrengend *Contagium*, §. 80.

*Algemeene beschouwingen, van de wijze hoedanig het Contagium werkt.* . . bladz. 119.

Dit *Contagium* moet tot het geslacht der *vaste* behooren, §. 81. Twijfelingen, welke zich daartegen laten aanvoeren, §. 82. en voorbeelden welke het tegendeel bewijzen, §. 83. *Algemeene Beschouwingen, over de kracht der smetstof in het algemeen*, §. 84-85. en over dit *Contagium* in het bijzonder, §. 86.

Hoe-



Hoeveel tijd hetzelfde behoeft, om de eigendommelijke ziekte voort te brengen, is nog niet bepaald ontwikkeld geworden. Voorbeelden, waar hetzelfde spoedig §. 87, en andere waar het langzaam op het oog des besmetten werkte, §. 88-89. Of de hevigheid des *Contagiums* op verschillende tijden verschillende zijn moge, is eveneens nog niet ontwikkeld geworden, §. 90. Eene voormalige infectie waarborgt niet voor eene nieuwe, §. 91. Dat de ziekte zich ook aan dieren konde mededeelen, is aan geene twijfeling onderhevig, §. 92. Of eindelijk deze oogziekte in onze streken door miasmatische betrekkingen zich op nieuws zoude kunnen ontwikkelen of niet, hierover kan de geschiedenis alleen van haar eersten ontstaan in *Egypte*, de oplossing geven, §. 93. De Engelschen en Franschen stellen, dat zij van ouds in *Egypte* bestaan heeft, §. 94. De ziekte schijnt intusschen eerst een vrucht van den lateren tijd te zijn, §. 95. want de oudste Geschiedschrijvers over *Egypte*, maken volstrekt geen gewag van eene zoo kwaadaardige aldaar bestaande oogziekte. Veeleer wordt het tegendeel beweerd, §. 96-97. GALENUS is de eerste Geneesheer,



die van eene *Contagieuse* oogontsteking in het algemeen spreekt, zonder evenwel eene daadzaak ten bewijze zijner uitspraak aan te voeren, §. 98. en alle de op hem gevolgde Geneesheren, uit de Alexandrijnsche en Arabische school, maken nergens van eene *Contagieuse, Egypte* eigen, oogziekte gewag, §. 99. De onderhavige oogziekte was hun dus onbekend, §. 100. Eerst in de 16<sup>e</sup> Eeuw verschijnt PROSPER ALPINUS als de eerste, die in *Egypte* zelfs dit gebrek waarnam en beschreven heeft, en het is hoogst waarschijnlijk, dat het eerste ontstaan der ziekte in *Egypte*, zelfs eerst in het tijdperk na het in bezit nemen van het Land, door de navolgers van MAHOMET voorgekomen is, §. 101. Om dezen tijd begonnen meerdere Schrijvers van mededeelbare en *Contagieuse* oogontstekingen te spreken, §. 102. Zet men echter zijn onderzoek in de geschiedenis der latere Geneeskunde verder voort, dan gaan weder alle de sporen van een ook slechts *sporadisch* voorgekomen besmettelijk ooggebrek tot aan de expeditien naar *Egypte* verloren, §. 103. Gevolgtrekkingen, welke uit dit geschiedkundig onderzoek omtrent het eerste ontstaan der ziekte af te leiden zijn, §. 104.



§. 104-106. Wederlegging der meening, dat de ziekte door het ineenloopen van *cosmische* en plaatselijke betrekkingen zich uit zich zelve bij ons als *nieuw* zoude kunnen ontwikkelen, §. 107-110, eveneens, dat de ziekte geene gewone *catharrhoische* of *idiopatische* ontsteking der oogleden-klieren zoude zijn, maar eene eigendommelijke *contagieuse*, en dat men veeleer stellen kan, dat de door de laatste Ophthalmologische Schrijvers als *catharrheuse Blennorrhoea* beschreven oogziekte-vormen, volstrekt niets meer dan voortbrengsels der *Egyptische* oogontsteking zijn, §. 111-114.

*Ontwikkeling der Dispositie* . bladz. 148.

Alle hiertoe behoorende schadelijkheden, brengen aan en voor zich de ziekte niet voort, maar zij begunstigen slechts de prikkelbaarheid voor het *Contagium*, §. 115. Momenten welke bijzonder in het Koninklijke-Pruissische Leger de voorbeschiktheid tot de ziekte verminderde, §. 116-117. Opgave der voornaamste, het oog tot ontsteking geneigd makende schadelijkheden, §. 118. Momenten welke de verbreiding van het *Contagium* bijzonder begunstigen, §. 119-120. Dat Officieren zelden of ooit door de ziekte overvallen



worden , bevestigd het tot nu toe over de verspreiding der ziekte voorgedragene , §. 121. Tot de meer verwijderde ; en nog niet genoegzaam gewaardeerde schadelijkheden , tot voortbrenging der ziekte , §. 122 , behooren ook eene *eigenaardige luchtgesteldheid* , §. 123. en *aanhoudende tochtlucht* , §. 124. *plotse-linge verkoudingen* , §. 125. *vochtige woon-plaatsen* , en vele andere zaken , §. 126.

#### IV. VOORZEGGING . . . . . bladz. 168.

Zij rigt zich hoofdzakelijk naar de verschillende graden der ziekte , naar de hevigheid des gebreks en deszelfs *complicatie*. Zij is het gunstigste in den eersten graad , §. 127. minder gunstig in den tweeden , en hoogst onzeker in den derden , §. 128. Het ergste is zij eindelijk in die gevallen , waar de ziekte in haren hoogsten graad , dezulken aantast , welke gelijktijdig jichtig , venerisch of *scrophuleus* zijn , §. 129. Op welk eene wijze de ziekte blindheid voortbrengt , en welke haar meest vreesselijke verschijnselen zijn , is op eene andere plaats reeds opgegeven , §. 130.

#### V. BEHANDELING DER ZIEKTE . . . bladz. 174.

Het komt hier niet alleen op de behandeling der reeds ziek gewordenen , maar ook daar-



daarop aan, dat de ontwikkeling en verder  
 verspreiden der ziekte verhoed, en het *Contagium*  
 geheel en al uitgeroeid worde, §. 131.  
 Deze uitroeijing is bij het eenmaal aan geheele  
 Volken medegedeelde *Contagium*, zeer moei-  
 jelijk te verrigten, maar niet onmogelijk, §. 132.  
 Opgave der middelen en wegen, langs wel-  
 ken de ontwikkeling dezer oogziekte in de  
 Legers verhoed, §. 133. en diegenen, waar-  
 door het verder verspreiden van het eens ont-  
 stane gebrek, paal en perk gesteld kan wor-  
 den, §. 134. Maatregelen, welke bij reeds  
 ontstane verspreiding der ziekte, te nemen  
 zijn, §. 135. Het verplaatsen der Troepen,  
 onder welken het gebrek reeds heerscht, op  
 het land of in andere garnizoenen is niet raad-  
 zaam, §. 136. Aanwijzingen, welke bij de  
 behandeling der ziekte, buiten de geneeskun-  
 dige politie-maatregelen, nog te vervullen zijn.  
 §. 137. De verwijdering van die schadelijk-  
 heden, onder welke de ziekte ontstond, is bij  
 den Soldaat niet altijd mogelijk, §. 138. Eene  
 bijzondere opmerkzaamheid moet de Geneesheer  
 op de zuiverheid en de inrigting van de Hos-  
 pitalen vestigen; voor gezonde en *zuivere*  
*lucht*, §. 139. voor behoorlijke regeling van  
 het



*het licht*, §. 140. voor de *temperatuur*, voor de afwending van andere schadelijkheden, §. 141. en voor een met het tijdperk der ziekte overeenkomende *diæet* der zieken §. 142. zorg dragen. Hiermede heeft de Geneesheer aan het wezenlijkste voldaan, wat in het eerste tijdperk en eersten graad des gebreks te doen is, vooral wanneer hij gelijktijdig ook de oogstreken koud laat fomenteren, 143. In den 2<sup>en</sup> en 3<sup>en</sup> graad des gebreks, zijn bovendien nog afleidende middelen van het hoofd en bloedontlastingen aangewezen, §. 144. Het beste afvoerende middel is eene kwik-purgatie, §. 145. De bloedontlasting geschied het beste door de *arteriotomia*. Manier en wijze om haar te verrigten, §. 146. De bloedontlasting zelve moet, wanneer zij van nut zal zijn, altijd zeer ruim zijn, 147. Opgave der oogmiddelen, welke daarbij aangewend kunnen worden, §. 148. Behandeling der ziekte in de hoogere tijdperken des gebreks, §. 149. Hier wordt dikwijls de plaatselijke aanwending der koude den zieken lastig, dan zij mag daarom niet nagelaten worden, §. 150. Bepaling van den tijd §. 151. en van de bijzondere gevallen §. 152. waarin warme vochtige om-



omslagen boven de koude stovingen de voorkeur verdienen. Gelijktijdig is de plaatselijke behandeling door eene algemeene krachtig te ondersteunen §. 152. Meerdere, gedurende den loop van het 2<sup>e</sup> tijdperk plaats hebbende verschijnselen en toevallen, zoo als eene *hevi-ge oogpijn*, eene *plaatselijke uitvalling der Iris*, de *zweren van het hoornvlies* en *omkrulling van de oogleden*, vorderen intusschen eene bijzondere opmerkzaamheid en behandeling, §. 154. Behandeling der ziekte in haar derden tijdperk, §. 155. Alle hier aangewezen middelen, mogen geenszins ruuw, *empirisch*, maar zij moeten naar de aanwezige afzonderlijke aanwijzingen aangewend worden. §. 156. Alle middelen, in de gedaante van zalyen, verschaffen intusschen dat nut niet dat men anders van dezelve zoude mogen verwachten, §. 157. Veel meer dienst verschaffen in dit opzicht, het zeer sterk verdunde zwavelzuur, en eene oplossing van het Salpeterzure zilver in den vorm van oogdruppels. §. 158. Wanneer intusschen deze middelen niets baten, dan moet in het laatste tijdperk des gebreks het ontaarde bindvlies of met het mes, §. 159. of door de aanwending van de sterk-



ste en meest aantastende bijtmiddelen weggenomen worden, §. 160. Met eene doelmatige plaatselijke behandeling is eindelijk nog eene algemeene, deels versterkende, deels de menging verbeterende geneeswijze te verbinden, §. 161. Besluit, 162.

VOORSCHRIFTEN . . . . . bladz. 221.

#### BIJLAGEN.

A. Reglement, naar hetwelk de zuivering der goederen, en van de verblijfplaats van de in *Mainz* garnizoen houdende Koninklijke Pruissische Troepen, moet plaats hebben, bladz. . . . . 231.

B. Voorschrift, naar hetwelk de behandeling der zieken, met betrekking tot den dienst en de discipline bij het *Mainzer* Konink. Pruis. garnizoen, naar de reeds hierover gegevene Instructien, tot uitvoering moet gebragt worden . . . . . bladz. 252.

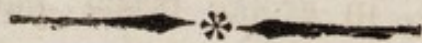
#### BIJVOEGSELS.

Over de etterende oogontsteking onder de Britsche Armée . . . . . bladz. 263.

Bijdragen tot de geschiedenis der Epidemische oogontsteking . . . . . bladz. 320.



## INLEIDING.



Gebeurtenissen, welke het politieke noodlot van geheele landen en volken beflissen, brengen mees- tentijds ook wezentlijke, vroeger of later zich ontwikkelende, verbeteringen in al de overige, die tot derzelver zedelijke, godsdienstige, wetenschappelijke huishoudelijke en zelfs physieke gesteltenis behooren, te voorschijn. Derzelver magtige invloed verspreid zich derhalve ook bijzonder op de ziekten; derzelver aantal vermeerderd in het algemeen en, in betrekking tot de enkele foorten, herscheppen zich de hoedanigheden, ja geheele nieuwe sluiten zich aan het aantal der reeds bestaande. Zoo belangrijk derhalve deze wereldgebeurtenissen mogen zijn voor de onderzoekers der geschiedenis en voor de Wijsgeeren, zoo bieden dezelve nogtans ook geene mindere stof tot de vruchtbaarste waarnemingen en on-



derzoekingen aan de Geneesheeren. De geschiedenis der aanstekende ziekten en de wijze waarop zij zich over de verscheidenste en afgezonderste deelen des aardbodems verspreiden, levert voorbeelden genoeg op, om de juistheid dezer stelling te bewijzen. De gronden daarvan zijn zeer nabij te vinden. Volken, die voorheen elkanderen geheel onbekend waren, of waar enkelden ten hoogsten genomen met enkelden in eenen zeer beperkten omgang leefden, komen nu, in groote massa met elkander te zamen in aanraking, door bijkomende voorvallen, die in het algemeene leven plaats grijpen, en door de naauwere en menigvuldige aanrakingspunten waarin zij daardoor gebragt worden, is het onvermijdelijk, dat zij, nevens vele anderen, aan deze of gene dier volken eigendommelijke aanstekende ziekten deelachtig worden. Hoewel er ook enkele oorspronkelijke *Epidemische* en te gelijk *Contagieuze* ziekten bestaan, die nooit uit hare landstreken treden, zooals dit van de *Taws*, de *Pians* in het zuidwestelijk gedeelte van *Afrika* en *Amerika*, de *Poolfcheylecht* in *Polen*, de *Radesyge* in *Noorwegen*, en meer of minder ook van de geele koorts wordt staande gehouden, zoo bestaan er onloogchenbaar tevens anderen, die alhoewel in haren bepaalden omtrek onder de haar begunstigende luchtstreek of andere betrekking geboren, evenwel door middel van een haar eigendommelijk *contagium*, naar alle lucht of hemelsstreken verplant worden, en aldaar tot verderf van het menschdom kunnen gedijen.

Een



Een treurig voorbeeld deszake vinden wij in de *Kinderpokken*, in de *Venerifche* ziekte, zoo algemeen over alle de deelen van den aardbodem verspreid.

§. 2.

Wenden wij ons tot de geschiedenis onzes tijds, zoo vinden wij eene bevestiging in de verschijning eener, in *Egypte* oorspronkelijke, inlandfche, en thans met vernielende woede wijd om zich grijpende oogziekte in *Europa*. Wel is waar dat dezelve meestal tegenwoordig uitfluitend heerscht in de legers; in eenige landschappen echter zijn reeds de vreedzame inwoner, de burger en landman daardoor aangeast, en wie durft of kan ons verzekeren, dat bijaldien zoodanig een ongemak door de krachtdadigste voorbehoedingsmiddelen, genomen door de Geneeskundige Politie, niet spoedig worde uitgeroeid, hare verbreiding, even als die des *Syphilitischen* gifts, in langen of korten tijd, niet nog algemeener zoude kunnen worden.

§ 3

Den loop, dien dit ongemak nam, om van het wijd afgelegene *Egypte* naar de Europeaansche legers over te slaan, zal ik in het verhandelen van dit geschrift, zooveel als mij de datum der geschiedenis hier in ten dienste staat, niet verzuimen aan te wijzen.



Voorlopig teeken ik nu alhier aan, dat de ziekte in het Russisch leger, waarin zij tegenwoordig nog op het allersterkste blijft woeden, in den veldtogt van 1813, en wel bij de troepen-afdeelingen van het IJorksche en derde leger corps, het allereerst verscheen, die den uit *Rusland* gevluchten vijand vervolgden, op hunne marschen dezelfde voorraad- plaatsen en kwartieren betrokken, die te voren door de Franschen verlaten waren, en dat, na den slag van *Lutzen*, het ongemak zich zoo aanmerkelijk begon te verspreiden, dat reeds gedurende den daarop volgende wapenstilstand, er nog maar weinge troepen-afdeelingen in het geheele leger bestonden, waarin men die ziekte niet gewaar werd. Een voornaam gedeelte der oorlogsmagt werd er door aan het leger ontruikt, en wel in zoodanigen tijd, als de Staat die het meeste nodig had. Evenwel vertoonde de ziekte, niettegenstaande hare buitengewone veelvuldigheid, in den beginne geen boosaardig karakter of loop. Zij scheen bloot van eene zinkingachtige natuur te zijn, en duizenden van krijgslieden werden door eene eenvoudige behandeling volkomen hersteld, en aan het strijdend heerleger terug gegeven. Nogtans reeds op het einde van het jaar 1813, en wel vooreerst en bijzonder in de cantonnering aan den *Rhyn*, voor dat men denzelven overgegaan was, nam het ongemak bij enkele personen en troepen-soorten een verschrikkelijk uiterlijk aanzien, met een zoo snel verloop, en veeltijds met zulk eenen ongelukkigen uitgang gepaard, dat men hetzelfde met regt de voorbo-  
de



de der boosaardigheid noemde. In de oorlogs jaren van 1814 en 1815 vermeerderde het getal der oogontstekingen met dit verderfelijk karakter aanmerkelijk, zij breiden zich niet alleen over het in het veld staande leger meer en meer uit, maar zij planten zich ook vandaar voort tot in de garnisoenshospitalen des in vrede zijnde vaderlands. (\*) Het mogt helaas! door de boosaardigheid van het ongemak en deszelfs snellen voortgang, de kunst niet altoos gelukken het oog te redden. Niet onbeduidend derhalve, is het aantal der ongelukkigen geweest die uit de gevolgen dezer oogontsteking-Epidemie ten deele of wel geheel blind werden, en die, in plaats van in rust het loon hunner dapperheid en de met mannenmoed uitgestane vermoeijenissen en gevaren in te oogsten, nu van een hunner schoonste zintuigen beroofd, van de dankbaarheid des uitgeputten vaderlands de spaarzame verlenging van een treurig bestaan moesten verwachten.

#### §. 4

De oorlog had eindelijk opgehouden, met denzelven evenwel nog niet de oogziekte. De voorttelingskracht

(\*) Vergelijkt KRANTZ *Bemerkungen über den gang der Krankheiten in der K. Pr. Armee; und geschichtliche Darstellung der Augen-Entzündungs-Epidemie, welche seit dem frühjahre 1813, in der K. Pr. Armee herrschte etc.* in RUSTS *Magazin für die gesammte Heilkunde*, 11 band. §. 59 und 65, und Seite 167 u. f.



kracht van hetzelfde was nu eenmaal in het leger voortgeplant, en, de met het militaire wezen verbondene meer of mindere gelegenheid gevende, omstandigheden waren er nog maar nodig, om het fluimende *contagium* op te wekken en aan zijne vernielende kracht deur en muil open te zetten.

De ziekte brak dus ras in deze, ras in gene troepen-afdeelingen der vaderlandsche legers steeds weder op nieuws uit, en staafe haar aanwezen en verwoestende loop door nieuwe onschuldige slagtoffers. In het jaar 1816 werden voornamelijk de Infanterie Regimenten der Koninklijke Grenadier-Brigade te *Berlin* en op het hevigste het Regiment, Keizer ALEXANDER, door deze oogenpest bezocht of aangestast. In het jaar 1818 woedde dit euvel op het alervernielendste in het tweede alhier in *Berlin* Garnisoen houdende Garde-Regiment, doch met bijzondere hardnekkigheid en kwaadaardigheid heerschte hetzelfde sedert de maand Junij 1818, onder de bezetting der in *Maintz* gelegene Koninklijke Pruisfische troepen. Daarvan hadden zich de eerste sporen laten zien, in het, om dezen tijd te *Maintz* Garnisoen houdende Koninklijk Pruisfisch 34<sup>e</sup> Infanterie Regiment, en uit hetzelfde, niettegenstaande de van den kant der Koninklijke Pruisfische Geneeskundige Ambtenaren daartegen genomen maatregelen, over de gansche Koninklijke Pruisfische *Maintzer* bezetting uitgebreid.



§. 5.

Onder deze verontrustende omstandigheden en betrekkingen bekwam ik op den 22<sup>ste</sup> April jl. van wege zijne Excellentie den Heer Lieutenant-Generaal en Minister van Oorlog VON BOYEN, den eervollen last, om mij, ingevolge zijner allerhoogste goedkeuring, in de hoedanigheid eenes Koninklijken Commisfaris naar *Maintz* te begeven, en de aldaar in het werk gesteld wordende behandeling der oogziekten zaakkundig te onderzoeken; mij van al het nodige te doen onderrigten, en datgene te verordenen, wat mij ter stuiting dezer Epidemie in een geneeskundig opzicht noodig en nuttig zoude voorkomen.

Hierdoor werd ik in staat gesteld, dit opmerkingswaardig ooggebrek, waarvan ik de verschijnselen en het verloop reeds veelmalen, zoowel in *Oostenryk* als *Pruissen*, had waargenomen, nu in zijne geheele uitgebreidheid te leeren kennen, deszelfs onderscheidene graden en trappen, zoowel bij enkele personen als bij geheele massa's te doorgronden, deszelfs natuur, oorsprong, de oorzaken zijner uitbreiding met alle zorgvuldigheid te onderzoeken, de daartegen geprezene hulp- of geneesmiddelen te beproeven, en die behandeling, zoowel in eene echt Geneeskundige als in politiek Geneeskundige betrekking aan te wenden, welke zich reeds in voortgelijke *contagieuse* ziekte-formen, door analogie en ervaring, als de beproeffte had bewezen. Den uitflag dezer



bemoeijingen en waarnemingen zijn het nu, welke ik hier aan het Publiek mededeele. Alvorens ik echter tot de beschrijving der ziekte, hare *Aetiologie* en *Therapie* in het algemeen overga, zij het mij geoorlooft, eene korte beschrijving der Epidemie van *Maintz* voor af te laten gaan. Zij kan mogelijk niet alleen voor iederen zaakkundigen en bijzonder voor den Militairen Geneesheer van belang zijn, maar voornamelijk is zij ook de grondslag, waarvan ik bij mijne gevolgtrekkingen uitga, en waarop een aantal mijner stellingen, met opzigt tot het ontstaan en de voortplanting van dit gebrek, rusten.



## EERSTE AFDEELING.

### *Geschiedenis der Oogontsteking-Epidemie in Mainz.*

#### §. 6.

Het troepen-corps, hetwelk de bezetting uitmaakt van *Mainz*, van wegen het Koninklijke Pruisfische aandeel, en dat door deze overheerschende oogenpest bezocht geworden is, maakten het geheele 34<sup>e</sup> Infanterie-Regiment van Linie, het 2<sup>e</sup> Bataillon des 30<sup>e</sup> Linie Infanterie-Regiment, de 9<sup>e</sup> en 12<sup>e</sup> Compagniën der 8<sup>e</sup> Artillery-brigade, en de eerste Compagnie der 8<sup>e</sup> (Rhynsche) Pionier-Afdeeling uit. Alereerst ontwikkelde zich de ziekte in het 34<sup>e</sup> Regiment, en van hetzelfde floeg het min of meer over op de overige aldaar in garnisoen zijnde troepen. Het zal derhalve vooreerst noodzakelijk zijn, de geschiedenis van dit Regiment een weinig nader op te helderen.

#### §. 7.

Hetzelve werd in het jaar 1816 nieuw opgerigt, en hoewel ten deele uit oude reeds gediend heb-



bende manschappen, doch grootendeels uit jonge recruten, en wel uit eenige Pommerfchen, eenige Nederrynfchen en Nasfauwfchen te zamen genomen, onder welkers landgenoten, hetgeen zeer opmerkingswaardig is, deze verderfelijke oogziekte nog heden ten dage heerscht (\*). Zijne geheele oprigting was geeindigd in den winter, zoo als het dan ook in den winter zijne recruten eerst bekomt en aan het exerceren stelt. Behalve dat er in dit Regiment eene buitengewoone werkzaamheid heerschte, zoo deed het in October en November van 1817 den veelbeduidenden marsch van den *Rhyn* naar *Silefiën*, en in het volgende voorjaar, in April en Mei 1818, reeds weder den terugmarsch van *Silefiën* naar den *Rhyn*. Op dezen laatsten marsch onder vond dit Regiment veele moeilijkheden en bezwaarnissen. Eerst eene ongewoone, de levenskrachten ondermijnende, hitte, vervolgens aanhoudende regen en stormweder. Toen in de eerste helft van den marsch de soldaten vermoeid en uitgeput, met honderden tegelijk nedervielen en terug moesten blijven, zoo hadden diegenen, welke de hitte nog niet had ter nedergeflagen, in de laatste helft van den marsch

(\*) Deze omstandigheid gaf aanleiding tot het vermoeden, dat de oorsprong van deze verderfelijke oogziekte, aan het Regiment reeds door zijne recruten of door de reeds vroeger gediendhebbende en aan hun toegevoegd zijnde manschappen, was toegebracht. Evenwel verliest deze stelling alle waarschijnlijkheid, wanneer men weet, dat dit Regiment tot aan 1818 gerekend, geen eenigen oogzieken telde.



marsch nog niet de overige elementen, met stormen en regenvlagen, met bedorvene, ondiep gewordene en ten deele geheel geïnnundeerde wegen te kampen. Dikwijls moesten die lieden uren lang en somtijds tot over de knieën in het water waden, waarbij hun niet eens de gelegenheid voorkwam in de koude inlegeringsplaatsen of kwartieren en bij de snelheid der marschen, hunne door en door natte klederen te drogen. Nat trokken zij dezelve uit, en bijna even zoo doornat dagelijks weder aan, om hunnen marsch te kunnen doorzetten. Het kon ook alzoo onmogelijk misfen, of er moest, na iederen afgelegden marsch, een beduidend aantal der manschappen als krank terug blijven.

§. 8.

Onder zoodanige, op de gezondheid der soldaten vijandig werkende, omftandigheden werd deze marsch geeindigd. Alvorens het Regiment nog ter bestemde plaats aankwam, gebeurde er nog een voorval, dat in betrekking op de latere ontwikkelen- de oogontfteking-Epidemie van het grootste gewigt is, en hetwelk ik in mijne Commisfie-betrekking te *Maintz*, niet nagelaten heb, naar te verschen en officieel voor te stellen. Het Regiment namelijk, stiet in den omtrek van *Vach* op een transport uit *Frankrijk* terugkerende Invaliden, waaronder verscheidene door deze oogontfteking-ziekte blindgewordenen zich bevonden, en  
het



het is ongetwijfeld bewezen, dat in verscheidene voorraadplaatsen enkele manschappen des Regiments dezelfde kwartieren hadden ingenomen, die te voren door deze blindgewordenen bewoond waren geweest.

### §. 9.

Aanstonds na de komst des Regiments te *Maintz*, bevond zich een derde gedeelte van hetzelfde met de schurft besmet. Naauwelijks was deze ziekte uitgeroeid, of de manschap werd bezocht met een huiduitslag van eenen scherpen aard, als scharlaken, mazelen, waare en valsche pokken, brandende en netelachtige uitlagen, en naarmate deze huidziekten afnamen, ontwikkelde zich de oogziekte meer en meer, welke reeds in Junij zich hier en daar vertoond had. Zij werd in Julij steeds veel algemeener, in Augustus en September uitgebreider en hoogst kwaadaardig, in October en November verscheen zij nog even zoo menigvuldig, doch in hare boosaardige gestalte niet meer zoo algemeen. In December, ook in Januarij en Februarij 1819, kwam zij, wel is waar, nog overvloedig voor, maar niet meer in dien graad van boosaardigheid, zoodat er tijdstippen waren, die deden hopen, dat de ziekte het karakter van den zachtsten graad eener *taraxis* zoude aannemen. Dit duurde echter niet lang, dewijl ras daarop sommige personen zoo heftig daardoor werden aangetast, dat men met grond voor het verlies van hun gezigt vreesde. Voornamelijk was dit het



het geval, bij de in de laatste maanden ingekomene recruten geweest, die na hunne aankomst bij het Regiment, bijna allen zonder uitzondering op het hevigste door deze oog-ontsteking aangetast wierden, offchoon zij zich bij hunne aankomst in den volkomensten staat van gezondheid hadden bevonden. — In de maanden Maart en April greep dit ongemak nog wijder om zich heen, en van toen af aan scheen het geene grenzen meer te kennen, want alles wat zich aan zijne verwoestende uitwerking van verre maar blootfelde, stortte het in het verderf, tot zoolang dat de krachtdadigste en doortastendste politie-maatregelen tot uitoefening gebragt konden worden, en aan het verder voortwoeden van dit euvel een eindperk konden stellen.

§. 10.

Merkwaardig was het, dat, gedurende den ganschen loop dezer verwoestende oog-ziekte, door welke de Koninklijke Pruisfische bezetting zoo fterk werd aangegrepen, de Oostenrijkers geheel verschoond bleven, offchoon zij gelijkerwijze onder dezelfde klimaat en algemeene dienstverplichtingen, als de Pruisen, in eene en dezelfde stad leefden. De casernen, waarin de Pruisen wonen, zijn in gene deele geringer, dan die, in welke de Oostenrijksche bezetting gehuisvest is, ook kan men noch ten opzigte der innerlijke inrigting, noch ten opzigte der ligging, behoorlijke ruimte en zindelijkheid



heid iets te zeggen vinden, waardoor de Pruisen op den achtergrond stonden, of waar tegen zich, ten aanzien van het voorkomen dezes onheils, iets verzwarends liet zeggen. Ja de allezins merkwaardigste omstandigheid, dat een deel der Pruisische bezetting ingebouwen caferneert, welke weleer als hospitalen voor *contagieuse* typhus-zieken gebruikt zijn geworden, en dat over het algemeen het geheele garnisoen zich op eene plaats bevindt, alwaar bij de 33000, in het jaar 1813 en 1814 aan den *typhus* overledenen begraven liggen, kan hier niet als eenen toereikenden grond dezer oog-ontstekings-Epidemie beschouwd worden, zoo als men bij andere gelegenheden wel met regt zoude mogen aannemen (\*), omdat alle deze als nadeelig voortwerkende momenten reeds vroeger andere Regimenten, welke deze locaalen betrokken hadden, en over het algemeen niet alleen de tegenwoordige Koninklijke Pruisische bezetting, maar ook de Oostenrijksche, die almede zulke voormaals verpeste casernen bewoond, hadden moeten aangrijpen. In tegendeel heeft juist dit Bataillon, namelijk het 2<sup>e</sup> van het 30<sup>e</sup> Infanterie-regiment, welke in dit opzigt de allergevaarlijkste standplaats, te weten, het gewezen *Garnisoens Lazareth*, den *Schönborner Hof* bewoonde, de minste oogzielen.

§. II.

(\*) Zie mijn *Magazin für die gesammte Heilkunde*; 11 band. Seite 177.



§. II.

Veel meer opmerking en meer beschuldiging schijnt mij te dezen opzigte, het onderscheid van den dienst en der levenswijze te zijn, die tusfchen de beide troepen-soorten plaats heeft. Niet alleen dat bij de zwaren ziekten stand, welke bij de Pruisfische bezetting van het eerste uur harer inrukking te *Maintz* heerschte, de vestingsdienst voor de Pruisfen veel bezwaarlijker was als voor de Oostenrijkers en met het hand over hand toenemen der ziekte van tijd tot tijd altoos lastiger worden moest, omdat het aan ieder nog gezond man, dikwerf te beurt viel de posten te moeten betrekken; maar de gewoone troepen-exercitiën zijn ook bij het Pruisfisch militair, wel tienmaal menigvuldiger en krachtvernielender als bij de Oostenrijkers, en zij moesten het noodwendig zijn, daar er jaarlijks een derde deel nieuwe recruten het Regiment toegevoegd wordt, en zonder deze oefeningen, de foldaat, wegens de kortheid van zijnen dienstdtijd, niet volkomen tot den krijgsdienst zoude kunnen gevormd worden. Hierbij komt nu nog, dat de Pruisfische foldaat, bij alle zijne bezwaarlijke diensten en eene grootere vermoeijng, flechter als de Oostenrijksche leeft. De eerste heeft niet als zijn traktement, of zoo als zulks het geval in *Maintz* was, alleen de hem toegewezen natuurlijke leeftogt te verteeren, bij welken laatste de foldaat, offchoon die nog zoo goed is beschikt

nog



nog altoos verliest, daar de aannemer ten minste de beherings-kosten er uit vinden moet. De Oostenrijksche soldaat daarentegen, heeft niet alleen de bevoegdheid, maar ook bij zijn minder lastigen dienst, tijd genoeg, om voor dagloon te arbeiden, en boven zijne belooning nog een drie en viervoudig *quantum* te verdienen, waardoor hij in staat wordt gesteld, zich niet alleen beter van het jaarfaïoen en de voortbrengfelen des lands, waarin hij leeft, met meer voordeel te bedienen en te voeden, maar daarenboven zich nog zoo menigerlei andere levensgeneugten te verschaffen, welke allen de Pruis doorgaands ontberen moet.

Nogtans kan de oorzaak van dit oog-ongemak onmogelijk alleen hierin gezocht worden. Ten minste kon dit niet de bron zijn uit welke al het onheil, hetwelk over de Pruisfche *Maintzer* bezetting hangend scheen te zijn, werd voortgebracht, wijl dezelfde omftandigheden de geheele Pruisfifche armee meer of minder treffen, ja menige troepen-corpsen, zoo als b. v. de Luxemburger bezetting, zich geheel in dezelfde betrekking als de *Maintzer* bevinden, zonder daarom oogziaken te hebben. Het is ondertusfchen niet te ontkennen, dat alle deze en nog andere met het Pruisfifch militair verbondene nadeelige invloeden, de hevigheid en verspreiding des ongemaks, wanneer het eenmaal heeft plaats gegrepen, zeer vermeerderen en befpoedigen, ja onder gegevene betrekkingen zelfs de oorspronkelijke ontwikkeling der ziekte begunftigen kunnen, zoo als ik zulks in het vervolg zal aantoonen.



## §. 12.

Blijkbaar werd dit ongemak aan het 34<sup>e</sup> Infanterie-Regiment *door aansteking medegedeeld*. Dit Regiment stiet op deszelfs marsch naar *Maintz* (§. 8.) op een transport uit *Frankryk* komende invaliden, en enkele manschappen van hetzelfde namen die kwartieren in, welke in den vorigen nacht door de bij voorgemeld transport zich bevindende, aan deze ziekte geheel of half blind gewordenen, bewoond waren geweest, waardoor zij op menigerlei wijze aan het *Contagium* bloot werden gesteld, en zooveel te meer tot de opneming van hetzelfde voorbeschikt waren, zijnde door de vermoeijenissen van den marsch uitgeput.

Reeds in Junij, terstond na de aankomst te *Maintz* werden enkele soldaten door de oogziekte aangetast, waarvan vroeger nog geen spoor in het geheele Regiment te ontdekken was geweest. Van dit Regiment floeg de aansteking over op de andere Koninklijke Pruissische bezetting, en wel naar evenredigheid op alle troepen-afdelingen meer of minder, al nadat zij door hunne dienstdoening of andere betrekkingen vele of weinige aanrakingspunten aan dit Regiment aanboden.

De meeste oogzielen telde men in het 34<sup>e</sup> Infanterie-Regiment, waarin de ziekte zich het eerst had ontwikkeld, en waarin zij zich ook op het snelste en wijdfte konde uitbreiden, daar de aanrakingspunten, waarin de manschappen van een en hetzelfde Regiment met elkanderen treden, zeer natuurlijk de veelvuldigste waren. Naar evenredigheid was het getal der oogzielen geringer in het 2<sup>e</sup> Ba-



taillon des 30<sup>e</sup> Régiments, doch ook de gemeenschap waarin de in een bijna geheel afgezonderde caserne geplaatste manschap van dit Bataillon met de manschappen des 34<sup>e</sup> Régiments trad, was geringer, doch daar hunne gelijke dienst en hunne gelijke betrekkingen dezelve steeds in velerlei aanraking met de anderen bragt, was zulks nog altoos toereikend genoeg, om eene beduidende menigte van oogzieken ook in dit Bataillon voort te brengen. Veel meer gescheiden en buiten aanraking gebragt, waren intusschen de Artilleristen en Pionniers, want zij bewoonden niet alleen een gansch ander lokaal, maar ook het onderscheid van hunnen Militairen dienst bood hun vele mindere aanrakingspunten met de overige der manschappen, die onder vermoeden van besmetting lagen, vanwaar dan ook het getal hunner oogzieken naar evenredigheid gering was. Buiten alle gemeenschap bevonden zich de Oostenrijksche troepen, daar zij geheel andere casernen in hadden, en geheel andere wachten betrokken, en in het algemeen buiten alle andere, zoowel in als buiten dienstverbinding met de in *Maintz* garnisoen houdende troepen des Pruisfischen Legers leefden, waardoor het zich verklaren laat, waarom zij van deze oogziekte, welke in de Pruisfische Bataillons zoo vernietigend woedde, geheel verschoond blijven konden.

§. 13.

Den 28<sup>e</sup> April bevond ik mij, volgens mijne bestemming, (§. 5.) te *Maintz*, en overtuigde mij aanstonds van den toestand der zaken op de plaats  
zel-



zelve. De nood was groot en de hulpbronnen zeer bekrompen door de plaatselijke betrekkingen eener bondgenootschappelijke vesting. Ondertusfchen moest er raad geschaft worden, indien het *epidemisch* heerschend oogongemak onder de troepen der Koninklijke Pruisfische bezetting zich niet nog verder zoude uitbreiden, en op de Oostenrijkers, ja zelfs op de inwoners der stad, welke bovendien reeds in de grootste bekommering deswege waren, niet zoude overflaan. Alle reeds genomen maatregelen om dit ongemak te beteugelen, hoe doelmatig zij ook geweest mogten zijn, waren geheel vruchteloos gebleven. Integendeel had de ziekte zich zoodanig uitgebreid, dat men voegzaam aannemen konde, dat federt de maand Junij des vorigen jaars reeds, zoo niet meer, dan toch zeker den derden man, door dit ongemak was aangetast geworden. Uit de aanwezige registers bleek, namelijk, dat tot en met den 30<sup>e</sup> April

|                                                                                                                                                                                              |                     |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------|
| 1.) Van het 34 <sup>e</sup> Infanterie-Regiment en wel,                                                                                                                                      |                     |
| a.) van het 1 <sup>e</sup> Bataillon                                                                                                                                                         | 260                 |
| b.) — — 2 <sup>e</sup> ———                                                                                                                                                                   | 358                 |
| c.) — — 3 <sup>e</sup> ———                                                                                                                                                                   | 313                 |
| en alzoö van het geheele Regiment . .                                                                                                                                                        | 931 Mannen          |
| 2.) Van het tweede Bataillon des 30 <sup>e</sup><br>Infanterie-Regiment . . . . .                                                                                                            | 195 —               |
| 3.) Van de 9 <sup>e</sup> en 12 <sup>e</sup> Artillerie-Comp <sup>e</sup><br>der 8 <sup>e</sup> Brigade en der 1 <sup>e</sup> Compagnie<br>der 8 <sup>e</sup> Pionnier-Afdeeling, te zamen . | 20 —                |
| <hr/>                                                                                                                                                                                        |                     |
|                                                                                                                                                                                              | in eens 1146 Mannen |
| reeds aan de oogziekte lijdende waren.                                                                                                                                                       |                     |



## §. 14.

Het was echter helaas! reeds vooruit te berekenen, dat de zoo evengenoemde verhouding der zieken tot de som der tot hier aan toe van dit gebrek verschoond geblevene manschappen des ganschen garnisoens zich welras nog nadeeliger vertoonen zoude, daar in den jongst verlopen tijd zich dagelijks de vermeerdering in de Hospitalen zeer beduidend en te gelijk progressief klimmend vermeerderd had. Dien ten gevolge beliep ook op den laatsten April het algemeene overschot der gezamenlijke garnisoens zieken, op 438 koppen, waaronder zich niet meer dan 109 inwendige, uitwendige, venerische en schurftige zieken bevonden, terwijl de overige 329 mannen enkel door de aanstekende oogziekte aangegrepen waren. Het getal der zieken was te zamen genomen, den 4<sup>o</sup> Mei tot 584, en den negenden derzelfde maand reeds tot 617 koppen gestegen, waaronder wij niet minder dan 529 oogzieken telden. Deze snelle, bijna bij het uur toenemende, aanwas der zieken was nog des te onrustwekkender en vorderde zooveel te meer de snelste en krachtigste voor behoedings maatregelen, daar bij deze zich gewoonlijk uitbreidende oogziekte geene evenredige *reconvalescentie* plaats konde houden.

## §. 15.

Een gedeelte dezer zieken had men in het *Altmunster* Hospitaal gelegd, als zijnde het eigenlijke gar-



garnisoens *Lazareth*, hetwelk wel is waar alleen voor 195 kranten berekend, doch overigens zeer voortreffelijk ingerigt is. Het overige gedeelte bevond zich in eene caserne, doorgaans de *Schönborner Hof* genaamd. Dit Lokaal ter bezorging der zieken werd daardoor gewonnen, dat men reeds voor mijne komst in *Maintz* het van den Epidemie nog het meest verschoond geblevene 2<sup>e</sup> Bataillon des 30<sup>e</sup> Infanterie Regiments op het land verlegd had, en alzoo de caserne door dit Bataillon bewoond geweest zijnde, intusschen tot berging der zieken gebruiken konde. Eene afdeeling van aan oogzieken reconvalescenten afgetekend, die gelijkerwijze in den *Schönborner Hof* gebragt werden, lagen de zieken overigens niet naar de soorten hunner ziekten afgezonderd, maar veel meer vermengd en alleen naar de troepen corpsen waartoe zij behoorden, gerangschikt.

§. 16.

De Doctoren, welke tot hiertoe de zieken alleen en naar hun eigen inzicht behandeld hadden, waren de Regiments-Geneesheer PUDON, die bij mijne aankomst in *Maintz* reeds tot den dienst onbekwaam en zelf door de oogontsteking zoodanig was aange-tast, dat hij het grootste gevaar liep van blind te worden; wijders de Regiment-Geneesheer MÜLLER en de garnisoens Staf-Geneesheer SELLE, benevens de bij het garnizoen zich bevindende ondergeschikte Geneeskundigen. Het gevolg hunner Geneeskundige



pogingen was niet minder als ongunstig geweest; des te meer moet ik henlieden alhier de openlijke getuigenis geven, dat zij niet eeniglijk met onvermoeide zorgvuldigheid en opoffering van hunne personen, maar tevens ook met zaakkennis zich aan de vervulling hunner taak hadden toegewijd en dat zij zich ook over het algemeen over eenen gelukkigen uitslag hebben mogen verblijven.

Slechts *elf* personen waren tot hiertoe als geheel blind geworden te beschouwen, bij *achtien* was de uitgang van dien aard geweest, dat wel is waar beide oogen met gebreken waren behebt gebleven, doch het vermogen om te zien ten deele door een oog, ten deele door beiden, offchoon beperkt, nogtans behouden werd; en bij *twintig* personen werd het eene oog volkomen gered, het andere daarentegen ging ten deele geheel verloren, ten deele bleef het blootelijk door zulke naziekte aangetast, welke het vermogen om te zien meer of min eeniglijk tot dit oog beperkte. In het geheel alzoo was het gevolg der Geneeskundige behandeling alleen bij 49 personen meer of min ongunstig geweest, hetwelk in tegenstelling tot de masfa der behandelde bij deze vernielende oogziekte, in alle opzigten nog eene gelukkige evenredigheid opleverd. Hierbij moet men nog in aanmerking nemen, dat vele dezer zieken door eene doelmatige nabehandeling nog ten deele te helpen, en een beter gezigt als waarover zij zich op dat oogenblik mogten verblijden, te bezorgen was.



§. 17.

Om nu aan het doel mijner zending te beantwoorden, konde, mijns eragts, alleen hierop aankomen.

1.) De wijdafgelegene en nabijzijnde oorzaken op te zoeken, welke den grond van het ontstaan dezer oogziekte en hare vernielende verbreiding in zich bevatten.

2.) De maatregelen op te geven, welke naar de grondslagen der geneeskundige-politie genomen dienen te worden, om aan de steeds meer overhand toenemende verbreiding der ziekte, onder de in *Maintz* garnisoen houdende troepen tegenstand te bieden.

3.) De geneeskundige behandeling der reeds ziek gewordene te onderzoeken, en het noodige te rangschikken, om eene zoo snel mogelijke wederherstelling voort te brengen, veelvuldige tot hiertoe plaats gehad hebbende instortingen, verminkingen en verblindingen in het vervolg meer, als dus verre was geschied, te verhoeden.

§. 18.

Onmogelijk was het mij aan de beide laatste oogmerken naar genoegen te voldoen, zonder alvorens de eerste zooveel mogelijk uit den weg geruimd te hebben. Met alle opmerkzaamheid en zorgvuldigheid was ik daarom bezig, geene omstandigheden uit het oog te verliezen, die bekwaam waren



eenig licht te verspreiden over de Natuur des ongemaks, deszelfs bronnen en de oorzaken zijner uitbreiding. Zeer naauwkeurig zocht ik daarom de reeds medegedeelde geschiedenis van deszelfs ontstaan en de trapsgewijze ontwikkeling zijnes epidemischen karakters te volgen, den loop der ziekte en hare karakteristieke verschijnselen behoorlijk te waardeeren, en dezelve met foortgelijke *Endemien* en *Epidemien* te vergelijken. De rijke voorraad der gevallen en het standpunt waarop ik mij bevond, boden mij hiertoe de gunstigste gelegenheid aan. Doch dit alles konde niet het werk van een oogenblik zijn; maar eerst het gevolg van een rijp nadenken, van eene langere waarneming aan het ziekbed, ja zelfs eerst van eene gestrengte beproeving der gevolgen van de aangewende maatregelen ter uitdelging des ongemaks gebezigd, en van eene hierop gegronde volstandige wetenschappelijke bearbeiding van dit geheele onderwerp. De hoogte en uitgebreidheid des gebreks vorderden spoed. Het was dus vooreerst genoegzaam te weten, dat de oorspronkelijke bron des ongemaks in eene eigendommelijke door de voortgebragte ziekte zelve zich immer meer en meer hervoortbrengende ontstekingsstoffen lag, hetgeen door de naauwkeurige berekening van alle met deze oogontstekings-Epidemie in verband staande momenten, buiten allen twijfel gesteld was.



§. 19.

Om nu de tweede opgave op te losfen, name-  
lijk om de altoos meer voortwoedende verbreiding  
des kwaads te ftuiten, zoo kwam het voornamelijk  
hierop aan, om hetzelve in zijne oorfpronkelijke  
bron op te fporen en deze te ftoppen. Zoolang  
immers dit niet gefchiedde, de overal zich versprei-  
dende aanftekingftoffe niet uitgeroeid en derzelver  
verdere overgang op nog gezonde ligchamen niet  
afgeftneden bleef, konde ook geen voordeel uit alle  
andere pogingen getrokken worden. Tot bereiking  
van dit oogmerk waren er reeds, voor mijne komst  
in *Maintz*, eenige doelmatige inrigtingen daargesteld  
geweest. Het 2<sup>e</sup> Bataillon des 30<sup>e</sup> Infanterie-Regi-  
mens werd, nadat men voorlopig uit hetzelve alle  
de van fmetftoffen verdachte manfchappen genomen  
had, naar het land overgevoerd, om de nog nage-  
bleven gezonde foldaten van hetzelfde Bataillon dat  
van de Epidemie nog het meest verfchoond was ge-  
bleven, aan het dadelijk overerven der aanfteking meer  
te onttrekken. De hier door ledig gewordenne caferne  
van het *Schönborner Hof* was geheel in een Hospi-  
taal veranderd; daardoor was tot berging der zieken  
meer ruimte gewonnen, en de aanrakingspunten welke  
onder hun plaats hadden, in het geheel genomen,  
minder nadeelig geworden. De aan de beterhand  
zijnde had men eindelijk, om veelvuldige waargeno-  
mene inftortingen te vermijden, van de *contagieuſe*  
oogzieken dadelijk afgezonderd, om dezelve, alvo-



rens die in gemeenschap met de gezonden gesteld werden, nog voorlopig eenigen tijd te kunnen waarnemen.

Evenwel had zich het ongemak reeds te ver verspreid, te diepe wortelen geschoten en te veel takvormige gedaanten aangenomen, dan dat deze anderszints zeer heilzame voorbehoedmiddelen een wezenlijk nut konden aanbrengen.

Mijn eerste oogmerk kwam derhalve hierop neer, om eene volkomen reiniging van het gansche Regiment, inzonderheid echter die des 34<sup>e</sup> Infanterie Regiment te bewerkstelligen. Met deze reiniging moest echter bij de gezonde en niet bij de zieke manschappen een aanvang gemaakt worden, wanneer de overal verspreide smetstof zeker verdelgd, de bron des ongemaks gestopt, de zoo menigvuldige waargenomene instortingen der reeds als geheeld ontslagene personen, en de nieuwe voortplantingen van het *contagium* zoude voorgekomen, en alzoo het verder voortwoeden der ziekte geheel gestuit zoude worden. Wij moesten ons namelijk, voor eerst overtuigd houden, dat onder de gezonden doorgaans geene besmettende stof meer voorhanden was, eer men het verder wagen durfde, een genezenen in gemeenschap met hun te stellen. Hiertoe waren nu de krachtigste en meest door tastende, daarbij ook de kostbaarste maatregelen noodzakelijk. Deze zonder nader omzien aan te grijpen, gebod de dwang der omstandigheden; dezelve zonder voorlopige verzochte hogere goedkeuring uit te voeren, bestemde de noodwendig-



digheid en veroorloofde mij de standplaats waarop ik mij als gevolmatigde commisfaris bevond.

§. 20.

Niet zoo ligt was ondertusfchen deze opgave op te losfen, als het aan velen bij den eerften oog opflag wel mogt toefchijnen, die met de betrekkingen van den militairen ftand, en die eener bondgenootfchappelijke vesting in het bijzonder niet naauwkeurig bekend zijn. Ik bevond mij niet op Pruisfifchen grond en bodem, maar in eene vesting waarin de eene bezttting voerende macht zooveel als de andere te gebieden had, en in welke nog bovendien een derde het gezag der landsheerlijkheid uitoeffent. Eene menigte zaken moesten daarom in aanmerking genomen worden, die in iedere andere betrekking niet nodig geweest zouden zijn. In alle gevallen was het nogtans dienftig, om deze maatregelen door te zetten, om een beduidend aantal troepen voor eenigen tijd aan den vestings dienst te onttrekken, zich eene menigte Lokalen aan te fchaffen, en waar zulks door de gegevene betrekken niet bereikt konde worden, in derzelver plaats nieuwe daar te ftellen. Niet genoeg kan ik daarom roemen de bereidwilligheid met welke men deze onderneming van alle zijden zocht te bevorderen, en de perfoonlijke onderfteuning die mij in het bijzonder ten deele viel, van den Heer Generaal-Major en Vesting-Kommadant VON KRAUSENECK, en den Brigade-Kommandeur Over-



Overste VON MÜFFLING. Aan hunne inzigten en brandenden ijver voor de goede zaak; heeft men het wezenlijke goeds, wat daardoor is gesticht geworden, hoofdzakelijk te danken.

§. 21.

Overeenkomstig met mijn ontwerp moest de zuivering-methode met de gezonden in de caserne zich bevindende, manschappen een begin nemen. Deze bestond nu:

1) In de reiniging van enkele soldaten en hunne zoowel groote als kleine monterings-stukken, welk laatste zooveel te min moest nagelaten worden, als de ervaring genoegzaam bewezen heeft, dat juist in deze wolle klederen dergelijke finetstoffen zich het meest ophouden. De reiniging moest derhalve bestaan in het wasschen en zuiveren der huid en der hoofdharen van iederen man, in berokingen en andere reinigingen van alle de monterings-stukken, en in de vernietiging diergenen, welke geene volkomene zuivering meer toelieten.

2) In het schoonmaken der casernen en van alle overige verblijfplaatsen, der wachtkamers, der schilder- en arresthuizen, der monterings magazijnen, enz., en van alle aldaar voorhanden zijnde gereedschappen, waaronder bij voorkeur moest geteld worden, het beroken der zalen en kamers, het behoorlijk luchten derzelven, het overkalken der wanden, het schuren der houte keukengereedschappen, der



der zolders, der trappen en der vloeren met loog, het door en door beroken, uitlogen der wolfe dekens, der lakens en der stroozakken, enz., en de vernietiging van al het stroo.

Om ondertusfchen deze beiden volftrekt vereischt wordende maatregelen tot uitvoering te kunnen brengen, werden vereischt:

a.) Een Lokaal, om eene volkomen beroking en reinigings-aanftalte te kunnen oprigten; hiertoe werd de eetzaal der Officieren van het garnifoen en de daaraan belendende woning der koks uitgekozen.

b.) Een Lokaal, om de reiniging van enkele foldaten te kunnen in het werk ftellen. Tot dit gebruik werd eene vrije plaats in de nabijheid eener rivier uitgekozen en daartoe ingerigt.

c.) Een Lokaal, waarin de reeds gereinigd zijnde manfchappen tot aan de volkomene zuivering der cafernen, zonder in de minfte gemeenfchap met diegenen te treden, welke zich nog in de Cafernen of Lazarethen bevonden, compagnieswijze konden geplaatst worden. Daar geen inwoonder der ftad voor eenige prijs hoegenaamd over te halen was, ergens hiertoe een lokaal af te ftaan, zoo bleef er niet anders over als zoo vele barakken aan eene, ongeveer een uur afftands der ftad gelegene voegzame en hiertoe bijzonder uitgekozene plaats op te timmeren, waarin ten minften 8 compagniën tot aan de voleinding der noodige reiniging geplaatst zouden kunnen worden.

d.) Voorlopige aflevering en reiniging van zoo-  
da-



danig gedeelte der keukengereedschappen, welke men uit de casernen genomen had en welke nu tot inrigting der barakken gebezigd konden worden, en dat gedeelte der kledingstukken, van welke de soldaat onmiddellijk naar zijne ligchamelijke reiniging gebruik moest maken.

e.) Een Lokaal, waarin de zoo evengenoemde voorwerpen, na volbrachte zuivering derzelven tot aan hun gebruik, voorlopig bewaard konden worden, waartoe de nevens aangrenzende en te voren gereinigde caserne-zalen der uitgekozene algemeene zuiverheid-inrigting gebezigd werden.

§. 22.

Wat nu de zieke manschappen betrof, zoo moesten ten hunnen behoefte, de navolgende geneeskundige politieke maatregelen genomen en tot uitvoering gebracht worden.

1.) Moesten de zieken, naar de verscheidenheid van hun ziekte-karakter van elkanderen afgezonderd, gehuisvest;

2.) ligchamelijk gezuiverd, hun de monteringen ontnomen, en dezelve van de behoorlijke ziekenkleding voorzien worden;

3.) Moesten de ziekenkamers en de daarbij behoorende inrigting- en legergereedschappen aan dezelfde reinigingen als de casernen onderworpen, en zoodanig ingerigt worden, dat zij aan het oogmerk voor oogzieken beter beantwoorden.



4.) Was het volstrekt noodwendig, eene volkomene van de Hospitalen geheel afgezonderde quarantaine-inrigting voor de reconvalescenten op te rigten.

5.) Moest er zorg gedragen worden, dat geen zieke of aan de beterhand zijnde, het Hospitaal of de quarantaine betreden noch verlaten mogt, voor dat hij behoorlijk ligchamelijk gezuiverd, van zijne hospitaalklederen of volkomene zuivere en onverdachte monteringsstukken voorzien was geworden, en

6.) moesten de noodige voorzieningen niet verzuimd worden, om de voortplanting en overdraging des *contagiums* onder de zieken zelfs, zooveel mogelijk, te verhoeden.

§. 23.

Waren nu de uitvoeringen der eerste maatregelen reeds aan zoo veele zwarigheden onderworpen, niet minder betrof dit de laatsten, daar het volstrekt aan de gevorderde ruimten en lokalen tot alle deze beschikkingen ontbrak, en men zich vergenoegen moest deze laatste de zieken zelfs rakende maatregelen, eerst dan in volkomene uitvoering gesteld te zien, als er door de deelswijze verlegging der manschappen uit de caserne in de nieuw gebouwde barakken, ruimte in de eerste gewonnen werd, om zich dezelve tot dit gebruik ondertusfchen te kunnen te nutte maken.

De



§. 24.

De opgave der afzonderlijke voorschriften naar welke alle deze maatregelen tot uitoeffening gebragt werden, zoude mij alhier te verre van mijn doel verwijderen. Bovendien houde ik het ook doelmatiger en tot bijzonder gebruik in voortgelijke gevallen meer tot onderwijs strekkende, in plaats van een schraal uittreksel, het geheele geval rakende Reglement in zijn geheelen omvang aan mijne ambtgenooten in de Bijlagen mede te deelen (\*). Het gevolg van deze gemaakte inrigtingen beantwoorde volkomen en regtvaardigde geheel en al het inzicht dat ik van den aard der ziekte had.

§. 25.

Wat nu eindelijk het derde punt betrof, om de doelmatigste geneeskundige behandeling in te voeren, zoo heb ik het bovenal noodig geacht, en mijdaaraan gelegen laten leggen, deze ziekte in haren ganschen loop, en in hare onderscheidene graden van hevigheid naauwkeurig waar te nemen, derzelver karakteristieke teekenen op te nemen en met de merkmalen van andere ziektevormen van oogziekten samen te stellen, opdat het mij op deze wijze mogt gelukken, een afbeeldsel van dezelve te ontwerpen, dat getrouw naar de natuur geteekend en met alle mo-

(\*) Zie bijlagen A.



mogelijke zorgvuldigheid uitgevoerd, ieder, zelfs hem die minder in de genezing der oogen bedreven is, in staat stelt, om dit ongemak dadelijk als het zich voordoet, te kennen, en het van ieder, hoewel daaraan gelijkend, doch volgens zijne natuur geheel verschillend, ooggebrek te onderscheiden. Ik dacht dit, bij deze mij nu aangebodene gelegenheid, des te minder te moeten verzuimen, als het ondanks alle reeds in de wereld gezonden opstellen over het hier bedoelde ongemak, toch nog altijd aan eene naauwkeurige onderkenning van hetzelfde mangelt, en ik mij alzoo bevoegd oordeelde om aan een algemeen gevoelde behoefte te kunnen voldoen. Te gelijk heb ik de tot nog toe, in aanwending gebragte geneeswijze vrijmoedig beproefd, het waarlijke goede aangenomen en mij ten nutte gemaakt, hetgeen mij gebrekkig schein verbeterd, mijne eigene, op veeljarige ondervinding ge gronde, inzigten en voorschriften opgegeven, en den geheelen op wetenschappelijke grondslagen gegronde, arbeid, in den *vorm eener geneeskundige instructie* aan de praktiserende Geneesheeren tot een leidraad en rigtsnoer hunner in te rigten behandeling voorgelegd. De te dezen opzigte voorgedragene inzigten en stellingen zal ik in den loop van dit geschrift nader trachten te ontwikkelen, en ik moet het aan de toegevende beoordeeling van den toegenegen lezer overlaten, in hoeverre het mij gelukt is, deze mijne opgave te hebben opgelost.



§. 26.

Om ondertusfchen wat meer orde en eensluidendheid in de geneeskundige behandelingen te brengen, aan zwaardere zieken eene meer bepaalde zorg en opmerkzaamheid toe te wijden, en hun eene betere verzorging te kunnen verschaffen, was het noodzakelijk, menigerlei inrigtingen en veranderingen in de Hospitalen zelfs daar te fteflen. Vooral moesten de *Contagieuſe* oogzielen ſtreng van de overige, ten deele innerlijke, ten deele uiterlijke zieken geſcheiden, en iedere hoofdſectie van zieken een bijzonder gezag voerend Geneesheer (\*) toegevoegd worden. De oogzielen zelven werden in vijf afdeelingen verdeeld, en wel naarmate der hevigheid en den omvang der ontſteking, in de oogzielen van den eerſten, tweeden en derden graad, in de reconvaleſcenten, en in dezulke die nog aan naziekten van het reeds uitgeſtane *contagieuſe* ooggebrek leden. Door deze afzondering der zieken van elkanderen, hetwelk, voor zooveel het de lokale verhouding toeliet, ook nog verder vervolgd en tot aan de onderſcheidene tijdperken der enkele graden van eene en dezelfde ziekte doorgevoerd werd, konde het den Geneesheeren alleen mogelijk worden, een groot aantal zieken te overzien, iedere verandering in het ziekelijk oog met eenen blik waar te nemen, en daar, waar

(\*) Ten behoeve hiervan moest ook de in *Trier* wonende, brave en achttingwaardige Regiment-Geneesheer Dr. HÜBNER met een hem te hulp ſtaande perſoon eenen geruimen tijd naar *Mainz* geroepen worden.



waar het nodig mogt zijn, aan enkele zieken meer tijd en opmerkzaamheid toe te wijden. De behandeling werd daardoor meer tot afzonderlijke en *individuele* grondslagen terug gebragt, instortingen en ongelukkige uitgangen werden meer vermijd, en het gevolg der behandeling in het algemeen en in het bijzonder daardoor nog gunstiger, als zij te voren was. De grondslag dezer inrigting heb ik in een bijzonder daartoe strekkend voorschrift overgelegd, waarnaar ik den lezer verwijze (\*), en waardoor ik van eene bijzondere uiteenzetting van dit onderwerp meene ontheven te zijn.

§. 27.

Wat nu het gevolg van alle deze genomen maatregelen betreft, zoo beantwoorde hetzelfde geheel aan de verwachting. De ziekte kon, wel is waar, op generlei wijze daardoor als afgesneden worden; want de ervaring der Engelschen, zoo als ik in het vervolg zal aantonen, had het reeds geleerd, dat ook de doelmatigste reiniging der Lokalen voor en op zichzelf alleen niet vermogt, de ziekte op eens uit te roeijen. Velen der manschappen, hoe zorgvuldig zij ook aan alle, van aansteking verdachte, lieden voor den inmarsch in de barakken werden onttrokken, hadden evenwel reeds het gif ingezogen, zonder dat hetzelfde zich door uitterlijke kenteekenen ten tijde des  
over-

(\*) Zie bijlagen B.



overgangs in de barakken reeds had kunnen openbaren, en deze personen bekwamen ook nog in de barakken de oogziekte. De toeneming uit de barakken aan nieuwe oogzieken was tegen die der Hospitalen en van de nog in de casernen teruggeblevene en nog ongereinigde manschappen vergeleken, zoo onbeduidend en onevenredig, dat het naauwelijks eene vermelding verdiend. Integendeel klom de massa der oogzieken bij de in de casernen teruggeblevene compagnien in den volgenden tijd zoo buitengemeen, dat het mij wezenlijk tot eene volkomene geruststelling konde strekken, alle deze kostbare geneeskundige politie-maatregelen ter beperking der verdere verbreiding der ziekte, zonder eenig verder opzicht in het werk te hebben gesteld; want in dezelfde maat, naar welke de troepen van 14 tot 16 dagen compagnieswijze gereinigd en de in den tusschentijd nieuw opgebouwde barakken gelegd konden worden, in even dezelfde verhouding nam ook het getal der dagelijks toenemende oogzieken van het *Maintzer* garnisoen af, zoodat in de maand September alleen nog 32 nieuwe oogzieken aangroeiden, en met het einde van dezelfde maand in het algemeen nog maar 53 voor de behandeling overig bleven.

§. 28.

Het hier volgend algemeen overzicht zal de toename en afneming der oogzieken van maand tot maand nog duidelijker aanwijzen.

met



|                                                      |      |
|------------------------------------------------------|------|
| Met den laatsten April bedroeg het getal der oogzie- |      |
| ken van alle troepen-corpsen . . . . .               | 329  |
| Deze vermeerderden in den loop der maand             |      |
| Mei met . . . . .                                    | 302  |
| In de maand Mei werden dus behandeld. . . .          | 621  |
| Daarvan gingen in quarantaine af . . . . .           | 332  |
| Dus bleven er met den laatsten Mei over              | 399, |
| In de maand Junij zijn er bijgekomen                 | 201  |
| Het getal der behandeldwordende in                   |      |
| deze maand beliep dus . . . . .                      | 600  |
| Hiervan gingen in die maand af . . . . .             | 124  |
| En bleven er den laatsten Junij dus nog              | 476, |
| In de maand Julij kwamen er bij. . .                 | 63   |
| En alzoo berdoeg het getal der behan-                |      |
| deldwordende . . . . .                               | 539  |
| Hiervan gingen er gedurende den loop                 |      |
| der maand af . . . . .                               | 258  |
| Den laatsten Julij bleven er dus nog                 |      |
| overig . . . . .                                     | 281  |
| In Augustus vermeerderde het met. . .                | 54   |
| Gevolgelijk werden in deze maand                     |      |
| behandeld . . . . .                                  | 335  |
| Daarvan gingen in de quarantaine af . . . . .        | 252  |
| En bleven dus nog met den laatsten                   |      |
| Augustus over . . . . .                              | 83   |
| In September was het getal tot . . .                 | 32   |



|                                                                      |     |
|----------------------------------------------------------------------|-----|
| Dus was de geheele ziekenstand . . . . .                             | 115 |
| Daarvan werden in den loop der<br>maand nog genezen . . . . .        | 62  |
| En er bleven met den laatsten Sep-<br>tember alleen overig . . . . . | 53  |

§. 29.

Hierbij is nu nog op te merken, dat in dezelfde evenredigheid als van maand tot maand het getal der zieken geringer werd, ook in diezelfde maate de hevigheid der ziekte verminderde, zoodat de meesten der zieken, die door aanwas in Augustus en September er nog bij gekomen waren, aan eenen zoo onbeduidenden graad van het ongemak leden, dat zij, bij aldien de omstandigheden niet steeds voorzigtigheid aanbevolen hadden, onder iedere andere betrekking, misfchien in het geheel niet als ziek in het Hospitaal zouden zijn opgenomen. De meesten dezer zieken konden dus weinige dagen na hunne aanneming als genezen weder in de quarantaine toegelaten worden. Even zoo was, volgens de berigten des Heeren Generaals der Divisie, Geneesheer Dr. PETERSOHN, die na mijne afreise van *Maintz* de voornaamste leiding der zaken overnam, reeds sedert langen tijd het verblijf der zoogenaamde *blennorrhoeïsche* oogzieken, als het zekerste bewijs der verminderde hevigheid van het ongemak, ledig gebleven.



§. 30

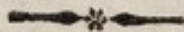
In den loop van October eindelijk, nadat alle Lokalen behoorlijk gereinigd, en ter inneming van vreemde troepen waren ingerigt, werdt, overeenkomstig mijne reeds vroeger gedane voordragten, het *Maintzer* garnisoen afgelost, en bataillons-wijze in verscheidene garnisoenplaatzen verplaatst. De weinige, nog tot behandeling terug geblevene, oogzielen werden even eens, van *Maintz* getransporteerd, en in een bijzonder, tot een Hospitaal ingerigt Lokaal aan een van allen garnisoen vrij oord tot aan hunne volkomene genezing geplaatst. De verplaatsing dezer troepen, onder andere oord- en dienstbetrekking, zoo als de afzondering derzelven van elkanderen, was ontegenzeggelijk de doelmatigste maatregel die ten laatsten nog genomen konde worden, om den aanleg tot instorting onder deze manschappen volkomen op te heffen, de hier en daar nog eenigszins voorhanden zijnde kiem der ziekte geheel te verdelgen, en alzoo het ongemak onder hun volkomen uit te roeijen.

§. 31.

Uit het bovenstaande overzicht (§. 28.) blijkt nu ook, dat van den 1<sup>e</sup> Mei tot aan het einde van September nog 652 personen aan dit ooggebrek ziek werden, en dus met insluiting der federt den laatsten April overgeblevenen 329, in het geheel 981

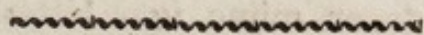


oogzieken gedurende dit tijdvak zijn behandeld geworden. Het getal der, federt den aanvang der Epidemie, dat is van Junij 1818 tot het einde van April 1819 voorkomende oogzieken, (§. 13.) bedroeg 1146. Rekent men nu nog hierbij de 652 Individuen welke federt den 1<sup>e</sup> Mei af, in vermeedering zijn gekomen, zoo blijkt dat de gezamenlijke masfa van alle door de Epidemie aangetaste foldaten tot aan het einde van September 1798 bedroeg. Onder deze fom bevinden zich nogtans 250 Individuen, welke de ziekte tweemaal hebben doorgestaan, en dus ook tweemaal hadden moeten in rekening gebragt worden. Ondertusfchen zijn niet mede gerekend: 1 Regiments-Arts, 2 Hospitaal-Chirurgijns en 12 Ziekenoppassers, die ook in den loop der Epidemie door aanfteking, door de ziekte zijn aangetast geworden. Voor het overige was van den 1<sup>e</sup> Mei af het gevolg der volvoerde geneeskundige behandeling van dien aard, dat alleen bij *acht* Individuen (waaronder twee op beide de oogen een beduidend gebrek behouden hebben) de ziekte eenen meer of min ongelukkigen uitgang nam; alle de overigen zijn echter volkomen genezen geworden.





## TWEEDE AFDEELING.



### §. 32.

Terug gekeerd van mijne zending naar *Maintz*, maakte ik den weinigen, aan mij vergunden rusttijd, te nutte, om alles, wat ik in *Maintz*, wegens de velen daar gevonden en andere bezigheden, alleen stuksgewijze aantekenen konde, meer naar de gronden van wetenschappelijke eenheid te rangschikken; mijne eigene ervaringen met vele andere geloofwaardige waarnemers, bijzonder dezulken die nog minder bij ons bekend waren, te vergelijken; op deze wijze, de zoo algemeene opmerkzaamheid verwekkende ziekte in alle hare *diagnostische, etiologische, prognostische* betrekkingen grondiger naar te vorsch en, en zoodanige daar tegen in te rigten behandeling nader op te helderen, welke door eene toereikende ervaring geheiligd, zich als de geschikste en rijkste in de gevolgen had aangewezen. De gevolgtrekkingen van deze mijner pogingen, deele ik nu aan het Publiek mede in deze mijne tweede Afdeeling, waar bij ik de *Maintzer* Epidemie steeds in het oog

C 5

hield,



hield, doch tegelijk ook daarop bedacht was, tot betere kennis dezer ziekte in het algemeen eene bijdrage te leveren, welke men van mij, (als hebbende gelegenheid gehad om deze ziekte nader te leeren kennen), met regt en billijkheid konde vorderen. De zaak als uit te putten, veroorloofde mij de korthed des tijds en mijne voor letterkundigen arbeid zeer beperkte werkkring niet; evenwel vertrouwde ik, niets wezenlijks bij de bearbeiding van mijn onderwerp te hebben over het hoofd gezien, en waar tot nu toe, eene groote uitvoerigheid onmogelijk was, ten minsten door korte aanduidingen op datgene, wat nadere toetsing waardig is, de opmerkzaamheid gevestigd te hebben.

## I.

### BESCHRIJVING DER ZIEKTE.

#### §. 33.

Ik ben nu tot aan het affchilderen van de verschijnselen dezer *contagieuze* oog-ontsteking gevorderd, en zoo als ik die bij honderde lijders altoos evengelijk waargenomen, en aan oord en plaats heb opgeteekend. Hierbij wil ik echter geenszins staande houden, dat deze ziekte ook niet onder menigerlei gewijzigde toevallen en verschijnselen zoude te voorschijn kunnen treden, daar voornamelijk het klimaat en andere bijkomende invloeden, ja zelfs de in den beginne des ongemaks aangewende geneeskun-



kundige behandeling, den loop der ziekte en hare verschijnselen op menigvuldige wijzen herscheppen kunnen.

Ik beschrijf het ongemak, zoo als het zich in *Maintz* voor de waarneming kennen deed, en niet zoo als het onder andere betrekkingen allezins gewijzigd, verschijnen konde, en zoo als ik het reeds zelfs dan hier, dan daar, waargenomen heb, zonder juist die opmerkzaamheid daarop te vestigen, welke vereischt wordt, om een waarlijk gelijkend afbeeldfel van deze wijzigingen te kunnen ontwerpen.

Deze gapingen mogen andere waarnemers aanvullen. Zijn wij vooreerst in het bezit eener naauwkeurige beschrijving der wezenlijke kenteekenen van zijn karakteristieken loop, om het geslacht en de soort (*genus et species*) der ziekte te bepalen, zoo laten zich de, door eene menigte van andere invloeden voortgebragte, schakeringen ligtelijk vinden en overbrengen. Het gaat ons hiermede als met den *Typhus*. Indien wij alle beschrijvingen die ons medegedeeld zijn, te zamen vergelijkt, zoo geraakt men op den eersten blik in verzoeking om te gelooven, dat deze Epidemie eene eigenaardige is, in zoo verre, namelijk de onderscheidene verschijnselen der ziekte door het klimaat en andere betrekkingen, waaronder ook behoort de velerlei aangewende geneeswijze, geheel gewijzigd, zich aan de waarneming aanboden; betrachten wij echter de zaak een weinig naauwkeuriger, zoo vinden wij, dat overal de aanstekende *typhus* als eene geheel eigene *exanthema-*



*tische* ziekte, met aan zekere tijdperken gebonden en geregelde loop verscheen, en dat hiermede bij alle Epidemien de wezenlijke verschijnselen, welke het grondkarakter der ziekte bestemmen, altoos dezelfde waren. Zoo is het nu ook met onze oogontsteking gelegen. Hare karakteristieke kenmerken zijn en blijven, onder alle wijzigingen, dezelfde, en door deze zal men de ziekte altoos en onder alle gedaanten als zoodanig onderkennen. Derhalve zal ik trachten deze kenteecken bij voorkeur aan te wijzen.

### *Symptomatologie.*

#### §. 34.

Naar gelang van de hevigheid, waarmede zich de ziekte in haren geheelen loop openbaarde, laten zich duidelijk drie graden derzelve onderscheiden.

#### §. 35.

In den *eersten en ligsten graad* bepaalt zich het kwaad hoofdzakelijk tot het bindvlies der oogleden: het bindvlies der *sclerotica* wordt slechts bij gevolg aangedaan, verschijnt ook alleen met eene ligte roodheid, zwelt niet op; de zwelling der oogleden is gering en blijft ook aldus tot aan het einde der ziekte.

#### §. 36.



§. 36.

In den *tweeden en hevigen graad*, verkrijgt het bindvlies der *sclerotica* of te gelijk of gedurende den verderen loop der ziekte een onmiddelijk aandeel.

Genoegzaam gelijktijdig met het roodworden en zwellen der *conjunctiva* der oogleden, wordt ook deze rooder en ligter. De vaten zijn duidelijker te bespeuren; de roodheid dringt, hetwelk men reeds met het bloote oog kan waarnemen, wel is waar niet tot in de *sclerotica*, maar evenwel dieper in het celweeffel der *conjunctiva* zelve in. De laatste verheft zich duidelijk als een gezwollen rand rondom het hoornvlies, en zelfs het zwellen der oogleden is aanmerkelijker als in den eersten graad der ziekte. Nogtans bereikt de zwelling niet die hoogte, welke den *derden graad* der ziekte eigen is. Menigmaal, doch vooral niet altijd, gaat met de genoemde toevallen nog eene slijmvloeiing der oogleden gepaard; dikwijls echter treden de zoo even opgegeven verschijnselen weder terug, zonder dat de ziekte, indien dezelve overigens doelmatig was behandeld, in eenen echten *blennorrhoeischen* toestand over zoude gegaan zijn.

§. 37.

In den *derden en hevigslen graad*, tast de ziekte ook de *conjunctiva* of het zich over de *cornea* uitbreidend verlengfel van het bindvlies aan. De *cornea* be-



bekomt daardoor, gelijk in den beginne aan vele plaatsen een meer dan natuurlijk glinsterend aanzien, en in den lateren loop, wordt zij omdat zich deze uitwendige *lamella* van de onderleggende derzelve opheft, juist aan deze plaatsen, welke de glinsterendste waren, het meeste troebel of verduisterd. De opzwellling der gansche *conjunctiva* is zoo beduidende, dat zij zich in de gedaante van zwaardere wanvormige zwellingen over den omtrek des oogs verheft; het hoornvlies, waarvan naauwelijks het middelste gedeelte meer zichtbaar blijft, te gelijk als in de diepte verscholen houdt, even als een vleeschuitwas tusschen de oogspleet der oogleden te voorschijn treedt, en eene zoo ontzettende zwellling van beide oogleden, voornamelijk die des bovensten veroorzaakt (hetwelk niet zelden hierdoor over het onderste gedeelte overhangt) dat het onmogelijk is het oog te openen, en deszelfs toestand te onderzoeken. Hiernevens gaat de ontsteking in dezen graad der ziekte altoos en dikwijls zeer snel in eene ware *blennorrhœa* over. Een aanvankelijk geheel wit dun, en schuimend slijm, dat later iets meer in het geele valt, en eene vastere zelfstandigheid verkrijgt, vloeit bij iedere poging die men doet om de oogleden spleet te openen, met groot geweld en in zulke hoeveelheid onder de oogleden door, dat het niet zelden den geheelen wang der lijdende zijde bedekt.

§. 38.

In welk eenen graad van hevigheid deze oogontsteking



king ook verschijnen moge, zoo doorloopt zij toch altoos *vier*, duidelijk van elkanderen te onderscheiden, *tijdperken*, namelijk die der besmetting, der vorming der afneming en die der herstelling.

§. 39.

Het *tijdperk der besmetting* geeft zich het meest te kennen, door een gevoel van ligte pijn, zoo als die van eenen in het bovenste ooglid gevallen zandkorrel, en door eenen daardoor vermeerderden tranenvloed, welke aan het ontfoken oog (want niet altoos worden beide de oogen te gelijk aangedaan) eenen eigenen glans mededeeld, en aan het geheel een eigendommelijk voorkomen geeft, alsof het verglaasd ware. Daarbij verbreidt zich veeltijds zeer snel eene zeer bleeke roodheid over de geheele *conjunctiva* der *sclerotica*, die nogtans gewoonlijk en na eenige uren weder verdwijnt, en den Arts en den zieken niet zelden met de ijdele hoop bedriegt, alsof wezenlijk deze geheele aandoening des oogs van een in hetzelfde gedrongen en weder uitgedreven vreemd ligchaam was veroorzaakt geworden, en dat dus hiermede den loop der ziekte geëindigd was.

Meestentijds weet de zieke geene nadere oplossing of oorzaak van dit verschijnsel te geven; het ongemak overrast hem plotseling, zonder dat eene der schadelijkheden vooraf plaats gegrepen hebben, van welke men gewoonlijk dergelijke verschijnselen anders wel wil afleiden. Het allermeeest nam men

waar,



waar; dat zij, na voorafgaande verhittingen en daardoor veroorzaakte *congestien* naar het hoofd volgden, bijzonder wanneer hier op snelle verkoeling of wel zelfs verkouding plaats gehad hadden; somtijds gaat als voorloper dezer ziekte eene verkoudheid vooraf, welke verdwijnt, zoodra het ooggebrek zich vertoont.

#### §. 40.

Het *tijdperk der vorming*. Na eenige uren, somtijds wel na eenige dagen, meestentijds het eerst 's avonds, openbaren zich de bovengenoemde toevallen op nieuws en verzwarende. Een hoogere of geringere graad van lichtschuw, die echter alleen in de zeldzaamste gevallen van aanhoudenden duur is, gaat daarmede gepaard. Het smertelijk gevoel van zand of stof deels in het boven ooglid, deels in de hoeken des oogs, vermeerderd tegen middernacht, waarop alsdan, onder eenen versterkten tranenvloed, en gewoonlijk bij vermindering der lichtschuw, zoodanig een smertelijk gevoel pleeg te verdwijnen. Ziet men nu den zieken, op den daaraan volgende morgen in het oog, zoo vindt men de gansche *conjunctiva* der *sclerotica* gelijkvormig en zeer bleek rood, de oogleden eenigzins opgelopen, en de zieke heeft het aanzien, als of hij hevig en aanhoudend geweend had; met een woord, de zich vormende oog-ontsteking heeft in dit tijdperk de meeste gelijkvormigheid met eene zinkingaardige, doch echter veel meer met eene mazelen- of scharlakenaardige oogziekte.

On-



Onderzoekt men ondertusfchen het oog naauwkeuriger en trekt men de nu nog ligt opgezwollen oogleden iets van het oog naar boven, zoo vindt men derzelver *conjunctiva* op eene geheel eigendommelijke wijze rood. Deze roodheid is echter veel donkerder dan die der *conjunctiva* der *sclerotica*; maar zij behoudt ook, hij hare hoogste verzadiging, eene geheel eigene ftreek van bleekheid en fluweelaardig wezen, gaat meer in een bleek fteen als bloedrood over, en vertoond zich altoos meer en op het fterkfte langs den *tarsus* of den loop der haren van de oogleden, waarvan daan zij ook niet zelden tot in de traanstip zich uitftrekt, en deze ter zelve tijd eene meer dan natuurlijke roodheid mededeelt. Deze geheele eigenaardige roodheid, laat zich met niets beter als met die eener goed gerookte zalm vergelijken. Daarbij neemt men reeds in den beginne dezes tijdperks eene fterkere of geringere uitzetting der zoo karakteristiek in roodheid gebragte *conjunctiva* der oogleden waar, daar zij zich van den binnenrand des ooglids omhoog heft, en tegelijk eene fluweelaardige, zich meer of min in de diepte naar den oogappel uitftrekkende, in het fteenroode fpelende ftreep fchijnt te vormen.

§. 41.

Verbreidt zich nu de aanfteking niet verder; blijft de ziekte in haren eerften graad, zoo treden in dit

D

tijd-



tijdperk gaene meerdere, in het oog vallende verschijnselen te voorschijn. De *conjunctiva* der *sclerotica* blijft evenwel aanhoudend bleek rood; het oog behoudt een verglaasd en beweend aanzien, en onder deze toevallen, en zonder eene anderzins algemeene stoornis des *organismus* te weeg te brengen, gaat de ziekte, na een niet juist te bepalen tijdverloop, in haar derde tijdperk over.

§. 42.

Wordt ondertusschen de *conjunctiva* der *sclerotica* tevens *primitief* aangetast, zoo zet zich de zelfde gelijktijdig met het bindvlies der oogleden uit, en vormt rondom het hoornvlies eenen eenigzints verheven ring.

De zwelling der oogleden is daarbij dadelijk in den beginne aanmerkelijker als in den eersten graad der ziekte; de eigenaardige roodheid zoowel der *conjunctiva* der oogleden als des oogappels is niet verzadigd, behoudt echter daarbij altoos eene door haar fluweelaardig aanzien geheel eigendommelijk gewijzigde bleekheid. De tranenaffcheiding is zoo als in den eersten graad der ziekte aanvankelijk vermeerderd, zij verminderd echter onder het nieuw ingetreden gevoel van zand of stof in het oog, menigmaal ook onder vermeerderende gevoeligheid voor het licht, met den duur der ziekte, zonder dat evenwel het oog zijn glasaardig aanzien verliest, tot dat, na eenige dagen, weken of maanden, zich eene weder toegenome-



mene, nu echter meer schuim en slijmachtige afschei-  
ding laat zien, die ten deele tot witte teedere vlie-  
zen gestold, of in den vorm van slijmvlokjes tus-  
schen de sploten der uitgezette *conjunctiva* ne-  
derstort, ten deele nog menigvuldiger tusschen de  
gezwollen oogleden naar buiten welt.

§. 43.

Strekt zich eindelijk de ontsteking tot het zich over  
het hoornvlies uitbreidend verlengsel van het bindvlies,  
zoo komen alle zulke aanmerkelijke verschijnselen, die wij  
als karakteristieke kenteekenen des derden graads dezer  
ziekte (§. 27) opgegeven hebben, in het geheele  
bindvlies zeer dikwijls plotseling voor den dag. Nog  
moet men opmerken, dat, bevorens de ziekte in  
eenen waren *blennorhoischen* toestand overgaat, deze  
overgang veeltijds alleen door een gering gevoel van  
pijn zich aankondigt; niet zelden ook met *periodieke*,  
gedurende *den nacht* plaatsgrijpende, zeer ontrusten-  
de toevallen verbonden is, *zonder nogtans ter*  
*zelyer tijd het anders gewoonlijke welbevinden in het*  
*minste te stooren.* Dikwijls worden de zieken  
ook op deze hoogte en in dit tijdperk der ziekte  
door de gruwelijkste smerten die door het voorhoofd  
en de slaapstreken heen schieten, of wel zich tot  
in het achterhoofd uitstrekken, aangevallen, en niet  
zelden te gelijk door het pijnigendste gevoel, alsof  
de geheele oogappel uit zijne zitplaats gedreven werd,  
gefolterd. Bij deze toevallen, die voornamelijk van



eene meer bepaalde aantasting van het oog getuigen, verbind zich nu ook gewoonlijk de hoogste graad van ligtschuw en een kookend heete tranenvloed.

Gelukkiglijk worden evenwel de edeler werktuigen des oogs, de *Retina*, de *Iris*, de *Choroidea*, het kristalbeursje, het kristallijne ligchaam zelfs, doch alleen in de zeldzaamste gevallen onmiddellijk door de ziekte aangegrepen, en alle verschijnselen, die in dezen graad des ongemaks te voorschijn treden en het deelsgewijze verlies des gezichts of ook eene geheele vernietiging des aangestoken oogs doen vrezen, zijn doorgaands bloot de gevolgen eener te snelle verspreiding der ontsteking over de buitenste vliezen der *sclerotica* en het hoornvlies, en der met hare veranderingen tot wezenlijk slijmafscheidende vliezen voortgebragte geheele herschepping derzelven, zoo wel als van eene gelijktijdige ontstekings aandoening aller aangrenzende spierachtige en klierachtige deelen des oogappels.

In het allergunstigste geval, wordt alsdan het zich over het hoornvlies uitbreidend verlengsel van het bindvlies van de onderliggende lamellen opgeheven, en het hoornvlies in eenen zoodanigen graad verduisterd, dat het zienvermogen daardoor zeer beperkt of ook ten deele geheel en voor eenen langen tijd opgeheven wordt. In andere gevallen wordt het hoornvlies zelf in zijne zelfstandigheid aangegrepen, het zwelt op, deszelfs lagen zetten zich uit, en wel het eerst aan den rand des hoornvlies; het wordt allengs duisterer, ondoor-  
schijs-



schijnender, witter en wordt eindelijk in eenen etterzak herschapen, die daarop berst, en gelegenheid tot eene geheele uitvalling der *Iris*, of eene zoogenaamd Druiven-*Staphyloma* geeft, of ook de uitvloeijing der vochen en hierdoor niet alleen het volkomen verlies des gezichts, maar zelfs van de gansche gedaante of vorm des oogs ten gevolge heeft. In andere gevallen wordt alleen een deel der *cornea* aangetast en deze verduisterd, of er worden op enkele plaatsen derzelve zweren geboren, die snel en eer men het vermoed, het hoornvlies doorbreken, en bij een anders gezond schijnende *cornea* als gedeeltelijke uitzakkingen der *Iris*, of in gunstiger gevallen tot eene aannadering en zamengroeijing derzelve met het hoornvlies, en alzoo tot daarop volgende *Staphylomatische* hoornvliesveranderingen aanleiding geven.

§. 44.

Menigmaal heeft het geval wezenlijk plaats, dat niet alleen de *cornea*, maar ook de inwendige vliezen des oogs te gelijk mede aangegrepen, en dat dan ook deze door het vermogen van het *contagium* aangezet worden, de werking der slijmvliezen over te nemen. De geheele oogappel formeert zich op deze wijze tot een gewoon slijmafscheidend werktuig, en tot deze gedaanteverwisseling behoeft juist geen groote tijd; want binnen weinige dagen, of helaas! reeds binnen weinige uren, is het heerlijkste en volkomenste werktuig, het oog, onafscheidbaar op



den lagen trap eener klier nedergezonden, en voor zijne oorspronkelijke bestemming voor altoos verloren. Voegzaam zoude men de ziekte op deze hoogte als eenen op zich zelve bestaanden *vierden graad des ongemaks* kunnen beschouwen. Daar intusfchen deze gevallen zelden voorkomen, en het gelukkiglijk bij onze oogontsteking bloot tot eene uitzondering op den regel behoord, dat buiten de algemeene verspreiding der *conjunctiva* ook de inwendige vliezen des oogs *primitief* mede aangegrepen werden, zoo kan het zooveel te meer toereikend zijn, van deze gevallen alhier bloot melding gemaakt hebben, als bovendien deze graad van *contagieuze* aandoening des oogs bij haren ongemeen snellen loop, iedere kunstmatige hulpe bespot. (\*)

§. 45.

(\*) Vele Beschrijvers dezer *ophthalmia*, als b. v. FARREL (*Surgeon to His Majestys forces* London 1811) houden zelfs staande, dat de ontsteking ook dikwijls van binnen in het oog ontstaat, en dan eerst op de uitwendige *organen* van het oog overgaat. Mij is intusfchen, ondanks alle opmerkzaamheid, die ik daartoe aangewend heb, niet een eenig voorval van dien aard voorgekomen, dat zich bij eene reeds bestaande ontsteking der *Iritis*, bij eene gelijkfoortig gegevene aanleiding de *contagieuze* oogontsteking vergezelde, of dat bij *syphilitische* of *arthritische* voorwerpen zich in den loop der *contagieuze* oogontsteking gelijktijdig ook eene *Iritis* ontwikkelde. Nooit was dit het geval, als de ziekte enkelvoudig, zonder eenige *syphilitische*, *jig-tige*, *scrophuleuse* of andere complicatie bleef. Ik meen daarom ook de aanneming, dat het *contagium* de inwendige werktuigen des oogs primitief aan te grijpen, in staat is, en zich de ontsteking *even zoo van binnen naar buiten*, als van buiten naar binnen ontwikkelen zou kunnen, als verkeerdt en op gebrekkige

waar-



§. 45.

In het *derde tijdperk* treden alle abnorme verschijnselen des oogs weder terug, tot op die der lichtschuw, als dezelve dan nog voorhanden was, welke dikwijls nog lang en hardnekkig aanhoudt, hetwelk evenwel als eene uitzondering op den regel mag aangemerkt worden. De Meiboomsche klieren scheiden zelfs in den eersten graad een meer wit als geel en etterachtig slijm af, welke vermeerderde slijmafscheiding, als de ziekte doelmatig behandeld wordt, in dit tijdperk nimmer en het allerminste in den eersten graad der ziekte in eene ware ettering en ontvelling der oogleden ontaard. Deze ongemeene slijmafscheiding strekt zich alleen zoo wijd uit als de

waarnemingen rustende te moeten verklaren. Waarschijnlijk heeft de snelle loop die de ziekte helaas! dikwijls genoeg aanneemt, en de ondervinding, dat menigmaal reeds in de eerste 36 tot 48 uren dat het ongemak duurde, het hoornvlies doorgebroken en het zienvermogen voor altoos vernietigd zijn kan, tot de aanneming gelegenheid gegeven, dat in deze gevallen de ontsteking in de inwendige deelen des oogs een aanvang heeft moeten nemen, hetgeen echter alleen aan de hevigheid des *contagiums* en de snelle verspreiding van de ontsteking der *conjunctiva* over alle de deelen des oogs, en niet aan eene van de vliezen des oogs aanvangend en zich naar buiten ontwikkeld lijden der oogen kan toegeschreven worden. Overigens stemmen met mijne ervaringen die van MONGIARDINI geheel overeen, terwijl hij ook staande houdt, van het *nooit* te hebben waargenomen, dat de *inwendige ontsteking des oogs de uitwendige is voorgegaan*. (Zie *Mem. della Soc. med. d'Emulazione di Genova*, pag. 9.



de vroegere ontsteking in de *conjunctiva*, en bepaalt zich daarom in den eersten graad der ziekte alleen tot het bindvlies der oogleden. Ook staat de sterkte derzelve met den graad der zwelling, waaraan het bindvlies was onderworpen, in eene gelijkmatige verhouding. Met de intrede dezer slijmafscheiding, die wanneer zij eenigszints overvloedig is, eene losse samenkleving der oogledenspleet in den loop van den nacht veroorzaakt, verliest het oog eindelijk zijn eigenaardig glasachtig voorkomen. Het rood gewordene fijne vaatvlies der *conjunctiva* verdwijnt, en alleen enkele roode vaatjes lopen nog van den omtrek des oogappels tegen het middenpunt des hoornvlies aan. De opzwellings der oogleden daarentegen die aan de zieken zelfs in den eersten graad der ziekte, een opgeblazen voorkomen mededeelt, blijft nog langen tijd na, en even zoo de uitzetting van het bindvlies des ooglids. Dit heeft met den aanvang van het derde tijdperk een meer naar jong vleesch gelijkend maakfel bekomen, en is veel meer verzadigd rood geworden als in het begin der ziekte; ook valt de roodheid nu meer in het carmozijn als in het steenrood. Wanneer de oogen heftig zijn opgezwollen, zoo als dit bij uitfluiting in den derden graad der ziekte het geval is, zoo ontstaat er een aanmerkelijke staat van verslapping derzelve, of zij kantelen naar buiten om, wanneer alsdan hunne aan een *Sarcoma* of vleeschuitwas niet ongelijke inwendige oppervlakte, aan het aangezicht een afschuwelijk voorkomen mededeelt.

Dit



Dit is ook meer of min in den tweeden en derden graad der ziekte met de *conjunctiva* des oog-appels het geval. Wel is waar dat dezelve nooit eenen zoo hoogen graad van uitzetting en naar jong vleesch gelijkend aanzien, als de *conjunctiva* der oogleden verkrijgt, maar ook bij haar blijft eene aanmerkelijke verflapping en eigenaardige roodheid nog langen tijd over. Was voor het overige de ontsteking in den tweeden graad der ziekte in eenen *blennorrhoeischen* toestand overgegaan, en had de slijmvloed reeds eene meer geele stof bevattende en etterachtige gedaante bekomen, dan veranderd deze in dit tijdpoint weer in eene witte en schuimachtige, zuivere slijmafscheiding, die met het einde dezes tijdperks in eenen zuiveren tranenvloed overgaat.

§. 46

Het *tijdperk der herstelling*. Even als de ontsteking van den inwendigen rand des *tarsus* begint, van daar over de *conjunctiva* der oogleden zich uitbreidt en op die der *sclerotica* overgaat, ja zelfs het zich over de *cornea* uitbreidend verlengfel en de buitenste lagen der *sclerotica* en van het hoornvlies, en menigmaal ook de inwendige deelen des oogs mede aangrijpt, even zoo treedt zij, na de voleinding des derden tijdperks, weder terug, zoodat zij in het tijdperk der herstelling alleen nog sporen der voorafgegane sterke aandoening dezer deelen achter laat.

Deze nablijvende gebreken laten zich nu in die-  
D 5 ge-



genen onderscheiden, welke bloot een gevolg der voorafgegane ontsteking, oplossing, verzwering en *abnorme* slijmafscheiding zijn, en in de gedaante van *ectropia*, hoornvlieszweren, uitwasfen, veretteringen, *staphylomata*, *synechiæ*, allerlei foorten van oogappelsgebreken enz., verschijnen; en in dezulke, die ook bij den gunstigsten uitflag en bij het volkomenste behoud van den natuurlijken vorm des oogs en van het zienvermogen, als een zuiver karakteristiek kenteeken dezer besmettelijke oogontsteking nablijven. Tot de laatsten behoort. nu eene aanhoudende *lichtschuwendheid*, doch dikwijls veel meer eene geheele ongewoone *ongevoeligheid voor alle uitwendige prikkels*; wijders eene meer dan terug blijvende *geheel bleeke netvormige matheid van het zich over het hoornvlies uitbreidend verlengfel van het bindvlies*, eene veel meer in het oogvallende beperking des gezigts ten gevolge heeft, als men naar de gesteldheid der troebelheid van de *cornea* nog zoude vermoeden, en eindelijk de *slepend wordende roodheid en hoornachtige omkrulling der conjunctiva der oogleden*, bij een anderzins geheel gezond aanzien des oogappels zelfs.

Dit laatste verschijnsel is het standvastigste of zekerste van allen, en in zoo verre ook het gewigtigste en opmerkingwaardigste, dewijl men voor deszelfs ganschelijke verdwijning op geene duurzame herstelling rekenen mag. Veelmeer wordt het oog daardoor in eenen, voor alle nadeelige invloeden, hoogst gevoeligen toestand verplaatst en daarin onderhou-



houden, en eer men het voorziet, wordt de *conjunctiva* des oogappels, op nieuw en gewoonlijk in eenen veel heviger graad aangegrepen, als in den vroegeren loop der ziekte het geval was. De Geneesheer, die reeds het oog des zieken als zeker gered aanmerkte en verklaarde, moet nu tot zijn verdriet het ongeluk beleven, hetzelfde nog ten deele of wel geheel blind te zien worden, en bekomt alzoo de treurige overtuiging, dat deze eigendommelijke neiging tot *recidief* met al derzelver gevaarlijke gevolgen zoo lang voortduurt, tot dat de *conjunctiva* der oogleden hare gansche *normale* gesteldheid weder bekomen heeft.

§. 47.

Doorgaans worden door de ziekte de beide oogen gelijktijdig en op gelijke hevige wijze aangetast; menigmaal wordt intusschen vooreerst het eene oog en dan meestentijds het regter aangedaan, en eerst in den loop des ongemaks gaat de ziekte ook op het andere oog over. Het zeldzaamste bepaalt zich de ziekte, gedurende derzelver ganschen loop, op één oog alleen; met het overspringen der ziekte van het eene oog op het andere, is dikwijls verzachting der ziektevorm verbonden, naardien de hevigheid der oog-ontsteking zich op beide de oogen schijnt te verdeelen. Dikwijls betert ook het eene oog met eene beurtelingsche verslimming van het  
an-



andere, hetgeen echter alles als eene uitzondering op den regel moet aangemerkt worden.

§. 48.

De geheele duur der ziekte is voor het overige volstrekt aan geene, slechts eenigermate ten rigtsnoer dienende, tijdrekening gebonden. Deze oog-ontsteking verschijnt nu als eene zeer hevige (*acute*) en dan weer als eene ongewoon langzaam voortgaande en slepende ziekte. Dikwijls neemt zij bij eenen en denzelfden perfoon eenen nu eens *acuten*, dan eens *chronischen* loop aan. Het allermeest is zij in haar eerste tijdperk langzaam en slepende, vervolgens neemt zij snel een heet karakter aan, en gaat eindelijk weder in eenen slependen toestand over; dikwijls heeft ook juist het tegendeel van het voorgaande plaats, en deze onregelmatigheid in den loop geldt ook van alle hare vormen en van ieder tijdperk van iederen afzonderlijken graad der ziekte. Zoo is, b. v., het tijdverloop, waar in eenen hooger en graad des ongemaks het *blennorrhoeische* tijdperk gewoonlijk treedt, doorgaans onbepaald; dikwijls gebeurt dit weinige uren na het begin der ziekte, dikwijls niet voor den derden dag, en somtijds nog later. Even min is het mogelijk de tijdsruimte te bepalen, binnen welke een volkomen verzwerings-voortgang van het hoornvlies tot stand komen kan. Meermaals ontstaat tegen den avond, nadat de zieke den geheelen dag door zonder pijn was gebleven, en niets het min-



minste gevaar liet vermoeden, eene hevige pijn in het oog; deze neemt, gedurende den nacht, altoos toe, en den volgenden morgen vindt men dikwijls reeds het geheele hoornvlies verstorven en het oog reddeloos verloren. Veeltijds houden deze periodieke aanvallen van pijn, verbonden met eene overvloedige slijmafscheiding, weder weken lang aan, zonder de ongeschondenheid der edele deelen des oogs in het minste te beschadigen of te kwetsen. De onzekerheid van den uitgang hangt dus ten deele af van de onregelmatigheid van den loop, welke aan deze ziekte geheel eigen is. — Het eerste tijdperk dezer oog-ontsteking kan derhalve even zoo vele uren als dagen, het tweede en derde zoo vele dagen als weken, en het vierde zoo vele weken als maanden voortduren. Dikwijls zag ik de ziekte in haren geringsten graad, alle de vier tijdperken in negen dagen doorlopen en voleinden, doch meermaalen waren zoo vele weken daartoe noodig. Waar de ziekte in hare tijdperken de hevigste graden doorliep, was voor het overige haar kortste loop zes weken, haar langste even zoo vele maanden en daar boven.

### *Diagnostica.*

#### §. 47.

Beschouwt men nu den ganschen loop dezer oog-ontsteking, dan zal het iederen, in de oog-heelkun-



kunde meer als gewoonlijk ervaren Geneesheer van zelfs in het oog vallen, dat zij de meeste *pathognomische* verschijnselen met de *catharrhale* ontsteking van het bindvlies der oogleden en van den oogappel, of zoo als de ervaren Hoogleeraar HEER haar noemt, met de eigenlijvende ontsteking van de klieren der oogleden hoofdzakelijk gemeen heeft. Zij onderscheidt zich echter van dezen ontstekingsvorm, vooral door de volgende kenteekenen:

1.) Overvalt de *catharrhalische oog-ontsteking* zoo wel als de eigenlijke ontsteking der oogleden-klieren *bij voorkeur* alleen zwakkelijke, bolle, van flappe vezelen voorziene en andere aan *catharrhale* huid en klierenaandoeningen, dikwijls onderworpen personen; deze oog-ontsteking daarentegen grijpt juist de sterkste, kloekste en gezondste lieden het meest en allerevigst aan.

2.) De *catharrhalische oog-ontstekings-vormen* beginnen met eene eigenaardige jeuking en bijten in de hoeken des oogs en oogleden, hetwelk den zieken meer of minder kwelt. Dit jeuken gaat niet zelden in eene aanhoudende brandende pijn over, en vliegende steken strekken zich over de oppervlakte des oogappels uit. Deze oog-ontsteking daarentegen verschijnt dikwijls zonder enig pijnlijk gevoel, en de zieke is het ongemak als aangewaaid geworden. Niet eens is het gevoel van zand of stof in het oog een standvastig verschijnsel harer verschijning, en somtijds is er niets aanwezig, wat haar bestaan ver-raadt, als eene bleeke, spoedig weder verdwijnende  
rood-



roodheid der *conjunctiva* des oogappels. Duidt zich daarentegen in den verderen loop der ziekte eene dergelijke pijn aan, zoo is dezelve prikkelende of stekende, en bereikt alsdan eene geduchte hoogte. In ieder ander geval vergezelt deze pijn niet bij aanhoudenheid deze oogontsteking, maar als dezelve voorhanden is, zoo verschijnt zij altoos slechts periodisch en regelmatig op bepaalde uren van den nacht, hetgeen deze ontsteking bijzonder eigen is.

3.) Het misleidende gevoel van zand of stof in de oogen is eene verschijnsel, dat zoowel aan de *catharrhalische* als aan deze oogontsteking gemeen is. Bij iedere oogontsteking is het intuschen het blijkbaar gevolg van de gedurende den loop der ziekte aanmerkelijk opgelopene vaten van het bindvlies, die door de bewegingen des oogappels tegen de binnenste oppervlakte van het ooglid wrijven; bij deze oogontsteking daarentegen vertoont zich dat verschijnsel veel meer als een voorbode der zich eerst ontwikkelende ziekte, of als een voorloper van den overgang derzelve in eenen hooger graad, zonder dat eene uitzetting der vaten der *conjunctiva* tot nog toe bemerkt, en gevolgelyk als oorzaken van dit eigenaardig misleidend gevoel beschuldigd konde worden.

4.) Zoowel de *catharrhalische* ontsteking des oogs en det omringende deelen als deze oogziekte, beginnen met eene aandoening en roodwording der *conjunctiva* der oogleden; maar de roodheid is in beide ziekten zeer onderscheiden. Die der laatste verkrijgt  
door



door hare bleekheid en fluweelachtig wezen een geheel eigendommelijk karakter, dat zich beter laat waarnemen als beschrijven. Bovendien breidt zich de roodheid en opzwellling bij de catharrhale ontsteking en iedere andere ontstekingsaandoening der *conjunctiva* van de klieren der oogleden zelfs buitenwaarts over de uiterste oppervlakte der oogleden, een of meer lijnen over de wenkbraauwen op en nederwaards, of wel schijnt zelfs de buitenste huidoppervlakte der oogleden *geexcoriceerd*, van opperhuid beroofd, met puisten bezet, hetwelk alles niet het geval bij onze oogontsteking is, welke nimmer de scherpe kanten van den *tarsus* overschreid en hare eigendommelijkheid daardoor reeds bewijst.

5.) In de ligtere graden der *catharrhalische* en iedere andere ontsteking der oogklieren wordt alleen de *conjunctiva* der oogleden door de ontsteking aangetast, en de *conjunctiva* der *sclerotica* blijft dikwijls van iedere aandoening geheel verschoond. Hier echter wordt ook in den lichtsten graad des ongemaks dit vliesachtig werktuig alleen meer of minder onmiddelijk mede aangedaan, en bestemt zich in zijne bijzondere ontwikkeling als slijmvlies te voltooien, waardoor het oog des zieken een geheel karakteristiek, van alle andere dergelijke oogontstekingsvormen geheel verschillend, glinsterend aanzien bekomt.

6.) Heeft de *catharrhalische* aandoening hare zitplaats in de *conjunctiva* des oogappels gekozen of weerkaatst zich de ontsteking van de klieren der oogen  
ook



ook over dit vliezig deel, zoo vertoont zich eene ongelijk verspreide roodheid van strengtjes als bundels nevens elkanderen liggende vaten in de *conjunctiva*, welke in de hoeken der oogen voornamelijk op het sterkste is en tegen het hoornvlies aan slaauwer wordt. Dit is geenszins in onze oog-ontsteking het geval. De roodwording van het geheele bindvlies, zij moge *secundair* van de aandoening der binnenste bekleedfels der oogleden, of wel *primitief* door de onmiddellijke inwerking des *contagiums* ontspruiten, is altoos door een teeder dun vaatvlies over het geheele zichtbare gedeelte des oogappels gelijkvormig verbreid. Aderfpatige uitzettingen van enkele, over de oppervlakte naar het middenpunt loopende, en zelfs zich door het hoornvlies verbreidende, vaten zijn eerst in het laatste tijdperk, in het tijdperk namelijk der herstelling, bemerkbaar.

7.) De *catharrhalische* oog-ontsteking is met het eigenaardig verschijnsel verbonden, dat op die plaatsen van het bindvlies waar de ontsteking op het hevigste woedt, onder bepaald aanhoudende en stekende pijnen, zich kleine puistjes of blaasjes vormen, die nu eens eene meer waterachtige, dan weder eene meer etterachtige vochtigheid bevatten, met eenen hoog rooden krans van opgezwollene bloedvaten omgeven zijn, en bij eene doelmatige behandeling zich weder verdeelen of rangschikken, en zich in oppervlakkige *ichoreuse* zweertjes veranderen. Bij onze oog-ontsteking, heb ik noch met het bloote, noch met een



gewapend oog eene gelijkfoortige puistachtige of *Phlyctenae* vorming ooit kunnen ontdekken.

8.) Zoowel de *catharrhale* oog-ontsteking als ook iedere ontsteking der oogleden-klieren van eene andere natuur, gaat in haren verderen loop niet alleen over in eene *abnorme* slijm-affcheiding, maar eindigt ook altijd met eene meer of minder zich uitbreidende, grootendeels zich tot de Meiboomsche klieren bepalende *ware* ettering, hetgeen bij deze oog-ontsteking in den ligteren graad nooit en alleen in de hogere graden menigwerf het geval is.

9.) Gaat iedere andere *blepharophthalmia* in eene ware *blennorrhoea* over, en heeft de ontsteking zich zoo uitgebreid, dat ook de *conjunctiva* der *sclerotica* en der *cornea* in de herscheppingen der ziekte mede ingewikkeld wordt, zoo is niet alleen de uitvloeijing *meer ettervormig, geel en groenachtig*, als bij deze oog-ontsteking, maar ook hare inwerking op de overige deelen des oogs, doorgaands nog verwoestender, als dit hier in het algemeen het geval pleeg te zijn.

10.) Noch de gewone *catharrhale* oog-ontsteking, noch minder echter de in *blennorrhoea* overgegane ontsteking der oogleden-klieren!, van welke natuur zij ook zijn moge, is als eene plaatselijke ziekte te beschouwen. Haar ontstaan wordt gewoonlijk dooreene menigte onpasfelikheden, die van eene gelijktijdige aantasting van alle de slijmvliezen des *organismus* getuigen, als een gevoel van matheid in de ledematen, drooge, met herhaalde huiveringen afwisselende

hit-



hitte, hoofd en voorhoofdpijn, halsspijn, verkoudheid, lendenpijn, oorzuizing, verloren eetlust, onrustige slaap en meer of minder hevige koortstige toevallen, voorafgegaan. Deze toevallen verdwijnen met de vorming der oog-ontsteking of geheel en al, of wel ten deele, of zij nemen de plaats in van de afwisselende hevigheid des oogongemaks. Onze oog-ontsteking daarentegen verschijnt en houdt haren loop, zonder in het minst het organisme in zijn geheel medelijdend aan te doen, en vertoont zich daarom als een *zuiver plaatselijk lijden*; want zelfs in den hoogsten graad des gebreks is er *geene koorts aanwezig en geene verandering in den pols te bespeuren*; in tegendeel gevoelen de zieken eenen steeds toenemenden eetlust en verblijden zich dikwijls, volgens hunne eigene verzekering, voor het overige over een algemeen welbevinden.

11). Iedere heete oog-ontsteking van eene andere natuur doorloopt hare tijdperken binnen eenen bepaalden termijn, en lost zich eindelijk op door eene het organisme meer of min aantastende scheiding, of zij gaat na eenen bepaalden loop in eenen slependen toestand over. Onze oog-ontsteking daarentegen is doorgaands aan geene, slechts eenigermate tot rigtsnoer dienende tijdruimte gebonden, en zij verschijnt dan eens als eene hoogst *acute*, dan weder als eene ongewoon langzaam voortkruipende en slepende, dan weder als eene gemengde ziekte.

12). De *catharrhalische* oog-ontsteking en haar overgang in *blennorrhoea*, wordt door eene eigene verandering der luchtfreek, door de snelle afwisseling der tem-



peratuur, door het langdurig verblijf in eenen bedorven dampkring, in stallen, rioelen, vochtige, bedompte en aan tocht blootgestelde woningen, moerasstreken, rokende kamers enz. geboren, en heerscht daarom meestentijds *sporadisch*, het meest in zieke en vonde-  
lingshuizen *Endemisch*; terwijl daarentegen deze oog-  
ontsteking altijd eene eigenaardiger, nog niet  
toereikend genoeg nagespoorde ontstekingsstof ten grond-  
slag heeft, die onder alle betrekkingen des levens hare  
geboorte en verbreiding van man tot man begunstigt.

## II.

### ZITPLAATS EN NATUUR DER ZIEKTE.

#### §. 50.

Naar de zoo even door mij opgegevene beschrijving  
der ziekte, is het wel niet aan eenige twijfeling on-  
derhevig, dat de *Conjunctiva* dat deel zij, waarin zij ha-  
re oorspronkelijke zitplaats heeft. In haar, en wel  
in dat gedeelte derzelve dat de inwendige vlakke der  
oogleden bekleed, ontspint zich de ziekte, die zich  
vervolgends van daar in den verderen loop ook over  
het, den oogappel bedekkende, gedeelte van het bind-  
vlies uitstrekt, zonder zich nogtans, als zij een-  
voudig blijft, over hetzelfde heen, op andere deelen  
van het oog uit te breiden.



§. 51.

De *Conjunctiva* behoort, volgens BICHAT (\*), tot het stelsel der slijmvliezen. Wel is waar dat in lateren tijd SCHMIDT (†) en bijzonder onze vereringswaardige WALTHER (§) op eene even zoo belangrijke als fcherpzinnige wijze hebben aangetoond, dat de *conjunctiva* even zoo wel in de natuur der weiachtige vliezen en van de algemeene huid deelt, en alzoo daar door een vlies van een geheel eigenaardig en specifiek maakfel is, dat in de uitgestrekfte betrekkingen tot de verschillende *dermatifche* (huid) stelsels behoort. Doch deze laatste betrekkingen ftaan hier op den achtergrond, daar alle boven aangeteekende verfchijnfelen der ziekte, geheel onmifkenbaar daarop zinfpielen, dat de *conjunctiva* bij het thans overwogen oog-ongemak, bij uitfluiting alleen in hare eigenfchap als slijmvlies aangedaan is, en als zoodanig hier in aanmerking komen kan. Wat derhalve de verkoudheid in het vlies van SCHNEIDER, de druiper in de pisbuis is, de

(2) *Algemeine Anatomie, angewandt auf Physiologie und Arzneiwissenschaft. Aus dem Franz: übers von PFAFF, 1803, II. Theil, 2te Abtheilung, S. 1. u f.*

(3) *Ophthalmologische Bibliothek von HIMLY und SCHMIDT, III. Band 1stes St., Seite 17 u. f.*

(4) *Abhandlungen aus dem Gebiete der praktischen Medizin, besonders der Chirurgie und Augenheilkunde, S. 410 u. f.*



de buikloop in de darmen zijn moge, dat is deze ziekte in de *conjunctiva* des oogs (5).

§. 52.

Dien ten gevolge behoort nu dit oog-gebrek tot de foort der ontsteking in het stelsel der slijmvliezen, waarvan het door de wijziging, welke zij in het bepaalde werktuig, de *conjunctiva*, ondergaat, als foort te voorschijn treed. Daarbij heeft hetzelfde echter iets bijzonders, dat door de eigendommelijkheid zijner natuur bedongen wordt, en in de op hetzelfde betrekking hebbende karakteristieke kentee-ken duidelijk kenbaar is, waardoor het zich juist van de overige hiertoe behoorende ontstekingsvormen der *conjunctiva* onderscheidt, en zich daarom niet als *varieteit* van eene derzelven, maar daarvan afgescheiden, als eene op zich zelfs staande eigene foort daarstelt. Waarin echter deze evengenoemde eigenschap, waarin vooral het wezen van dien zie-ke-

(5) Wanneer eenige nieuwere Physiologen de gewoone ziekelijke verschijnselen, die wij eeniglijk aan de werking der slijmvliezen gewoon zijn toe te schrijven, en als dezelve eigendommelijk toebehoorende beschouwen, aan de door de ziekte omgestemde ontvangvatbaarheid en maakfel van het inwendige fijne vlies der darmen, der pisbuis, enz. alleen toeschrijven, dit fijn overtrekfel als een weiachtig vlies betrachten, en hierbij de aanneming eener *anomale* verrigting en afscheiding der slijmvliezen niet meenen te behoeven, zoo heb ik tegen deze verklaringswijze, met betrekking tot de hier overwogene eigendommelijke ziekte der *conjunctiva*, niets in te brengen.



kelijken toestand, dien wij ontsteking in het stelsel der slijmvliezen noemen, bestaat of zulks eene ware ontsteking, of alleen met de ontsteking overeenkomstige toestand, en waarop dit verschil van beiden gegrond zij; hoedanig zich de ontsteking in het stelsel der slijmvliezen en eene ware *blennorrhœa* in in den uitgebreiden zin des woords, volgens haar wezen, tot elkanderen zich verhouden mogen; — omtrent dit alles ga ik met stilzwijgen alle verdere ontwikkelingen voorbij, daar van alle flikkerende *hypothesen* verwijderd, in het vervolg, gestaafde ervaringen alhier zullen worden medegedeeld.

§. 53.

Even zoo min gevoel ik mij geroepen het *nosologisch* stelsel, door eenen nieuwen uitgevonden naam voor deze ziekte te verrijken. *Nova fictaque nuper habebunt verba fidem, si græco fonte cadant parce detorta.* Doch het ontbreekt ons aan eenen griekschen naam voor de *conjunctiva*, want de daarvoor uitgegeven en gebruikt wordende als λεύκη of *albuginea* of λεγάδες, het wit in het oog, zijn niet genoeg beteekenend, en behoeden ons dus niet voor misverstand en verwisselingen. Gesteld echter dat wij een zoodanig woord bezaten dat zich wel het best met συζευγνυτική of fierlijker met συζευκτική zou laten opgeven, zullen wij dan de ziekte door het bijgevoegde *itis* als eene ontsteking, of door de bijgevoegde *blennorrhœa* als zoodanig kenteekenen?



Waarschijnlijk is zij noch de eene noch de andere. Haar geslacht zelfs, die eigendommelijke aandoening in het stelsel der slijmafscheidende vliezen, is in de *Nosologia* nog op generleie wijze bepaald en juist verklaard (6) hoe zal het dan de soort zijn? — Ik heb derhalve den eenvoudigen gebruikelijken naam van *oog-ontsteking* vooreerst behouden, en haar alleen ter nadere beduiding der soort het bijvoegelijk woord *Egyptische*, op gronden, waarvan ik het gewicht nader hier onder hoop te bewijzen, bijgevoegd.

§. 54.

Door middel van de betrekkingen waarin de *conjunctiva* tot het overige stelsel der slijmvliezen, en in het algemeen tot het *dermatische* stelsel staat, verwisfelt dit lijden somtijds met andere ziektevormen. Zoo is reeds § 39 aangemerkt geworden dat veeltijds de verkoudheid als voorloper der oog-ontsteking vooraf gaat, en met hare verschijning verdwijnt. Eene zoo wel bij de Epidemie te *Maintz*, bij de oogzieken in *Julich*, als door de Legerartsen der Nederlandsche armée menigvuldig gemaakte ervaring. Zoo nam in het vervolg de Generaal-Divisie-arts, SCHACK (7), in het tweede Koninklijk Pruis-

(6) Vergelijke REIL *Memor. Clin. Fasc. I pag. 49.*

(7) *Geschichtliche Darstellung der Augenentzündungs-Epidemie etc. in RUST Magazin für die gesammte Heilkunde, II B., S. 114.*



Pruissisch armée-corps waar, dat de ziekte, die reeds begonnen had zich verder te verspreiden, in October 1813 zeldzamer werd, toen de soldaten door buikloop en roden loop aangetast wierden. Zoo zagen eindelijk onze Militaire-artsen dezelve dikwijls met de roosen veelal met de gezichttroos verwisfelen, hetwelk zonder twijfel te gelijk eene zeer belangrijke bevestiging van de betrekkingen der *conjunctiva* met het *dermatifche* stelsel oplevert (8).

§. 55.

Onderscheidene Pruisfische Militaire-artsen hebben bovendien de waarneming gemaakt (9), dat ook de me-

(8) In dit opzigt is de volgende, door den Batailljons-Geneesheer GERMSEYER, gemaakte waarneming zeer belangrijk: een man uit het 15 bataillon Koninklijke Pruisfische Fuseliers, KIRCHHOFF genaamd, kwam den 6den Juuij van dit jaar in het Gasthuis te Hamm met eene kwaadaardige *oogontstekings-blennorrhoea*, welke reeds vier dagen aangehouden had. Dr. GERMSEYER liet dadelijk, en wel aan den regter arm, eene ader openen, en schreef de gewone middelen voor. Den 8sten Junij hielden de pijnen in de oogen op, en de ontsteking verminderde, daarentegen klaagde de zieke over gevoelige pijnen aan den arm, waar men de ader geopend had. De geheele arm begon te zwellen en ontstoken te worden: het gezwel deelde zich tot aan de toppen der vingers mede, uit de aderopening stroomde een dun wit geelachtige *ichor*, en de ontsteking was den 20e Junij zoo hevig, dat men voor *gangraena* bevreesd was, en dien ten gevolge in- en uitwendig de kina moest aanwenden. Zoodra de ontsteking van den arm ontfond, verdween de oogontsteking, zoodat reeds den 12den Junij geen spoor van haar meer zichtbaar was.

(9) Zie RUST, *Magazin*, a. u. O. II. B. S. 172-175 u. f.



menigte van *typhus* zieken des Koninklijke Pruisfifchen legers, met het getal der aan deze oogontfteking ziek gewordenen in den laatften oorlog, in eene omgekeerde betrekking ftond. Intusfchen moge hier toch minder eene echte *vicariërende* betrekking plaats hebben, doch veeleer alhier eene bevestiging der pathologifche grondftelling toepasfelijk zijn; dat het aanwezen eener *contagieuze* ziekte de ontwikkeling van eene andere bij denzelfden perfoon niet ligtelijk toelaat, daar zoodanige gevallen, waar bij eenen en denzelfden perfoon zich twee onderscheidene *contagieuze* ziekten ontwikkelen, als een zeldzame uitzondering op den regel te befchouwen zijn (10). Hetzelfde geval als bij den *contagieufen typhus* komt wel voor bij de hier en daar reeds gemaakte, en zich voor de uitbarfting der *Maintzer* Epidemie (§. 9.) nogmaals bevestigde waarneming met betrekking tot de fchurft en andere *contagieuze* huiduitflogen, waaraan gewoonlijk de troepen, onder welke deze oog-ontfteking heerscht, minder te lijden hadden, zonder dat hier eene echte *vicariërende* betrekking tufchen deze oog-ontfteking en huidziekten werkelijk plaats zoude vinden. En even zoo is het eene algemeene bekende ervaring, dat menfchen, die aan *fyphilitifche* aandoeningen lijden, door den *contagieufen typhus*, en zelfs door de pest niet zoo ligt als andere gezonde perfonen

aan-

(10) Vergelijkt REIL, *Entwurf einer allgemeinen Pathologie*, S. 188 en 189.



aangestoken worden, ja dat zelfs andere *niet contagiëuse ziekten*, kunst-zweren, verouderde gebreken der voeten en dergelijke, voor het aangrijpen eener heerschende *contagiëuse* ziekte langen tijd plegen te beschutten.

§. 56.

Ontegenzeggelijk behoort dit ooggebrek tot *het geslagt der besmettelijke ziekten*. Het is inderdaad onverklaarbaar, hoe er mannen kunnen gevonden worden, die nog tegenwoordig aan de besmettelijke natuur dezer ziekte twijfelen kunnen. *A priori* kan men geenen grond vinden, waarom dezelve niet aanstekende zoude kunnen zijn. Er bestaat een aanstekende druiper, een aanstekende loop, en wat was ten laatste de *Influenza* anders, als eene aanstekende verkoudheid? Alle te zamen genomen ziekten van het stelsel der slijmvliezen. Waarom zoude er derhalve ook geene aansteking der *conjunctiva* in hare betrekking als slijmvlies bestaan? *A priori* laat zich aldus niets met grond tegen hare *contagiëuse* natuur inbrengen, en beschouwen wij de geschiedenis van het ontstaan en de verspreiding dezer ziekte iets meer van nabij, dan vinden wij dat zij alle kenmerken met iedere andere waarlijk aanstekende ziekte gemeen heeft, en dat ook aldus door de ervaring hare *contagiëuse* natuur tot de volkomenste zekerheid geklommen is.



§. 57.

Wel is waar dat de *contagieuze* natuur dezer ziekte van PROSPER ALPINUS (11) af, tot op onze tijden toe, en met name door DESCENETTES (12), BRUANT (13), LARREY (14), SAVARESY (15), ASSALINI (16), PUGNET (17), LUDWIG FRANK (18), WEINHOLD (19), HELLING (20), en BALTZ (21), ontkend en in twijfel getrokken, daarentegen echter ook door EDMONSTON (22), BRIGGES (23), POWER

(11) De Med. Aegyptior. Lib. 1, Cap. 7, 13 et 14.

(12) Histoire med. de l'armée d'Orient, 1 Partie, pass.

(13) Histoire med. de l'armée d'Orient, 11 Partie, pag. 9 etc.

(14) Memoires de Chirurgie Militaire, Tom. 1, pag. 203 et seq.

(15) Histoire med. de l'armée d'Orient, 11 Partie, pag. 90 etc.

(16) Manuale di Chirurgia Parte 11, Discorso V.

(17) Memoire sulle febbri maligne e pestilenziali del Levante. Quadro fisico-medico dell'Alto Egitto, Cap. VII., §. 47-52.

(18) Collection d'opuscules de medecine pratique N<sup>o</sup> VIII.

(19) Ueber eine heftige der ägyptischen Ophthalmie ähnliche epidemische Augenkrankheit; beobachtet im Kon. preuss. vierten Reserve-Regiment. *Dresden* 1815.

(20) Beobachtungen über die im letzten Feldzüge 1813 und 1814 bei den preussischen Soldaten gleichsam epidemisch gewordenen Augenkrankheit. *Berlin* 1815.

(21) Die Augenentzündung unter den Truppen in den Kriegsjahren 1813 und 1815. *Berlin* 1816.

(22) Observations on the varieties and consequences of Ophthalmia, with a preliminary inquiry into its contagious nature. *Edinb.* 1816, 8vo.

(23) Remarks on the diseases of the Mediterranean §. IV. Ophthalmia V. TROTTERS Medicina nautica, an Essay on the diseases of Seamen, Vol. III., pag. 438.



WER (24), REID (25), MAC-GREGOR (26), WARE  
 EN THOMAS (27), ROYSTON (28), VETCH (29),  
 FARREL (30), MONGIARDINI (31), PENADA (32),  
 LAVERINI (33), CIMBA (34), VASANI (35), OMO-  
 DEI

(24) Attempt to investigate the cause of the egyptien Ophthalmia  
 etc. *London* 1813.

(25) An Essay on Ophthalmia: containing a history of that disease  
 as it appeared in the 1 Bataillon of the 89 Regiment, with some  
 observations on its causes and symptoms. Also the medical treatment  
*Portsea* 1806, 8vo.

(26) Bibl. Britannique, des sciences et arts, Vol. 30, en in de Trans-  
 actions of a Society for improvem. of med. and chir. kwonedlege  
 vol. III. 1812. p. 30 en 45--64.

(27) Citati a ROYSTON, in KLUISKENS Ann. de litt. medic. erang.  
 Vol. XI.

(28) Observations on Ophthalmia etc. Introductory remarks,  
 pag. 9-10.

(29) An account of the ophthalmia, which has appeared in  
*England* since the return of the British army from Egypt. *Lon-  
 don* 1807, en in de *Edenb. med. and surgical journal* 1808. Num. 14.

(30) Observations on Ophthalmia, and its consequences. *Lon-  
 don* 1811.

(31) Memoire della societa medica di Emulazione di Genova,  
 Vol. I. 2. Quadrimestre 1802.

(32) Osservazioni medico - pratico - meteorologiche. Quinquennio  
 quinto, §. 43, p. 395.

(33) Journal-général de médecine et chirurgie etc. Vol. 42. pag. 422.

(34) Discorsi ed osservazioni pratiche. Parte prima. Genova 1816.  
 Discorso V, pag. 50. fq.

(35) Storia dell ottalmia contagiosa dello Spedale militare d'Anco-  
 na origine e natura di quel contagio etc. Verona 1816.

(36)



DEI (36), voorts door KLUYSKENS (37), LEHMANN (38), KRANTZ (39), en alle overige Pruisfische militaire artsen erkend en genoegzaam is bewezen geworden. Niet geheel billijk doet dus OMEDEI (40), aan ons Pruisfen het verwijt, dat wij even zoo weinig als de Fransche artsen de ware natuur des ongemaks ingezien hebben, en deze verdienste alleen aan de Engelsche en Italiaansche geneesheeren toekomt, daar de beide autoriteiten, op welke hij zich beroept, namelijk de twee werkjes van HELLING en WEINHOLD wel niet als regel voor de inzigten der Pruisfische Militair-artsen voorgesteld kunnen worden, want beide deze Schrijvers waren noch Pruisfische militair-artsen, noch hadden de gelegenheid de ziekte *in haar ontstaan*, maar alleen bloot in hare gevolgen en in hare lateren loop waar te kunnen nemen. Behalven BALTZ, wiens later werk aan OMEDEI nog niet bekend konde zijn, is het wel aan geen Pruisfischen militairen geneesheer ingevallen, de ware *contagieuse* natuur des ongemaks ooit in twijfel te trekken, zoo als het medegedeeld berigt der armée-artsen van 1813 af tot den hui-

(36) Cenni sull' ottalmia contagiosa d'Egitto et sulla sua propagazione in Italia. Milano 1816.

(37) Dissertation sur l'ophthalmie contagieuse qui regne dans quelques bataillons de l'armée des Pays-Bas à Gand 1819.

(38) Wahrnehmungen bei Behandlung der Augen-entzündungen im Feldzuge 1815. Leipzig 1816. Seite 18.

(39) Zie RUST, Magazin für die gesammte Heilkunde, 11 Bd. S. 55 enz.

(40) Ter aangehaalde plaats, bladz. 20.



huidigen dag toe, en de daarbij gedane bemoeijingen van de zijde der opperste militaire geneeskundige beambten meer als toereikend bewijzen (41). Ook zijn de vroegere, hiertoe behoorende waarnemingen reeds in eene eigenlijke geschiedenis-verhandeling der oogontstekings-epidemie die sedert het voorjaar van 1813 in de Koninklijke Pruisfische armée heerschte (42) medegedeeld geworden, waar onder anderen gezegd wordt:

„ Dat aan onze oogontsteking het karakter der besmettelijkheid wezenlijk toekomt, daaraan behoeft men helaas! niet te twijfelen. Waren er slechts eerst eenige enkele militairen eener compagnie, van een bataillon of regiment aangetast, zoo verbreide zich het ongemak weldra over alle de andere personen van dezelfde afdeelingen, en daarop over die genen, die met de eerst ziekgewordenen in eenen naauwen omgang stonden, de slaapsteden, waskommen en handdoeken met hun gemeen hadden. De zieken zelfs dragen door onvoorzigtigheid, die bij den gemeenen man niet geheel vermijd kan worden, onder het gebruik der geneesmiddelen door spongiën, lappen en badkuipen, ja zelfs met de vingers blijkbaar de ziekte op het nog gezonde oog over, zoo als dit dikwijls ook met andere zieken het geval is geweest. Even zoo ontbreekt het niet aan voorbeelden,

(41) Vergelijkt die *Circulair-Verordnungen* in *RUST, Magazin*, I Bd. Secte 488. en VI Bd. f. 343.

(42) Ter zelfder plaats, II Bd. bl. 184.



den, dat oppasfers en geneesheeren die veel met de zieken omgingen, door de oog-ontsteking in hare volle kracht werden aangetast.

§. 58.

Het ontbreekt helaas! in de Koninklijk Pruisische armée niet aan latere ervaringen, die de besmettelijke natuur dezes oogen-ongemaks staven. In een van den 2 Julij dezes jaars ingezonden berigten, door den bataillon-geneesheer GERMSYER van het Hammische landweer-grenadier bataillon, leest men:

„Tot aan September van het vorige jaar had het bataillon geenen enkelden oogzieken. Uit het 800 mannen sterke bataillon werden de gezondste en kloekste lieden getrokken om eene compagnie van 150 koppen te formeeren, welke op den 5e September des vorigen jaars naar *Aken* marscheerden, om al daar bij het verblijf der Monarchen den wachtdienst te verrigten. Kort na het inrukken der compagnie te *Aken* werden 8 personen derzelve ziek aan de oogontsteking.

Den 30ste November v. j. kwam die compagnie van *Aken* terug, en betrokken de oude cazern te *Hamm*.

Den 16 December vertoonde zich de eerste oogziekte, die dadelijk in het hospitaal opgenomen, en in 10 dagen volkomen genezen werd.

Den 28 December meldde zich de 2de oogzieke uit dezelfde kamer aan. Dit gaf aanleiding tot den

maat-



maatregel, dat de nog overige 8 mannen, die nog *op dezelfde kamer* woonden, in eene *andere kamer* gelegd werden; ondanks dit werden alle de *tien mannen in den tijd van 3 weken* allengs door de oogontsteking aangetast."

§. 59.

Zoo berigt, onder anderen, ook de Regiments-Geneesheer NEUMANN, dat, gedurende den dit jaar plaats gehad hebbenden exerceertijd der zesde Divisie, onder de manschappen van het 2<sup>e</sup> Bataillon, 8<sup>e</sup> Infanterie-Regiment, de oogontsteking uitgebroken is, welke, wel is waar, met betrekking tot haren uitgang, nog geen boosaardig karakter vertoonde, doch zich echter blijkbaar door aansteking daardoor snel verbreid heeft, omdat de eerste daaraan ziek gewordenen zich niet voor den derden dag aangemeld had. Deze is, wel is waar, toen men alle de kenteekenen der *contagieuze* oogontsteking (van den eersten graad) aan hem ontdekte, aanstonds afgezonderd geworden; doch reeds den volgenden dag zijn alle met hem wonende kameraden, oogziek geworden, en daar ook deze in menigerlei aanrakingspunten met de overige manschappen der 5<sup>e</sup> en 6<sup>e</sup> compagnien gekomen waren, heeft de ziekte binnen weinige dagen zich zoodanig verspreid, dat men reeds (bij afzending des rapports) 34 oogzieken telde. Alleen daardoor, dat deze manschappen ook verlegd en buiten gemeenschap met de overige troepen gesteld



werden, heeft men het nog verder voortwoeden des ongemaks zoodanig perk gesteld, dat de oogontstekking alleen in de opgegevene compagnien heerschte, terwijl het geheele 1<sup>e</sup> Bataillon daarentegen en de 7<sup>e</sup> en 8<sup>e</sup> compagnie van dit zelfde Regiment, zoo als ook het geheele tot de Revue te samengetrokken armée-corps, behalve een gedeelte des 24<sup>e</sup> Regiments (van hetwelk hoogstwaarschijnlijk de besmetting afstamde) geheel verschoond gebleven is.

§. 60.

Ook in de buitenlandsche legers ontbrak het den Geneesheeren aan geene gelegenheid, om zich van den besmettelijken aard dezer ziekte te overtuigen. De hiertoe behorende waarnemingen der Zweedsche militaire Geneesheeren, zijn reeds in het boven aangehaalde uittreksel (43) medegedeeld geworden. In een berigt uit het hospitaal van het Zweedsche eerste armée-corps, vindt men het volgende:

„De oog-ontstekking, welke onder de uit Duitschland terugkerende troepen heerschte, was aanstekende; want, voor hunne aankomst, was er geen spoor van te vinden geweest, daar zij evenwel, na de vereeniging der genoemde troepen met de reserve-armée, onder deze veelvuldig werd.”

„In het Garnisoens-ziekenhuis te *Stokholm* openbaarde zich in de helft van October 1814, eene Epi-

(\*) In *RUST Magazin*, II Bd. S. 185.



Epidemifche oog-ontfteking, welke door de uit *Noorwegen* terugkerende zeelieden was medegebragt. De Geneesheer der Expeditie en Ridder Dr. J. W. RUDOLPHI, zegt in een berigt over den toefland der ziekte van de manfchappen der aan de kusten van *Boguslehn* geflationeerde fcherenvloot:

„„ Ook onder het iets meer dan 500 mannen  
 „„ fterk zijnde volk dezer vloot, verbreide zich  
 „„ eene hevige oogontfteking, toen een aantal  
 „„ bootslieden van de oorlogsvloot onder de-  
 „„ zelve werden opgenomen, die het leger uit  
 „„ *Duitschland* naar *Zweden* hadden overge-  
 „„ bragt, en bij deze gelegenheid aangeftoken  
 „„ waren geworden.””

§. 61.

Behalve de hierop betrekking hebbende verdere, naderhand te gevene, waarnemingen der Engelfche Veld-artfen, zal ik hier alleen een berigt van WILLIAM ADAMS, Lijf-arts zijner Koninklijke Hoogheid den Prins Regent, bijbrengen, waarin hij verhaald, dat, toen de Engelfche troepen in *Frankryk* te *Cambray*, een hospitaal voor oogzieken hadden opgerigt, het getal der door deze aanftekende oogziekte aangegrepene perfonen, dagelijks op 150 a 200 beliep, en dat geen man van de in deze ftad geïnkwartierde Coldstream-Garde daarvan verfchoond gebleven is (44).

§. 62.

(44) Letter to the right honourable and honourable the directors



§. 62.

VASANI (45), een Arts van *Verona*, verzekert dat de oogziekte, welke in het 6<sup>e</sup> Italiaanſche Infanterie-Regiment van Linie federt jaren uitfluitender wijze geregeerd had, in 1810 op de bezetting van *Mantua* was overgegaan, nadat een Detachement van dit Regiment kort te voren in derzelver Cazerne, waaruit dit ongemak was voortgekomen, geïnkwar-tierd was; dat reeds vroeger, (1809) niet zoo als ASSALINI verkeerd opgeeft, ter oorzake eener overſtoming, ten gevolge der uitbreiding der *Bacchigli-one*, en van eene veranderde weêr'sgeſteldheid, maar eeniglijk door voorafgegane gemeenſchap met de, aan de beſmetting verdachtzijnde perſonen, die ziekte zich het eerst in het 1<sup>e</sup> ligte Infanterie-Rege-ment des garnifoens van *Vicenza* ontwikkeld heeft, en dat eindelijk het Bataillon des 4<sup>e</sup> Regiments, wel-ke zoo als het 6<sup>e</sup> Regiment van Linie, hetwelk zoo vele oogzieken had, op dezelfde kust verſpreid, aan dezelfde uitwerkingen blootgeſteld ſtond; niet eenen eenigen oog-zieken telde, als toen er bevel kwam met

of Greenwich hospital, containing an expoſure of the curationſ reported to by the medical officers of the *London* eye-infirmery, for the purpoſe of retarding the adoption and execution of plans for the extermination of Egyptian ophthalmia from the army, and from the kingdom, ſubmittet for the approval of government by Sir WILLIAM ADAMS, in 8vo. *London* 1817, pag. 77.

(45) Storia dell ottalmia contagioſa dello ſpedale militare d'An-  
cona etc. *Verona* 1816, S. 35-39.



met het 6<sup>e</sup>, de cazerne van *St. Maria nuova*, in *Ancona* te deelen, waarna het zoodanig werd aangetast, dat het naar evenredigheid der personen, nog meer oogzieken telde als het 6<sup>e</sup> Regiment zelf.

§. 63.

Zeer bevestigend, in betrekking tot dat onderwerp, zijn ook de door KLUYSKENS in de Nederlandsche armée gemaakte waarnemingen (46). „Er had zich,” schreef hij, onder anderen, „in de casernen van *Gend*, zoo veel ik weet, nooit eenig spoor eener *specifieke* of *contagieuse* oogontsteking vertoond, tot dat alhier in den jare 1814 het 7<sup>e</sup> Bataillon van Linie geformeerd werd. Vele oude soldaten, die den kern dezes Bataillons uitmaakten, hadden in de Fransche armée de *contagieuse* oogontsteking doorgestaan. Eenige hunner leden zelfs toen nog in hoogen graad aan dezelve. Het gevolg daarvan was, dat de oogontsteking zich snel aan een groot getal soldaten mededeelde, en dat dit aanstekend ongemak dit Bataillon, zoo wel bij het leger als bij de onderscheidene garnisoenen, die het betrok, gestadig vergezelde.”

Zoo toont KLUYSKENS nog door meerdere voorbeelden aan, dat, wanneer eens deze ziekte in een Bataillon is ingeslopen, zij zich daarin gestadig handhaafde, ondanks de verwisseling van deszelfs bed-

(46) Zie deszelfs *Disertation sur l'ophthalmie contagieuse etc.* pag. 35 sq.



bedden , en verblijfplaats. Bij deze gelegenheid kan ik niet nalaten , nog een door hem verhaald geval mede te deelen , dat niet alleen zeer veel pleit voor de besmettelijke natuur dezer ziekte , maar ook in geneeskundige politie-betrekking merkwaardig is. Een foldaat van het 38<sup>e</sup> Militie-Batailwerd , namelijk , na zijne terugkomst uit het hospitaal , waar hij van deze oog-ontsteking genezen was geworden , met meer andere van zijne kameraden in ééne kamer gelegd , en na verloop van 4 of 5 dagen , waren 7 dezer lieden reeds door de oog-ontsteking aangegrepen.

§. 64.

In alle deze gevallen bepaalde zich de oogontsteking tot de troepen. Het ontbreekt evenwel niet aan voorbeelden , dat zich de ziekte van uit het leger , ook over den burger en landman , door mededeeling , heeft uitgebreid. Zoo nam de Pruisfische Regiments-Geneesheer KRANTZ (47) waar , dat het landvolk in de streek van *Trier* , waar in dien tijd troepen cantonneerden , die vele oogzieken hadden , door deze ziekte bezocht werden , en zoo zijn er in den Pruisfischen Staat andere voorbeelden genoeg , dat enkele geheele familien , die niet aan de oogziekte hevig lijdende manschappen belast waren , ook dit zelfde ongemak moesten doorstaan.

§. 65.

(47) Zie RUST *Magazin* , a. a. O. II. S. 185.



§. 65.

EDMONSTON (48) verzekerd, dat deze oog-ontsteking zich in *Gibraltar* niet bloot bepaald heeft tot de foldaten, maar dat ook een groot getal inwoonders door dezelve aangetast werden, en dat hij gelegenheid gehad heeft, meerdere op deze wijze ziek gewordenen te zien. De geneesheeren in *Gibraltar* hebben ook verklaard, dat zij geene bedenking maakten, om deze oogontsteking, waarover zij toen zoo dikwijls geraadpleegd werden, aan het door het leger medegedeelde *contagium* toe te schrijven. — Hunne mening waren ook de militaire Artsen toegedaan, die zich aldaar bevonden. Op eene andere plaats zegt hij:

„Bij de terugkomst van sommige Regimenten uit *Egypte* naar *Malta*, werd de lagere klasfe het eerst het slagtoffer der aanstekende oogontsteking, de besmetting verbreide zich vervolgens ook onder de voornamen, en werd op het laatst algemeen op het gansche eiland. Bij de terugkering der armée van *Egypte* naar *Engeland*, waren sommige foldaten door de oogontsteking aangetast. Eenige vergezelden hunne Regimenten op den marsch, door verscheidene streken des lands; andere werden met den vrede afgedankt, en keerden naar de hunnen terug. Er omstond hierdoor eene in de natuur der zaak

(48) Treatise on the varieties and consequences of Ophthalmia. *Edinburg* 1806, pag. 47 etc.



zaak gegronde, veelvuldige gemeenschap tusſchen deze oogzieken en andere, volkomen gezond zijnde perſonen. De zindelijkheid, die gewoonlijk onder de geringe volksklaſſe niet t'huis hoort, werd verzuimd, en men beſchouwde de ziekte bloot als eene eenvoudige, en geenszins aanſtekende. Aan deze omſtandigheid moet men het toefchrijven, dat aan vele wijd van elkander verſpreid zijnde plaatſen van *Groot-Brittannie*, in eenen en denzelfden tijd zich *ophthalmiae* openbaarden, en dat de bijzondere wijziging dezer ziekte, welke men de Egyptiſche oogontſteking noemt, tegenwoordig aan alle Geneesheeren zoo zeer bekend geworden is.

§. 66.

Even zoo word door PATRICK MAC-GREGOR eene Engeliſche Heelmeester bij het Koninglijk Militaire Gaſthuis, ſtaande gehouden, dat ſedert de Engeliſche troepen weder uit *Egypte* naar *Engeland* waren terug gekomen, zich de oogontſteking niet alleen onder de foldaten en matroſen, maar ook onder de inwoonders des lands verbreid heeft. Bovendien wordt door hem ontwijfelbaar bewezen, (49) dat de ziekte van de foldaten der Regimenten van linie op de kinderen, zoo wel jongens als meisjes des inſtituuts, is overgeſlagen, en zich in hetzelve door

(49) In den *Tranſact. of a Society for the improvem. of med. and chir. knowledge*, Vol. III. *London* 1812. pag. 30 en 45-64.



aansteking zeer heeft uitgebreid. Bijzonder merkwaardig en bevestigende zijn, met opzigt tot de aanstekende eigenschap dezer ziekte, onder anderen de volgende plaatsen zijns berigt:

„In Junij (1804) lagen 58 jongens en 32 meisjes aan hetzelfde ongemak ziek. In den loop dezer maand werd de oppasferes van het meisjes-hospitaal en haar man, die in *Chelsea*-hospitaal verpleegd werd, maar haar dagelijks bezocht, desgelijks nog twee bij gelegenheid aangenomen oppasferesfen door dezelfde ziekte aangestoken. Door gedane navorfchingen werd ik gewaar, dat de hier bovengenoemde verpleegd wordende, de eenigste op dezen tijd met oogontfteking bezochte zieke, in het *Chelsea* hospitaal was.”

„De vrouw eenes officiers onder de linietroepen, lag op dezen tijd in het militaire gasthuis een bezoek af. Zij had een zoon, die tusfchen de 5 en 6 jaren oud was, en die met de andere jongens plag te fpelen. Hij bekwam de oogontfteking, en vier of vijf dagen daarna werd zijne zuster, een tweejarig kind, daardoor aangestoken, en nog eenige dagen daarna de officiers vrouw zelve.”

„In Augustus lagen 69 jongens en 21 meisjes aan deze oogontfteking ziek. Een jonge en een meisje, welke door *hurre moeder uit Schotland gebragt wierden*, kwamen op eenen avond op het einde dezer maand, in het gasthuis aan en werden dadelijk opgenomen. De kinderen werden, zonder mijn weten, door den oppasfer in eene kamer gebragt,



in welke andere met de oogontsteking bezochte zieken lagen. Als ik op den eerstvolgenden voorde-middag het ziekenhuis bezocht, liet ik de kinderen aanstonds in een ander vertrek brengen. Hoezeer mijne bevelen stiptelijk gevolgd werden, zoo ver-toonde zich toch reeds op den derden morgen, na de aankomst der kinderen, bij beiden de toevallen der oogontsteking, welke zich in generlei opzigt van diegenen onderscheidde, welke men bij de an-dere zieken bemerkte.

§. 67.

Ook KLUYSKENS heeft ons meer hiertoe behooren-de waarnemingen medegedeeld. „Ik heb,” zegt hij (50), „gezien, dat soldaten, welken deze *ophthalmia* of alleen een teeken derzelve hadden, wanneer zij na hunne vrijlating bij hunne bloed-verwanten kwamen, die ziekte aan alle de bewooners des huis mededeelden. In het voorgaande jaar hield ik op een reisje van *Grammont* naar *Renaix*, bij den ingang van een bosch in eene hut stil. Ik was verwonderd aldaar eene gaheele familie te zien, welke door de oogontsteking was aangetast. De zoon, een man van de landweer, was met sporen dezer ziekte, weinige dagen te voren van *Mons* aangeko-men, en had deze aansteking veroorzaakt. Hetzelfde geval had plaats in verscheidene huizen van *Gend*, waar

(50) Op de aangehaalde plaats, bladz. 37.



waar soldaten bij de terugkomst bij hunne bloedverwanten, offchoon zij, om zoo te zeggen, van de oogontsteking genezen waren, evenwel die ziekte aan hunne broeders en zusters mededeelden.

„ De zoon eens boers van *Merelbeke* nabij *Gend*, had bij zijn Bataillon twee instortingen van deze oogziekte gehad. Toen hij eenigermate hersteld was, zond men hem met verlof naar huis, waarschijnlijk met het oogmerk, om door de veaandering van lucht eene duurzame genezing te bekomen, en 14 dagen na zijne aankomst waren 8 personen zijner familie, bij welke hij woonde, door deze oog-ontsteking aangetast.”

§. 68.

Eindelijk kan het ook wel geen twijffel lijden, dat ook de jongste, door mij waargenomene oog-ontsteking-Epidemie in *Maintz*, van eenen contagieusen aard is geweest; want de geschiedenis harer verdere uitbreiding (§. 6 tot 15) geeft ons hiervan de blijkbaarste bewijzen aan de hand. Maar ook deze *Epidemie* verspreide zich niet alleen onder de Koninklijke Pruisische *Maintzer* bezetting van man tot man; zij floeg ook over op de Geneesheeren en op de oppassers, en deze deelden de ziekte weder aan hunne famillen mede, waarvan mij genoegzame voorbeelden zijn voorgekomen. Ja de ziekte werd zelfs uit *Maintz*, hetgeen zeker opmerkingswaardig is, en een gewigtige wenk voor de geneeskundige politie geeft, op andere garnisoenen overgeplant.

Er



Er werden namelijk in Maart dezes jaars, 13 mannen (metzelaars) van het 34<sup>e</sup> Infanterie-Regiment, tot de vestingarbeid naar *Coblentz* afgezonden. Die lieden waren bij hunnen afmarsch van *Maintz*, op het aanzien, volkomen gezond, en kwamen in eene kamer der aldaarzijnde caferne, met ongeveer 20, ook afgezonden lieden van andere Regimenten te leggen. Niet lang bevonden zij zich aldaar, toen onder hen de oog-ziekte zich begon te ontwikkelen, en zij breide zich zoo snel uit, dat zij op de meeste overigen, met hen in de zelfde kamer wonende, manschappen overging.

§. 69.

Na deze, mijns inziens, geen twijfel meer overig latende, bewijzen van den besmettelijken aard der ziekte, wier getal ik echter nog zoude kunnen vermeerderen, wanneer ik niet te vrezen had, dat het mijne lezers zoude vermoeijen, wende ik mij nu tot de beantwoording eener andere vraag?

Namelijk: Hoe ontstond de ziekte het eerst in het Pruisfische leger, daar wij in de geschiedenis van alle vroegere veldtogten voor 1813 geen spoor van haar ontdekken, en men voormaals deze ziekte in het algemeen, noch in het leger, noch in het ganfche Land, naauwelijks bij naam kende, offchoor het noch in de vroegere veldtogten, noch in de gewoone verhouding der foldaten, zoowel in oorlog als in vredestijd, aan zulke gelegenheid ge-



gevende oogenblikken ontbrak, onder welke wij nog heden de ziekte weldra vermenigvuldigd, weldra vermeerderd, dan een meer goedaardig, dan weder een meer boosaardig karakter zien aannemen? Niet zoo ligt is deze vraag te beantwoorden, als het *contagieuse* karakter der ziekte uit de ervaring te bewijzen is, en de reeds in de inleiding van dit geschrift uitgesprokene fluitrede, (§. 2.) *dat zij van Egyptischen oorsprong* is, met soortgelijke daadzaken te bewijzen.

§. 70.

Om mij niet te verre van mijn doel te verwijderren, zal ik alleen de vooornaamste *facta* opgeven, die voor deze aanneming pleiten.

Door PROSPER ALPINUS, (51) die in de 16<sup>e</sup> eeuw eene reize naar *Egypte* deed, bekomen wij de eerste uitvoerige kennis, van eene daar heerschende inlandsche oog-ontsteking, die naderhand door meerdere reizigers, en wel bijzonder door VOLNEY, (52) is waargenomen en beschreven, en die in haren loop met de latere in de Europeesche legers waargenomene oogontstekings-*epidemie*, de allerduidelijkste en in het oogvallendste overeenkomst heeft.

Voor de eigenlijke oorzaken derzelve zijn er zeer veele meningen. De brandende drooge hitte van den

(51) *Medicina Aegyptiorum*. Lugd. Batav. 1718. pag. 22. 39.

(52) *Voyage en Syrie et en Egypte*, T. I. pag. 225.



den dag, en de koele en vochtige nachten, een met stof bezwangerde, en het oog wérktuiglijk prikkende dampkring, de terugkaatsing der zonnestralen van het witte zand, de overstromingen des *Nyls*, de veelvuldige verandering van de weersgesteldheid en andere betrekkingen van de lucht, zijn de algemeene oorzaken, welke men te baat neemt, om het oorzakelijke van dit *endemisch* lijden der oogen te verklaren. Anderen willen zulks weer meer zoeken in de levenswijze der inwoonders, in hunne gewoonte om des nachts op den bloten grond voor hunne huizen te slapen, in het veelvuldig genot van sterke dranken, en bijzonder in eene ongeregelde bevrediging van de geslachtsdrift. Zonder mij nogtans in eene nadere waardering der gronden voor of tegen eenige dezer meningen hier in te laten, geloove ik zoo veel te beter mijn doel te kunnen bereiken, wanneer ik in het vervolg nog daarvan spreken zal.

§. 71.

In Junij (1798) landde BUONAPARTE met de franse troepen in *Egypte*, en naauwelijks twintig dagen daarna. vertoonde zich reeds onder dezelve de ziekte. Alle in het werk gestelde voorbehoedingsmiddelen weerstand biedende, hield zij zich staande niet alleen onder hen, maar zij breide zich ook, gedurende den geheelen tijd huns oponthouds in *Egypte*, altoos meer en meer uit; ja zij ging zelfs met hun naar *Europa* over, en vele soldaten die in *Egypte*  
daar-



daarvan verschoond waren gebleven, werden blind, volgens de narigten der Fransche Militaire Geneesheeren, eerst na hunne terugkomst in Frankrijk (53).

§. 72.

Een gelijk noodlot troffen, de tot de expeditie bestemde Engelsche troepen. Ik zal de belangrijkste door EDMONSTON (54) hierover bijeengezamelde ervaringen met betrekking tot dit leger, mededeelen.

„Het tweede Regiment der Fencibles van *Argyleshire*, werd ” verhaalt hij, „ op den 29<sup>e</sup> Januarij 1802, in een geheel gezonden toestand, aan boord van de Delft, een oorlogschip van 68 stukken, te *Gibraltar* ingescheept. Dit schip was onder Sir RALPH ABERCOMBRY, tot de naar *Egypte* bestemde expeditie gebruikt geworden, en werd als ongezond aangezien. Het had een gedeelte der Garde naar *Gibraltar* terug gevoerd, welke na hare aankomst, op andere schepen werd ingescheept, dewijl men op het schip Delft, eene aansteking vermoedde. De heerschende ziekten waren koortsen en oog-ontstekingen

(53) DESGENETTES Histoire medicale de l'armée d'Orient, *Paris* 1802. Pars II.

LARREY, relation sur l'expédition en *Egypte* etc.

BRUANT, Hist. med. de l'armée d'Orient, II Partie.

ASSALINI, Observations sur la maladie, appelée peste, le flux dissenterique, l'ophthalmie d'*Egypte*, et les moyens de s'en préserver etc. à *Paris* an IV. 8vo.

(54) Ter opgegevene plaats, Pag. 13. sq.



gen. Gedurende de twee maanden dat het schip in *Gibraltar* lag, werd het menigmaal gereinigd en be-rookt, en men wendde alle middelen aan, welke hetzelfde in staat konde stellen, om troepen aan boord te nemen, zoodat bij de inscheping des Regiments van *Argyleshire*, met uitzondering van eenen officier, welke in *Egypte* het gezigt, door de oog-ontsteking, verloren had, alle de overige officieren en soldaten zich in eenen volmaakten welstand bevonden. De voor dit Regiment geleverde bedden of bultzakken waren nieuw, maar de hangmatten, waarin de lieden fliepen, waren met uitzondering van die, welke tot gebruik voor de zieken bestemd werden, reeds door de garde gebruikt geweest.

Twee dagen voor de inscheping des Regiments, stak het schip in zee, en kwam op den 21<sup>e</sup> Februarij, na eene aangename tocht van een en twintig dagen, te *Spithead* aan. Het werd onder *quarantaine* gebragt, het Regiment niet voor den 28<sup>e</sup> ontscheept, waarna het in de casernen van *Hilsea* zijn intrek nam.

Tien dagen voor het ontschepen des Regiments, vertoonde zich een geval van oogontsteking; een ander reeds zeven dagen te voren. De zieken konden geene oorzaak van dit ongemak opgeven; de aangrijping was plotseling en de loop der ontsteking zeer snel. Het Regiment bleef 10 dagen in *Hilsea*, en gedurende dezen tijd vertoonden er zich 22 gevallen van oog-ontsteking. Hare verschijnselen waren volkomen gelijk aan die, onder welke de  
ophthal-



*ophthalmia* aan boord van het fchip zich openbaarde. Omtrent dezen tijd bekwamen wij order, om ons naar *Colchester* te begeven, 't welk ongeveer 120 mijlen daarvan verwijderd ligt. Wij deden dezen marsch in elf dagen. Het Regiment marcheerde in drie divisien. — Bij de laatste vertoonde zich op den marsch vier gevallen van oogontstekingen. — Drie dagen na onze aankomst in *Colchester* verscheen de ziekte weer met meerdere hevigheid. Volkomen gezond zijnde personen werden door dezelve aangevallen, en het ontbreekt geenszins aan belangrijke en ondubbelzinnige voorbeelden, dat alhier aansteking aanwezig lag. Menschen die geheel gezond met andere, welke aan deze ziekte leden, in het zelfde bed, of ook alleen in dezelfde kamer fliepen, werden gewoonlijk den volgenden morgen, door hetzelfde ongemak aangetast. In *Colchester* was een schoon hospitaal, wel voorzien van al het noodige. Gedurende ons verblijf in deze stad, vertoonden zich 75 gevallen van oogontsteking. Toen de ziekte begon af te nemen, bekwam het Regiment op nieuws order, zich naar *Normancross*, ongeveer 70 mijlen van *Colchester*, te begeven. Op den marsch daar heen, vertoonde zich 12 gevallen dezer ziekte, maar zij waren zoo gering dat vele kranken zonder geneeskundige hulp weder hersteld werden. Zoo duurde dit ongemak met afwisselende hevigheid voort in dit Regiment, tot dat hetzelfde eindelijk, na de vredesonderteekening met *Frankryk* werd ontbonden."

Vele honderde *individuen*, verhaalt EDMONSTON,



zijn door de ziekte aangetast geworden, welke in verre de meeste gevallen dezelfde hevigheid en boosaardigheid vertoonde, welke deze oogontsteking in het Egyptische Regiment kenfchetste.

§. 73.

Bovendien deelt EDMONSTON twee brieven mede: De een is van M. ROBINSON, Chirurgijn bij het Regiment der *Fencibles* van *Banffshire*, in garnisoen te *Gibraltar*, waarbij hij aantoonde, dat in het Regiment vele aan eene oogontsteking lijdenden zich bevonden; van welke hij geloofde, dat zij aan hun door het 8<sup>e</sup> Regiment waren medegedeeld geworden, welke vele dezer zieken aangetast zijnde van *Egypte* naar *Gibraltar* gevoerd had.

In eenen anderen brief van M. YVES, Chirurgijn der *fenciblen* van *Cambrian*, gedagteekend uit *Bristol* 1802, wordt gezegd, dat hij aan boord des *Loyal-briton* naar *Engeland* was gekomen, welke juist niet ten transport voor Egyptische troepen gediend, maar evenwel eenige door deze oogontsteking blind gewordenen, sommige slepende loopzieken, en eenige gekwetften, die aan de beterhand waren, aan boord gehad had. Op de vaart zelfs, was, er, wel is waar geene ontsteking voorgekomen, maar bij zijne aankomst, hadden zich meer toevallen van oogontstekingen vertoond, geheel met dezelfde verschijnselen als men die in *Gibraltar* waargenomen had.



## §. 74.

Toen EDMONSTON vier maanden later naar *Gibraltar* terug keerde, overtuigde hij zich van de juistheid zijner mening, dat de in het Engelsche leger heerschende oogontsteking geene andere als de *Egyptische* was. De Regimenten, zegt hij, welken het garnisoen van *Gibraltar* uitmaakten, en welken die van *Argyleshire* en anderen hebben afgelost, waren alle in *Egypte* geweest, en hadden alle meer of min aan deze oogontsteking geleden. Zij hadden de, aan deze oogongemakken lijdende zieken medegebragt. Gedurende eenigen tijd, schein het als of dit ongemak afnemen wilde, doch na eene korte tusschenpoos ontwikkelde zij zich met meerdere kracht. Vele der genen, die haar in *Egypte* ontgaan waren, werden thans daardoor aangegrepen, en alle soldaten die in de Egyptische Regimenten waren ingeschreven geweest, leden daarvan in eenen hoogen graad. De beide Bataillons van het 5<sup>e</sup> Regiment, welke niet in *Egypte* geweest waren, schenen even zoo algemeen door deze oogontsteking aangegrepen als de Egyptische Regimenten zelfs. Velen daaronder hadden het gezigt en wel zoo volkomen verloren, als of zij zich aan den vijandelijken invloed der zandwoestijnen in *Libien* zelfs hadden blootgesteld. De ziekte breidde zich nu ook, zoo als boven gezegd is, over de inwoonders van *Gibraltar* uit, en zoo wierdt dezelve ook naar *Engeland* zelfs, overgeplant.



§. 75.

VETCH, (55) een ander Engelsche Militaire Geneesheer, verklaart op eene volkomen gelijke wijze, het verschijnen en om zich woeden der oogontsteking in het 2<sup>e</sup> Bataillon des 52<sup>e</sup> ligte infanterie Regiments, terwijl hij zegt: „Het algemeene getuigenis stemt daarmede overeen, dat alle die Regimenten van het Engelsche leger, door deze oogontsteking zijn bézocht geworden, welke met die in garnisoen te leggen kwamen, welke aan deze ziekte in *Egypte* of op de Middellandsche Zee géleden hadden.” Bij naauwkeuriger naarvorsching, vond hij nog, dat zulke soldaten, bij welken de ziekte het eerst in het 52<sup>e</sup> Regiment verscheen, vroeger in *Ierland* aan dezelve reeds geleden hadden, en den grondslag des euvels van daar, in het Bataillon, tot welke de 500 vrijwilligers van de Ierlandsche militie waren toegevoegd, overgeplant hadden.

§. 76.

Even zoo werdt de ziekte door de Egyptische Regimenten naar *Malta* en *Sicilien* gebragt. Volgens de mededeelingen van Docter FRÄNKLIN, britsch Inspecteur der hospitalen, heerschte dezelve na de terugkomst der armée uit *Egypte*, in eenen aan-

(55) An account of the Ophthalmia etc. Chap. I. p. 3.



aanmerkelijken graad onder de troepen in *Malta*, doch allengs verminderde zij in hevigheid, en verdween geheel en al in het jaar 1805. In het voorjaar van 1806 — landde het leger in *Sicilien*, en weinige dagen daarna, verbreidde zich de ziekte onder de troepen aldaar veel meer uit, als voorheen onder die te *Malta*. De *ophthalmia* duurde van dezen tijd af aan genoegzaam *stationaria* voort, tot aan de terugkeer van het kleine leger uit *Egypte*, in het jaar van 1807, waarna zij nog lang voort heerschte in de Siciliaansche Regimenten (56) en zich ongemeen uitbreidde.

§. 77.

Op eene geheel gelijkvormige wijze, zoo als naar *Engeland*, *Malta* en *Sicilien*, werd de ziekte ook naar *Italien* overgeplant. Voor het eerst vertoonde zij zich te *Chiavari* in het Genueesche. Daar heen wierd zij door de zeelieden gebragt, welke van *Livorno* kwamen, waarheen zij terug kerende Franschen uit *Egypte* overgevoerd hadden. Het was in de maanden van September en October 1801, dat dit ongemak aldaar woedde, en de Hoogleeraar

MON-

(56) Observations on the Ophthalmia and its consequences by CHARLES FARREL, M. D. Surgeon tho his majestys forces. *London* 1811.



MONCIARDINI (57) verhaalt, dat deze zeelieden hem verzekerd hadden, dat hetzelfde oogongemak in *Livorno* heerschte, waar het door een met Fransche gevangenen aangekomenen parlementair schip gebagt was geworden

De verklaring van MONCIARDINI, laat voor het overige geen twijffel omtrent de *identiteit* der ziekte met die der *Egyptische*. Van dit tijdperk af, vertoonde zich de ziekte, waaryan vroeger geen spoor te ontdekken was geweest, dan aan deze, dan aan gene zijde van *Italien*. Zoo spreekt een ander Italiaansche schrijver, PENADA, (58) van eene in het jaar 1804, en in het voorjaar van 1810, in *Padua*, (59) waargenomen, blijkbaar *contagieuse* en *epidemisch* heerschende oogontsteking. De ziekte had, volgens zijne beschrijving, eenen *catharrhalischen* vorm, duurde meestentijds 40 dagen voort, en ging met de afzondering eener zeer menigvuldige zeer taaije, en geheel eigenaardige *ichoreuse lympha* vergezeld. Overigens waren de teekenen dezer *ophthalmia*, vooral die van 1810, geheel en al gelijk aan de Egyptische. Besmettelijk en van Egyptischen oorsprong was wijders de oogontsteking, welke in 't jaar 1808 in *Vicenza*, onder het eerste Italiaansche

lig-

(57) In den Memoire della Societa medica di Emulazione di Genova, 2 Quadrimestro, vol. 1. 1802. pag. 2. fq.

(58) In den Osservazioni medico-pratico, meteorologiche. Quinquennio quarto, Padova. §. 46.

(59) Osservazioni, Quinquennio quinto. §. 43. P. 325.



ligte infanterie Regiment heerschte, en door Doctor LAVARINI is beschreven geworden (60) en van eene geheel gelijkfoortige natuur, ook die ziekte welke de grenadiers der Italiaansche garde, in 1807 te *Milaan*, in 1809 in *Hongaryen* aantastte, en die CIMBA, onder den naam eener *epidemische ophthalmia* aangeduid heeft (61). In het jaar van 1811, brak de ziekte eindelijk te *Ancona* uit, en woedde in 1812 zoo zeer, dat men uit noodzakelijkheid ter huisvesting van de aldaar aanwezige oogzieken eene Kerk tot een hospitaal moest bezigen. Dit veroorzaakte, dat het Ministerie in *Milaan* een berigt vorderde wegens het karakter der ziekte, en over derzelve ontwikkeling en verbreiding, en nu bleek uit de deswegen in het werk gestelde nasporingen, en uit de archiven geligte daadzaken;

1.) Dat de in *Ancona* zoo zeer uitgebreide oogziekte alle de teekenen en verschijnselen, met de Egyptische *ophthalmia* gemeen had.

2.) Dat die ziekte, door het 6<sup>e</sup> Infanterie Regiment van linie daarheen verplant was geworden.

3.) Dat dit Regiment in het jaar 1805, onder den naam eenes auxiliair-Regiments, met het Italiaansch legioen samengesteld is geworden, welke sedert 1803 op het eiland *Elba*, en wel gelijktijdig met het 6<sup>e</sup> Fran-

(60) Journal Général de médecine, Chir. etc. vol. 42- pag. 224 etc.

(61) Discorsi ed osservazioni pratiche, Parte prima. Genova 1816. Discorso. V. pag. 50. sq.



Fransche linie Regiment, hetwelk te voren in *Syrie* aan deze oogontsteking sterk geleden had, en ten tijde zijns oponthouds in *Elba*, nog vele oogzieken telden, daar ter plaatse in garnisoen gelegen heeft.

6.) Dat het ongemak van dit tijdstip af, in dit Italiaansch Regiment zich vertoond, en federt zijne oprigting altoos meer en meer om zich gewoed heeft.

5.) Dat door 3 Bataillons van dit Regiment, welke in 1808 naar *Spanjen* afgezonden werden, de ziekte daardoor zelfs ook ingebracht is geworden, maar door de andere bataillons, die uit *Elba* in 1810 naar *Toscanen* overgescheept werden, om naar *Mantua*, en in 1811 naar *Ancona* te marcheren, ook aan dit oord, alwaar zij de hoogste uitbreiding bekwam, verplant, en aan de overige aldaar zich bevindende troepenafdeelingen medegedeeld is geworden (62).

Dat voor het overige ten tijde van het verblijf des Italiaanschen legioens in *Elba*, niet alleen de cazerne en hospitalen van het eiland met overblijfsels des Franschen legers uit *Egypte* opgevuld waren, maar ook nog in het jaar 1806, eene Egyptische *ophthalmia* geheel overeenkomstige ziekte onder de troepen heerschte, verzekerd ook LAVARINI, die toen ter tijd aldaar Chirurgijn Majoor was. (63)

§. 78.

(62) Vergelijkt VASANI op de aangewezen plaats, blad. 33, en OMODEI, Cenni sull'ottalmia contagiosa, etc.

(63) V. Journal Général de médecine etc. vol. 42. pag. 337.



§. 78.

Op deze wijze, werd alzoo het ongemak door het Engelsche en Fransche leger uit *Egypte* door geheel Europa overgebracht, en het laatste heeft het voornamelijk op zijne menigvuldige tochten in de verlopen laatste tien jaren, genoegzaam in alle landen van dit gedeelte des aardrijks verbreidt. Zoo kwam door den oorlog tuschen *Frankryk* en *Oostenryk*, in den jaren 1805 en 1809, deze ziekte in het Oostenrijfsche leger. Tengevolge der groote gebeurtenissen van het noodlottig jaar 1812, zagen wij eindelijk in de jaren 1813, 14 en 15, genoegzaam geheel *Europa* gewapend. Troepen der verschilend-

Of het kwaad ook in meerdere plaatfen van *Oost-Indien* is ingevoerd geworden, waarheen het zeer ligt door de Karavanen, die van *Cairo* naar *Suez*, aan de Roode Zee, en verder naar de voorste half eilanden der *Ganges* heenlopen, ligtelijk kan gebragt zijn, is zeker niet wel bepaald aan te toonen, maar opmerkingswaardig is het vooral, dat J. G. KÖNIG, die zendelings arts in *Tranquebar* was, van eene onder de *Oost-Indische* daar ter plaats heerschende oogontsteking, eener *chemosis* spreekt, „die zelfs aanstekende is.” De Indianen zoeken dezelve daarmede te heelen, door den rand der oogleden met citroénfap te bestrijken, en gepoederde *curcuma* met zuiker in het ontstokene oog te strooijen, en bij toeneming der ontsteking, eene salve uit boax, citroénfap en mijrobalanum, op een gloeiend yzer bereid, te appliceeren. Vergelijkt hiermede J. G. KÖNIG, *de remediorum indigenorum ad morbos cuivis regioni endemicos exugnandos efficacia*. Diss inaug., Hafniae 1773. Im Auszuge in TODES med. chirurg. Bibliothek 1 B. *Kopenhagen* 1775. 3 tes stuk. pag. 145.



ste natien, betrokken dezelfde kwartieren, gewonde en zieken des vijandelijken en bevrienden legers, kwamen in dezelfde hospitalen te zamen; kortom, de verschillendste volken van *Europa*, ja zelfs van andere werelddeelen, traden daardoor in de menigvuldigste en naauwste aanraking met elkanderen, en genoegzaam geen, der aan den oorlog deel hebbende legers, bleef als toen van dit gevaarlijk ongemak verschoond.

§. 79.

In dezen tijd dagteekent zich ook het verschijnen dezer aanstekende ziekte in ons vaderlandsch leger, waarin de van de zijde der Koninklijke Pruisfische Oppergeneeskundige beambten, daartegen doelmatig gekozen maatregelen, dezelve, wel is waar, in hare progressive uitbreiding beperken, maar evenwel niet verftikken vermogten. De van verre hiertoe aangevoerde kiem was eenmaal uitgestrooid, en er werden nog maar begunstigende omftandigheden gevorderd, om dit verderffelijk zaad te doen uitspruiten.

Hiermede geloove ik nu naar genoegen bewezen te hebben, waarom de verhandelde ziekte op het Titelblad de *Egyptifche ontsteking* genaamd.



## III.

## AETIOLOGIA DER ZIEKTE.

## §. 80.

Het hoofdmoment ter voortteeling der onderhavige oogontsteking, is een, door eene eigenaardige ziekte geboren, eigenaardig *contagium*, dat aan eenen anderen medegedeeld, in hem eene gelijke ziekte, en als derzelver voortbrengfel, een *contagium* van dezelfde foort te voorschijn brengt. Over de *physisch-chemische* natuur van dit *contagium*, of deze of gene van de door de scheikunde op haar tegenwoordige standpunt, erkende grondstoffen in hetzelfde prefideere; of het eene wijziging van het in den *typhus* geboren *contagium*, of van eene door den invloed der luchtfreek van *Egypte* gemetamorphoseerde venerische ziekte, of wel iets anders zij; over dit alles, onthoude ik mij van iedere verdere redekaveling daar de leere des *contagiums* in 't algemeen nog met eene te groote duisterheid omgeven is, om aangaande deze aanstekende stof, met opzigt tot haren aard, iets met zekerheid te bepalen. Ik vergenoege mij alzoo, om eenige, door de ervaring aan ons geschonken, en de praktijk meer ten doel hebbende verschijnselen van dit *contagium*, hier iets uitvoeriger te verklaren.



*Algemeene beschouwingen, over de wijze, hoe het  
contagium werkt.*

§. 81.

Ten gevolge van de meeste deswegen in het werk gestelde waarnemingen, zoude dit *contagium* tot het geslacht der *fixa* behooren, zich bij uitfluiting aan kledings-stukken, en hetgeen de aangestokenen het naaste omgeeft, aanhangen, en alleen door onmiddellijke, langeren tijd achter een voortgezette, aanraking zich mededeelen. Of dit evenwel juist zij, en of hetzelfde niet ook op eenen afstand werke, hierover meene ik ten minsten bevoegd te zijn eenigen twijfel in het midden te kunnen brengen. Merkwaardig is eene door EDMONSTON, in dit opzigt verhaalde daadzaak.

Er kwamen op zekeren dag twee onderofficieren in het hospitaal, die aan kwade oogen leden. De een, die eerst daarvan voor 3 uren was aangetast geworden, had één uur voor zijne inneming in het hospitaal aan zijn vriend verzocht, om hem in het oog te zien. Deze deed zulks, en verzekert, in hetzelfde oogenblik eene pijn het zijne te hebben gevoeld. Naauwelijks één uur daarna was er reeds roodheid in de *conjunctiva*, en eene waterachtige vloeijing uit het oog aanwezig.



§. 82.

Het aannemen eener mogelijke aansteking op eenen afstand, verkrijgt nog eenen hoogen graad van waarschijnlijkheid, als men overweegt, hoe wijd de ziekte meermaals, en met welk eene snelheid zij om zich woedt, als zij ergens eerst is uitgebroken, ja, hoe dat zelfs *individuen* kunnen worden aangestast, bij welken geene onmiddellbaare aanraking met aangestokenen, geene door eenig ander tusschen ligchaam, zoo als de lucht, veroorzaakte mededeeling, zich laat aanwijzen.

§. 83.

Zoo kwam wel niet het 34<sup>e</sup> Infanterie Regiment, onmiddelijk met oogzieken van dezen aard in aanraking, maar betrok alleen kwartieren, in dewelke kort te voren reconvalescerenden van deze ziekte overnacht hadden, en het is echter zoowel hier als in alle gelijke gevallen, naauwelijks te geloven, dat, de in de verschillende kwartieren aangestokene *individuen*, door een bijzonder toeval met hunne oogen, overal, en onmiddelijk die punten zouden aangeraakt hebben, aan welke juist iets van deze aanstekings-stof kleefde, welke namelijk in het voorgekomen geval zoo veelvuldig verbreid niet kan zijn geweest, daar zich bij reconvalescenten, juist geene sterke afzondering meer plag in aanmerking te komen. Heeft hier welligt, onder eenige beperking  
niet



niet iets dergelijks plaats, zoo als men van de aanstekende kracht der uitwaseming van eenen aan *salivatie* lijdenden waargenomen heeft? Het is ten minste eene bekende eavarig, dat zieken, die men aan eene *salivatie* onderwerpen wil, veer sneller en zekerder kwijlen, als men ze in kamers brengt, waarin voorheen reeds kwijlende zieken gelegen hebben. Ik heb dit dikwijls ondervonden, en ook FRANK verhaalt, dat in de onderaardsche gangen des Lazareths te *Pavia*, waar eertijds de venerische kwijlen moesten, andere zieken begonnen te kwijlen als men ze in dezelve lag.

§. 84.

Hoe groot het vermogen van de aanstekende stoffe zij, is ons door andere *contagia* overvloedig bekend. Volgens HOWARD (64), zal eene onbeduidende hoeveelheid pestgif, eene baal boomwol van meer als 1000 ponden, zoodanig besmetten, dat alle degenen, die de boomwol aanraken, door de pest worden aangetast. Er is dus ook alleen eene geringe hoeveelheid van het onderhavige, ergens in eene kamer, aanwezige *contagium* noodig, om gevoelige voorwerpen te besmetten, wanneer zij slechts eenigen tijd in de nabijheid eener plaats verwijlen, waarin iets van deze op de eene of andere wijze daarin gekomene, aanstekings-stof waarnamen.

§. 85.

(64) Account of the principal Lazarettos of Europa. p. 61.



§. 85.

Even zoo is het niet onbekend, hoe lang zekere *contagia* hunne aanstekende kracht kunnen behouden. De met kinderpokken ingeënte draden, hebben ten minsten 20 jaren hunne werkzaamheid behouden, en een geopend graf van een aan de kinderpokken gestorven kind, deelde na 30 jaren de aansteking nog mede (65). D. HILDEBRAND (66), verhaalt, dat een zwarte rok, met welken hij eens een scharlaken zieken in *Weenen* bezocht, die hij daarop in 1½ jaar niet aan zijn lijf gehad had, en dien hij, zonder denzelven aan te trekken, van *Weenen* tot naar *Podolien* bragt, hem het eerst in deze laatste Provincie de scharlaken ziekte mede deelde, welke aldaar voor dien tijd schier onbekend was.

§. 86.

Kan zoo iets bij de onderhavige ziekte ook niet het geval zijn? Het schip *Delft*, waarop zich voorheen oogzielen hadden bevonden, was gedurende twee maanden in *Gibraltar* gezuiverd en berookt geworden, en nogtans werden de daar ingescheepte manschap, door de oogziekte aangetast. (§. 72.)

Wan-

(65) REILS Gener. Pathologia, III. B. S. 170.

(66) Ueber den ansteckenden typhus, Wien 1810. S. 123.



Wanneer het derhalve uitgemaakt is, dat dit *contagium* op de eene of andere wijze onmiddelaar gevolgd aanraking zijne krachtdadige werking uitoefent, zoo schijnt het op eene andere wijze niet geloogchend te kunnen worden, *dat het ook op eenigen afstand in staat is, eene ontsteking voort te brengen, en dat deze hare aanstekende kracht langen tijd behoud.*

Met opzet heb ik mij met deze redeneringen of betoogen iets langer bezig gehouden, omdat dezelve mij voor de geneeskunde van groot gewigt scheen, en omdat ik juist in het niet achten derzelven, den voornaamsten grond meene te vinden, dat deze ziekte zich altoos weder op nieuw, dan hier, dan daar ontwikkeld.

### §. 87.

*Hoeveel tijd het contagium noodig heeft om de eigendommelijke ziekte voort te brengen, is nog niet volkomen bewezen. Vele gedane en ten deele ook bereids aangevoerde waarnemingen ten gevolge (§. 66.), schijnt, dat het in de meeste gevallen. den derden dag na voorafgegane infectie, deszelfs werkingen uitoefent. In meenig geval, en wel voornamelijk dan, wanneer het contagium onmiddellijk aan het menschelijk oog gebragt werd, had het overal zijne nadeelige en verwoestende werking veel sneller geopenbaard. Merkwaardig zijn*  
in



in dit opzicht, de volgende drie waarnemingen van PATRICK MAC-GREGOR (67).

„ Den 25<sup>e</sup> October 1809, des nademiddags om 4 uur, gebeurde het dat bij de Oppasferes FLANELLIJ, toen zij de oogen uitdrukte van een jongetje, dat aan eene slijmafscheiding leed, eene aanmerkelijke hoeveelheid van dit etterachtig slijm in haar regter oog vloog. Zij gevoelde toen weinig of geene pijn, maar om 9 uur van denzelfden avond, werd haar regter oog rood, en iets pijnlijk, en bij haar ontwaken in den volgenden morgen, waren de oogleden gezwollen, en reeds eene etterafscheiding en pijn in den geheelen oogappel aanwezig. Het linker oog bleef geheel vrij van de ziekte.”

„ De oppasferes FAIRBROTHER bevond, toen zij om 9 uur des voormiddags, in Januarij 1810, inspuitingen in de oogen van eene in het Hospitaal aanwezige zieke deed, welke zeer gezwollen oogleden met eenen rijkelijken slijmvloed had, dat haar iets van de met slijm vermengde inspuitingen in het linker oog kwam (68). Ik was toevallig aanwezig in het Hospitaal, toen dit geval gebeurde, en ik beval haar het oog aanstonds in laauw water te baden. Zij deed zulks, gedurende vele minuten, doch ondanks de genomen voorzorg, begon het linker oog, des avonds om 9 uur, in zulken graad te jeu-

(67) Op de aangehaalde plaats.

(68) Op dezelfde wijze, en bij dezelfde gelegenheid, als deze twee Oppasferessen, werd ook de Regiments-Arts PUDON te *Maintz* aangeftoken.



jeuken, dat de zieke zich niet kon onthouden het te wrijven. Toen zij den volgenden morgen opstond, was het oog aanmerkelijk gezwollen, en bij iedere beweging des oogappels, had zij een gevoel als of er zandkorrels tusfchen het oog en de oogleden waren ingevallen. Nog in den loop dezes dags, openbaarde zich een etterachtige flijmvloed met de andere toevallen, welke aan die geheel gelijk waren, waar aan de kinderen leden, welke men aan hare zorg had toebetrouwd; het regter oog bleef volkomen gezond."

Omstreeks acht uur op den 15<sup>e</sup> Februarij, bragt de oppasferes GAINER, terwijl zij de oogen van een aan de etterende oogontfteking hevig lijdend kind, met warm water uitwiesch, onvoorzigtig de spongie, waarvan zij zich bediend had, aan het regter oog. Zij verhaalde dit voorval aanftonds aan de andere oppasferesfen, gebruikte echter niet het minfte om de aanfteking voor te komen. *Namiddags, tusfchen drie en vier uur, van denzelfden dag*, ontftond eene 'aanmerkelijke pijn in het regter oog, dat nog voor het naar bed gaan, aanmerkelijk ontftoken wierd. Den volgenden morgen, waren hare oogleden zeer gezwollen. Zij klaagde bij iedere beweging der oogen over pijn, en de geheele verdere oppervlakte derzelven was fterk ontftoken. Eene etterachtige uitvloeijing begon van de innerlijke ooghoeken, over de wangen neer te fipelen. De toevallen namen in hevigheid fteeds toe, en ondanks alle tot genezing aangewende hulpmiddelen, berfte de oogappel, op den



den vierden dag, na de gevolgde aansteking van voren, tegen de oogholte over. Het linker oog nam aan de ziekte van het regter geen het minste aandeel."

§. 88.

In deze gevallen werkte nu het *Contagium* zeer snel op het oog der aangestokenen. De geschiedenis dezer ziekte levert ons ondertusfchen eene menigte gevallen op, waarbij de verwoestende werking, na eene plaats gegrepene aansteking, veel later volgde, en het lijdt naauwelijks eenigen den minsten twijfel, dat dit *Contagium*, zoo als dat van het *Syphilitischen* gif, ook eenen langen tijd kan onwerkzaam blijven, eer het door begunstigende omftandigheden aangetast, of door langeren duur tot verdere rijpheid gebragt, zijne werkingen uitoefent. Er mogen nu door het medegedeelde *Contagium* eene reeks van eigendommelijke levens-procesfen voortgebragt worden, die alleen tot het *Dynamifche* beperkt, nog niet tot onze kennis, in zinnelijke waar te nemen verschijnselen zich oplossen; aan de *conjunctiva* wordt daardoor eene eigendommelijke ftrekking opgedrongen, om eenen bepaalden levensvorm in zich te ontwikkelen, welke juist de onderhavige ziekte is, en er is alleen tijd en begunftiging van uitwendige betrekkingen nodig, om de, in hare zelfontwikkeling altoos bevatte, voor ons slechts niet waartenemen *dispositie*, tot werkelijke ziekte te doen klimmen.



Zoo wordt immers ook bij de zoogenaamde erfelijke ziekten, niet de ziekte zelve, maar alleen de *Dispositie* daartoe het kind aangeboren. Zoo verhaalt ROBERTSON van de geele koorts, dat het grootste deel der koortsen, die aan boord van 't schip ontstonden, niet aanstonds, nadat de oorzaak had gewerkt, ontstonden, maar twee à drie weken nadat men op zee was; en de schrijver in het Hamburger Magazijn voor de uitlandsche letterkunde (69) verzekert, ook in onze streken eenige gevallen van nawerking der *Contagia*, en aan zich zelven te hebben waargenomen.

§. 89.

Alleen op deze wijze laten zich meer daadzaken, ook uit de geschiedenis der onderhavige Epidemie verklaren. Eerst na dat het 34<sup>e</sup> Infanterie-Regiment zijn marsch volbragt, en reeds eenige dagen in *Maintz* was geweest, brak in hetzelfde de ziekte uit, ofschoon de aansteking reeds vroeger in den omtrek van *Vach* aan hetzelfde was medegedeeld geworden. (§. 8.) In de door den Bataillons-Arts GERMSEIJER medegedeelde waarnemingen, keerde de naar *Aken* afgezonden geweest zijnde Compagnie, welke aldaar aan de oogontsteking blootgesteld geweest was, den 30<sup>e</sup> November naar *Hamm* terug, en eerst op den 16<sup>e</sup> December verscheen de eerste oogzieke, en op den 28<sup>e</sup> de tweede (§. 58.) Buitendien vindt men in menige andere, deels reeds me-

(69) In het 3e deel, 2de stuk, bladz. 139.



medegedeelde, deels nog medetedeelen hier op betrekking hebbende daadzaken, bevestiging genoeg voor de juistheid dezer stelling, welke in betrekking tot de in het werk te stellen maatregelen, tot uitroeijing des gebreks, niet genoeg in acht schijnt te kunnen genomen worden.

§. 90.

*Of de hevigheid des Contagiums op verschillende tijden onderscheiden zijn* moge, of dat de verschijnselen, die daarop betrekking hebben, meer gevolgen van de verschillende meer of min ontwikkelde *dispositie* zijn mogen, is ook nog niet genoegzaam uitgemaakt. Veelligt mag in enkele gevallen, het eene zoo wel als het andere te zamen werken. Dat de ziekte ook in haren geringsten graad aanstekende zij, is helaas! ten gevolge der daarvan bestaande ervaring, al te zeker, om nog den geringsten twijfel desaangaande over te laten, en even zoo zeker is het, dat *Reconvalescenten* nog zeer langen tijd kunnen aansteken, ofschoon men aan hunne oogen nog maar zeer ligte sporen der doorgestaane oogziekte, en dikwijls in het geheel geene meer waartenemen zijn.

§. 91.

*Eene voormalige infectie waarborgt niet voor eene nieuwe:* eene eigenschap, welke deze aanste-



kende ziekte, met de overige *niet koortsfge contagieuse*, met de schurft, met het venerifche gif, etc. gemeen heeft.

§. 92.

*Of de ziekte zich ook aan de Dieren mededeelen kan?* Ofschoon het mij waarlijk aan eigene waarnemingen van dien aard ontbreekt, zoo moet ik nogthans deze vraag toestemmend beantwoorden, want de Regiments-Geneesheer, der K. Pr. 3<sup>e</sup> Uhlanen-Regiment, Doctor SPALTHOLZ, heeft mij zoo wel mondeling verzekerd, als ook vroeger in zijn ambts-berigten bewezen, dat terzelver tijd, als de troepen het meest aan deze oogziekte leden, ook de paarden der Cavallerie hier niet van verschoond gebleven zijn, maar zeer talrijk, en geheel onder denzelfden vorm oogziek waren geworden. Bovendien is het aan geen en twijfel onderhevig, dat in *Egypte* zelfs de dieren, even zoo als de menschen, door deze ziekte worden aangegrepen. Zoo verhaalt ons SAVARESI (70), dat de meeste honden aldaar, aan een of aan beide oogen blind zijn, en vele Ezels, Paarden, Ossen, Kameelen, meer of min daardoor aangetaste oogen hebben.

De merkwaardige onderzoekingen van VASANI (71), over het aanstekend vermogen dezer ziekte, brengen het eindelijk buiten allen twijfel, dat dit *Con-*

*ta-*

(70) Histoire medicale de l'armée d'Orient, 2 partie, pag. 9 et 10.

(71) Op de aangehaalde plaats, bl. 40 a 50.



*tagium*, zich ook op de dieren zoude kunnen voortplanten, en te gelijk leveren zij, daar zoo als men weet, niet alle *Contagia* op de dieren overflaan, zoo als het onderhavige, eene zeer aanmerkelijke bevestiging van de reeds door de geschiedenis der ziekte ontwikkelde *identiteit* dezer oogontsteking met de *Egyptische*.

VASANI ente, namelijk, twee jonge honden de ziekte in, daar hij de uit de zieke oogen vloeijende en op linnen opgevangene stof, op de oogleden der beide honden overdroeg. Vier dagen daarna, waren de oogen der honden gezwollen en druipende, en de ziekte vormde zich geheel met dezelfde verschijnselen, als die der heerschende *ophthalmia*, iederen waarnemer aanbod. VASANI zocht nu den loop der ziekte daardoor af te leiden, dat hij de beide aangestokenen honden dikwijls in eene tobbe met water waschte, en baden liet, doch te vergeefs. In hetzelfde water liet hij nu eenen derden hond dompelen, zonder verder iets met hem te verrigten, en ook bij dezen hond ontwikkelde zich formelijk de oogontsteking. Om zich nu te overtuigen, dat deze stof ook op eene andere wijze aan het oog medegedeeld, dezelfde ziekte zoude veroorzaken, nam hij eene proef met eenen vierden hond. Hij nam iets van de reeds droog gewordenene stof, welke zich op den linnen lap bevond, van welken hij zich bij zijn eerste proef had bediend, en maakte dezelve tot poeder. Een enkeld stofje daarvan bragt hij in de inwendige hoeken der oogen van den vier-



den hond. Het gevolg was hetzelfde. Het oog toonde zich, na verloop van eenige dagen, tranend en ontstoken, en de ziekte ontwikkelde zich volmaakt, bleef echter gedurende 15 dagen op het besmette oog beperkt, waarna daarop het andere oog aangegrepen wierd. Deze proef herhaalde hij dikwijls, en hij bekwam altoos, dan eens vroeger, dan eens later, hetzelfde resultaat der aansteking. Ook beproefde VASANI de op linnen gedroogde ettervormige stof, daardoor mede te deelen, door dezelve door 't wrijven met het lapje bloot over de oogen van eenen hond, naar beneden te doen vallen, en evenwel gelukte de ontsteking volkomen, hetwelk ook het geval was bij eene vijfde proef, waarbij hij eenen jongen hond in het water dompelde, 't welk de zieken alleen gebruikt hadden, om de lappen af te spoelen, dienende om hunne oogen te reinigen (72).

§. 93.

Nog is hier de vraag te ontwikkelen, *of de overwogene oogziekte in onze landstrecken, alleen door het uit Egypte aan ons overgebragte contagium, dan of zij ook bij ons, door miasmatische betrekkingen op nieuw voortgebragt, en vervolgends het contagium op nieuws uit zich zelf ontwikkeld konde worden?*

Ter

(72) Volgens OMODEI (op de aangewezen plaats. pag. 101.) had RIMA nog voor VASANI dezelfde proefnemingen genomen, en eene maand voor de aankomst des laatsten, in Ancona reeds daarvan aan het Ministerie berigt gegeven.



Ter beantwoording dezer vraag, moet de geschiedkundige opheldering van het ontstaan der onderhavige oogontstekening, zoowel in *Egypte* zelfs als in *Europa* noodwendig van een zeer aanmerkelijk belang zijn.

§. 94.

De Engelschen, EDMONSTON, VETCH, FARREL etc., stellen, dat dit boosaardig oogongemak steeds in *Egypte* geheerscht heeft, en hoezeer zij te gelijk toegeven, dat het zich nu door besmetting kan voortplanten, zoo zijn zij evenwel overtuigd, dat het aan den invloed van het klimaat en van den dampkring, niet alleen zijnen eersten oorsprong van de oudste tijden af, te danken heeft, en hierdoor altoos in *Egypte* bestond, maar FARREL is ook van gevoelen, dat het onder soortgelijke *atmospherische* en *miasmatische* betrekkingen, ook op andere plaatsen zich op nieuws kan ontwikkelen.

De Artsen van het fransche leger in *Egypte*, is het denkbeeld des *contagiums* geheel vreemd gebleven, en waarschijnlijk ingenomen met het vooroordeel voor de gegrondheid van het oordeel hunner voorgangers, van PROSPER ALPINUS, SAVARIJ, (73) VOLNEIJ, (74) BROWNE, (75) SONNINI, (76) menen

(73) Lettres sur l'Egypte, vol. III.

(74) Voyage en Syrie et en Egypte, etc.

(75) Nouveau voyage, dans la haute et basse Egypte, etc.

(76) Voyage dans la haute et basse Egypte, etc.



menen zij de oorzaak der ziekte toereikende in de opgegevene, van ouds aldaar inwerkende, den *Egyptischen* bodem aanklevende, invloeden te vinden.

§. 95.

Gelijk er nu, na de door de Engelsche, Italiaansche, Zweedsche, Nederlandsche en door ons bijgebragte bewijzen, geen twijffel meer over den waarlijk *contagieusen* aard der thans heerschende *Egyptische* oogontstekening over kan blijven, zoo heeft men evenzeer, als men op de vroegere geschiedenis van *Egypte* eenen blik werpt, ook volkomen recht om te geloven, dat deze ziekte in haren tegenwoordigen vorm, *eerst een voortbrengsel van lateren tijd zij*, en dat zij daarom in de vroegste tijden in *Egypte* even zoo min als ergens anders bestaan hebbe.

§. 96.

HERODOTUS, STRABO EN DIODORUS VAN SICILIEN, prijzen eenparig de voortreffelijke lucht en de vruchtbaarheid des bodems in *Egypte*, welkers inwoonders zich niet alleen door vlijt, goede zeden, maar ook door lichaamsgezondheid zich hoogst voordeelig kenmerken (77).

DI-

(77) Nam sunt alioqui Aegyptii omnium hominum secundum Lijbias, maxime salubri corpore, aëris ut mihi videtur beneficio, qui nunquam immutatur; ex hujus mutationibus praecipue existunt in hominibus morbi. HERODOTI Historia, Lib. II.



DIODORUS, die uit eigene ervaringen en inzage, de levenswijze, de ziekten der toenmalige Egyptenaren, zoo als ook het klimaat van hun land beschrijft, spreekt volstrekt niet van eene aldaar heerschende *ophthalmia*, van welke hij, bij zijne naauwkeurigheid, zeker melding zoude gemaakt hebben, wanneer dezelve door hem waargenomen had kunnen worden. Het voorval, dat CIJRUS aan AMASIS verzocht, hem den bekwaamsten Oog-Arts zijnes lands (*Egypte*) te zenden (78), kan wel bezwaarlijk als een tegenbewijs beschouwd worden; uit hetzelfde volgt eeniglijk, dat bij den toenmaligen hoogen rang, die de Egyptenaren bij de volken, in betrekking tot de wetenschappelijke beschaving in 't algemeen hadden, even zoo hunne artsen boven de andere natiën uitmunteden, en alzoo ook buiten s'lands gezocht werden. Voor het overige wordt, wel is waar, het hierdoor, zoo wel als uit het geschiedkundig factum, dat eenige Pharaonen blind stierven, bevestigd, dat ook toen ter tijd oogzieken gevonden wierden, maar wie zou nogtans het bewijs kunnen leveren, dat zij van eenen anderen dan *sporadischen*, en geheel gewoonen aard geweest zijn?

## §. 97.

Later was het bij de Romeinen een algemeen gebruik geworden, slepende zieken van verschillenden aard,

(78) HERODOT, l. c. Lib. III.



aard, bijzonder longteringachtige, naar *Alexandriën* te zenden, om aldaar door de meer zachte, hun meer voordeelige luchtgesteldheid, nut te trekken; (79) zoude men dit niet hebben moeten beperken, wanneer er aldaar een zoo boosaardig *contagieus* ongemak geheerscht had, of zoude er ten minsten niet in het een of ander oord van voorzigtigheid-maatregelen tegen hetzelfde gesproken zijn?

§. 98.

Na dat voorlopig PLUTARCHUS van een voor mededeeling vatbaar oogenlijden melding gemaakt heeft (80), is GALENUS de eerste geneesheer, die uitdrukkelijk staande houdt, dat de oogontsteking zich konde mededeelen als de pest. Maar dit geschiedt alleen ter loops, in het Boek *de differentia febrium* (81), zonder eene daadzaak ten bewijs zijner opgave bij te brengen, zoo dat men aan deze uitspraak zoo veel te minder waarde kan toekennen, als hij in zijn Boek *de oculorum morbis*, van eene *contagieuse* oogziekte met geene sijlabe gewag maakt, waarin men echter eene melding derzelve dadelijk zoude te

(79) CELSUS de medicina, lib. III. Cap. xxii.

(80) S. Symph., lib. V. quest vii. de reliquis morbis cum maxime tum facillime ophthalmiæ contagium proserpit ad una degentes; tam acrem habet vim visus afficendi alterum.

(81) GALENUS, *de differentia febrium. Lib. I. Cap. 2.* Et quidem quod aëris pestilens status febrem afferre consuevit, nemo sanæ mentis dubitavit, sicuti et pestilenti morbo laborantium conversatio periculosa. ne inde contagium contrahatur, quemadmodum ex scabie et lippitudine".



te verwachten gehad hebben, wanneer hem ooit eene gelegenheid ter waarneming daarvan was aangeboden. Aan de plaats bij GALENUS hebben eenige fchrijvers nog meer gewigts, door eene bij RABBI MOYSES (MAGMONIDES) voorkomende, willen hechten (82), die met gelijke woorden bijna denzelfden zin uitdrukt. Ondertusfehen is het bekend, dat RABBI MOYSES zijne korte ftellingen volkomen uit GALENUS gefchriften ontleend heeft, zoo dat alzo de aangehaalde ftelling geheel niet als eene oorfpronkelijke gelden kan. RHAZES wordt door de Engelfchen en door OMODEI eveneens als hier toe behorende, aangehaald, maar bij hem vind men doorgaands niets vermeld van eene voor mededeeling vatbare oogziekte (83).

§. 99.

Wanneer derhalve ook GALENUS, en onder zijne navolgers, de eenige RABBI MOYSES, van eene zich mededeelende oogontfteking fpreekt, zoo wordt toch door de Geneesheeren uit de Alexandrijnfche en de Arabifche fchoole zelfs (MOYSES uitgezonderd

(82) Aphorismi fecundum doctrinam GALENI. partic. XXIV. „ Qui primo videt ophthalmia laborantem, statim ipsi oculus conturbatur; quod si adhuc intente aspiat, non solum conturbatur, verum etiam ophthalmiam contrahit.”

(83) Liber Divisionum. Cap. XIX. de ophthalmia. RHAZES verdeelt de oogontftekingen naar derzelver oorzaken, (ex multitudine fanguinis, ex bile etc.) maar maakt nergends van de aanfteking gewag.



dert) nergens van eene aan *Egypte* eigene oogziekte gesproken. Men zoek de werken van ALEXANDER TRALLIANUS (84), ORIBASIUS (85), AETIUS (86), PAULUS AEGINETA (87), MESUE (88), SERAPION (89), JANUS DAMASCENUS (90), RHAZES (91), AVICENNA (92), AVERRHUES (93), JOANNES ACTUARIUS (94) etc., door, en men zal vinden,

(84) De arte medica, lib. II. cap. 1. In het zevende kapittel, (de carbunculis qui in oculis excitantur) heet het; „ Quippe quum ex sanguine nimium torrefacto trahant originem, merito dolores, siderationes et magnas inflammationes oculis inferunt, ut peculum sit, ne etiam toti excidant. Interdum vero convulsiones quoque et deliria, propter cerebri et membranarum ejus viciniam, pariunt. Quare vacuatio per sanguinis detractionem ante omnia in hujusmodi adtribenda est.” etc. Het wordt hierdoor zeker, dat ALEXANDER TRALLIANUS gelegenheid heeft gehad, hevige oogontstekingen waar te nemen, doch hij spreekt volstrekt van geene overdraging des contagiums.

(85) ORIBASIUS verhaalt ons in het 3e Boek zijner *Synopsis* in de afdeeling *de collyriis*, van een grootgetal oogziekten, maar van geene, welke zelfs in eene verwijderde betrekking staat met die, waarvan hier gesproken word. Even zoo min geschied dit in het 8ste Boek, cap. XXXVII. de lippitudine, cap. XXXVIII. de inflammationibus oculorum, cap. XXXIX, de doloribus oculorum, cap. XL. de *chemosi*, hoezeer toch in de laatste gezegd word.” Quum ex vehementi inflammatione palpebrae invertuntur, ut vix contigere oculos queant, curare oportet venæsectione, medicamento purgante etc.

(86) AETIUS *Tetrabibli, sermo tertius*. Zoowel in het 2de Hoofdstuk, „ Quot et quæ affectiones circa singulas oculi partes fiunt.” als ook in het 5de. „ De inflammatione ob plenitudinem et chemosi oculorum,” word van geene aan de onze gelijkvormige oogziekte melding gemaakt.” Het naastebij komt AETIUS, wanneer hij in het 8e Capittel zegt: Adhibenda est venæsectio, si nihil ex facie relatîs impederit, in dolore oculorum, iis, quibus est oculorum distentio  
et



den, dat altoos alleen van oog-gebreken gesproken is, zoo als zij ten allen tijde en bij alle volken voorgekomen zijn, en ook nog later voorkomen zullen.

§ 100.

et multus rubor, et ad contactum resultus, et ardor, et lacryma multa ac calida, et chemosis juxta corniformem et agnatam tunicam, ut a vehementi inflammatione palpebrae evertantur, ut vix oculos aperiant, et subrubra apparet tunica agnata, et majori tumore praedita est, et totum corpus sanguine repletum." Men ziet echter wel-dra dat hier van eene gewone *chemosis* gesproken word.

(87) De re medica, Lib. III. Cap. XXII. De oculorum morbis.

(88) Medicinarum particularium Sectio I. Summa V. De aegritudinibus oculorum, Cap. III. et IV.

(89) Tract. II. Cap. I.

(90) Decapolitani, summæ inter arabes auctoritatis medici, etc. Lib. IV. Cap. I. fq.

(91) Op de aangewezen plaats. Lib. divisionum, Cap. XIX.

(92) AVICENNA Canon, Lib. III. fen tertia handelt in IV. tractatus. „ de dispositionibus oculorum. Het 6e Capittel van den tractatus primus, bepaalt zich geheel bijzonder over de oorzaken en de soorten der ophthalmia, maar nergens word van een *contagium*, of in het algemeen slechts van eene mededeelbare oogontsteking gewag gemaakt, ofschoon AVICENNA zich wijdlopig in de onderzoeking der werking eener M frigida, in de bepaling der inwerking van de verschillende jaergetijden, bij het ontstaan der oogontstekingen inlaat, en zelfs eene periodische ophthalmia beschrijft. Even zoo weinig wordt in de overige Hoofdstukken van 't zelfde tractaat, van eene contagieuse ziekte gesproken. De overige drie tractaten der fen tertia, handelen van naziekten der ontsteking, en leveren nog mindere bijdragen tot ontdekking van eenigen spoor onzes ongemaks.

(93) De re medica, Sect. III.

(94) Medicus, five de methodo medendi, Lib. IV. Cap. XI. de affectibus oculi, Lib. VI. Cap. V. de affectionibus oculorum.



§. 100.

Wanneer uit het, tot hiertoe aangevoerde, genoegzaam blijkt, dat alle, door de oudere Griekſche en Arabiſche Geneesheeren beſchrevene oogontſtekingen, van de thans heerſchende Egyptiſche zeer onderſcheiden waren, in zoo verre, dat geen hunner van zoodanige verſchijnselen te zamen genomen, gewag maakt, zoo als wij die bij deze hebben opgemerkt, noch ons op eene daadzaak, van door *contagium* voortgeplante oogontſtekingen, verwijst; zoo zijn wij gerechtigd hiervan te beſluiten, dat hun de onderhavige ziekte onbekend geweest zij, en dat wel zoo veel te meer, daar vele hunner zeer naauwkeurige waarnemers waren.

§. 101.

In de zestiende Eeuw eindelijk, verſcheen PROSPER ALPINUS als de eerſte, die in *Egypte* zelfs dit ongemak heeft waargenomen, en alſtoen uitvoeriger beſchreven heeft (95). Ofschoon zijne mening aan-

(95) PROSPERI ALPINI, de medicina Aegyptiorum, Lugd Batav. 1718. Cap. VII. Lib. I. pag. 22. „Memini et enim ego dum Caijri olim moram facerem, iis utique tribus menſibus me ventos calidiſſimos, moleſtiſſimosque ſentiſſe, cum arenarum inflammatarum magna copia, qua aër ita obſcurabatur, ut ſol neutiquam videri poſſet. Illoque etiam tempore quam plurimos vagari epidemicos, atque lethales morbos, maximeque oculorum lippitudines, quas Græci ophthalmias appellant.” -- „Pulvis illa vel arena copioſa ventis  
turi



aangaande de oorzaken en het wezen dezer ziekte, weinige opmerking verdient.

Of nu de ten tijde van PROSPER ALPINUS heerschende ziekte kort voor zijne komst in *Egypte* ontstaan, dan of zij reeds eene of meerdere eeuwen aldaar bekend geweest zij, kan niet met zekerheid bewezen worden, daar de weinige Schrijvers van die tijdperken hierover zwijgen. Waarschijnlijk bestond zij wel niet zeer lang voor hem, daar men er anders in de geschiedenis der kruistochten noodwendig bepaaldere sporen van zoude moeten vinden, en alzoo zou wel het oogenblik harer eerste verschijning in het tijdperk na de bezitneming des lands, door de navolgers van MAHOMET voorkomen.

§ 102.

tum asportata, tum ex solo Aegypti ventis arrepta, atque per aërem agitata non minus quam aër suo calore, corpora laedit atque offendit oculosque maxime, quos mordet et inflamat.”

en op eene andere plaats, Cap. XIV. pag 52.

„Hijeme oculorum lippitudines ibi multæ vagantur. Plurimasque Cayri eademque per omnia anni tempora homines invadere ob nitrosum pulverem, qui continuo oculos habitantium mordicat, et calefacit, observatur, longe maximeque in æstatis prima parte, quo tempore calor ambientis aëris fumme calidi oculos inflamat, taliumque morborum numerum auget. Sparsim vero urbem toto anno hæ oculorum inflammationes vagantur; atque epidemicæ plurimæ in prima æstatis parte calidissima inæqualisfimaque ob vehementissimorum meridionalium ventorum calorem, atque inflammatarum arenarum copiam, quæ ab iisdem ventis asportantur. Eo enim anni tempore centum hominibus quinquaginta saltem lippientes observantur.



Om dezen tijd beginnen nu meerdere Schrijvers, deels kort voor, deels kort na PROSPER ALPINUS van voor mededeeling geschikte en *contagieuse* oogontstekingen te spreken, en onder dezen doen zich voornamelijk opmerken de navolgende, als: FAVENTINUS (96), JACOB SYLVIUS (97), HIERONYMUS MERCURIALIS (98), PETRUS FORESTUS (99), FABRICIUS  
HIL-

(96) Prax. T. I. Sect. II. Cap. 2. „ Ab oculis lippientibus quid putridum expirare, quod aërem circumfusum eadem qualitate inficit, qui aër ab oculis intuentibus receptus eosdem contagiosa lippitudine afficit.”

(97) SYLVII Opera omnia Coment. in lib. prior. GALENI. de diff. febr. Cap. III.

„ Ophthalmia contagiosa, propter spiritum visorium foras emissum; ut ostendunt menstruantes mulieres specula inficientes, et corruptum a spiritu ophthalmicos, ob id eminus et parum diu, et per conspicienda et oculis aqua frigida lotis aspiciunt.” etc.

(98) Prax. Lib. I. Cap. XXXVIII.

„ Ophthalmiam ideo esse contagiosam, quia spiritus oculi affectis contaminati sunt; qui cum tangunt oculos sanos inficiunt ipsos.”

(99) De morbis oculorum et palpebrarum, Lib. XI. obs. IV. „ Anno 1565. tribus integris mensibus nempe Octobri, Novembri et Decembri, cum constitutio austrina permanisset, multae inflammationes oculorum cum rubedine et ophthalmiae non verae populariter grassatae sunt, et palpebrarum pruritus, adeo ut integras familias instar morborum epidemicorum occuparent; quibusdam vero et acres, cum lacrimis urentibus et dolore, et plurimis hae affectiones diuturnae admodum erant.... erat autem haec ophthalmia quasi contagiosa, ut si quis ophthalmicos istos intueretur mox eodem malo corripere.



HILDANUS (100), BARICELLUS (1), VOPISCUS  
FORTUNATUS PLEMPIUS (2), DIEMERBROEK (3),  
DANIEL SENNERT (4), WEDELIUS (5), BOERHA-  
VE (6) en LANZONI (7). Hoezeer men nu  
ook

(100) HILDANI, Opera omnia in Libell. de dysfent. Cap. XXI.  
„Idem enim iis accidit, qui oculos ophthalmia laborantium aspici-  
unt, nam eorum oculi statim quoque inficiuntur.”

(1) BARICELLI, Hortulus genialis. pag. 203.

„Multa observatione animadverti ophthalmiam five lippitu-  
dinis morbum, quandoque contagiosum esse, et solo perinde as-  
pectu ab hominibus contrahi.”

(2) PLEMPH, Ophthalmographia, Lovanii 1648. pag. 192.

„GALENUS ophthalmiam dicit contagiosam esse. Quod et sine  
GALENO quilibet experientia discere potest. Ejus tamen causam di-  
cere non adeo facile est: ophthalmia enim inflammatio est at in-  
flammatiō contagione non accipitur, etc.”

(3) ISBRANDI DE DIEMENBROEK, Observationes et curationes me-  
dicæ centum. obs. IV.

„Uxor capitanei JUNII, mense Aprili magna oculorum inflamma-  
tione laborabat cum dolore. Biduo post etiam duæ ejusdem an-  
cillæ et famulus simili ophthalmia affecti sunt, eamque se ab as-  
pectu Dominae suæ contraxisse dicebant etc. -- De ziekte wierd  
reeds binnen drie dagen genezen, wat reeds iedere overeenkomst  
met onze ophthalmia tegenspreekt, maar DIEMENBROEK voegt nu  
in de aantekening zelfs hier bij:

„De hujus contagii natura plerique medici tacuerunt cum ejusdem  
descriptionem difficilem fore, animadverterant, atque ex quinqu-  
ginta vix unum invenias, qui hanc rem solidius examinare volu-  
erit; qui vero eandem tractant, illius opinionis fuisse videntur,  
quod ex oculo affecto vapores, vel spiritus quidam corrupti ex-  
eant, qui ad sanos oculos delati eosdem inficiunt.”

Daar hij nu meerdere dezer Schrijvers aanhaalt, bij welke men  
alhier gevoegelijk eenige nieuwere voegen kan, die de ware,  
voor ongeveer 150 jaren reeds gedaane uitspraak niet geacht, mo-

ge-



ook deze Schrijvers, zelfs in het geval, dat men aan hunne voorstellingen de meeste geloofwaardigheid

gelijk wel niet eens gekend hebben, als b. v. VETCH, die juist staande houdt, de geschiedenis der Egyptische oogontstekingen in AETIUS, PAULUS AEGINETA, ALEXANDER TRALLIANUS, AVICENNA en ALBUCASIS, reeds duidelijk te hebben uitgedrukt gevonden, en hun tegen gronden heeft trachten aanvoeren, vaart hij voort.

„His curiosius perpenfis, fatis animadverti lippitudinem *nullo modo per contagium communicari posse*; sed interdum contrahi propter humorum et spirituum oculis fani conturbationem etc.

en verder,

„Concludimus igitur *ophthalmiae non adesfe ullum contagium*. Quod si quispiam ophthalmias epidemicas nobis objiciat, dicimus illarum propagationem non fieri propter aliquod contagium ex affectis oculis exiens, sed propter commune aëris vel diaetae vitium.”

(4) DANIEL SENNERT, practicae medicinae, Lib. I. Part. III. Sect. II. Cap. XII.

„Est quoque contagiosa ophthalmia quaedam, GALENO teste (de diff. febr. Cap. II.) Sparsa enim obtutu oculorum semina contagionis putridae, ob naturae cognationem spiritus humoresque oculorum sanorum simili labe inficiunt ac contaminant.”

(5) G. W. WEDELIUS, disertatio de ophthalmia, Jenae, 1684, resp. REHE §. 23. pag. 12.

(6) Praelect. academic. de Sympath. T. I. pag. 207.

„Si quis subito videat hominem, cujus limbi palpebrarum sunt inflammati, coccineo colore fulgentes, et oculi simul tales sunt, et lacrymae inde distillant, ejus oculi etiam inde laeduntur.”

(7) Acta naturae curiosorum. Vol. I. obs. XXXXI. pag. 87.

„Lippitudinem, solo intuitu, contrahi posse scripsit BAPTISTA CODRONCHIUS de morbis venef. Lib. II. Cap. 2. „quod idem ego (LAZONI) pluries observavi et praesertim Anno 1722, dum maligna quaedam influenza ophthalmiarum hic Ferrariae oborta fuit, ita ut ex uno tantum qui lippitudine laboraret, ejus tota familia brevi ophthalmica facta fuerit, imo non tantum familiares et cives, sed extra-

ne-



heid wilde geven, de waarnemingen der *contagieuse* oogziekte, niet geheel kan ontzeggen, zoo hadden evenwel de door hun waargenomene oogontstekingen weinig of in het geheel niets gemeens met onze *ophthalmia*, en het is alzoo meer dan waarschijnlijk, dat hun de Egyptische oogontsteking in derzelver gedaante, zoo als zij in haar geboorteland, en tegenwoordig ook bij ons in *Europa* heerscht, geheel onbekend geweest is, ten minsten dat zij zelfs geene gelegendheid hadden die waarnemen.

§. 103.

Stelt men nu zijne navorschingen in de geschiedenis der latere geneeskunde nog verder voort, dan verliezen zich geheel en al de oude sporen eener, ook alleen *sporadisch* voorgekomene, oogziekte, ja zelfs niet eens van bloote Epidemisch heerschende oogziekten, van welke wij toch in de oudste en latere tijden, en wel reeds bij HIPPOCRATES (8) en bij HOFMANN (9), bij J. A. REIMANUS (10), bij

HUX-  
neos etiam ac hospites affecerat, ut peregrinos per folam noctem hospitio morantes, saepe invaserit, et qui sanus venerat, lippus discesferit.”

(8) Sect. III. Aphor. 11, 12, 13, 14, 15, 16, 21. --- de aëribus, aquis et locis liber Cap. VI. de morbis tempestatum anni etc. Epidem. Lib. I.

(9) Thes. path. §. 4.

(10) Annal. Uratislav. Tent. II. Anno 1720. Mart. §. 4 pag. 298.



HUXHAM (11), bij VALENTINUS (12), en meer andere, aanduidingen genoeg vinden, wordt niet gesproken; van hier dan ook dat in alle nosologische stelsels en rangschikkingen der nieuwere, zelfs der voornaamste Schrijvers over de oogziekten, de *contagieuze* en *epidemisch heerschende oog-ontstekingen* geene plaats gevonden hebben, en geheel met stilzwijgen zijn voorbij gegaan, tot dat wij eindelijk in den jongsten tijd, en wel eerst na de Expeditien van *Egypte*, oogontstekingen, zoo als zij daar te lande heerschten, ofschoon in haren, dikwijls miskenden aard, toch naar derzelver vorm beschreven vinden.

§. 104.

Neemt men dit alles nu behoorlijk te zamen, zoo bekomen wij uit het gédane onderzoek, wegens het eerste voorkomen der ziekte zoo wel in *Egypte* als in Europa, de volgende uitkomsten.

(1) De *Egyptische* oogontsteking heeft in *Egypte* op generlijke wijze van alle tijden heen bestaan, maar zij is een verschijnsel van lateren tijd, dat op dezelfde manier, als bij voorbeeld de Kinderpokken, het venerische *contagium* ontstaan is, en in *Egypte* het eerst zijn haard gevonden heeft.

(2) PROSPER ALPINUS nam de ziekte waar in haar geboorteland, en beschreef haar het eerst. Kort  
voor

(11) Opera omnia. Tom. I. pag. 202, 207, 216, 241.

(12) Miscel. nat. curios. Dec. II. Ann. III. Obs. 86.



voor en na hem, gewagen meerdere Schrijvers van eene *contagieuze* oogziekte in Europa, maar het blijft twijfelachtig, of deze ook dezelfde zij, die PROSPER ALPINUS in *Egypte* heeft waargenomen.

(3) Eerst na de Expeditie van *Egypte*, gevolgelijk eerst na de plaats gehad hebbende nadere gemeenschap van Europeische troepen, met de inwoners van dat Land, vertoonde zich die ziekte in Europa, geheel in de gedaante, zoo als zij in *Egypte* zelve bestaat, en wel aanvankelijk alleen *sporadisch*, tot zij eindelijk hier ook in eene verwoestende Epidemie ontaarde.

§. 105.

In deze geschiedkundige aanwijzing vindt men nu gestaafd, dat de ziekte oorspronkelijk in *Egypte* ontstaan, en alleen door overdraging des *contagiums* naar Europa is voortgeplant geworden; zoo wel als de bevestiging, en de stelling der Engelschen en Franschen, dat zij van alle tijden heen in *Egypte* bestond, doch haar bestaan aan de aldaar medewerkende invloeden van het klimaat te danken heeft, nogtans wel bij ons in haren oorsprong door *atmosphærische* en *miasmatische* betrekkingen op nieuws zoude kunnen geboren worden, hare wederlegging.

§. 106.



§. 106.

*Egypte* is alzoo het geboorteland dezer oogontsteking. Bepaalde aanwijzingen daar van, op welke plaats, in welk jaar — of ook zelfs in welke Eeuw, dit ongemak aldaar voor het eerst verschenen is, vindt men nergens bij de Schrijvers bekend gemaakt. Ook zijn wij onvermogen, aan te toonen, door welk eene eigendommelijk in eenlopen van omstandigheden dit *contagium* het eerste ontstaan zij. Wij weten dit even zoo weinig, als wij van alle andere *contagia* derzelver ontstaan en eerste verschijnselen in bepaalde landen kunnen aantoonen, en nog minder in staat zijn de tijdvakken te bepalen, waar zij niet bestaan hebben. Mij komt het intusfchen waarschijnlijk voor, dat dit oog-gebrek eene door begunstiging des klimaats, en door andere soortgelijke betrekkingen tot stand gekomene *herscheping*, der oorspronkelijke *Syphilis* is. De tijd harer waarschijnlijke eerste verschijning in *Egypte*, hare *contagieuse* natuur, de gelijkheid in gedaante met de *gonorrhoeische* oogontsteking en eene menigte andere omstandigheden pleiten voor deze aanneming, die ik ondertusfchen voor niets meer als voor een bloot vermoeden opgeve.

§. 107.

Alvorens ik evenwel dit onderzoek eindige, wil ik nog de tegenwerping, „dat juist daarom, dewijl  
in



in *Egypte* de ziekte van ouds niet bestond, maar *eerst later* door verandering des klimaats, der zeden der inwoonders, en andere bijgekomene omstandigheden zich nieuwelings heeft verwekt, dezelve zoo veel te zekerder ook in Europa door eenen gelijkfoortigen zamenloop van *cosmische* en plaatselijke betrekkingen uit zich zelfs zoude kunnen ontwikkelen,” trachten te ontzenuwen. Wel is waar, dat deze stelling door de verwonderlijke veranderingen van de, door ons in de laatste jaren waargenomenene constitutie des weders, door de nieuwe manier om den oorlog te voeren, door de invoering van het Bivouacq etc., een schijn van waarschijnlijkheid verkrijgt, en de verdedigers der mening, dat de ziekte onder dezelfde schadelijke invloeden, zoo als zich het klimaat van *Egypte* en de zeden der inwoonders vertoonen, zich ook bij ons ontwikkelen zoude kunnen, nemen deze omstandigheden voornamelijk te baat. Doch noch de eene noch de andere desaangaande beschuldigde oorzaak, kan als eenen toereikenden grond van het verschijnen dezer oogontsteking in den jongst verloopenen tijd aangezien worden. Ten allen tijden, onder alle hemelstreken, en onder de invloeden van iedere weersgesteldheid is oorlog gevoerd; de lieden sliepen, zoo als nu nog, en zoo als het in den oorlog altoos geschied, dan eens op bedden, dan op stroo, dan weder op den blooten vochtigen grond, men gaf hun daarbij, zoo als zulks voornamelijk in den zevenjarigen oorlog het geval was, en het



geen heden ten dage niet meer het geval is, eene naauwelijks de naaktheid bedekkende kleding, en men liet hen in iedere andere betrekking, veel meer als heden ten dage, ontberen, en aan alles wat tot onderhoud van de gezondheid behoort, gebrek lijden. Aan deze schadelijke invloeden blootgesteld zijnde, wierden zij, wel is waar, dikwijls ziek, zoo als zij het nu ook nog worden, en wel altoos zullen worden, maar oogontstekingen, zoo als men die in de laatste jaren des oorlogs in de legers waargenomen heeft, en zoo als onder dezelfde troepen voortaan in vrede en verwijderd van alle deze nadeelige invloeden nog heerschen, had men vroeger niet waargenomen.

§. 108.

Ook de tegenwerping, dat men buiten staat zij, den loop der aansteking van *Egypte* af tot de enkele toe, in onze Regeminten waargenomene gevallen op zekerder spoor, schrede voor schrede te volgen, kan op generlijke wijze de meening, dat het ongemak eeniglijk van daar door *contagium* overgedragen geworden zij, ontzenuwen. Want ook bij vele andere ziekten, van welke het toch algemeen bekend is, dat zij alleen door een specifiek *contagium* geboren worden, bij voorbeeld, de kinderpokken, het roodvonk, de mazelen, de *syphilis* etc., zoude men op menige gaping stooten, wanneer men de voortgebrachte *infectie* tot op ieder afzonderlijk geval, zoo geheel streng wilde bepalen. Bovendien  
ko-



komen hier nog eene menigte andere omstandigheden in aanmerking.

§. 109.

De verschijnselen der *contagia* toonen veel overeenkomst te hebben, met die van het organisch wezen. Uit een op vruchtbaren bodem gestrooid zaad, ontspruit het *contagium*, ontwikkelt zich in menigerlijke voortbrengfels tot bloeij, en brengt, zonder dat het zijn aanwezen verlaat, een *individu* van denzelfden aard voort, dat hetzelfde tot verdere voortplanting der soort, achter laat. In iedere hemelftreek vormt de scheppende kracht der natuur in de verschillende groote ontwikkelings-tijdperken van onze aarde, zekere dieren en plantensoorten, die haar oorspronkelijk alleen toebehooren, en alleen in haar voortgebracht konde worden, in haar hun eigenlijk vaderland kennen, doch ook wel onder vreemde hemelstreken gedijen, en zich voortplanten, maar alleen dan, wanneer zij van hun oorspronkelijk vaderland daar heen gebragt zijn geworden. Even zoo bestaan er buiten zulke ziekten, die in het algemeen overal doortastende *kosmische* betrekkingen, of in de ontwikkeling van den mensch zelven gegrond, en meer of min overal dezelfde zijn, ook enkele *specifieke contagieuse* ziektevormen, die zoo als gene *αυτόχθονα* onder de dieren en planten, aan eene bestemde hemelftreek gebonden zijn, alleen onder haar voortgebracht kon-



kunnen worden, en of nooit deze kunnen te buiten treden, of ten minsten alleen door verplanting in andere overgedragen, aldaar bestaan kunnen. Men vergelijke alleen het klimaat van *Egypte*, *Duitschland* en *Noorwegen*. Zoo min als de voortbrengselen van het warme *Amerika*, die door de golfstroom van *Mexico* naar *Noorwegen* gevoerd, in dit land zich bevinden (13), ooit in hetzelfde ontstaan kunnen, even min zal *de Egyptische oogontsteking*, welke toch de thans heerschende oogontsteking blijkbaar is, in onze streken, op de door ons bewoonde hemelsche ligchamen zich immer als nieuw kunnen voortbrengen.

§. 110.

Eene aanmerkelijke bevestiging van deze *a priori* gestelde meening, bekomen wij door de ervaring, in het volkomen ophouden dezer oogontsteking in menige Rijken en Legers, zoo als bij voorbeeld in *Oostenryk*, in *Italien* etc., waar zij vroeger even zoo heerschte als tegenwoordig in het Koninklijke Pruisfische leger. Hoe zoude dit anders wel mogelijk geweest zijn, en hoe konde de ziekte ergens volkomen ooit weder uitsterven, indien niet *miasmatische* betrekkingen, dezelve als door eene *generatio æquivoca* altoos op nieuws vermogten te voorschijn te brengen, en zij niet veel meer tot hare altoos ver-

(13) TREVIRANUS, t. III. pag. 396.



vernieuwde wedergeboorte, het gebruik eener door *individuen* van denzelven aard voortgebragte kiem, de medewerking eenes *specifieken contagiums* behoefde? Hoe zoude het verder mogelijk zijn, dat de ziekte zich grootendeels, en in de meeste streken uitsluitender wijze alleen op de Legers, en meestentijds op enkele Regimenten van geheele garnizoenen, ja menigmaal op enkele Compagnien derzelver Bataljons en Regimenten bepalen, den burger en den landman, nevens alle overige Wapengenooten verschonon zoude, als algemeene *miasmatische* betrekkingen, overstromingen, eigene lucht- en weersconstitutien, of andere klimatische invloeden, aan welkers medewerking alle inwoonders eener enkele provincie eener plaats of landstreek, gelijkmatig zijn blootgesteld, de ziekte voor en aan zich alleen konde voortbrengen, en dat zij niet het produkt eenes eigendommelijken van *individu* tot *individu* overgeplant *contagiums* was?

§. III.

Wanneer overigens vele onzer *ophthalmologische*, en daar onder de voornaamste Schrijvers in deze oogontsteking volstrekt niets eigens, niets specifieks, niets van vreemde hemelstreken overgedragen, aannemen willen, maar integendeel veel meer staande houden, dat deze oogontsteking, niets anders als eene gewoone *catharrhale* of eene *idiopatische* ontsteking der oogleden zij, die eeniglijk door nalatig-



tigheid, of door flechte behandeling in eene *blennorrhoea* ontaart (14), en derhalve zoo menigmaal een kwaden uitgang neemt, zoo kan ik deze stelling op generlijke wijze mijn bijval geven. Vooreerst, omdat het wezenlijk niet zoo veel van de behandeling als van de intensiteit des ongemaks, der eigene *dispositie*, en van geheel andere voorwaarden afhangt, of het ongemak in eene echte *blennorrhoea* overgaat, of eenen gematigden of sneller loop, eenen gunstigen of ongunstigen uitgang nemen zal, of niet, en omdat ik onder de allerslechtste behandeling lieden bij honderden heb zien genezen, en in tegendeel onder de doelmatigste, onophoudelijk blind heb zien worden (15); ten tweeden, omdat de ziekte werkelijk door hare verschijnselen, ons op eene, van de gewoone *catharrhalische* of anderfoortige ontsteking der oogleden klieren, specifiek van onderscheidende ei-

(14) BEER, Lehre von den Augenkrankheiten. Wien 1813. I. theil S. 324. BALTZ, die Augenentzündung unter den Truppen in den Kriegsjahren 1813. bis 1815. BERLIN 1816.

(15) Ik wil hiermede geenzints staande houden, dat het met opzigt tot het gevolg, geheel onverschillig zij, hoedanig dit ongemak in zijne verscheidene graden en tijdperken behandeld wordt. maar alleen daarmede aanduiden, dat het *alleen in de zeldzaamste gevallen in het vermogen des Arts staat, bij dit oogongemak den loop en den uitgang te bepalen*. Er is geene geneeswijze welke in het Pruisfische leger niet is beproefd geworden. De drooge en natte, de warme en koude, de prikkelende en verzachtende, de verzwakkende en versterkende, de toe- en afleidende, kortom, iedere behandeling kwam niet eens, maar meermalen aan de order van den dag. en bij geene was het gevolg geheel ongelukkig, maar ook bij geene geheel gelukkig.



eigendommelijke natuur verwijst, die zich aan iedereen vertoont, die daartoe gelegendheid en oogen heeft, om dikwijls genoeg in hare graden en tijdperken in de natuur zelve waartenemen, en zich daarmee niet vergenoegd, dezelve eeniglijk uit onvolledige beschrijvingen te leeren kennen.

§. 112.

Men kan mij ondertusfchen, en misfchien met regt tegenwerpen, dat mijne befchrijving, die ik van de ziekte geve, van de waarnemingen en afbeeldingen van andere Geneesheren en Schrijvers wezentlijk afwijke, dat in deze tafereelen die onderscheidende merkteekenen, die ik (§. 149.) opgeve, en waardoor zich deze oogontfteking als eene eigenaardige karakterifeert, geheel ontbreken; dat daarmee de *Maintzer* Epidemie enkeld eene in haren loop bijzonder gewijzigde, maar overigen echter volgens haren aard, eene gewone *catharrhalische* oogontfteking was, waarvan ik hier blootelijk eene fchakering afbeelderde, terwijl ik eene eigene foort meende te befchrijven. — Hier bij kwam nu nog dit, dat er wezenlijk *sporadisch* heerschende *Blennorrhoeën* beftaan, die bijna alle vereifchten met de door mij en door anderen afgemaalde oogontfteking, in den derden graad gemeenfchap hebben, ja dat zelfs ook deze *Blennorrhoeën*, die men tegenwoordig helaas! overal genoeg waarnemen kan, van eenen *Contagieufen* aard zijn, dat zij *ten minften door onmid-*  
*del-*



*delijke overdraging der uityloeiende ettervormige stof*, (hetwelk ik niet loogchenen kan, en zelf ondervonden heb,) van oog tot oog voortgeplant zoude kunnen worden, en dat daarmede alsdan alle eigendommelijkheid wegvalt, welke ik aan die oogontsteking, welke ik de Egyptische noeme, toekenne. — Ik geloof echter ook, deels eenigermate steunende op de vele waarnemingen, welke te beproeven, ik de schoonste gelegendheid had, en waarbij ik op het ontdekken van bepaalde *diagnostische* kenteekenen steeds mijne voornaamste opmerkzaamheid vestigde, in deze beschrijvingen, in zoo verre als zij ook op deze bestemde ziekte-form betrekking zouden hebben, mistrouwen te moeten stellen; aan den andeten kant deels te durven vragen, of deze *sporadische* gevallen, die met onze Epidemisch heerschende oogontsteking eene zoo bedriegelijke gelijkvormigheid hebben, veelligt niet reeds als enkele gevallen onder de, door mij als zoodanig opgegevene eigenaardige soort, te tellen zijn. Mij schijnt het ten minsten hoogstwaarschijnlijk, dat de in Europa sedert vijftien jaren zoo dikwijls in de praktijk voorgekomene *blepharoblennorrhoeæ* en *ophthalmo-blennorrhoeæ*, die men de *catharrhale* pleegde te noemen, eeniglijk voortbrengfels van het uit *Egypte* overgebragte *contagium* zijn, welks aanwezen men nu nog niet vermoedde, en waarop men eerst door de verdere Epidemische verbreiding der ziekte opmerkzaam werd.

Men vergelijke slechts eeniglijk de oudere en  
nieu-



nieuwste *ophthalmologische* werken, en datgene wat ik in betrekking tot de geschiedenis dezer ziekte (§. 94 — 109) reeds voorgedragen heb, en men zal mijn inzicht gegrond vinden. Eerst na den veldtocht in *Egypte*, verschijnt deze eigenaardige oogontsteking, als een in Europa waargenomen vorm eener oogziekte in de geschriften onzer *Ophthalmologici*. Alle ouden, zelfs de beste Arabische, Grieksche, Duitse, Engelse, Franse en Italiaansche Schrijvers, zwijgen doorgaands van haar; want hetgeen zij onder den naam van *Lippitudo* afschilderen, is geheel iets anders, als dat, wat wij heden ten dage *Blennorrhoea* noemen. Buiten de *gonorrhoeische* oogontsteking en de ontsteking der pas geboren, die zij ons zoo volkomen beschrijven, als wij dezelve heden ten dage met mogelijkheid kunnen afbeelden, schijnen hun al de overige *blennorrhoea* der oogen, alle overgangen van gewoone oogontstekingen in dezen verwoestenden vorm, van welke de hedendaagse *ophthalmologische* Schrijvers ons zoo veel te verhalen weten, geheel onbekend geweest te zijn.

§. 113.

Zoo laat het zich dan ook verklaren, hoe LARREIJ, in spijt van alle latere geschiedkundige narigten, die wij over de in *Egypte* *endemisch* heerschende oogontsteking bezitten, van haar, als van eenen nooit gezienen, in Europa nooit waargenomen

K

ziek:



ziekte-vorm spreken kan; hoe de Engelsche en Italiaansche Geneesheren, aan welke men toch ook niet alle gaven der waarneming en alle vroegere vaderlandsche praktijk in het gebied der oog-heelkunde, geheel en al betwisten kan, hetzelfde kunnen staande houden en hoe het eindelijk kome, dat voor de landing van Europeaansche troepen in *Egypte*, geen Geneesheer van den nieuweren tijd, van eene Epidemisch heerschende oogontsteking in het Leger spreekt, of in alle vroegere veldtochten iets gelijkfoortigs waargenomen heeft.

Dat de Geneesheren der 16<sup>e</sup> en 17<sup>e</sup> Eeuw, reeds *contagieuse* oogontstekingen waargenomen hadden (§. 102.), kan alhier niet in aanmerking komen, daar deze oog-ontstekingen niets karakteristieks met ons hedendaagsche oog-ongemak gemeens heeft, en alleen *sporadisch*, niet *epidemisch* voorkwamen. Was het ook waarlijk gefchiedkundig aan te wijzen, dat het dezelfde *contagieuse* oog-ontsteking geweest zij, van welke de Artsen der 16<sup>e</sup> en 17<sup>e</sup> Eeuw spreken, zoo zoude dit alleen het bewijs opleveren, dat even zoo als eens de Pest dikwijls genoeg uit het Oosten was overgebracht geworden, dit ook reeds toenmaals het geval, met het in dezelfde streken inlandsche *ophthalmische contagium* geweest zal zijn, dat hetzelfde echter bij ons, even als de Pest, weder afgestorven zij, tot dat het in den nieuweren tijd. door de Egyptische Expeditien, op nieuws weder overgebracht is.



§. 114.

Het zoude mij overigens niet zwaar vallen, wanneer ik niet te vrezen had, mij te verre van mijn onderwerp te zullen verwijderen, ook te kunnen aanwijzen, dat de Oog-Artsen van onzen leeftijd juist in die Landen, waarin de Egyptische oog-ontsteking door de Legers het eerst weder ingevoerd wierd, ook het eerst en het meest deze eigenaardige, zoogenaamde *catharrhalische blennorrhoeën* in de Burger- en Hospitaal-Praktijk gelegenheid hadden waartenemen; veel later de Geneesheren dier landen, welke door het noodlot van Europa, het *contagium* door de Legers naderhand is toegevoerd geworden, en dat er eindelijk heden nog Landen en enkele Provintien bestaan, die van dit *contagium* nog geheel verschoond gebleven zijn, en in welkers *sporadische* voorkomende gevallen, zulke voor algemeen gehoudene *blennorrhoeæ* tot de tot hier toe aldaar nog niet waargenomene ziekte-vormen behooren. Ik vergenoege mij intusfchen, mijne aanmerking in het algemeen hier over te hebben uitgesproken; de daar tegen gemaakte bedenkingen van andere Schrijvers voorlopig wederlegd, en de gronden opgegeven te hebben, die mij tot de aanneming deden besluiten. „Dat deze oogziekte bij ons door het uit *Egypte* overgedragen *contagium* ontstaan, maar niet door inlandfche *miasmatische* betrekkingen, op *nieuws* geboren konde worden.



*Ontwikkeling der Dispositie.*

§. 115.

Iedere aansteking is het voortbrengfel van twee factoren, van het *contagium*, en der ontvangvatbaarheid van het te besmetten *individu*, de eigenlijke *dispositie*. Zij is het alzoo welke te verklaren nog overig blijft. Nopens haar wezen zwijge ik. Het is van meer belang de omstandigheden uit te vorschen, welke hare ontwikkeling begunstigen, en te deze opzigte bestaat er bijna geene schadelijkheid, die niet reeds ergens als oorzaak der onderhavige oogziekte aangeklaagd geworden is, en hoewel mij geene derzelven onbelangrijk schijnt, zoo geloove ik echter, dat derzelver betrekking op de voortteteelen ziekte eene andere is. *Alle deze aangevoerde schadelijkheden brengen namelijk niet de ziekte zelve voort, maar zij begunstigen alleen meer of minder de prikkelvatbaarheid voor het Contagium, de dispositie tot hare ontwikkeling, of zijn in het algemeen hare verspreiding gunstig.*

§. 116.

Volgens deze algemeene ontwikkeling, zal ik beproeven, die momenten op te geven, welke voornamelijk in het Pruisische Leger als de *dispositie* tot deze ziekte inroepende, en de reeds bestaande vermeerderende, of de verbreiding derzelve in het algemeen ten grondslag hebbende, te beschouwen zijn.

Tot



Tot de *cathegorie* der eersten, behooren voornamelijk de volgende:

Eene, aan den in het Militaire wezen ingetreden Landman geheel vreemde en ongewone levenswijze, die zoo veel te nadeliger op hem moet werken, als hij jong en meest in het ontwikkelings-tijdperk, aan de ouderlijke woning ontnomen, en in het militaire ingelijfd wordt. Gelijk hij vroeger aan eene geregelde leefwijze, aan eene gelijkmatige verdeling van zijnen tijd, tusfchen arbeid en rust, en eene bekwame, tegen den invloed des weders beschuttende klederen gewoon was, zoo heeft nu bij zijnen overgang tot den soldatenftand, van dit alles juist het tegendeel plaats. Deze ongewone betrekkingen moeten zoo veel te nadeliger op hem werken, en hem zoo veel te gevoeliger maken voor iedere ziekte, wanneer hij dadelijk na zijne intrede in deze nieuwen ftand met een aantal moeilijkheden te worstelen heeft, die hem vroeger geheel vreemd waren, en zoo als dit zoo menigmaal in den oorlog [het geval is, of wanneer hij het ook in tijd van vrede, zijne eertijds gewoone en gefchiktere levenswijze, met den Soldatenftand verwisfeld, in een faizoen, waarin hij behalve de uiterlijke lichaams-infpanningen, die zijn nieuwe ftand van hem vorderd, ook te gelijk aan den nadeeligen invloed van een koud, vochtig, regenachtig of anderszints fchadelijk weder bloot wordt gefield.

In dit laafte opzigt, moet ik daarom, het *aanbrengen van Rekruten in den winter*, zoo als het



bij het Pruisfische Leger de gewoonte is, als eene inrigting beschouwen, welke ter ontwikkeling van ziekten ook het hare toebrengt. Van daar dan ook, dat voornamelijk de aangekomen Rekruten door deze oogziekte aangetast werden, zoo als zich dit ook bij de in *Maintz* waargenomene Epidemie, op in eene geheel in het oog vallende wijze, heeft aan den dag gelegd.

§. 117.

Met betrekking tot de zoo even opgegevene schadelijkheden, zal ik alleen eenige hier toe behoorende uitkiezen, zoo als: de vermoeijenissen op marschen, bijzonder bij versnelde marschen, waardoor de Soldaat aan alle de inwerkingen eener plotselijke temperatuur-wisseling blootgesteld wordt, bij voorbeeld: als bij groote colommen-marschen de beweging der troepen door eenig toeval gestuit, of tot verademing opgehouden wordt, of bijzonder de troepen voor iedere stad, voor iedere markt of andere garnizoensplaats zich ontkleden, in Parade stellen, en na den doormarsch, aan de andere zijde der plaats zich weder ontkleden moeten, of wanneer eindelijk de Soldaat geheel verhit, op de plaats der Bivouacq aankomt, en hij aldaar aan hout en stroo gebrek hebbende, afgemat zich op den vochtigen bodem nederlegt (16).

Bo-

(16) LARREY schrijft het verder woeden der oogontsteking  
or-



Bovendien komen hier bij nog in aamerking de stof, namelijk bij marschen op eenen aan kalk- en zoutdelen rijken bodem; aanhoudende regens en sneeuw, en het doornat worden van alle klederen, bijzonder der voetschoeiing, bij het doorwaden van overstroomde, moerasfige en met sneeuw bedekte streken, en bij de niet gelijktijdig verschaftte gelegenheid, om de doornatte klederen te kunnen droogen of te verwisfelen. Wijders de kracht-uitputting, de ongeregelde ongewone dieet, gebrek aan goede verpleging, menigerleije gemoedsbewegingen, ongewoone betrekkingen van het klimaat, de rook van het Bivouacs-vuur, de plotfelijke wisseling van duisternis en licht, als de aan het vuur zittende Soldaat uit de heldere vlammen in den donkeren nacht rondziet, en eenige menigte andere, dikwijls genoeg onvermijdelijke, en met den Militairen stand onafscheidbaar verbundene schadelijkheden, die bij zulke marschen op den Soldaat vijandig werken, en den Rekrut zoo veel te meer in zijn geheele wezen hervormen moeten, omdat hij aan alle deze indrukken ongewoon is. Maar niet alleen op marschen of in den oorlog, maar ook te midden van den vredestijd, ja in het garnizoen zelfs, is de Soldaat bij de bestendige oefeningen, in ieder jaargetijde, bij iedere weersgesteldheid, en bij de met  
zij-

onder de Fransche troepen in *Egypte*, in de Jaren 1798, 1799 en 1801, aan de aanhoudende marschen bij de groote zonnhitte des daags, en aan het Bivouacq, en de daar op volgende koude en vochtige nachten toe.



zijnen stand noodwendig verbondene inspanningen, min of meer aan deze nadelige invloeden blootgesteld.

§. 118.

Als bij uitstek nadeelig op het oog werkende, en hetzelfde tot ontsteking geneigd makende schadelijkheden, schijnen ondertusfchen bijzonder de volgende in aanmerking te moeten worden genomen.

(1) *De zeer korte afsnijding van de hoofdharen der Soldaten, bij de aankomst of intrede hunner militaire loopbaan.* De ondervinding leert, welk een gunstige invloed eene gelijkmatige temperatuur des hoofds op het behoud des oogs heeft. Een middel daartoe, om zich voor iedere schadelijke werking des dampkrings te beschutten, bezit de landman in zijne losse, tot aan de fchouderen toe afdalende haren, waarvan hij op eens beroofd wordt, hetwelk onder zekere betrekkingen, bijzonder als het voor het eerst in zijn leven, zoo als bij onze Rekruten in den winter geschiedt, en hij in zijne nieuwe hoofdbedekking voor het verloren hoofd-beschuttingsmiddel geene vergoeding bekomt, reeds alleen genoegzaam is, om oogontstekingen te voorscijn te brengen (17).

(2).

(17) Ontegenzeggelijk is men in den nieuwen tijd, in de bijna overal plaats gegrepen hebbende gewone afsnijding der hoofdharen veel te ver gegaan, dan dat niet met grond te vrezen zij, dat  
bui-



(2) *Het meermaals bevochtigen en waschen van het achterhoofd, met bier en zeep.* Dit geschiedt meestentijds des avonds, en de lieden leggen zich gewoonlijk hier op, met het natte en gebonden hoofd in bed, om het tegenstrevende haar tegen den natuurlijken wasdom, opwaards te gewennen.

buiten de openbare, hier uit te ontstane nadelen, op een zoo gevoelig werktuig aan het hoofd, zoo als het oog is, daardoor nog eene menigte andere *dynamische* en *organische* verwoestingen aangebragt zullen worden. Wij kennen nog veel te weinig het belang en den invloed der haren op de dierlijke huishouding in het algemeen, dan dat wij ons geregtigd kunnen houden, daarmede naar goeddunken om te gaan, of zoo als het de gemakkelijheid vereischt, of dat onze aangenomen begrippen van schoonheid het mede brengen, daarmede te mogen omspringen. Als men bedenkt dat de natuur alleen voor bestemde deelen des ligchaams haren, en voor iedere plaats van eene bepaalde lengte, vorm en rigting schiep; als men ziet, dat de natuur overal bij dezelfde menschenfoort de haren naar bestemde wetten waschen en formeeren laat, en alleen daar eene uitzondering op den regel maakt, waar verhoudingen des klimats, als b. v. onder de Negers, eene zulke verandering schijnt te vorderen, als men het overal zich aanwyzend verband der haren van den baard, tot die der geslachtdeelen niet miskennen kan; als men de ziekten waaraan de haren onderhevig zijn, de oorzaken hunner dikwijls snelle grijswording, uitvalling, gestremden wasdom, of raadselachtige verwarring iets nader in het oog houdt, en eindelijk dikwijls genoeg getuige daarvan was, hoe een al te snel afsnijden, bijzonder gedurende het bestaan der zoogenaamde Poolsehe vlecht, oogenblikkelijke en onheelbare blindheden, verlammingen, misvormingen van allerlei aard, krampen, stuipen en den dood zelfs heeft aangebragt, dan zal men moeten toestemmen, dat men in dit opzigt te ligtvaardig te werk gaat, en dat eene naauwkeuriger beschouwing en physiologische waardering van dit onderwerp, als wij tot nu toe bezitten, zeer te wenschen was.



nen. Helaas! eene der zichtbaarste schadelijkheden, van welker wezenlijk bestaan in het Leger en hoogst nadeeligen invloed op de oogen, ik dikwijls genoeg gelegenheid had mij te overtuigen.

(3) *De gebrekkige Hoofdbedekking der Soldaten*, te weten: van de met zijn engen en harden rand bloot op het voorhoofd, en het opperste gedeelte des achterhoofds zittende, en alleen door een kinriem in deze houding gehouden zware Schakot, waardoor het zeer wezenlijk nadeel wordt veroorzaakt, dat alleen een klein gedeelte van het hoofd wordt beschut, het grootste echter, bijzonder het bijna *kale achterhoofd*, geheel vrij, en aan alle *asmospherische* werking blootgesteld blijft. Bovendien veroorzaakt de harde rand des Schakots eene aanhoudende en hoogst nadeelige drukking op het voorhoofd en de slaapstreken, die zoo veel te beduidender is, als de Soldaat, die bovendien deze zware hoofdbedekking daar door nog meer pleeg te belasten, dat hij te gelijk, uit gebrek aan bekwame zakken, dezelve als magazijn gebruikt, om daarin menigerlei dingen, als Zakdoek, Tabaksdoos etc., die even door hunne hoedanigheid als zwaarte nadelig kunnen worden, bewaart en alzoo met zich rondvoert.

De grootste misstand, bij de thans ingevoerde form der hoofdbedekking, ligt echter in de bijna loodregte rigting der korte scherm, welke aan het oog volstrekt gene beschutting voor het invallen der zonnestralen, des winds of der stof oplevert. De zoo ingerigte scherm begunstigt dit veel meer,  
even



even als het loopen van den regen, en van het door zonnehitte en zweet oplosbare vernis in de oogen, en ontbreekt dus niet alleen haar doel als scherm, maar is zelfs als een voor het oog waarlijk schadelijk vermogen te beschouwen.

(4) *De enge zamensnoering des hals*, deels door den das, deels en bijzonder door influiting van de naauw toegesneden Rokkraag. Hierdoor worden de dicht onder de algemeene bekleedselen liggende groote bloedvaten van den hals aanhoudend gedrukt, de ongestoorde terugkering des bloeds uit het hoofd naar het hart gestremd, en tot tegennatuurlijke, in alle opzigten hoogstgevaarlijke, stremmingen en ophopingen in de hersenen gelegenheid gegeven. Door de geweldige stremming van den bloedomloop, wordt het bloed in de fijnste vaten ook naar buiten gedreven, de vaten der *conjunctiva* nemen meer bloed op, als zij in den gezonden toestand moeten ontvangen, en de oogen worden daardoor niet alleen tot ontstekingen, maar ook tot veel gewigtigere en ongeneesbare gebreken van het zienvermogen voorbeschikt.

Alle deze nadelen, en zelfs levensgevaarlijke toevallen, worden nogthans zoo veel te zekerder, door het te zamenpersen van den hals voortgebracht, als te gelijker tijd ook de oxele- en sleutelbeensbloedvaten gedrukt, en de vrije uitzetting der borst en des onderlijfs, en alzoo de volkomene en vrije ademhaling verhinderd wordt. Dit geschied nu ook in meer of minderen graad door de drukking, wel-



welke de te zamengerolde, over de linker schouder afhangende, en scheef over de borst, onder de Randfelriemen loopende Mantel veroorzaakt, en door de persing der geheele bortskast door middel der vast toegetrokken Randfelriemen, zoo wel als door het geweldig zamensnoeren des onderlijfs, door den Rok- en Broekgordel (18).

(5) *Verkouding der voeten.* De Soldaat is aan deze schadelijke werking zeer dikwijls blootgesteld, dewijl hij meestentijds met bloote voeten, in de meest doornatte schoenen zijnen dienst moet verrigten, hetgeen noodzakelijk zoo veel te nadeeliger op de ge-

(18) Helaas! het zijn de oogen niet alleen, die door deze geweldige aangebragte storingen des bloedomloops en der adembaling lijden, maar ook de hersenen, het hart, de longen en de buiks ingewanden, worden daardoor, deels door storing hunner normale verrigtingen, deels in hare organisatie zelfs op het nadeeligste aangetast. Dit is echter des te meer te beklagen, als buitendien grootendeels voor eene doelmatige, warme, tegen den invloed des weders behoorlijk beschuttende kleding der Soldaten zoo ongemeen goed, en meer als ooit is gezorgd geworden, en alle deze op de gezondheid zoo nadeelig werkende krachten, onverminderd de wettige voorschriften, en zonder aanmerking op het sierlijke des uiterlijken vorms, zoo ligt konden vermijd worden; ja het zelfs met de herhaalde hogere en allerhoogste bevelen volstrekt strijdig is, de gezondheid van de burgers des staats, op deze wijze te ondermijnen. Ik honde het alzoo voor mijn pligt, op dit ontwerp alhier de opmerkzaamheid te vestigen, en ik geloof dat dit woord op zijn tijd gesproken, om den staat gezonde en bruikbare burgers te verschaffen, zijn doel zoo veel minder zal missen, als reeds te dezen opzichte op de voorstellen der Geneeskundige Politie, reeds zoo menige nuttige verandering is voortgebracht geworden.



gezondheid van den man, en bijzonder op het behoud zijner oogen werken moet, als hij zoo veel minder in de gelegenheid is, de doornatte voetschoeiing behoorlijk te kunnen droogen, voor dat hij genoodzaakt is, zich verder van dezelve te bedienen. Zelfs de lange bij regenachtig weder en flechte wegen, ligt doornat geworden lakensche pantalons, mogen in dit opzigt niet van allen schuld vrij te pleiten zijn.

(6) *De witte wanden in de Cazernen*, en de daar door bewerkte intensivere terugkaatsing van het licht welke voorzeker tot eene prikkeling van het gezigtswerktuig aanleiding geeft, van welke de Landman voor zijne intrede in het Militaire, in zijne duistere en donkerverwige woonstede niets wist.

§. 119.

Behalve deze gelegenheidgevende oorzaken, die meer of min nadeelig op het oog des Soldaats werken, en de ontwikkeling eener oogontsteking begunstigen kunnen, verdienen nu nog in een *etiologisch* opzigt de hier volgende eene melding, welke bij uitsluiting *de verbreiding des Contagiums* begunstigen. Hiertoe behoort nu hoofdzakelijk:

*Het overbrengen der Monteringstukken van den, tot den reserve ontbonden Soldaat, op de nieuw aangekomene Rekruten.* Er zijn namelijk weinige kledingsstukken, welke de Rekrut bekommt, om dezelve nog een, of meerdere jaren te ge-



dragen, welke niet reeds door anderen zijn gedragen geworden.

Ik merke dit ondertusfchen aan, als een zeer wezenlijk gebrek onzer inrigting, met opzigt tot de Geneeskundige Politie, en houde het daarom voor zoo veel pligtmaiger, hierop de opmerkzaamheid te vestigen, als zijnde zonder eenigen den minften twijffel hierin de toereikendfte bronnen eener beftendige wedergeboorte der ziekte onder de troepen te vinden; daar het aan de Monteringen van zijnen vroegeren bezitter aangehecht *Contagium* zich noodwendig op deze wijze, op de Rekruten moet overdragen. Men vergelijke het geen ik (§. 48 — 89) over de aanstekende kracht des *Contagiums*, van derzelver hevigheid en duurzaamheid gezegd hebbe, en men zal het niet meer zonderling vinden, hoe het, ondanks alle in het werk gestelde maatregelen, onmogelijk was, het ongemak, bij zulke betrekkingen onder onze troepen, tot hiertoe uitteroeijen (19).

§. 120.

(19) Maar niet alleen de verbreiding dezer oogziekte, doch ook de menigvuldige verfchijning van andere *contagieuze* ziekten bij onze militairen fchijnen voornamelijk uit dezen bron te ontfpruiten. Wij zien dit het opmerkeliijkfte in de fchurft, waarvan bij berekening jaarlijks aan de 20000 Individuen, en wat hier het aanmerkingswaardigfte is, meestentijds Rekruten aangetast worden. Zoo lang alzoö geen nieuw met den dienfttijd der foldaten meer in overeenftemming fttaande kledings-ftelfel wordt ingevoerd, moet men het ten minfte niet verzuimen, eerst eene zorgvuldige, volgens der Geneesheeren voorfchriften, ingerigte reiniging aan alle



Ook behoort hier toe het *zamenleven in de kazernen*, waardoor de manschappen noodzakelijker in grootere gemeenschap met elkanderen treden, en wederzijds veelvuldige aanrakings-punten opleveren. Deze omstandigheid, hoe zelden zij ook bij het foldatenleven kan vermijd worden, mag evenwel hier niet, waar men over het vinden der oorzakelijke momenten spreekt, over het hoofd gezien worden, daar zij voorzeker ook ter verbreiding der ziekte, en vooral onder de militairen, zeer wezenlijk medewerkt.

Zoo verhaalt EDMONSTON (20), dat de ziekte, welke in de van *Hilsea* naar *Colchester* marcherende 2<sup>e</sup> Regiment der *Fencibles* van *Argyleshire* reeds zeer zelden zich voordeed, met veel hevigheid wederkeerde, toen het Regiment deszelfs garnizoen had betreden. Hetzelfde bevestigt KLUYSKENS, als hij zegt (21): „Het tweede Bataillon, hetwelk in het jaar 1815 te *Gent* in garnizoen gelegd werd, was zeer vroeg door deze oogontsteking aangetast geworden, en had, gedurende zijn verblijf in *Groningen*, zeer sterk daaraan geleden. Het had

op

afgelegde, nog niet afgedragen monteringstukken te bewerkstelligen, voor dat zij tot kleding der Rekruten mogen gebruikt worden. Deze reiniging moest ook gedaan worden van alle teruggebleven Legergereedschappen en andere gebruikt zijnde zaken.

(20) Op de aangewezen plaats.

(21) Op de aangehaalde plaats, bladz. 35.



op zijnen marsch van daar drie weken noodig, en, gedurende denzelven had het geene oogzieken, zoodat men geloofd zou hebben, dat de ziekte in hetzelfde geheel had opgehouden. Maar ter naauwer nood was het aldaar gecaferneerd, als het gedurig eene menigte oogzieken opleverde.”

Even zoo schrijft PATRICK MAC-GREGOR (22) in zijne verhandeling over de in het militaire Hospitaal heerschende oogontstekking, zoowel de wederverfchijning als de verbreiding dezer ziekte in dezelve aan de bestendige gemeenschap der kinderen onderling en aan diegenen toe, welke tusschen de kinderen des Koninklijken Militair-hospitaals en de foldaten der Regimenten van Linie heeft plaats gehad, en hij merkt uitdrukkelijk aan, dat de verbreiding des ongemaks in de slaapzolders van het eene bed tot het andere, in dezelfde rangschikking waarin zij stonden, vervolgd heeft kunnen worden, tot dat het geheele gezelschap door deze ziekte was aangetast geworden.

Eene zeer in het oog vallende bevestiging, hoeveel het te zamen wonen der manschappen in groote getale de verbreiding der ziekte begunstigt, en integendeel het van elkander verspreid leggen der troepen eene der krachtdadigste maatregelen is, om deze verbreiding te keer te gaan, heeft ook de *Maintzer* Epidemie bewezen. Toen het tweede Bataillon van het 30<sup>e</sup> Infanterie-Regement, om

(22) In den *Transact of a Society for the improvem. of med. and chir. knowledge*. Vol. III. *London* 1812, pag. 30-65.



om ruimte voor het daarstellen van een Hospitaal te bekomen, uitgecazerneerd en op het land verlegd wierd, leverde het aanstonds in den beginne veel minder oogziekten op, als nog kort te voren, toen het zich in de Cazerne bevond, en naauwelijks waren er eenige weken verlopen, sedert dat het Bataillon op de Dorpen verstrooid leggende zich bevond, als het reeds niet meer een enkele oogzieken had, daar de overige in de Cazernen, ja zelfs de in de Barakken leggende, en volkomen gereinigde Compagnien, aan het Hospitaal nog bij voortduring nieuwe oogzieken bij toeneming leverden. Deze toeneming was nu naar evenredigheid zoo veel sterker, als de Barakken vol gelegd of opgepropt wierden, en zoo veel als de manschappen in dezelve enger kwamen te leggen; daarentegen hieldt de voortteling der ziekte op, zoodra de uit de Barakken in de Cazerne teruggekeerde manschappen, in dezelve verder uit elkanderen gelegd, en meer buiten communicatie gesteld konden worden. Zelfs in de Hospitalen vertoonde zich het nadeel dezes gezelschappelijken levens blijkbaar. Hoe meer een Ziekekamer met zieken gevuld was, zoo veel hardnekkiger vertoonde zich de ziekte in dezelfde kamer, zoo veel zwaarder was de genezing, en zoo veel meer waren de zieken aan *Recidiven* blootgesteld. Menschen, die met de zieken in verband stonden, werden naar evenredigheid meer of minder door de ziekte aangetast, zoodra zij in de gemeenschap met de zieken meer of min deelden.

L

Daar



Daarom werden Geneesheren en Beambten naar evenredigheid veel minder ziek als de Oppassers, en deze werden ook niet meer aangestoken, zoo als men inh et vervolg die inrigting bewerkstelligd had, dat zij niet meer in de Ziekenkamer moesten slapen (23).

Dit Cazerneleven wordt daarom des te nadeeliger, en zooveel te begunstiger tot verbreiding der ziekte aangezien, als de manschappen naauwer aldaar gehuisvest zijn, hoe bedorvener de door de dierlijke uitwasemingen omgevende lucht is, hoe meer zij legplaatsen, (zoo als dit het geval in *Maintz* bij de, voor twee personen ingerigte bedsteden was) eet- en reinigings-verblijven, bijzonder echter de Handdoeken, met elkander deelen moesten.

§. 121.

Eene belangrijke bevestiging van het hier boven uiteengezette, vindt men ook in de waarneming, dat genoegzaam geen één Officier van het Leger, door de ziekte is aangedaan geworden. De oorzaken daarvan mogen wel bijzonder de volgende zijn: voor eerst heeft er geene zoo veelvuldige aanraking tussehen Officieren onderling, en met de overige manschappen plaats, als bij de laatste onder elkanderen, waardoor steeds meerdere *individuen*, zoo wel op den marsch, als in de Garnizoenen, in eene

(23) Bericht des Régiments-Arts MÜLLER, van 16 Sept. 1819.



en dezelfde kamer wonen. Bovendien is het den Officier gemakkelijker in zijn kwartier, dat meestentijd ook vroeger door Officieren is betrokken geweest, zindelijkker waschgoed, zuiverder bed-overtrekfels enz., te vinden. Hierdoor alleen is de voortplanting des *Contagiums* niet zoo ligt mogelijk, zonder dat men hier aan eene mededeeling door Monteringstukken, zoo als in de boven (§. 119.) opgegevene wijze, in het geheel niet gedacht behoeft te worden. Bovendien is de Officier, uithoofde van zijne betrekking als zoodanig, en uithoofde der meerdere zorgvuldigheid, die ieder meerder of beter onderrigte ten opzichte van de instandhouding zijner gezondheid, pleeg aantewenden, eerder in staat, de menigvuldige bezwaarnissen des Soldatenstands voor zich te verligten, en de medewerking der onderscheidene als voorbeschikkende oorzaken tot deze oogziekte opgegevene nadeelen, ten minsten in derzelver hevigheid te stuiten.

§. 122.

Behalve de hier opgenoemde, kunnen er nog eene menigte van andere aanleidingen gevonden worden, welke tot de ontwikkeling der ziekte medewerken, en nog niet behoorlijk bekend en aangewezen zijn. De voortgezette naauwkeurige waarnemingen, zullen ons, zoo wij hopen, ook aangaande dezelve meerdere oplossing geven. Ik zal alhier alleen eenige momenten aanvoeren, die mijns bedunkens, eene bijzondere opmerking verdienen.



§. 123.

Een hoogstgewichtige rol speelde ontegenzeggelijk in dit opzigt, de luchtsgesteldheid. PATRICK MAC-GREGOR (24), zegt uitdrukkelijk: „De gesteldheid des dampkrings had invloed op de ziekte; want zij was heviger, en duurde langer door heet en drukkend weder, als wanneer het koud of gematigd was. Men zag dit duidelijk in Julij, Augustus en September, waarin de ziekte meer dan gewoon hevig was, en langer aanhield, als voor of na deze Maanden.” Hiermede stemt geheel overeen de waarneming, die men bij herhaalde rijzen, meermalen gedurende het aanzijn der *Maintzer* Epidemie maakte; en in de berigten des Regiments-Arts MULLER, leest men onder anderen: „Wij hadden van den eersten tot en met den vijfden Junij, meestentijds Zuidwesten Wind, bij zeer zwoel met geheel klaar weder, welkers medewerking op de heerschende oogziekte zich geheel onmiskenbaar vertoonde. Boven de beduidende toeneming in deze vijf dagen, waren ook de overgangen in den *blennorrhoeischen* toestand menigvuldiger, die bij sommige voorwerpen zoo zeer stijgden, dat zij de krachtadigste tegenwerking der kunst noodzakelijk maakten. Een man wierd, (dat sedert langen tijd niet geschied was), onmiddellijk van de Compagnie in eenen zoodanigen boosaardigen toestand, waarin hij zich

(24) Op de aangewezen plaats.



zich zonder eenige voorteekenen gebragt zag, naat het Hospitaal vervoerd. Ook zijn federt kort op nieuws, drie zieken-oppassers aangestoken geworden. Op denzelfden dag, waarop de ziekte in het Hospitaal eene zoo flimpe uiterlijke gedaante nam, bezweek ook de Regiments-Geneesheer PUDON in de stad, voor eene instorting. Met de later gevolgde vermindering der zwoele hitte, en na voorafgaande ontlasting van de met onweder bezwangerde wolken, vertoonde zich ook eene aanmerkelijke verandering in den loop der ziekte, in het gansche Hospitaal.”

Ook verdient in dit opzigt de opmerking van MAC-GREGOR dat de vliegen, die bij warm weder de aan de etterende oogontstoken lijders bij zwermen omringden, wel zeer mogelijk het middel moge zijn, waardoor de ziekte aan andere *individuen* medegedeeld kan worden, zeer zeker onze opmerkzaamheid.

§. 124.

Eene andere schadelijkheid, door welke wij de ziekte dikwijls snel ontwikkelen zien, is eene *aanhoudende tochtluft*. De Weener Oog-Arts, Doctor JAGER, verzekerde mij onlangs, dat hij zich overtuigd had, dat in *Napels* zich het eerst dan, en wel op eene zoo verschrikkelijke wijze de ziekte ontwikkeld had, dat honderden daardoor blind wierden, als men de in garnizoen leggende troepen in een gebouw gelegd had, dat oorspronkelijk tot eene



Korenzolder bestemd, en daarom van alle kanten aan den wind zeer blootgesteld geweest was. De ziekte heeft ook het eerst bij die Compagnien begonnen, en zich alleen onder die uitgebreid, die naar het uiterlijke het gezondste, maar het meest windrige en tochtig gedeelte van dit groot gebouw bewoond hadden, en niet eerder heeft de ziekte opgehouden, als toen men de eigenlijke oorzaak ontdekt, en dit gebrek had verholpen. Deze waarneming vordert van ons. ten minsten ook in deze omstandigheid onze opmerkzaamheid niet te laten ontglippen, en bijzonder op het hier en daar plaats hebbende openhouden der deuren en vensters in de Cazernen, bijzonder gedurende den nacht, op het aanleggen van kunstmatig aangebragte luchtkokers, op de opening en sluiting derzelven ter behoorlijken tijd, en over het algemeen op den aanleg en bouw worde der Cazerne te dezen opzigte, een opmerkzaam oog te vestigen.

§. 125.

Even zoo is het volgens de ervaring zeker, dat *plotselinge verkoudingen*, bijzonder na kort voorafgegane verhittingen, tot de veelvuldige gelegenheden oorzaken behooren, na welke de ziekte gewoon is te verschijnen; en deze momenten waren bijna de eenigste, volgens welke men de oogontstekings-Epidemie te *Maintz*, zich heeft zien ontwikkelen (§. 39.). In dit opzigt mogen alzoo het geheel



heel ontblooten des hoofds, om zich eenige oogenblikken van den drukkenden last des Schakots te bevrijden, het koude afwasschen des verhitten aanzigts, het snel ontkleden na vermoeijende Exerctien, en vooral het plotselijk ontblooten der kort te voren nog te zamengeperste en veel te warm bekleedde, en daarom *steeds de met zweet overdekten borst* niet overgeslagen worden, daar voornamelijk deze laatste omstandigheid ook buitendien tot eene menigte heete en slepende borstkwalen gelegenheid verschaft, weshalve ik ook in het algemeen het in gebruik zijnde sterk watteeren en uitvullen der Monterings-Rokken, mij gedwongen zie, als een, op de gezondheid der Soldaten algemeen schadelijk, inwerkend vermogen te verklaren.

§. 126.

Eindelijk moeten hier nog menigerlijke dingen, als vochtige woningen, het gewoonlijk besprengen van den vloer met water, het zandstrooijen, het schuren van denzelven, bijzonder des avonds kort voor het naar bed gaan, de ligte bedekking des dikwijls geheel ontblooten ligchaams, bijzonder in koele nachten, en tegelijk het openzetten der vensters, hetgeen bij Rekruten voornamelijk, die voorheen gewoon waren zich onder zware vederbedden te begraven, van wezenlijke invloed zijn kan; wijders het uitkloppen der wollen dekens, op de plaats, of wel zelfs in de woonkamer, en menige andere zich hier en



daar in de Cazerne en verblijven der Soldaten ingeslovene misbruiken in aanmerking genomen worden, die men als aanleiding gevende oorzaken dezer oogontsteking tot hiertoe beschuldigde, en die ook in allen opzichte onder de anderzints gegevene betrekkingen, de ontwikkeling derzelven, bijzonder bij onze tot ontsteking *bovendiën voorbeschikte jeugdige manschappen* begunstigen konden.

#### IV.

#### VOORZEGGING.

#### §. 127.

De voorzeggingsen rigten zich hoofdzakelijk naar de verschillende graden der ziekte, naar de hevigheid des ongemaks, en naar de complicatie derzelve. In den ligten graad pleeg zij bij iedere behandeling, dikwijls ook zonder eenig toedoen der kunst, binnen zeven tot negen of elf dagen volkomen opgeruimd te zijn; dikwijls gaat ook de ziekte in *haren ligsten graad* over tot een slepend lijden, in eene uitzetting en abnorme roodwording der *conjunctiva* der oogleden, en volhardt in dezen toestand, zonder juist het zienvermogen te storen, weken en maanden lang. In dit geval zijn dan altoos weder instortingen der ziekte, en zelfs de overgang in eene ligte *blennorrhoea*, bij de geringste verandering te vrezen. Gewoonlijk vertoont zich de ziekte,



te, als zij Epidemisch begint te heerschen, bij enkele voorwerpen in haren allerzachtsten graad, en verwekt zelfs niet eens het vermoeden eener boosaardigheid in haren ganschen loop. Plotselijk worden alsdan, na eenigen tijd, enkele voorwerpen op het hevigst door haar aangetast; het getal van zulke gevallen vermeerderd nu dag aan dag, dikwijls ook ieder uur, en daar de ziekte ondertuschen zich meer en meer uitbreid, schijnt zij weder in hevigheid aftenemen, zoodat eindelijk de geheele Epidemie, door eene doelmatige geneeskundige en geneeskundig-politie behandeling, alweer met gevallen eindigt, die men alleen onder de lichtste graden der ziekte kan rekenen. De in den tusfchentijd voorkomende enkele boosaardige of lichtere gevallen, zijn meer op rekening te stellen der geneeskundige behandeling, en van de bijzondere betrekkingen en toevallige complicatiën, als op de natuur der ziekte en der aanstekings-stof zelve.

§. 128.

Veel ongunstiger, met opzigt tot den uitgang, is de voorzegging in den tweeden graad der ziekte, en hoogst twijfelachtig in den derden graad derzelve te stellen, bijzonder wanneer terzelfver tijd gedurende den loop der Epidemie, reeds meer gevallen eenen ongelukkigen uitgang namen, en alzoo daardoor de boosaardigheid des ongemaks zich reeds vertoond had. Waarin dit gegrond moge zijn, we-



ten wij even zoo weinig, als wat de oorzaak der boosaardigheid van zoo menig eene *typhus* is, die alle de haar tegengestelde middelen geheel en al bescpottende, onophoudelijk in hare vorming voortschreid, en het eens aangetaste *individu* niet weer verlaat, voor zij hem als een slagtoffer heeft doen vallen. Even zoo heeft hier de ervaring getoond, dat er gevallen zijn, die ook de krachtdadigste geneeskundige hulp bescpotten, en door de kunst niet aftewenden, telken reize eene volkomenere of onvolkomenere blindheid, ja verwoesting der gedaante van het geheele oog aanbrengen. Om zich evenwel een begrip te vormen, welke eene uitbreiding dit ongemak bekomen, en welke verwoestingen het aanrigten kan, mogen de volgende voorbeelden bewijzen.

SAVARIJ (25) verzekert, dat het getal der blinden in *Egypte* zoo aanmerkelijk is, dat eene groote Moskee in *Caïro*, op eenen tijd 8000 blinden bevatte, die daar hun onderhoud vonden. VOLNEY (26) verhaalt, dat er in *Caïro* zulk een ongehoord aantal van blinden bestaat, dat men op de straten, onder honderd personen, twintig die aan beide de oogen, en tien die aan een oog blind zijn, en twintig andere ontmoet, welkers oogen rood, etterend of anderzints aangetast zijn, en dat genoegzaam alle

(25) *Lettres sur l'Egypte*, Tom. III. pag. 7.

(26) *Voyage en Syrie et en Egypte*. Vol. I. Cap. XVII. pag. 218. etc.



le menschen tot een teeken der beginnende of eerst kortelings doorgestane *ophthalmia* windfels dragen. Dr. VETCH (27) verzekert, dat van het tweede Bataillon des 52<sup>e</sup> Regiments, dat uit iets meer dan zeven honderd man bestond, *zes honderd en zes-entertig* aan de oogontsteking lijdende zieken, tusschen de maand Augustus 1805, als wanneer de ziekte begon, en de maand Augustus 1806 in het Hospitaal opgenomen geweest waren, waarvan vijftig met verlies van beiden, veertig daarentegen met verlies van één oog, weder ontslagen zijn geworden; en even zoo herrinnert ons ook MAC-GREGOR (28), dat de aanstekende oogontsteking federt de eerste in het jaar van 1800 ontstane invoering dezer ziekte in Engeland onder de Armée, zeer snel en verre om zich gewoed, en de manschappen van eenige der best geregelde Regimenten, in eenen hoogen graad tot blinden gemaakt heeft, ja dat het eene hoogst treurige daadzaak is, welke de tabellen der Hospitalen te *Chelsea* en *Kilmainham* aantoonen, dat op den eersten Decemher 1810, twee duizend drie honderd en zeventien Soldaten wegens blindheid, als een gevolg dezer oogontsteking, ten laste van het publiek kwamen, zonder dat die Soldaten, welke uit hunne Regimenten in bezetting gelegd, en in geene der beide opgenoemde Hospitalen, als gepensioneerden, wegens het verlies hunner oogen na de

(27) Op de aangewezen plaats.

(28) Op de aangehaalde plaats.



de ontsteking waren ingeschreven, onder de opgegevene som mede begrepen zijn. Tegenwoordig belooft ondertuschen, volgens WILLIAM ADAMS, het getal der aan deze door oogontsteking blind gewordenen in het Engelsche Leger, reeds op vier duizend vijf honderd personen, voor welken de openbare schatkist jaarlijk de groote somma van 92600 Ponden Sterlings betaald. Blijkbaar minder verwoestende als in Engeland was echter deze oogontsteking in het Koninklijk Pruisfische Leger, ofschoon ik op dit oogenblik buiten staat ben het getal der daar door ongelukkig gewordenen, bepaald op te geven.

§. 129.

Op het flimst is de voorzegging in die gevallen, waar de ziekte in haren hoogsten graad, de zoodanigen aantatt, welke aan eene *syphilitische*, jichtige, of *scrophuleuse* ontaarding lijden. Bijzonder schijnt deze laatste complicatie zeer vijandig op het werktuig des gezichts te werken, en er blijft geheel geen twijfel over, dat onder deze omstandigheden, de etterachtige afscheiding niet alleen menigvuldiger ontstaat, maar dat zij ook gewoonlijk van scherperen en verwoestender aard voor het oog des zieken is. Ook heeft FARREL (29) bij meerdere personen van deze soort, gezwollen in den *Iris*, waarschijnlijk *abscesfen*, gedurende den loop der ziek-

[ (29) Op de aangehaalde plaats.



ziekte zien ontstaan, die eene zoo groote uitgebreidheid hadden, dat zij zich aan het hoornvlies aanhechten, en dit zelfs op sommige plaatsen naar buiten dreven. Meestal eindigden zij met eene etter-uitstorting in de voorste oogkamer. Insgelijks bemerkt PATRICK MAC-GREGOR, dat de ziekte zonder uitzondering bij zulke personen, die rood haar hebben, en van eenen *scrophuleusen* aanleg zijn, heviger en langduriger is, als bij anderen, en dat twee derde gedeelte van die, bij welken de uitgang ongelukkig is geweest, of rood haar, of gezwolle halsklieren of een ander kenteekenen der scrofelziekte hadden.

§. 130.

Op welk eene wijze de ziekte blindheid, ja de vernietiging des geheelen werktuigs te weeg brengt, welke de gevreesdste verschijnselen gedurende haren loop zijn, die dezen uitgang dreigen, en waarin eindelijk, na hare volending, de terug geblevene nagebreken bestaan, is reeds boven in de beschrijving der ziekte vermeld geworden.



V.

BEHANDELING DER ZIEKTE.

§. 131.

Bij al de te ontwerpende geneesplannen, moet de Geneesheer hoofdzakelijk door het denkbeeld be-  
stuurd worden, dat de ziekte eene echte *contagieuse*  
zij. Het kan derhalve niet eeniglijk op de kunst-  
matige behandeling der reeds ziek gewordenen aan-  
komen, maar hier moet de Geneesheer zijn bijzon-  
der doel ook daarop rigten, dat de ontwikkeling  
en verdere verspreiding der ziekte verhoed, het  
*contagium* geheel uitgeroeid, en alzoo de bron des  
ongemaks gestopt worde.

§. 132.

De volkomene uitroeijing der ziekte, is bij het  
eenmaal aan de Legers en aan de ganfche natien  
medegedeeld *contagium* moeilijk te bewerkstelli-  
gen, doch mijns inziens even zoo min onmogelijk,  
als de geheele uitroeijing der Kinderziekte in Euro-  
pa. Het komt flechts daarop aan, te verhoeden,  
dat het overal verspreide vergiftigde zaad niet ont-  
kieme, tot ziekte zich vorme, en zich aldus op  
nieuws voorttelen en vermenigvuldigen kan; vervol-  
gends moet volftrekt met den tijd, het geflacht van dit,  
ons van verre overgedragen, en aan onzen bodem  
vreemd



vreemd voortbrengfel uitsterven. Inderdaad is de oplossing dezer opgave aan oneindig vele zwaarigheden en opofferingen onderworpen, maar een gebrek waardoor zoo vele Burgers van den staat in gevaar geraken, om binnen weinige dagen blind, en in de beste jaren der ontwikkeling hunner mannelijke krachten aan den staat tot last te worden, zulk een gebrek, hetwelk ook in zijne gevolgen voor het geheele menschelijke geslacht zeker niet minder onheilvoerend, vreesfelijk en verwoestend als iedere andere *contagieuse* ziekte is, en als het nu nog kort geleden de pokken waren, mag wel de krachtdadigste bemoeijingen van het staatsbestuur zelfs, en eene nadere waardering van eener hooger gezigtspunt der geneeskundige Politie verdienen.

§. 133.

Wij Geneesheren kunnen verder niets doen, als de middelen en wegen aan de hand geven, waardoor de gewoone ontwikkeling deze oogziekte verhinderd kan worden, en dit geschied bij den Soldatenstand, waarin tot hier het ongemak bij voorkeur als ingelijft is, door waarneming eener gepaste orde en zindelijkheid in de woningen der Soldaten, en eene geregelde levenswijze, in zoo verre als dezelve in vreedstijd met het wezen van den Soldatenstand volstrekt overeen komt; wijders door vermijding van een overmatig genot van sterke dranken, bijzonder  
die



die des Brandewijns, door verhoeding van het baden in rivieren, en van het waschen van het behaarde gedeelte des hoofds, bij een verhit of wel met zweet overdekt ligchaam, door de meest mogelijke vermijding van iedere overdrevene *psychische*, en van alle geweldige lichaams-inspanningen, verhittingen en vermoeijingen, bijzonder door te aanhoudende en onafgebrokene wapenoefeningen, al te sterke marschen en dergelijken. die voornamelijk op jonge lieden, waaruit het grootste gedeelte van het leger bestaat, zoo veel te na-deeliger werken moeten, als zij reeds door hunnen jeugdigen ouderdom eene bijzondere geneigdheid hebben tot ontstekingsziekten — eindelijk door zorgvuldige verwijdering van alle die gelegenheidgevende oorzaken, door wier medewerking wij die ziekte zoo menigvuldig zien ontstaan en die wij reeds (§. 117-126.) aan eene nadere overweging onderworpen hebben.

§. 134.

De verspreiding dezer kwaadaardige oogontsteking kan men bij hare eerste geboorte alleen daardoor trachten te stuiten, dar men, zoo als bij alle aafstekende ziekten, deze oogzieken, zonder uitzondering, spoedig, zoo wel van den gezonden verwijdere, als ook van andere zieken streng afzondere, en dus zoo veel afgescheiden als mogelijk is, in het Hospitaal brenge. Alle gezonde, welke in nadere gemeenschap met den ziekgewordenen, al ware het ook maar met eenen enkelden, die plotselijk door de oogziekte

is



is aangetast, verkeerden, vooral echter de zulken, welk eene en dezelfde woonkamer met hem deelen, moeten aanstonds onder quarantaine gesteld en gedurende eenigen tijd (ten minsten 21 dagen) in acht genomen, in geen geval echter vroeger onder de gemeenschap der overige manschappen toegelaten worden. Eer dit echter moge geschieden, moet ieder onder quarantaine gesteld geweest zijnde man, nog bevoorens, en wel met alle hem toebehorende kledingstukken enz., behoorlijk gereinigd worden, en zoo moet ook het Lokaal, waarin de eerste oogzieke zich vertoond, dadelijk aan eene volkomene reiniging onderworpen, en hierop eenen geruimen tijd onbewoond gelaten worden, eer het weder tot eene verblijfplaats of tot eene woning voor gezonden gebruikt moge worden. Wanneer intusschen onder de voortduring der quarantaine een of meer personen door de ziekte dadelijk worden aangetast, zoo zijn deze niet alleen aanstonds van de overige weder af te scheiden, maar ook de bestemde tijd der quarantaine der nog gezond geblevene manschap, moet altijd weder van den dag af aan gerekend worden, op welken de laatste onder quarantaine gesteld zijnde man ziek werd. Om dus de noodzakelijkheid te vermijden, om voor enkele personen den tijd der quarantaine te moeten verlengen, is het raadzamer, de in het geval der aansteking bloot onder vermoeden staande personen, reeds dadelijk zoo afgezonderd mogelijk, en zooveel als het de plaatse-

M

lijke



lijke betrekkingen toelaten, te houden, en onder quarantaine te stellen.

Deze, meer de instandhouding der gezondheid, als de genezing der zieken ten doel hebbende maatregel, is, naar mijne ervaring en overtuiging nog de *eenigste*, die aangewend en tot *regelmaat* moet gemaakt worden, als men aan de verdere verspreiding dezer oog-pest paal en perk wil stellen, en er nog geene meer ongelukkige en beklagenswaardige slagtoffers zullen moeten vallen, terwijl er veel beduidender, den dienst nog meer verlammeende en veel kostbarer maatregelen in het vervolg daardoor zullen vermijd worden.

§. 135.

Is ondertusfchen deze maatregel niet behoorlijk waargenomen en onuitgevoerd gebleven; heeft de ziekte reeds in eene Compagnie, in een Bataillon, in een Regiment, of wel zelfs in een geheel garnizoen zich verder verspreid, zoo moeten tot bereiking des voorgestelden oogmerks, zoo veel te ernstiger maatregelen genomen worden, met hoevele zwarigheden en kosten zij ook mogten gepaard zijn. De kiem moet vernietigd, hare verbreiding onmogelijk gemaakt worden. Men moet derhalve alle de van besmetting verdachte Troepen, uit de door hen bewoonde Cazernen in een ander, van allen vermoeden der besmetting bevrijd Lokaal, en wanneer het  
daar



daar aan ontbreekt, in Barakken leggen. Opdat echter het *Contagium* niet met hen daar henen trekke, moet eene zorgvuldige, naar der Geneesheren voorschrift in te voeren, reiniging der huis- of keukengereedschappen voorafgaan. De verlatene Cazer-  
nen moeten even als de Hospitalen, Wachthuizen, Arresthuizen, Monterings, Kamers, Schilderhuizen enz., op gelijke wijze van de hun aanklevende smetstof gezuiverd worden. De gemeenschap der in de Barakken of elders leggende en reeds gereinigde Troepen, met die aan de besmetting nog verdacht staan, en met de werkelijke oogzieken in de Hospitalen, moet met de meeste gestrengheid voorkomen worden. De afgezonderde manschappen moeten dagelijks door kundige Geneesheren onderzocht, en zo er zich ergens iets verdachtigs aan het oog eenes *individu* vertoont, hetzelfde aanstonds van de overigen afgezonderd worden. Men diene een afgezonderd Hospitaal voor zoodanige oogzieken in te rigten, die nog vatbaar zijn om besmetting mede te kunnen deelen, en deze moeten naar de onderscheidene graden van hun lijden gerangschikt worden. De geneeskundige bezigheden moeten doelmatig verdeeld, de algemeene ziekenverzorging onder een bijzonder bestuur gesteld, en eene strenge toezigt- en bewakings-inrigting daargesteld worden. De strengste zorg moet men aanwenden, opdat er geene mededeeling des *Contagiums* onder de zieken in het Hospitaal zelfs mogelijk worde. Derhalve mag er geene nieuwe zieken in het Gasthuis worden opgeno-



men, zonder vooraf gereinigd, en van gezuiverde Hospitaals-klederen voorzien te zijn, en even zoo moet met alle zorgvuldigheid, daarvoor gewaakt worden dat geene mededeeling der aanstekingsstofte door de toetediene geneesmiddelen zelfs, of door de tot stovingen gebruikt linnen, penselen, waarmede mischien enkele zieken de geneesmiddelen in het oog gestreken waren, werktuigen enz. plaats hebbe. Niet aanstekende oogzielen moeten in een ander Lokaal gebragt worden. Voor Reconvalescenten moet een geheel afgezonderde quarantaine-inrigting vervaardigd worden, waarin zij naar den verschillenden duur der herstelling en de daarin gemaakte voortgangen, in klasfen verdeeld zijn. Met de intrede uit het Hospitaal in de plaats voor de Reconvalescenten, zoo als met derzelver uitgang tot de gemeenschap met de gezonde manschappen, is voorlopig eene zorgvuldige reiniging van iederen Reconvalescent zonder uitzondering in acht te nemen.

In de hier achter gevoegde Reglementen, zijn de vorordeningen nader uit elkander gezet, welke te *Maintz* in de uitvoering dezer regelen zijn waargenomen (30), en die in alle gevallen, behoudens eenige wijzigingen, naarmate van de uitbreiding des ongemaks, en de bijzondere plaatsbetrekkingen zulks toelaten of gebieden, op dezelfde wijze tot uitoefening gebragt moeten worden, wanneer aan eene reeds zeer uitgebreide Epidemie, paal en perk gesteld zal worden.

Nu

(30) Zie de bijlagen A. en B.



Nu gelove ik, met betrekking tot de zesde paragraaph van het dienst-voorschrift, (B.) nog alhier melding te moeten maken, dat de in *Maintz* ten behoeve der Reconvalescenten gestelden tijd der quarantaine *van drie weken* te kort is, omdat de ervaring geleerd heeft, dat vele personen, ook na dezen tijd, en wel eerst dan, als zij zich reeds weder in gemeenschap met de overige gezond zijnde manschappen in de Cazerne bevonden, nog aan instortingen onderworpen waren. Daar nu door zulke onverwachte instortingen, zoo als ligt in te zien is, het goede gevolg van alle maatregelen ten deele vrijdeld word, en ten deele geheel verloren konde gaan, zoo zal het raadzaam zijn, in toekomstige gelijksoortige gevallen de Reconvalescenten aan eene volstandige quarantaine van 40 dagen te onderwerpen, en op zoodanige wijze in drie sectien af te deelen, dat iedere als tot genezing toegelaten, in de eerste sectie des verblijfs, gedurende achttien dagen, in de tweede dertien, en in de derde nog negen dagen verblijve, eer hij als geheel onverdacht uit de quarantaine ontslagen, en onder de gemeenschap der gezonden toegelaten konde, of mogt worden.

§. 136.

Het kon overigens bij de eerste beschouwing van een garnizoen, waar het ongemak zich reeds verspreid had, het raadzaamste schijnen, de bezetting te doen



uittrekken, en dezelve naar andere plaatfen op het land te verleggen. Zoo zeker het ondertusfchen is, dat deze maatregel de werkzaamfte, mogelijk de eenigfte is, om een nog niet aangestokene troepen Corps bij het uitbreken der ziekte, voor de befmetting te bewaren, zoo weinig komt zij dan doorgaands te pas, als reeds de ziekte zich uitgebreid heeft, en dat alle Troepen gedeelten des garnizoens reeds onder het vermoeden leggen, van door het *Contagium* te zijn aangedaan. Voorzeker zoude evenwel de ziekte onder de verplaatfte Troepen allengs even zoo verdwijnen, zoo als door hunne verlegging uit de Cazernen in de Barakken, of in andere Lokalen, maar het *Contagium* zoude op deze wijze ook naar andere plaatfen overgeplant, en deszelfs uitbreiding niet bloot vermenigvuldigd, maar ook van den Soldaat op den Burger en Landman overflaan, tegelijk echter ook aan de nieuw intrekkende Troepen, vooral als het eene plaats was, die niet lang zonder garnizoen gelaten konde worden, medegedeeld, en het ongemak op nieuws weder te voorfchijn geroepen worden. Deze gronden waren het, die mij deden befluiten, niet eerder op de aflosfing van het *Maintzer* garnizoen aan te dringen, als wanneer de Epidemie volkomen geeindigd zoude zijn, en alle manfchappen behoorlijk gereinigd, en ieder *Contagium* geheel buiten vermoeden waren, waarna de verplaatfing der troepen onder andere plaats- en levensbetrekkingen ter geheele uitdelging der voorbefchiktheid veel bijdragen, en  
bui-



buiten dit, ook door den weldadigsten invloed op de onderhouding hunner gezondheid in het vervolg zijn kan, en tegelijk zonder vreze, van hierdoor andere burgers eenig nadeel te zullen berokkenen, geschieden kan.

§. 137.

Behalve de inachtneming der Geneeskundige Politie-maatregelen moet men nog bijzonder aan de volgende aanwijzingen voldoen.

(1) *Afzondering en verdere verhindering der uitwendige schadelijkheden, onder welke de ziekte ontstond, en die hare verdere vorming gunstig zijn.*

(2) *Regeling der diaet, en van de geheele dietetische verhouding der zieken.*

(3) *Behandeling der ziekte zelve, met bijzonder rugzigt op den graad der hevigheid en het tijdperk der ontsteking.*

§. 138.

Wat nu de vervulling der eerste indicatie betreft, zoo is zij bij het Militaire wezen aan vele zwarigheden onderhevig, en is wel ook bijzonder op marschen en in den oorlog dikwijls zeer onmogelijk. Is daarom de verdere geheele verwijdering der inwerkende schadelijkheden onmogelijk, zoo moet men zich vergenoegen, derzelver nadeelig geweld



in het algemeen, zoo verre het de betrekkingen immer toelaten, ten minsten te verzachten, en de reeds ziek gewordenen aan schadelijke invloeden, onder welken zij door dit ongemak overvallen worden, zoo dra mogelijk te onttrekken. De zieke Soldaat moet dus niet alleen uit de Cazerne, het Bivouacq, of dergelijke verblijfplaatsen dadelijk verwijderd, en in eenen zoo veel mogelijk zuiveren, van alle dierlijke uitwasemingen bevrijden, dampkring verplaatst, en van alle exercitien, iedere militaire oefening of eenige andere dienstverrigting ontheven worden, maar het is ook nodig, dat hij aanstonds ontkleed, zijne huid behoorlijk gereinigd, en van zindelijk waschgoed en zuivere klederen voorzien worde, dewijl het onmogelijk is, de gevaarlijke verspreiding dezer oogontsteking tegen te gaan, als niet dadelijk ten minsten de meeste schadelijkheden, en de werkzaamste gelegendheidgevende oorzaken uit den weg geruimd worden, waaronder de ziekte verschenen is.

Terzelver tijd is de zoo spoedig als mogelijke verwijdering der zieken van de gezonden, de aflegging van zijne doorzweete Monteringstukken, en de voorlopige reiniging derzelven, eer hij op nieuws in gemeenschap met de overige manschappen treed, ook in geneeskundig politiek opzicht volstrekt noodzakelijk (§. 134.), om de voortplanting des ongemaks van man tot man te verhinderen.



§. 139.

Eene bijzondere opmerkzaamheid moet de Geneesheer ook op de zindelijkheid en de inrigting in de Hospitalen vestigen. Niets brengt meer nadeel toe aan de zieke oogen, als eene onzuivere, met dierlijke uitwasemingen vervulde dampkring, zoo als dezelve gewoonlijk in opgeproppte Ziekenkamers aanwezig is. Men drage daarom vooral zorg, dat de oogzieke in drooge en ruime, en van zuivere lucht voorziene kamers kome; men trachte door bestendige verversching der lucht, door het behoorlijk openzetten der tochtgaten, der deuren en vensters, door aanbrenging van beweegbare ventilators, en andere aan het oog onschadelijke scheikundige middelen ter zuivering der lucht, bij voorbeeld der houtskolen, de meest mogelijke zuivering der lucht in dezelve te onderhouden. Waar het Lokaal des Ziekenhuis zulks toelaat, moet men eene kamer aanleggen tot eene gedurige verwisseling geschikt, om zieken te ontvangen; de door de zieken ontuurde verblijfplaatsen, met alle de daarin aanwezige zaken behoorlijk gezuiverd, en door minerale berookingen, en aanhoudende tochtlucht, van iedere aanklevende smetstof zorgvuldig bevrijd worden.

§. 140.

De behoorlijke regeling van het licht, is in eene Oogziekenkamer eene wezenlijke behoefte, en eene  
aan

(31) Zie Bijlage A. §. 27.



aan het onstoken oog lastig vallende terugkaatsing van hetzelfde, een zoo volstrekt nadeel, dat zonder hare verhindering de genezing onmogelijk gelukken kan. Het allernadeeligst is als het licht van beneden invalt, en door den grond teruggekaatst, op het lijdend oog werkt. Onze oogzieken hebben geen Mooren oogen, en hun ontbreekt de opspanning van den onderste rand des ooglids, welke de natuur aan den *Aethiopier* als eene beschutting voor de terugkaatsing der zon verleend heeft, derhalve is het van boven invallende licht het weldadigste voor ontstokene oogen. De gewoone van onderen naar boven getrokken gordijnen, of de aanbrenging van zoogenaamde zonneschermen, die alleen het licht van onderen doet invallen, zijn daarom als eene flegte inrigting tot verduistering der oogziekengkamers te beschouwen. In tegendeel moeten de gordijnen eene zoodanige rigting hebben, dat zij van boven naar beneden gelaten kunnen worden, om, wanneer het nodig is, de helderheid in de kamer te vermeerderen, en het licht door het bovenste gedeelte des vensters geheel en op zich zelve te doen vallen. Daarbij moet men om iedere te snelle terugkaatsing van het licht van het oog af te houden, de wanden groen geschilderd, en ieder zieke nog bijzonder van een doelmatig oogscherm voorzien worden (32). Hangt het overigens af van de keuze des

(32) De gewoone ronde of ovale vorm der oogschermen, beant-



des Geneesheers, zoo moet hij tot eene oogzielenkamer altoos zulke vertrekken uitzoeken, die tegen het noorden liggen, opdat de zon zoo min mogelijk onmiddellijk op de vensters schijne.

De verlichting dezer oogzielenkamers des avonds of in den nacht, moet zeer gematigd zijn, en geenzints door dampende lampen, maar alleen door lantaarnen geschieden, die van doelmatige schermen voorzien, en welkers luchtgaten naar buiten moeten gebragt zijn.

§. 141.

Ook op de, den zieken omgevende, temperatuur, moet de Geneesheer zijn doel rigten. Zij moet in het koude jaargetijde altijd matig zijn, en het te zeer verwarmen der kamers moet zorgvuldig vermijdd worden. De zieken zelfs moeten van den heeten kagchel verwijderd gehouden, en in tegendeel moet ech-

antwoord in genen deele aan het doel, daar zij aan het invallende licht geenen tegenstand bied. Het satsoen van de scherm moet derhalve van die gedaante zijn, dat de buitenste of voorste kanten der zelve volstrekt in eene regte lijn staan, en aan weerszijde, daar de scherm aan den slaap te rusten komt, in eenen eenigzints puntigen hoek, naar de achterzijde heen uitloopt. De stoffaadje hiertoe, kiest men wel het beste van groen gewast doek, bijzonder dan, als er te gelijk natte stovingen moeten aangewend worden, doch men moet daarop zeer wel acht slaan, dat om ieder glanzend voorwerp van de oogen af te houden, de scherm inwendig of aan hare onderste vlakke met groene taf of ook met groen lijwaat overtrokken of gevoerd worde.



echter ook iedere verkoeling derzelven bij het opstaan uit het bed, bij verrigting der lijfbehoeften en diergelijke meer, ontweken, en bijzonder daarop gelet worden, dat zij bij zulke gelegenheden zoo wel het ligchaam als de voeten genoegzaam warm dekken.

Overigens spreekt het als van zelfs, dat bij uitsluiting in zulke ziekekamers aan de zindelijkheid der bedden, van het linnen en van de ziekeklederen, de hoogste zorgvuldigheid gewijd, de zieken alle verrigtingen, waarbij de oogen eenigzins getergd worden, verboden, en het rooken der kagchels volstrekt vermijdt, het berookten der kamers gedurende de aanwezigheid der zieken, het tabak rooken, het stuiven, en het bestrooijen van den vloer met zand, streng ontzegd, en alles afgewend moet worden, wat maar van verre als een schadelijk vermogen voor de aangestokene oogen kan beschouwd worden.

§. 142.

De diæet der zieken moet ten deele, volgens de gewoonte en ligchaamsgesteldheid des lijders, en ten deele ingevolge het tijdperk der ziekte, en de natuur der aantewenden geneeswijze overeenkomstig, en dus in het algemeen ontstekingswerende zijn. Dunne soepen, groenten, ooftspijzen, slijmachtige dranken zijn voor zulke personen de beste, bij wien de loop der ziekte meer heet dan slepende is,  
die



die aan eenen hogen graad des gebreks lijdende zijn, en bij wien een *sthenische habitus*, en een gelijkfoortig karakter van ontsteking waargenomen worden. Bij andere zwakkelijke voorwerpen, en in eenen meerderen slependen loop der ziekte, zoo als in den minderen graad des ongemaks, kan eene voedzamere diæet toegestaan worden, bijzonder als de zieken gedurig goeden eetlust hebben en over honger klagen. Daardoor moet evenwel de Geneesheer zich niet laten verleiden, om aan de zieken eene volkomene diæet toe te staan, daar zij noch met de rust en het gebrek aan beweging der zieken, noch met den aard van het altoos min of meer ontstekingsachtig lijden zoude overeenkomen. Een prikkelende, specerijachtige kost, en het genot van geestrijke dranken, zijn dus vooral als zeer nadeelig te vermijden.

§. 143.

Door nu de zieken aan de werkzaamste gelegenheidgevende oorzaken te onttrekken, en onder andere gunstiger betrekkingen te stellen, als onder die, waarbij hij door de ziekte overvallen wierd, zoo als door de behoorlijke regeling eener doelmatige diæet heeft de Geneesheer reeds het gewigtigste verrigt, hetwelk hij met betrekking tot de derde indicatie, in den eersten en ligsten graad des ongemaks, in staat is te doen; want eene den zieken omgevende, koele doch zuivere, en daarom dikwijls ververschte lucht, en *het meermaal herhaald wasschen der oogen, en*  
*het*



*het voorhoofd met schoon, koud, ontot ieder gebruik altoos ververscht rivierwater*, is toereikend in de beide eerste tijdperken des ongemaks, om de ontsteking in hare geboorte te verslikken, en om een verder voortwoeden van hetzelfde paal en perk te stellen. Alle warme en verflappende stovingen, moet ik volgens mijne ervaring en waarneming volstrekt als nadeelig verklaren, omdat zij het oog verflappen; de bovendien aanwezige uitzetting nog meer verhoo- gen, den aandrang des bloeds vermeederen, het on- gemak slepender maken, en den overgang in het *blennorrhoeischen* tijdperk blijkbaar begunstigen. Wie zich tot het waschen met koud water niet bepalen, en meer doen wil, zonder evenwel nadeel toe te bren- gen, kan zijnen zieken het dlkwijls natmaken der oogen met vlierthee aanprijzen, of zich van het zacht verdelend oogwater, (N.º 1.) hetwelk de mees- te zieken zeer wel bekomt, bedienen.

§. 144.

Heeft de ontsteking nogthans te zeer en te ver zich verspreid, zoodat de ziekte reeds in haren aanvang in den tweeden, of wel zelfs in den der- den graad zich kenmerkt, of gaat zij bij haren voortgang eerst in deze graden over, zoo is wel dezelfde behandeling te volgen, en als nuttig door de ervaring reeds bewezen, maar op zich zelve niet toereikende om eene in den verderen loop der ziekte voorkomende *blennorrhoea* te verhoeden. Hier is het



het boven alles noodzakelijk, dat men iedere *Congestie* naar het hoofd zoek te verminderen en voortekomen, hetwelk deels door enkelde afleidingsmiddelen, deels door sterke aderlatingen geschied. In geene ziekte is het evenwel meer nodig om alles dat er moet geschieden, spoedig en in zijnen vollen omvang ter uitvoer te brengen; want in de eerste vier-en-twintig of dertig uren, na den aanvang van eenen hevigen graad der ontsteking, moet dezelve reeds overwonnen zijn, omdat later de sterkste *antiphlogistische* middelen dikwijls niet meer in staat zijn, om den overgang der ontsteking in gedeeltelijke of volkomene vernietiging van het gezichts-werktuig te verhoeden.

§. 145.

Als afleidingsmiddelen kunnen deshalve in dit tijdperk warme en prikkelende voetbaden, koude omslagen om het hoofd, bloedzuigers aan den aars, bijzonder bij aanwezige aambeijenaandoeningen, bloedige en drooge koppen aan de kuit, aan de dije, in den nek, en voortgelijke het bloedstelsel niet in gisting brengende middelen wel aangewend worden, maar het beste en spoedigste aan de indicatie beantwoordend middel is eene sterke purgatie, en onder alle purgatiën beantwoord het best aan het oogmerk, volgens alle ervaringen, eene *Mercuriale* (N.º 2).

§. 146.



§. 146.

De bloedaftapping, die zoo mogelijk nog voor de aanwending der Mercuriale purgatie moet worden verrigt, geschied of door de aderlating, of door de opening van den slagader. De eerste is alleen voor de geringere graden der ziekte, en bij zeer zwakke voorwerpen toereikende, om aan de aanwezige indicatie te voldoen, en de *Arteriotomie* verdiend daarom ongetwijfeld den voorrang boven de aderlating. Zij is ook gedurende de Epidemie in *Maintz* meer als honderd maal, en altoos met het heerlijkste gevolg verrigt (33).

Op het doelmatigst wordt zij met betrekking tot deze ziekte, aan de *Arteria Temporalis*, en wel, om zeker genoeg bloed te bekomen en het nabloeden te verhoeden, op de volgende wijze verrigt:

Nabij het bovenste gedeelte van het uitwendige oor, onderzoekt men eerst den door deszelfs polsflag aangeduiden loop des slagaders op, men neemt de haren aldaar weg, en teekent die plaats voorlopig met eenig zwartfel, inkt of iets diergelijks. Nu wordt het vel op die plaats in eene kleine plooi inde hoogte geheven, en deze op eene lengte van een halven  
tot

(33) Het is bijzonder opmerkingswaardig, dat bij alle personen waaraan de *Arteriotomie* is verrigt geworden, niet alleen de loop der ziekte zeer is verkort, maar dat ook bij alle die daardoor genezen zijn, zonder uitzondering, eene meer volkomene en lichtere herstelling volgde, hetwelk in het geheel niet het geval was bij diegenen bij welken men zich vergenoegd had, dezelfde of eene grootere hoeveelheid bloeds, door aderlating af te tappen.



tot drie vierden duim doorgesneden. Bij niet al te vette voorwerpen, wordt nu de slagader op de plaats, voor dat zij haar takken afgeeft, zichtbaar; in een tegenovergesteld geval, moet zij door wegneming van het vet en celwijs-weefsel blootgelegd worden. Men opent nu, door middel van een lancet, dezen blootgestellten stam des slagaders, in eene eenigzints schuinsche rigting, laat uit denzelven de vereischte, zoo mogelijk tot onmagt voerende hoeveelheid bloeds uitstroomen, en onderbindt denzelven, boven en onder de gemaakte opening. De randen der huidwond worden vervolgens door hechtpleister tot elkanderen gebragt, waarop zij alsdan, na het afvallen der onderbindingsdraden, zonder aanmerkelijke verettering van zelfs plegen toe te gaan.

De in gebruik zijnde wijze, om de *Arteriotomia* te verrigten, enkel door eenen tak der *Arteria Temporalis* geheel of gedeeltelijk door te snijden, en de bloedstelping aan de enkele toefluiting des slagaders overtelaten, of het bloed geheel en al door tamponering of anderfoortige compresen te willen stuiten, is hier in het geheel niet aan te wenden, hoezeer deze wijze door andere Geneesheren en bijzonder door FARREL (34) wordt aangeprezen, naardien enkele takken doorgaands te weinig bloed geven, en de bloedstilling door bloote zamentrekking des slagaders veeltijds nabloedingen veroorzaakt, en iedere aanhoudende drukking nadeelig zoude zijn voor het oog. §, 147.

(34) Op de aangehaalde plaats. Cap. II.



§. 147.

Men moge zich ondertusfchen van de eene of andere bloedlatings-methode bedienen, zoo moet toch altijd de grondftelling onwrikbaar zijn, dat eene enkele, volftandige, zelfs in onmagt overgaande, in den kortst mogelijkften tijd aangewende bloedaftapping, meer nut doet, als eene dikwijls herhaalde, maar minder ruime bloedlating, of eene aderlating of flagaderlating waardoor het bloed alleen druppelsgewijze, of in vele afgebrokene tusfchenruimten ontlast wordt. Eene zoodanige aftapping des bloeds doet doorgaans geheel geen nut, en blijft ten minften zonder gevolg op het eigenlijke ooglijden, en verzwakt alleen onnodig den zieken, hetgeen zelfs met betrekking tot den verderen loop der ziekte, van zeer nadelige gevolgen zijn kan.

Overigens is het ongeloofelijk, in welk eenen graad de zieken de fterkste bloedaftappingen, zonder eenige ftoring des algemeenen gevoels, verdragen, zoodat men doorgaands kan veronderftellen, dat de zieke op eens 2 a 3 ponden bloed verliezen moet, als de bloedontlasting van een gewenscht gevolg zal zijn.

§. 148.

Deze zijn nu in beide hevige graden der ziekte, de krachtdadigfte middelen, om aanftonds in den beginne het verdere voortwoeden van het ongemak  
voor-



voor te komen, ja hetgeen zoo dikwijls het gevolg hiervan is, hetzelfde in zijne verdere vorming geheel te stuiten. Hierbij moet in dezen graad van het ongemak, de koude aanhoudender in werking gebragt, de oogen en het voorhoofd onafgebroken met koud rivierwater, door middel van vier dubbeld te zamen gevouwen linnen compresen, en als dit niet toereikende zijn zoude, met in ijs gekoeld water, het Goulard'sche loodwater (N.º 3), met eene oplossing van *Sal. Ammoniac* en *Salpeter* (N.º 4) koud gefomenteerd worden. Het gecampherde water van BATES, met vier, vijf of zesmaal zoo veel gedistilleerd water verdund, is door WARE zeer geroemd, en door PATRICK MAC-GREGOR werkzaam bevonden (35); eenvoudiger kan men zich evenwel in dit opzigt van het door KLUYSKENS (36) zoo zeer aangeprezen mengsel, uit gelijke deelen campherspiritus en koud water, als foment bedienen, dat ik ook met voordeel heb zien gebruiken; maar mijns inziens, kan tegen het eenvoudige koude water, vooral tegen bovengenoemde oplossing van *Sal. Ammoniac* en *Salpeter*, in de meeste gevallen niet opwegen.

De gewoone aanwending van het zoogenaamde oogwater van CONRAD, of van eene andere fublimaat oplossing als druppels, de hier en daar ingevoerde aanwending der zuivere of alleen zwak verdun-

(35) Neue Sammlung auferlesener Abhandlungen. I. Theil S. 523.

(36) Op de aangehaalde plaats. bl. 70.



dunde *Opium* tinctuur, en alle voortgelijke prikkelende oogmiddelen en druppels *zijn in deze tijdperken der ontsteking nadeelig*, en derzelver gebruik daarom te verwerpen. Gewoonlijk verdraagt het oog in dezen graad en ontstekings-tijdperk der ziekte in het geheel geene druppels, en maakt men er gebruik van, omdat het tot regel ingevoerd misbruik het alzoo mede brengt, zoo moeten zij van den zachtsten aard zijn, als b. v. dat onder N.<sup>o</sup> 1. voorgescreven is. Intusschen zal men altoos het beste doen, zich hier eeniglijk tot de uitwendige stovingen te bepalen.

§. 149.

Wanneer intusschen de middelen niet het gewenschte gevolg opleveren, of derzelver aanwending verzuimd wordt, dan bereikt de ziekte haren hoogsten top, welke zij in staat is, naar gelang van den graad harer natuur, te bereiken.

Hier moeten nu in den minderen graad der hevigheid des ongemaks, juist dezelfde middelen en in denzelfden form toegediend worden, welke wij zoo even bij de hevigere graden in de vroegere tijdperken van den loop der ziekte als de doelmatigste hebben aangeprezen. Is de graad der ziekte nogtans eenigzints aanmerkelijk, zoo moet er dadelijk eene aderlating verrigt worden. Hierbij zullen bloedzuigers aan de slapen en het voorhoofd, rondom de oogen, en achter de ooren, 10 tot 16 stuks op eenmaal



maal gezet, de nabloeding der gebetene plaatsen vele uren lang onderhouden, en buitendien herhaalde *antiphlogistische* purgatiën, en eene groote dosiſ van *Nitrum* in aanwending gebragt moeten worden.

In de hevigeren graden daarentegen moet zonder tijdsverzuim de algemeene bloedaftapping, en geheel bij voorkeur de *Arteriotomie* dadelijk herhaald, en om de verhoogde *plastische* of *vegetatie* procesſen des te zekerder te beperken, de *Calomel*, alle twee tot drie uren van twee tot vier greinen, *pro doſi*, in poeders gegeven worden.

§. 150.

Op deze hoogte der ziekte gebeurd het nu niet zelden, dat de voortgezette plaatselijke aanwending der koude, den zieken lastig en ſmertelijk wordt. Vele zieken beklagen zich over een brandend gevoel in hunne oogen, en willen doorgaands de compresſen van koud water niet langer dulden. De Geneesheer moet zich echter door deze verſchijnselen niet laten misleiden, om deze koude ſtovingen met warme te verwisſelen, wanneer hij voor het overigeden overgang der ontſteking in eene verkeerde en etterachtige ſlijmaſcheiding niet binnen weinige uren wil bevorderen. Hij kieze in tegendeel een ander middel, b. v. een zwak loodwater, of KLUYSKENS kampherwater (§. 148.) als een bij voortduring te gebruiken *foment*, of hij late alle compresſen, gedurende vier of vijf uren, geheel na, wende naderhand de



koude op nieuws aan, en hij zal alsdan bevinden, dat zij niet alleen door den zieken zeer goed zullen verdragen worden, maar ook als een het ongemak verzachtend en de ziekte tot eene gelukkige scheiding voerend middel, in gebruik gebragt kunnen en moeten worden.

§. 151.

Ondanks de hevigste bloedontlastingen, het gebruik des *Calomels*, en van de onophoudelijke plaatselijke aanwending der koude, zijn er gevallen, waar de overgang der ontsteking in eene etterachtige slijm-afscheiding, ja in ware verettering, niet geheel verhoed kan worden. Dit is het geval waarin de voortgezette aanwending der koude niet alleen nutteloos maar ook nadeelig kan worden. Zoodra derhalve het oogenblik der ettering reeds is ingetreden, of de tot hier toe witte, dunne, schuimachtige afscheiding in eene dikke, geele of geelgroene uitvloeiing reeds is veranderd, alsdan moeten zoodanige middelen aangewend worden, die in staat zijn, de gezonkene veerkracht der aderen en opslurpende vaten weder te vermeerderen. Hiertoe behoort nu de aanwending van de stovingen N.<sup>o</sup> 5. en 6., welke ik in deze gevallen bij ervaring kan aanprijzen, en welker keus, of het eene of het andere bij voorkeur te gebruiken zij, van de lijdens zelven, naar gelang van het verdragen der prikkels, afhangt.

Hierbij moet, in dit geval, het van slijm en etter

druis-



druipend oog, van tijd tot tijd met eene zuivere kleine, in witten maluwen-drink gedoopte spons behoorlijk gezuiverd, en de tusfchen de oogleden opening verzamelde flijm uitgewasfchen, maar geenzins door middel van eene fpuit uitgespoten, of door eene anderzints ruwe behandeling uit het oog weggespoeld worden. Goed is het in dit opzigt ook, als de zieken in eene meer regte of zittende houding dikwijls verwijlen, om daardoor de vrije uitvloeijing van flijm en etter uit het oog te begunstigen. Zoodra nu het oog den prikkel maar eenigzints verdragen kan, moet de *Opiums tinctuur* van SYDENHAM, en wel in den beginne met twee of drie deelen waters een weinig verdund, en eindelijk onvermengd, tweemaal daags in het oog gedruppeld, of door middel van een fijn miniatuur-penseel beftreken worden.

§. 152.

Om de *Colliquatie* van het oog zoo veel te zekerder tegen te gaan, moet deze plaatselijke behandeling ook door eene algemeene, krachtdadig ondersteund worden, tot welkers behoefte, de innerlijke en ernstige aanwending der *Kina*, die zich alleen in ligte, doch niet in alle gevallen, door den *calamus aromaticus*, en ander bittere specerijachtige middelen laat verwisfelen, bij voorkeur is aan te prijzen. Eindelijk is dit ook het tijdstip, waarin mostaardpappen en fpaanfche vliegpleisters in den nek, op



de armen, achter de ooren en aan de slapen gezet, of ook de aanwending van het *ung. acrum* van AUTENRIETH, volgens het voorschrift van WENZEL (N.º 6.), om eene algemeene toereikende opwekking, afleiding en eene vicarierende werkzaamheid voort te brengen, aangewezen zijn. In dit laatste opzigt is evenwel nog in aanmerking te nemen, dat men altijd met deze plaatselijke prikkelingen; die niet onmiddelijk aan het hoofd zelf, maar aan andere doch het hoofd nabij liggende streken, als b.v. aan de opper armvlakte, en in den nek aangebragt zullen worden, een begin moet maken, en dat, zoo lang het hoofd aan eene ziekelijk verhoogde prikkelbaarheid nog zelfs lijdt, iedere aanwending van eenig prikkelend middel aan het hoofd zelf, ligt nadeelig voor het nog eenigzints ontstoken oog worden kan, en dat zoo veel te meer als de plaats het dichtste bij het oog zelf gelegen is, die daartoe uitgekozen wordt. Daarentegen verdient in een later en meer slepend verloop der ziekte, en bij diep gezonkene veerkracht des oogs, de aanwending van uitwendige prikkelende middelen op de laatstgenoemde plaatsen ontegenzeggelijk den voorrang boven de eerste meer gebruikelijke en gewoone, alleen op de afleiding der oogen berekende behandeling. Overigens kan eene in de geringere graden der ziekten bijtijds aangewende groote spaansche vliegpleister, en een daardoor voortgebragt lijden der huid, eene zoo weldadige afleiding voor het oog te weeg brengen, dat de ziekte hier door in haren



haren verderen voortgang zelfs wordt afgebroken, zoo als dit andere voorbeelden van toevallige huid-ziekten ten vollen hebben bewezen (§. 54.) (37).

§. 153.

(37) Ook andere, op de huid bij voorkeur werkende middelen, bijzonder de zoodanige, welke een over het geheele ligchaam zich verbreidend zweet veroorzaken, schijnen op eenerlijke wijze te werken, en in staat te zijn, de vorming der ziekte in haar begin af te breken. Opmerkingswaardig zijn in dit opzigt de ervaringen des Regiments-Arts MULLER in *Maintz*, welke hij in het laatste tijdperk der Epidemie gelegenheid had te maken.

Zoo als gewoonlijk, verkreeg de nieuw aangekomene oogzieke een algemeen zuiveringsbad, waarop aanstonds, als er geene bijzondere contrateekenen voorhanden waren, eene aderlating van een half pond en daar boven wierd verrigt. Nu bekwam de zieke gedurende den dag alle twee uren. en des avonds alle uur, een halven eetlepel vol *Liquoris ammonii acetici* met vlierthee, en wierd tegelijk in wolte dekens goed ingebakerd. Hierdoor kwam hij reeds op den eersten avond zijner intrede in het Hospitaal, in een buitengemeen zweet, dat behoorlijk afgewacht, en den volgenden avond door toediening van hetzelfde middel op nieuws voortgebracht en zorgvuldig onderhouden wierd. Hierbij werden de oogen met koud water gestoofd, en voor dagelijkschen stoelgang gezorgd. Gewoonlijk vertoonde zich reeds den volgenden dag duidelijke teekenen van ontspanning en betering der ontstokene oogen, en in vele gevallen konden de zieken reeds na verloop van 8 tot 10 dagen, nadat zij voorheen, zoo als alle overige Reconvallescenten, eenige oncen *china* gebruikt hadden, als volkomen genezen op nieuws worden ontslagen.

Deze methode heeft zich ook, volgens latere en de laatste berigten uit *Maintz*, in vele gevallen als voldoende bewezen, en wat vroeger eene meer schoofsche, zachte, *diaphoretische* behandeling niet vermogt doen bereiken, schijnt een geweldig te voorschijn gebragt zweet te kunnen dwingen. In gevallen daar en tegen waar

reeds



## §. 153.

Verdraagt de zieke de vochtige en koude behandeling volstrekt niet, hetgeen zelden, maar toch bij zeer gevoelige aan *catharrhale* en *rheumatische* toevallen lijdende zieken menigmaal het geval is, dan verdient de vochtige, warme behandeling des oogs voor de aanwending der drooge warme, volgens alle ervaring, de voorkeur. In dit opzigt bediene men zich dadelijk in den beginne der ziekte het best van de reeds opgegevene *fomentatien*, N.º 5 en 6. Verdraagt evenwel de zieke deze ook niet, en volstrekt niets hetgeen vochtig is, het moge warm of koud op het oog gelegd worden, dan verdiend de aanwending van eenvoudige gekampherde linnen lappen, die men dikwijls vernieuwt, en over het oog laat hangen, de voorkeur boven de zoo zeer gebruikelijke, zelden voor vernieuwing geschikte en aan het oog steeds bezwarende matrassen van kruiden, die dikwijls daardoor nog, dat zij zoo menigmaal met fijne kruiden, poeders, meel, en voortgelijke dingen zijn opgevuld, welke door het linnen heen dringen, en in het oog vallen, zeer nadeelig kunnen worden. Voor het overige is bij iedere de-

zer reeds het eerste tijdperk der ziekte verstreken was, bragt deze methode alleen eene schijnbare verbetering van het ziek geworden oog voort, en op generlijke wijze nogthans eene spoedige scheiding der ziekte zelve. Zij schijnt derhalve alleen in het begin der ziekte, en in de lichtere graden derzelve hare aanwending te vinden.



zer behandelingen de voorzegging in het algemeen moeilijker, als bij de geheele eenvoudige koude en vochtige behandeling te maken. Er is geene aangeprezene methode welke ik niet aangewend en kunstmatig voortgezet heb; de koude alleen is, volgens mijne ervaring en waarneming, het eenigste middel dat in staat is, in het zeer groot getal der gevallen dezen eigenaardigen zieken toestand des oogs zoodanig te herscheppen, dat eene gunstige oplossing daaruit te verwachten is.

§. 154.

Verschillende, gedurende den loop des tweeden tijdperks plaats grijpende, verschijnselen, en toevallen vorderen ondertusschen eene bijzondere opmerkzaamheid en geneeskundige behandeling.

Hiertoe behooren voornamelijk:

1. *Eene hevige oogpijn*, welke na alle plaats gehad hebbende aderlatingen, en het gebruik des *Calomels* nog voortduurt, en bijzonder de zieke in den nacht periodiek aanvalt.

In dit geval moet men den *Calomel* met eene kleine dosis *Opium* of met eenige greinen van het *extr. Hijoscijami* vermengen. Hier nevens druppelt men de *Aqua destillata Opii* (N.º 8.) bij herhaling in de oogen, wrijft de met *Laudanum* bedeelde mercuriale zalf (N.º 9.) of hetgeen nog werkzaam pleeg te zijn, *Calomel* met *Opium* (N.º 10.)  
door



door middel van speekfel in het voorhoofd en de wenkbraauwen in. Bij hardnekkige gevallen doet een toegediend braakmiddel veeltijds wonderen. Ook kan men zich van den raad, dien KLUYSKENS (38) in dit geval geeft, bedienen, en den zieken bij den aanval der pijnen doen opstaan en eenigen tijd doen rondgaan, waarna de hevigheid des aanvals weldra en even zoo pleeg te verminderen, als naar STOLL's waarneming (39) de hevigheid van eenen koorts-paroxysmus verminderd kan worden, als de zieke zich gedurende denzelfden in eene staande rigting houdt. Daar evenwel deze pijnen, zoo als de koortsverheffingen, alleen *periodisch* verschijnen, zoo vindt KLUYSKENS niets zoo krachtig en dienstig, om deze aanvallen te keer te gaan, als het gebruik der *Kina* in rijkelijke giften. Eene ervaring welke zich in de Epidemie te *Maintz* als volkomen waar en zeker heeft bewezen, en die daarom alle aanbeveling verdient.

Een ander werkzaam middel om de pijnlijke spanning des oogs spoedig te doen bedaren, is de doorstekking van het hoornvlies, en de daardoor bewerkte ontlasting van het waterachtige vocht. Deze, het eerst door WARDROP (40) in aanwending gebragte kunstbewerking, is reeds veeltijds met het beste gevolg gebruikt

(38) Op de aangehaalde plaats, bladz. 36.

(39) Ratio medendi. Tom. III. Viennæ 1780. pag. 109.

(40) In de Medico chirurgical Transactions. Vol. III. Zie ook RUST, *Magazin* enz. Berlin 1818. III Band. Seite. 76.



bruikt geworden. PATRICK MAC-GREGOR heeft haar bij deze oogontsteking twee-en-twintig maal met zulk een gelukkig gevolg beproefd, dat hij zich daardoor verplicht vond, dezelve zeer aan te prijzen (41). KLUYSKENS heeft zich in dezelfde toevallen ook van haar bediend, en zeer heilzaam bevonden (42). Ook in *Maintz* is zij door den Regiments-Arts MULLER, naar mijn weten, in vijf gevallen aangewend geworden, en het gevolg was in drie van deze gevallen zeer voldoende. KLUYSKENS heeft echter volkomen gelijk, wanneer hij beweerd, dat men deze operatie geenszints en het allerminst bij deze oogontsteking zoo ligt en zonder gevaar kan in het werk stellen, als men in het algemeen gelooft. Men denke slechts aan de zwaarigheid om bij de dikwijls voorhanden zijnde groote zwelling der oogleden, het oog behoorlijk te kunnen openen, vervolgens het geopende, ontstokene, pijnlijke, en niet zelden licht schuwende oog behoorlijk te *fixeeren*, en aan het voor de operatie zoo noodige licht bloot te stellen, om de doorsteking in het hoornvlies, zij moge nu met een gewoon hoornvliesmesje of met de door WARE daartoe aanbevolen staarnaalden geschieden, in diervoegte te kunnen verrigten, dat zij noch te veel in het midden tegen over den *pupil* valle, noch de *Iris* daardoor gekwetst worde, en men zal weldra inzien, dat deze operatie alleen in de zeldzaamste gevallen dezer oogontsteking hare aanwending kan vinden, zon-

(41) Op de aangehaalde plaats.

(42) Op de aangehaalde plaats. Bladz. 77.



zonder zelfs hierbij te gewagen dat de zitplaats der ziekte eigenlijk in de *Conjunctiva* des oogappels, niet in de *Cornea* zelve is, en dat de eerste dikwijls zoo opgezwollen over de geheele *Cornea* gelegen is, dat men de laatste in het geheel niet zien kan.

2. *Gedeeltelijke uitzakking der Iris.* Dit toeval vordert de grootste opmerkzaamheid des Geneesheers, omdat niet alleen daardoor tot vorming eener onge- neesfelijke *Staphylomateuse* herschepping, en hierme- de tot eene meerdere of mindere beperking, ja tot een geheel verlies des gezichts, maar ook tot eene volkomene vernieling des oogs gelegenheid wordt gegeven. Het beste middel waarvan de Arts zich alhier kan bedienen, en dat in dit tijdperk der ont- steking, welke verdere loop de ziekte ook nemen mag, ook in staat is het oog te verdragen, is de in- druppeling eener oplossing van het *extract* van *Bel- ladonna* (N.º 1.) of eene oplegging des wortels, waardoor dikwijls spoedig de bedoelde inkrim- ping van het uitgezakte gedeelte der *Iris* bewerk- stelligd wordt. Zoodra het overigens de aandoening des oogs maar eenigzints toelaat, is, buiten het gebruik eener met *Opium* en *loodzuiker* gemengde oplossing des hellschen steens, in de gedaante van oogdruppels (N.º 12.) en de dagelijksche, eeniglijk tot het uitgezakte gedeelte beperkte, aanwending der zuivere SYDENHAMSCHE *tinctuur*, door middel van een fijn penceel, dringend aangewezen, om de in- krimping daarvan des te zekerder, en als dit niet meer mogelijk konde zijn, het vergroeijen van het-  
zelve



zelve met het hoornvlies te bewerken, en op deze wijze eene verdere uitdrijving der *Iris*, eene geheele verdraaijing of toefluiting der pupil, zoowel als de vorming van een *Staphyloma* zelfs voor te komen.

3. *Hoornvliet-zweren*. Deze zijn de gewoone voorloopers eener breuk van het Hoornvlies, en het daardoor veroorzaakte uitzakken der *Iris*; dikwijls zijn zij ook de begeleiders van het derde en vierde tijdperk der ziekte. Hoezeer zij dadelijk door eene algemeene doelmatige behandeling van de ontsteking des oogs, dikwijls van zelfs, en zonder enig nadeel voor het zien, plegen te verdwijnen, zoo geven zij toch niet zelden oorzaak tot eene menigte ten deele geheel ongeneesfelijke naziekten. Altoos vorderen zij daarom eene naauwkeurige waarneming en geneeskundige zorg, maar helaas! zij zijn echter, als zij reeds in het tweede tijdperk van den loop der ziekte zich geformeerd hebben, in den toestand, waarin het oog in dit tijdperk der ziekte zich zoo dikwijls bevindt, geheel niet te ontdekken. Overigens vorderen zij, in zoo verre het maar eenigzints het tijdperk der ziekte en de aandoening des oogs toelaat, de zorgvuldige aanwending der bovengenoemde oplossing des *Lapis Divinus* (N.º 12.) en der meer of min verdunde *Opium tinctuur*.

4. *Omkruiling der oogleden, bijzonder van het bovenste*. Dit is gewoonlijk het gevolg eener hand over hand toegenome woekering van zelfstandigheid bij het einde van het tweede tijdperk der ziekte, en  
niet



niet zelden wordt zij ook bij de aanwezige geneigdheid des ooglids, om zich naar buiten om te keeren, door de Ziekenoppassers zelfs, door ruwe en onvoorzichtige behandeling, bijzonder door het geweldig openmaken der oogen, voortgebragt.

Dit toeval vordert dadelijk de stoutmoedige aanwending der *Sydenhamfche tinctuur*, waarmede de naar buiten gekeerde *Conjunctiva* des ooglids menigmaal des daags, en wel alle twee en drie uren moet bestreken worden. Keert zich hierop het ooglid niet spoedig en van zelfs wederom, zoo wordt dit nog dikwijls door aanwending van den *lapis infernalis* bewerkstelligd, waarmede men de geheele zich aanbiedende vlakke der uitgezette *Conjunctiva* bestrijkt. Helpt dit echter ook niet, zoo is het noodzakelijk de omkrulling op eene werktuigelijke wijze, dewijl zij naderhand in het geheel niet mogelijk is, en de toestand slepende wordt, te verrigten. Men bestrijke tot dit einde de toppen der duimen en voorste vingers van beiden handen, met versche ongezoute boter, en men vat met den vinger van de eene of van de andere hand het omgekeerde ooglid, en wel als de zwelling der *Conjunctiva* nog tamelijk natuurlijk gesteld is, aan de binnenste en buitenste ooghoeken, als zij evenwel reeds vast en hoornachtig geworden is, meer in het midden van het ooglid, men trekt den omgekrulden rand een weinig in de hoogte, en dan snel naar beneden, door welke verrigting het omgekrulde ooglid zich gewoonlijk plotselijk weder pleeg in te krimpen,



## §. 155.

Zoodra als de overtollige slijm-afscheiding vermindert, of als de ontsteking wezentlijk in eenen meer etterachtigen toestand overgegaan is, de geele dikke uitvloeiing meer wit en schuimend begint te worden, is ook het grootste gevaar voor het oog voorbij, en het is nu de tijd, om den overgang des ongemaks tot eenen slependen staat voortekomen, eene meer opwekkende en stiptische behandeling plaatselijk aan te wenden. Dit is nu het tijdvak, waarin de aanwending van de *sublimaat*, in de gedaante van oogdruppels, met en zonder vermenging van *Opium* en *Lood extract* (N.º 13. 14.) als hetzelfde maar niet te vroeg en in te sterke *dosis* voorgeschreven wordt, bijzondere diensten bewijst. Hiertoe behoort verder de aanwending van den *Lapis divinus* in de reeds opgegevene (N.º 12.) of ook in eene eenvoudiger gedaante (N.º 15.). De meermalen des daags herhaalde aanwending der verdunde en zuivere *Opiums tinctuur*, door middel van een penceel, en eindelijk de aanwending van de *merc. precipit. rubr.* der *tutia*, des *bolus* en voortgelijke in eene zalve (N.º 16, 17, 18, 19.) onder welke ik het voorschrift (sub. N.º 16.) door eigen gemaakte veelvuldige ervaring als het beste kan aanprijzen, hoe weinig ik ook over het algemeen de gewoone oogzalven bij dezen oogziektevorm kan aanprijzen.



## §. 156.

Alle deze middelen moeten nogthans geenszins, zelfs in dit laatste tijdperk der ziekte, niet zonder behoorlijke wijziging en keuze, op eene ruwe *empirische* wijze, maar volgens afzonderlijke aanwijzingen aangewend te worden. Zoo verdiend b. v. — bij aanwezige slapheid der *Conjunctiva*, de zuivere *Opium tinctuur*, bij aanwezige zweren der *Conjunctiva* en van het Hoornvlies, de *Lapis divinus*, of eene oplossing des *Sublimaats*, en wel de laatste vermengd met *Lood-extract* (N.º 14.) wat ook de scheikunde daar tegen moge aanvoeren, boven alle overige en gelijkfoortige zamenstellingen de voorkeur. Bij slepend wordende anomale slijm-afscheidingen kunnen dus deze middelen op de zelf-bereidingen met *roode præcipitaat* volgen, en even zoo kan hier, de bij *blennorrhoeæ* van den traanzak niet genoeg aan te prijzene *aqua saphirina* (N.º 20.) ook aangewend worden. Is overigens een beduidende graad van terug geblevene en genoegzaam eigen geworden lichtschuw voorhanden, zoo is zoowel in dit geval, als in ieder tijdperk, waar dit verschijnsel bij uitfluiting te voorschijn treedt, eene sterke oplossing des *Borax* (N.º 21.) als *fomentum* op het oog, het werkzaamste middel, dat ik in dit geval in staat ben aan te prijzen. Van gelijkfoortige werkzaamheid zou, volgens de ervaringen van den Regiments-Geneesheer MULLER, ook de oplossing van den *ruwen aluin* zijn.

## §. 157.



## §. 157.

Merkwaardig is het intusfchen, dat bij deze oogontstekings alle middelen als zelf toegediend, in lange na dat voordeel niet aanbrengen, hetwelk men van hun verwacht, en die zij in het laatste tijdperk van dergelijke ziektesoorten anders nog wel plegen te verschaffen. De oorzaak hiervan mag wel ten deele in de omstandigheid leggen, dat bij deze ontstekingsvorm in het laatste tijdperk geen ware etter, geene *excoratien*, zoo als zij zoo dikwijls bij de echte *catharheuse* en gelijksoortige ontstekingen der oogleden-klieren aangetroffen worden, en in welke gevallen bij voorkeur deze oogzalven hare aanwending vinden, aanwezig zijn, en ten deele schijnt het voertuig van dit oogmiddel, het *vet*, bij de groote verflapping der vaten, en inzonderheid der geheele *conjunctiva* niet wel verdragen te worden, en tegen die indicatien in te loopen, welke men gevormd heeft. In hoe verre het zich aldus tot herstelling van den *tonus* in de zeer verzwakte deelen van het oog verhoudt, hetwelk in allen gevallen de meeste aanduiding in het laatste tijdperk der ziekte is, zoo verdienen toch alle middelen druppelsgewijze toegediend, over het algemeen de voorkeur boven de gewoone oogzalven.

## §. 158.

Hier moge nu wel den grond in opgesloten liggen, waarom ik van dit meermaals bestrijken der te-



gennatuurlijke rood gewordenen, meer of min als een rand gezwollen en voorwaards gedreven, en te gelijk *sarcomateus* gewordenen *conjunctiva* der oogleden, met de zuivere *Opium-tinctuur*, of met de zeer werkzame vitriool oplossing (N.º 32.) veel meer nut heb zien ontstaan als uit de aanwending der sterkste middelen in de gedaante van zalven. Ook verdient in dit opzigt het sterk verdunde Zwavelzuur in de gedaante van een oogwater (N.º 23.) (43) en de oplossing van het *Salpeterzure zilver* N.º.

(43) De mededeling van dit middel heb ik te danken aan den verdienstvollen Regiments-Arts MULLER te *Maintz*. Het is eene namaking van het geheim van JOHN WILLIAMS-oogwater, waarmede hij, volgens de gewoonte van alle kwakzalvers, alle oogziekten te heelen, alle blinden weder ziende te zullen maken, voorgeeft, en tot welks aanprijzing hij een geheel boek vol wonderwerken en dank-adressen (*Traité des maladies des yeux*, par JOHN WILLIAMS.) in de wereld gezonden heeft. Het algemeen verspreide gerucht van de menigte der oogzieken in *Maintz*, voerde hem ook daar heen, om zijn tooneel ook daar op te rigten. Ter eere van het Groot Hertogelijk Hessisch Geneeskundig Collegie, zij het ondertusfchen gezegd, dat de Heer WILLIAMS, omdat hij noch Geneesheer, noch Heelmeester, noch Oog-Arts is, en niets meer verstaat als zijn geheim aan te wenden, het handwerk aldaar spoedig is verboden. Intusfchen is het niet te ontkennen, dat zijn middel, in sommige gevallen, eene groote, en ook dikwijls geheel onverwachte werkzaamheid had. Alle zinnelijke waartenemen eigenschappen ten gevolge, fcheen een mineraalzuur in hetzelfde de bovenhand te hebben, hetwelk zich ook bij de verrigte fcheikundige ontleding als zwavelzuur te kennen gaf. Metalen of eenige andere zelfstandigheden waren daar in niet te ontdekken, en men vermoede daarom wel te regt, dat het meest werkzame bestand-

degl



(N.º 24.) welke reeds door PATRICK MAC-GREGOR is aangeprezen geworden, zeer zeker onze geheele opmerkzaamheid. De werking van beide middelen kan ik reeds door eigene ervaring bewijzen, en van het eerste geldt dat alles, en zelfs in eenen nog aanmerkelijker graad, wat MAC-GREGOR van zijne oplossing des *Salpeterzuren zilyers* zegt; namelijk: dat hij zich van denzelfen niet alleen in zijne zwakkere bereiding tot vermindering der anomale slijm-afscheiding en tot versterking van den *tonus* der verslapte deelen met het gelukkigste gevolg bediend,

maar deel van dit vocht, het gevonden zwavelzuur was, dat het overige van het mengsel, waardoor het vocht eene dikkere gedaante, eene bruine kleur en eene eenigermate brandende en aromatieke reuk bekwaam, minder beduidende moest zijn, en mogelijk wel door den bezitter des geheims, alleen om te misleiden toegevoegd is geworden. Het gevolg bevestigde de zekerheid dezer vooronderstelling genoegzaam; want een eenvoudig mengsel van het geconcentreerd en gezuiverd zwavelzuur met water, werkte geheel overeenkomstig met het oogwater van WILLIAMS, en heeft zich in het *slepende tijdperk* van de ontsteking der *conjunctiva*, bij voorkomende uitzetting derzelve, bij Hoornvlies-zweren, *leucomateuse* verduisteringen en beginnende *Staphylomata* als een zeer werkzaam en spoedig betering aanvoerend oog-geneesmiddel betoond. Niet aangewezen is de aanwending van dit oogwater alleen in het heete tijdperk der ontstekingen, bij groote prikkelbaarheid der oogen. Behalve deze gevallen, zijn er maar weinige zieken die de aanwending van dit middel niet verdragen kunnen. Waar overigens een langer aanhoudender gebruik van hetzelfde gevorderd wordt, moet het allengs versterkt (van 4 tot 6 druppelen *acidum concentratum* met eene once water) aangewend worden.

(44) Op de aangewezene plaats.



maar dat hij zich ook in zijnen krachtdadiger vorm, tot verwijdering van terug geblevene *leucomateuse* Hoornvlies-veranderingen, veel werkzaam als wel eenig ander middel getoond heeft.

§. 159.

Wanneer daarentegen, ondanks het vlijtig aanwenden van alle deze middelen, de herstelling nogthans terug gaat, en de *conjunctiva* des ooglids tot haren geheel normalen toestand niet terug gevoerd kan worden, zoo moet de ontaarde *conjunctiva*, zonder verzuim, met het mes of met de schaar geheel worden weggenomen. Hiermede moet men zoo veel te minder talmen, als de ervaring reeds genoegzaam geleerd heeft, dat deze geheele kunstbewerking met het heerlijkste gevolg, en zonder eenig nadeel voor het oog dikwijls en herhaald ondernomen is, en de zieken zoo lang aan instorting blijft blootgesteld, ja zonder zelfs op nieuw oogziek te worden, de ziekte op andere personen kan overdragen, zoo lang deze *abnormiteit* der *conjunctiva*, als de *eigenlijke bewaarplaats* des *contagiums* aanwezig is.

§. 160.

In vele gevallen is echter ook niet eens de herhaalde uitsnijding in staat, deze ongeregeldheid volkomen en duurzaam te beperken, en zulke gevallen  
zijn



zijn dikwijls bij hun die aan de beterhand waren in de *Maintzer* Epidemie voorgekomen. De naauwelijks uitgeroeide *abnormiteit* der *conjunctiva* woedt dan altoos weer van nieuws voort, en het komt er dan maar op aan, het door de ziekte verwekte eigendommelijke een valsch voortbrengfel voortbrengend Proces, door geheele omstemming der levenskracht van de *conjunctiva* uit den weg te nemen. Hiertoe nu zijn de krachtigste en werkzaamste middelen nodig, zoo als de aanwending eener genoegzaam sterke oplossing van het *Hydrargyrium muriaticum corrosivum*, van het *cuprum aceticum*, van het *kali causticum*, eener verdunde oplossing van het *acidum muriaticum* en meer andere gelijksoortige, welke door middel van een penseel voorzigtig op die opgelopene plaatsen der oogleden, dagelijks eens, of ook om den tweeden of derden dag, naar mate dat men het verdragen kan, opgelegd worden; verder behoort hier bij de aanwending des *calomels* en des *rooden præcipitaats* in poeders, en wel de laatste vermengd met de helft suiker, zoo als het veelvuldig bestrijken, der verkeerd bewerkte oppervlakte met den *Lapis infernalis*, of, wat in deze gevallen nog werkzamer pleeg te zijn, van het *kali causticum*, altemaal middelen, die wel is waar niet zonder behoorlijk voorschrift, om niet de overige deelen des oogs daar mede te beschadigen, en zonder behoorlijke keuze naar de verscheidenheid hunner bijtende eigenschap, en den aanwezigen graad der ziekte in aanwending mogen gebragt worden, maar wier nut



echter door de ervaring genoegzaam bewezen is. Overigens is het ongelooflijk, welke aandoeningen en indrukken het oog in dezen toestand in staat is te verdragen, zonder in het minste daardoor veranderd te worden.

Hierdoor alleen laat het zich dan ook verklaren, dat, in vele gevallen de zoo evengenoemde *caustica* niet eens toereikende waren, om aan de gemaakte indicatie te voldoen, en dat men juist in deze gevallen zelfs tot aanwending van *Arsenicum* bevattende middelen, of hetgeen ik het werkzaamste gevonden heb, tot de voorzigtige aanwending van het geconcentreerde *vitrioolzuur*, volgens het voorschrift (N.<sup>o</sup> 25.) en tot kunstmatige aanwending van het brandijzer, stout zijne toevlucht kan en moet nemen.

Eindelijk geldt ook hier de grondstelling, dat de sterke en werkzame middelen alleen in de hoogere en allerhoogste graaden der ziekte, de minder aangrijpende daarentegen in de eerste en ligste graaden des ongemaks moeten aangewend worden. (45)

§. 161.

(45) Merkwaardig zijn onder anderen de ervaringen, die de Regiments-arts MULLER te *Maintz* in dit opzicht gelegenheid had te maken. Zij bevestigen geheel en al de gegrondheid der stelling, dat in het vierde tijdperk dezes oogenlijden niets meer van de aanwending der gewoone oogwaters tot druppels, omflagen, zoo als van alle middelen in de gedaante van zalven te verwachten is, maar dat alle deze middelen nu bijzonder aan het toebrengen van aangrijpende geneesmiddelen door het penceel, welke zich in die tijd.



§. 161.

De plaatselijke behandeling op zich zelve alleen, is toch ook in de beide laatste tijdperken der ziekte niet

tijdperk nog als hulp toebrengeende vertoonen, plaats moeten maken; dat deze middelen echter ook geenzints op eene ruwe empirische wijze, maar onder gedurige inachtneming hunner verwoestende krachten, en de grootheid der aanwezige uitzetting en *sarcomateuse* vermeerdering aangewend moeten worden, als zij wezentlijk de hulp, welke men van hun verwacht, zullen aanbrengen.

In den eersten graad des ongemaks, vond de Heer MULLER eene oplossing van 2 greinen des *bijtenden kwikzilver-sublimaat*, of van een tot drie greinen *cuprum aceticum* in eene once water het meest geschiktste.

In den tweeden graad der ziekte, nam de aanwending eener oplossing van het *zincum sulphuricum in albumine ovi* (No. 22) de eerste plaats in onder alle de hier behoorende middelen, en wierd derhalve ook het meeste gebruik. Doch dit middel heeft eindelijk met ieder ander dat gemeen, dat het door lange gebruik zijne werkzaamheid verliest, en daarom dikwijls door andere middelen moet vervangen worden. Tot deze behoefte bragten de beste diensten aan.

1.) De *Calomel*, in poeder door middel eener mijrtenblad of pen-ceel opgelegd;

2.) De *merc. praecipit. ruber*, met de helft zuiker gemengd, op dezelfde wijze aangewend.

3.) Het *kali Causticum* in eene oplossing van  $\frac{1}{2}$  drachma in een once water.

4.) Het *Arsenicum*, in eene oplossing van 2 tot 3 greinen in eene once water, aan welk middel de Heer MULLER eene bijzondere werkzaamheid toeschrijft, en van hetwelk hij zelfs staande houdt, dat het in zijne sterkste gedaante minder *corroderend* en pijn veroorzakend werkt, als ieder ander *causticum*, en dus ook overal daar

ge-



niet toereikende om eene spoedige herstelling te bewerken, wanneer niet met haar eene algemeene, ten deele versterkende, ten deele de menging veranderende geneeswijze verbonden, en met een dezelve overeenkomend diæet (§ 142.) te gelijk ge-

geheel en al bij voorkeur moet aangewezen worden, waar andere middelen te fcherp en te pijnlijk aangrijpen en niet kunnen verdragen worden.

Bij terug geblevene, en zelfs door het mes niet uitgeroeid kunnende worden naproducten van de *conjunctiva* der oogleden na den derden graad des euvels, werkten te dezen opzigte het meest voldoende.

1.) Het *kali causticum* in substantie, waarmede de *pseudo* oppervlakten elken 2den of 3den dag moeten bestreken worden.

2.) Het *cuprum aceticum*, in eene oplossing tot 8 greinen en eene once water.

3.) Het *acidum muriaticum* met 3 deelen water verdund, en

4.) Het *Arsenicum* tot 8 greinen in eene drachma water, of zoo veel als het water in staat was om op te lossen.

Dat bij de aanwending van deze en alle voortgelijke middelen de nodige voorzigtigtheid niet moeten worden verzuimd, opdat de oog-appel zelfs daardoor op generlei wijze beschadigd kan worden, is reeds boven aangeduid geworden. Het beste zal men zulks daardoor kunnen ter uitvoer brengen, als men het omgekrulde ooglid, door eene zachte drukking, door middel van den voorsten vinger, van buiten tot aan den rand der oogkuil toegebragt, zoekt om te keeren, hetwelk in deze gevallen zeer ligt kan geschieden, of als dit niet volbragt konde worden, hetzelfde van den oog-appel afrekt, en dan het bedoelde bijtmiddel met een fijn en alleen zwak aangestreken miniatuurpenceel aanbrengt, en het ooglid zoo lang omgekeerd of van het oog verwijderd houdt, tot dat hetzelfde behoorlijk heeft gewerkt, waarna men dan door een ander grooter penceel dat men reeds bij de hand heeft, eenigen druppelen melk of eene gomachtige oplossing in het oog vallen laat.



gevolgd wordt. In dit opzigt is in gevolge van alle ervaring, het aanhoudend gebruik der *china* in substantie, van twee drachma's tot eene halve once dagelijks, of op zich zelve alleen, of in verband met *Calomel*, of de pillen van PLUMMER of poeders, de *Aethiops antimonialis*, de *Guajac*, (N.º 26, 27, 28.) en soortgelijke middelen, wier keuze den dienstdoenden Geneesheer, volgens de aangewezenen indicatien moet weten te doen, op het sterkste aanbevolen. Zoo is ook in slepende en habitueel gewordene slijm-afscheiding, de aanwending van den *Cortex Mezerei* op den arm, en de onderhouding van de kunstmatige zweren niet te verwaarlozen.

Voor het overige moeten alle deze zieken in de laatste oogenblikken des ongemaks, dagelijksche, matige *ligchaamsbewegingen* in de vrije lucht doen, en dit bekomt hun zeer goed, en het volle licht, hetwelk in den beginne van het oog moest terug gehouden worden, doet nu hetzelfde veel goed.

§. 162.

Brengt men nu alle de hier opgegevene middelen, in alle derzelver betrekkingen, tot eene gepaste aanwending, en let men terzelver tijd wel daarop, dat alles wat in het algemeen, en bij iederen zieken in het bijzonder moet plaats hebben, in behoorlijke orde geschiede, en zoo als het voornamelijk bij een groot



groot getal van oogzieken past, onder aanhoudend opzigt, en volgens eenbe paald plan volbragt worde, dan zal men spoedig gewaar worden, dat de zekerheid van deze hier ter neder gestelde grondregels, zich ook door de ervaring laat bewijzen, en dat wij niet alleen in de behandeling dezer kwaadaardige oogziekte, maar ook in het vervolg zeker gelukkiger zijn zullen, in het tegengaan der verwoestende verbreiding van dezelve, als wij tot hiertoe geweest zijn.



## VOORSCHRIFTEN.

### N.º 1.

℞ *Aquae florum sambuci, uncias quatuor.*  
*Tincturae opii crocatae, guttas viginti.*  
*Aceti saturnini, guttas decem.*

M.

S. Met eene kleine spons als tot eene bading te gebruiken, en meermalen des daags een druppel hiervan in het oog te brengen.

### N.º 2.

℞ *Puly. radidis Jalappae, scrup unum. (duos)*  
*Calomel, grana sex (octo).*

M.

S. Op eens in te nemen.

### N.º 3.

℞ *Aquae communis, libram unam,*  
*Aceti saturnini, drachmas sex,*  
*Spiritus vini, unciam dimidiam.*

M.

S. Als eene fomentatie te gebruiken.

### N.º 4.



Om dit middel aan te wenden, kiest men die plaatsen uit van het harige gedeelte des hoofds, welke van het *foramen supraorbitale* in verticale rigting van het voorhoofd tot aan den schedel toe, 2½ tot 3 duimen is verwijderd. Op deze plaats worden de haren afgesneden, en het *Causticum* in de oppervlakte, ter grootte eener penning opgelegd, waar het dan in den tijd van eenige uren eene kunstmatige zweer te voorschijn brengt.

N.º 8.

℞ *Opii puri, grosso modo pulverisati, unc. unam, Sacculo satis amplo inclusum, mitte in retortam vitream capacitatis mensurae unius,*

*adde*

*Aquae communis, mensuram dimidiam.*

*Maceratione horarum 24 peracta, elice destillatione uncias, sex in vase bene obturato servandas.*

N.º 9,

℞ *Unguenti hydrargyri cinerei, unciam dimidiam,*

*Tincturae opii simplicis, drachmam unam et dimidiam*

*Misce exactissime donec omnis humiditas disparuerit.*

G. In de wenkbraauwen ter grootte van eene erwte sterk in te wrijven.

N.º 10.



N.º 4.

℞ *Salis ammoniaci depurati, drachmam unam,*  
*Nitri puri, drachmas duas,*  
*Aquae communis, libram unam.*

M.

S. Als eene koude stoving wel uitgedrukt te gebruiken.

N.º 5.

℞ *Decocti malvae, uncias octo*  
*Tincturae Opii simplicis, drachmas duas.*

M.

S. Laauw warm, als eene stoving aan te wenden, en bij koud worden, te vernieuwen.

N.º 6.

℞ *Aquae sive Infusi florum sambuci, uncias octo*  
*Aceti Saturnini,*  
*Tincturae Opii simplicis, aa drachmas duas.*

M.

S. Als eene stoving te gebruiken (zoo als N.º 5.)

N.º 7.

℞ *Pulveris cantharidum, scrupulus duos,*  
*Axungiae porcinae, scrupulos quatuor,*  
*Hydrargyri muriatici corrosivi,*  
*Muriatis antimonii, aa drachmam dimidiam.*

M. f. Unguentum.

Om



N.º 10.

℞ *Calomel*,  
*Opii puri*, aa *grana tria* — (*quatuor*)  
*Misce et dentur tales doses*, N.º *Sex*.

G. Een brok daarvan door het speekfel op het voorhoofd en de wenkbraauwen des avonds sterk te smeeren of in te wrijven.

N.º 11.

℞ *Extracti belladonnae*, *grana viginti quatuor*,  
*Aquae destillatae simplicis*, *drachmas sep.*  
M.

G. Om in het oog te druppen, of een daarmede nat gemaakte linnen lapje een tijd lang op het gesloten ooglid te leggen.

N.º 12.

℞ *Lapidis divini*, *grana quindecim* — (*viginti quatuor*)

*Solve in*

*Aqua rosarum*, *unciis quatuor*.

*Solutionem filtratam*, *mitte in vitrum cui jam insunt*

*Aceti saturnini*, *scrupulus unus*,

*Tincturae Opii simplicis*, *drachma dimidia*.

M.

S. Als oogwater te gebruiken.

N.º 13.



N.º 13.

℞ *Hydrargyri muriatici corrosivi, granum unum*  
*Solve l. a. in*  
*Aquae florum sambuci, unciis quatuor*  
*Solutionem mitte in vitrum*  
*cui jam insunt*  
*Tincturae opii crocatae, drachma semis,*  
*Mucilaginis seminum Cydoniorum, uncia*  
*semis.*

M.

S. Als Oogwater te gebruiken.

N.º 14.

℞ *Hydrargyri muriatici corrosivi, granum unum*  
*Solve l. a. in*  
*Aquae florum sambuci, unciis quatuor.*  
*Solutionem mitte in vitrum*  
*cui jam insunt*  
*Aceti saturnini, drachma semis,*  
*Tincturae opii simplicis, drachma una.*

S. Als Oogwater te gebruiken.

N.º 15.

℞ *Lapidis divini, grana octodecim.*  
*Solve in*  
*Aquae florum sambuci, unciis quatuor*  
*Coletur*

S. Als Oogwater te gebruiken

P

N.



N.º 16.

℞ *Hydrargyri præcipitati rubri, grana sex,*  
*Butyri recent. insulsi, drachmas duas,*  
*Aceti Saturnini,*  
*Tincturae opii crocatae, āa drachmam di-*  
*midiam.*

*Misce exactissime donec omnis humiditas*  
*disparuerit, ut fiat unguentum ophthalmicum*

S. Des avonds eene erwt groot, in het oog te  
strijken.

N.º 17.

℞ *Butyri recentis insulsi, unciam semis.*  
*Hydrargyri præcipitati rubri, grana decem,*  
*Tutiae preparatae, grana sex.*  
*Misce exactissime, ut fiat unguentum.*

G. Een Oogzalf (zoo als N. 16 te gebruiken.

N.º 18.

℞ *Butyri recentis insulsi, unciam semis.*  
*Mercurii præcipitati albi, grana quindecim,*  
*Boli armenae, scrupulum unum.*  
*Misce exactissime, ut fiat unguentum*

S. Als eene Oogzalf te gebruiken.

N.º 19.



N.º 19.

℞ Butyri infulsi recentis, unciam semis,  
Hydrargyri præcipitati rubri, drachmam  
dimidiam,  
Plumbi acetici,  
Camphoræ, aa scrupulos duos,  
Opii puri, grana quindecim.  
Misce exactissime, ut fiat unguentum.

S. Als eene Oogzalf te gebruiken.

N.º 20.

℞ Salis ammoniaci, grana quindecim  
Aquæ calcis, uncias tres — quatuor  
Limaturæ cupri puri, grana tria  
Solyentur terendo in mortario vitreo per  
horam. Liquor filtratus exhibeatur et signetur.

S. Als een Oogwater te gebruiken.

N.º 21.

℞ Boracis veneti, drachmas duas,  
Solve sub leni calore in  
Aquæ destillatæ simplicis, unciis quatuor  
Filtrata solutio exhibeatur.

S. Als eene Oog-fomentatie te gebruiken.

N.º 22.

Solutio Zinci sulphurici.



Men kookt een ei hard, fchild de harde fchaal er van af, fnijd het in de lengte door, neemt de geele doijer er uit en werpt die weg. Grof gefloten ftukken van witte vitriool worden nu in plaats van de doijer in de holle plaats gelegd, en de beide deelen van het doorgesneden ei met draden zamen gebonden, en alles op eene glaze of porceleine fchaal gelegd. Het uitvloeiend en alsdan verzameld vocht is het gereed gemaakte middel, hetwelk, nadat het eerst is gefiltreerd, door middel van een penfeel op de gezwollene en hoornachtige *Conjunctiva* of ook op de verzworene plaatfen der oogleden gelegd wordt.

N.º 23.

℞ *Aquae destillatae simplicis, unciam unam, Acidi vitrioli concentrati et depurati, guttas tres.*

M.

G. Om als druppels voor het oog te gebruiken.

N.º 24.

℞ *Argenti nitrici crystallisati, granum unum — duo.*

*Solve l. a. in*

*Aquae destillatae, unciis duabus.*

*Solutio filtrata detur ad vitrum charta nigra inductum.*

G. Als druppels, voor het oog te gebruiken.

N.º 25.



N.º 25.

℞ *Acidi vitrioli concentrati, drachmas duas*  
*Croci austriaci, grana octo.*

M.

G. Om door een fijn penfeel naauwkeurig op de  
*pseudo vliezen* te strijken.

N.º 26.

℞ *Sulphuris antimonii aurati,*  
*Calomel, āā grana duodecim*  
*Sacchari albi, drachmas sex.*  
*Fiat pulvis, divide in duodecim partes ae-*  
*quales.*

G. Om hiervan dagelijks twee a drie poeders in te  
neemen.

N.º 27.

℞ *Aethiopis antimonialis, grana triginta sex*  
*Gummi guajaci,*  
*Pulveris liquiritiae, āā drachmas duas*  
*Fiat pulvis et divide in duodecim partes*  
*aequales.*

G. Om er twee a drie poeders dagelijks van in te  
neemen.



N.º 28.

℞ *Aethiopsis antimonialis*, drachmam unam,  
*Extracti stipitum dulcamarae*,  
*Gummi guajaci*, aa drachmas duas.  
*Forment. l. art. pilulae sing. gr. ij. Consper-*  
*gantur pulv. cinamomi.*

S. Hiervan drie maal daags, vijf tot acht pillen in  
te neemen.



## B I J L A G E N.

A.

---

### R E G L E M E N T,

*Naar hetwelk de zuivering der Goederen en van  
de Verblijfplaats, van de in Maintz garnizoen  
houdende Koninklijke Pruisfische Troepen  
moet plaats hebben.*

#### §. 1.

De reiniging der zich alhier bevindende Troepen,  
moet beginnen met de in de Cazerne liggende  
manschap.

#### §. 2.

Deze reiniging betreft den man zelven, alsmede  
zijne klederen, gereedschappen en de Cazernen. Eerst  
dan kan men met de volkomene zuivering van de  
Hospitalen (om de engte van het Lokaal) beginnen.

#### §. 3.

Daar het aan een Lokaal ontbreekt, dat de man-  
schap, na de reiniging van hun lijf, kan betrekken,



en waarin zij gedurende de nodige zuivering der Cazernen kan woonen, zoo is de oprigting van zoo vele Barakken nodig, dat er ten minsten aldaar acht Compagnien op eene bekwame wijze geplaatst kunnen worden.

§. 4.

Men zal deze Barakken oprigten naar de opgegeven schets van den Ingenieur Majoor VON VIGNY, en op de hoogte der Dorpen *Mombach* en *Gensenheim*, daar zoowel de bouwvordende dezer Barakken, als ook de tothier toe door eene Commissie van Geneesheren uitgekozene plaats aan die oogmerken beantwoorden, welke geneeskundige inzigten daarbij voorschrijven.

§. 5.

De reiniging kan eerst beginnen na de voltooiing eener Barak, en zij moet, om dezelve met behoorlijke omzigtigheid en toevorzigte te kunnen volbrengen, langzamerhand en Compagniesgewijze geschieden.

§. 6.

Om overeenkomstig met dit oogmerk te werk te gaan, en om het geheele werk met de vereischte naauwkeurigheid en militaire orde door te zetten, moet men onder den naam van zuiverings-commissie

zulk



zulk eene aanstellen, welker medeleden door den Brigade-Commandant Overste VON MUFFLING benoemd zullen worden. Van wegen de Geneesheren zal aan deze Commissie de Geneesheer van den Staf SELLE worden toegevoegd.

§. 7.

Om geene aanstekingen in de nieuw gebouwde Barakken over te brengen, is voor alle dingen nodig, dat een gedeelte der Soldatenklederen, en de nodige gereedschappen, en al wat tot de keuken behoort, welke tot de oëconomische inrigting der Barakken gevorderd wordt, vooraf eene zuivering ondergaan.

§. 8.

Tot dit oogmerk, moeten voor eerst, de in de Barakken gebruikte tafels, banken, keuken- en eetgereedschappen en dergelijken meer, behoorlijk gerookt, met loog gewaschen en gezuiverd, eveneens moet met de Stroozakken gehandeld en deze met versch stroo gevuld worden, even als de andere tot legslaapplaatsen en verdere inrigting behorende noodzakelijkheden, als: de wolde dekenen, linne doeken, handdoeken enz. aan eene gelijksoortige zuivering zullen onderworpen worden, voor en al eer zij tot het gebruik in de Barakken mogen overgedragen worden.



§. 9.

Niet minder moet, om den in §. 7. vast bepalen maatregel te volbrengen, ieder man, die in de Barak zal komen, bij voorraad zijn mantel, een dienstmuts, een hembd, een paar linne broeken, een paar schoenen en den broodzak afgeven.

§. 10.

Alle deze (§. 8 — 9.) tot inrigting der Barakken en tot voorafgaande bedekking des Soldaats afgeleverde, en om iedere verwisseling te vermijden, met Nummers voorziene, goederen, moeten aan de gezondheids- en reinigings-commissie worden afgegeven, en onder het bestuur van den hiertoe aangestelden Staf Arts SELLE, en aan het militaire opzicht der Commissie zelve, in het tot dien einde uitgekozen Lokaal (te weten in de Lijceum-Cazerne) onderworpen worden.

§. 11.

De zuivering dezer goederen, geschiedt naar den aard hunner gesteldheid, of door het waschen met loog, of door de beroking met zwavelzure dampen, door beiden te gelijk.

§. 12.

Alle de goederen die gezuiverd moeten worden,  
zul-



zullen te dien einde zonder uitzondering, in de berokings-plaats moeten gebragt, of op de daar in zijnde uitgespanne lijnen gehangen worden. Men plaatst vervolgens verscheiden komvoiren gevuld met gloeiende kolen op den vooraf van eene steene plaat voorzienen grond, en op dezen wordt eene vlakke aarde schotel gezet. Zoodra deze schotel genoegzaam heet is geworden, zoo strooit men eene vermenging, bestaande uit een deel gestampten zwavel en drie deelen *salpeter*, naar evenredigheid der te berookene ruimte, of der daarin voorhanden zijnde goederen, op denzelven, en men sluit zorgvuldig alle vensters en gaten, door welke de dampen zouden uittrekken. Als de zwavel begint te branden, of als men dezelve met voordacht aangestoken heeft, dan verwijderd men zich spoedig en doet de deuren toe, om zich niet bloot te stellen aan de zwavelachtige dampen. Na verloop van eenige uren, als de dampen zich gevormd hebben, worden de deuren en vensters weder geopend, om de lucht te ververschen. Alle waschbare goederen, zoo als het linnegoed, worden nu weg genomen, en even als de houte gereedschappen met loog, onder opzigt van de aangestelde Reinigings-Commissie, gewaschen en in de open lucht gedroogd. De wolle goederen worden zekerheidshalve, dewijl aan dezelven de aansteking langer blijft aankleven, aan eene en vele voorwerpen, zoo als b. v. de Randfels zelfs, aan eene derde beroking onderworpen. Na zulk eene zuivering kan men deze goederen, met de vol-

maak-



maakste geruststelling, dat zij van alle aansteking bevrijd zijn, gebruiken.

§. 13.

De goederen welke op deze wijze gereinigd zijn, worden door eigenlijk daartoe aangestelde, en van alle aansteking onverdachte personen, of door voorheen reeds gezuiverde Soldaten aangenomen, en in het naastaangelegen daartoe bepaald bestemd Lokaal (de eigenlijke voorheen geweze woning des koks.) gebragt; van welke plaats alleen door hulp van deze zelfde personen voor een gedeelte onmiddellijk in de Barakken, en voor een gedeelte op de naast bijgelegene ter zuivering der Soldaten bestemde plaats, op zijn tijd overgebragt kunnen worden.

§. 14.

Na deze voorafgaande beschikkingen, moet die Compagnie des 34<sup>e</sup> Inf. Regiments, welke het eerst in de Barakken zal treden, den marsch naar de Reinigingsplaats aannemen. Alvorens moeten de gezamenlijke manschappen door den Staf-Arts SELLE, ten aanzien hunner oogen naauwkeurig onderzocht worden, opdat de nog eenigzints verdachtige aan de besmettelijke ziekte, van de gezonde mogen worden verwijderd. Ieder als gezond verklaarde persoon zal verder niets mede nemen, als hetgeen hij doorgaands buiten dienst pleeg te dragen. Heeft hij wapens



pens nodig, zoo kan men hem het geweer evenwel zonder riemen en pandekfel mede geven. Ten gevolge eener door Nummers bepaalde verordening, treden de enkele lieden, echter om het behoorlijke opzigt en de orde te bewaren, met niet meer dan zes te gelijk, op eens te voorschijn, ontkleden zich geheel en al, en waschen zich van het hoofd tot de voeten met daartoe voorziene spongien, vooreerst met een loog of zeep, en dan met zuiver water, als wanneer zij dan door eenen derden daartoe bestemden persoon met een handdoek worden afgedroogd. Om dit te verrigten moeten eenige tonnen met schoon, matig verwarmd rivierwater, en eenige ketels met eene oplossing van bijtende *kali* ter behoorlijke plaats in gereedheid gebragt zijn. Deze oplossing moet zoo sterk zijn, dat op een pond vocht 30 greinen *kali* genomen worden. De bereiding van dit loogwater moet door den Staf-Artz SELLE zelven geschieden, zoo als hij over het algemeen voor de zekere uitvoering dezer geheele bewerking, waarin hij door de reeds genoemde Commissie moet bijgestaan worden, verantwoordelijk blijft.

Nadat de reiniging is geschied, en het lijf van ieder man een voor een is afgedroogd, zoo bekomt hij oogenblikkelijk het reeds voor hem gereed gehouden en te voren schoon gemaakte hembd, de linne broek of pantalon, de dienstmuts, den mantel, de brood- of knapzak, de schoenen, een nieuwe halsdoek, en een paar nieuwe flopkousen, en in  
 alle



alle gevallen ook nog zijn geweer zonder riemen of pandekfel, en hij marcheert dan op deze wijze gekleed, naar de tegenoverheffelde plaats van waar hij gekomen is, en zonder met zijne nog niet gereinigde makkers in aanraking te kunnen komen, naar de Barak.

§. 15.

Alle de door enkele Soldaten op de plaats nagelaten klederen en andere goederen, worden na de komst der Compagnien in de Barakken, gelijkewijze onder opzicht van den Staf-Arts SELLE en der reinigings-commisfie gesteld, en zulke die in staat zijn om gereinigd te kunnen worden, moeten aanstonds met de bij den uitmarsch der Compagnien in de Barak terug gebleven monteringen aan de zuiverings-commisfie overhandigd, en juist zoo als §. 12. is voorgeschreven, behandeld worden, waarop zij, zonder iets meer, aan de respective manschappen in de Barakken nageleverd kunnen worden.

§. 16.

Alle monteringen en meer andere eigene goederen, die voor geene zuivering meer vatbaar zijn, moeten ten deele ter plaatse, ten deele als zij vooraf in de Barak als terug gebleven gevonden worden, onder een streng opzicht en verantwoordelijkheid der reinigings-commisfie op eene hier of elders daartoe bestemde plaats, door het vuur vernield worden.

§. 17.



§. 17.

Tot de zuivering, ten deele door beroking met zwavelzure dampen, ten deele door uitloging, of wel door beiden te gelijk, moeten, volgens de daartoe verkregen goedkeuring der zaakverstandigen en van zoodanige beambten welke deze voorwerpen naar derzelver aard en tijd, waarin zij gedragen zijn grondig kennen, als aannemelijk verklaard.

*a.* De Mantels.

*b.* Alle nieuwe monteringen, nadat men eerst uit dezelve het voeringslinnen heeft weg genomen.

*c.* De nieuwste lakensche broeken, nadat dezelve op gelijke wijze van het voeringslinnen zijn bevrijd.

*d.* Alle linne broeken, hembden en foortgelijke linne monteringstukken, welke nog niet al te vuil en afgesleten zijn, en de zuivering kunnen uithouden.

*e.* De schakots met hun overtrekfel, snoeren en rozetten.

*f.* De bordpapiere mutsen met hungewascht linnen overtrekfel, in zoo verre als zij door het vloeijen van de doorgezweten linne voering niet geheel bedorven zijn.

*g.* De randfels.

*h.* Alle de ledere zaken, als de zakken, de bandelieren, fabelriemen, geweerriemen, pandekfels, schoenen enz.



- i.* De dienst of graauwe Jassen, in zoo verre zij niet te zeer versleten zijn, moeten niet alleen berookt, maar ook volkomen uitgeloogd en gewasfchen worden.
- k.* Zulke kledingstukken, die niet tot de Koninklijke monteringen behooren, maar een eigendom zijn der lieden zelven, en dus gereinigd moeten worden.
- l.* Eindelijk de linne voeringen uit de monteringen en bordpapiere mutsen genomen, ten ware dezelve na voorheen ingenome advies der zaakkundigen na herhaalde doorrokingen, uitloingen en wasfching, tot hun oorspronkelijk doel nog konden worden gebruikt.

Daar en tegen worden tot eene volkomene reiniging voor onbekwaam verklaard, en moeten aldus aan de vernieling worden overgegeven.

- a.* De zoogenaamde lakensche Veldmutsen.
- b.* Alle afgesleten en bovendien aan stuk gescheurde monteringsrokken.
- c.* Alle afgedragen oude lakensche broeken of pantalons.
- d.* De aanwezige flopkoufen.
- e.* De halsdoeken.
- f.* Alle de wachtmantels.
- g.* De linne voeringen, die men uit de broeken of pantalons en mutsen genomen heeft, vooral wanneer zij door de voorgeschrevene zuiverings-bewerking tot hun bestemd doel onbruikbaar zijn geworden.



- h.* De reeds zeer versleten en bevlekte grijze Dienstjassen.
- i.* Eindelijk alle zoodanige klederen, die niet tot de door den Koning gegeven montering behooren, en om derzelfver te aanhoudend gebruik of wegens hunne bijzondere substantie, niet volkomen te reinigen zijn.

§. 18.

Op dezelfde §. 12 tot 16. voorgeschreven wijze geschiedt de reiniging, en de marsch van alle, van besmetting verdachte, troepen des garnizoens in de Barakken.

§. 19.

Na de gedeeltelijke ontruiming der Cazernen, door het overbrengen der troepen in de Barakken, moet de volmaakte zuivering en doelmatige herstelling der Cazernen zelfs worden ondernomen, en deze bestaan:

- a.* In de herhaalde doorroking met zwavelzure dampen van het geheele Lokaal, en van de in hetzelfde zich bevindende houte tafels en slaapsteden.
- b.* In het overkalken der muren, en vervolgens in het luchten der zalen.
- c.* In het schuren der houte gereedschappen, der furnituren, der trappen en vloeren door middel van loog.

Q

*d.*



- d. In het herhaald doorroken en daarop vollen der wolfe dekens.
- e. In het beroken en wasfchen der Stroozakken en der lakens.
- f. In de vernieling van al het oude ftroo der kribben, en vernieuwing van hetzelfde.
- g. In het maken van luchtgaten, hetwelk niet alleen aan de venfters, maar ook aan den zolder des vertreks moet gefchieden, terwijl zij zoodanig moeten ingerigt zijn, dat zij naar verkiezing door eene fchuif opengezet en toege-  
daan kunnen worden.

§. 20.

De eerste op deze wijze gezuiverde Cazerne, welke, volgens afspraak, de Jacobsberger huizen zullen zijn, zal, nadat de muren eerst met groene verwe zullen overdekt wezen, tot oprigting eener volkomene quarantaine-plaats dienen. In de daarop volgende Cazerne, waarover men zal kunnen beschikken, zullen de eerste Soldaten weder geplaatst worden die te voren in de Barakken gelegd waren, om de daarop volgende in de ontruimde Barakken zelfs op nieuws te plaatfen. — Het moet echter voor eene grondftelling gehouden worden, dat de gezuiverde manfchap met de nog niet gezuiverde, in generlijke betrekking van dienst, of op eene andere wijze in gemeenfchap kome.



§. 21.

In dit opzigt mag en moet men niet verzuimen, om bij tijds ook zijne opmerkzaamheid te vestigen op het Wachtvertrek, de Arrest- en Schilderhuizen, en alle deze Lokalen aan eene gelijkfoortige, en indien de omftandigheden en de dienst het vorderen, aan eene herhaalde zuivering, zoo als die der Cazerne (§. 19.) te onderwerpen.

De bepaling, hoe spoedig de zuivering dezer Lokalen moet geschieden, opdat de reeds gereinigde, en in de Barakken aanwezige Soldaten, niet op nieuws onzuiver geraken, ingevalle zij door de omftandigheden der dienstvervulling gedwongen, de wachten moeten waarnemen, zal door den Heer Generaal-Majoór en Vestings-Commandant KRAUSENECK, en den Brigade-Commandant, Overfte VON MUFFLING opgegeven worden.

§. 22.

Aan dezelfde reiniging als die der Cazernen (§. 19) en die der goederen van de Soldaten (§. 12. 16 en 17.) moeten ook onderworpen worden de monteringsvertrekken en voorraadkamers. De daarin zijnde gereedschappen en oude afgesleten monteringen, aan welke geene zuivering meer kan gedaan worden, moeten of dadelijk verbrand, of wanneer het de gelegenheid der plaats toelaat, in een bijzonder afgelegen oord voorlopig worden weggelegd, verze-



geld, buiten alle gemeenschap hoegenaamd met de troepen gesteld worden, en aan de verdere beschikking van hoogere magt worden overgelaten.

§. 23.

Daar het onmogelijk is, de zieken die men in het *Altmünster* Hospitaal en in den *Schönborner* Hof heeft gelegd, uit aanmerking der plaatshebbende zuivering dezer Lokalen, vooreerst ergens anders te verplaatsen, zoo kan de volkomen schoonmaking der Hospitalen alleen succesfivelijk geschieden, en wel zoo, dat naar mate de zieken in getal verminderen, zij van de eene plaats in de andere gelegen kunnen worden, en dat de zuivering der Lokalen voor de zieken en de daarin aanwezige gereedschappen nogtans naar de bovenstaande (§. 12. 17 en 19.) voorschriften moeten plaats hebben, en de nodige luchtgaten in de kamers gemaakt worden. Hierbij moet men acht geven, dat de muren van deze zalen der zieken, waarin zich oogzieken bevinden, groen worden overgestreken, en dewijl het licht dat van onderen afkomt en door den zolder wordt terug geëkaats, voor ontfoken oogen het gevoeligste en nadeeligste is, moeten de venstergordijnen zoo ingerigt zijn, dat zij niet van beneden naar boven worden opgetrokken, maar van boven naar beneden kunnen worden nedergelaten, opdat het nodige licht van boven af in de ziekezaal kan vallen.

§. 24.



§. 24.

Eindelijk moet zoodanige Cazerne, welke ondertusfchen tot een quarantaine-plaats dient, voor de intrede der laatste troepen uit de Barakken in dezelve, de reeds meermalen vermelde reinigingskuur ondergaan.

§. 25.

Eer er evenwel eene volkomen en aan het oogmerk allezints voldoende reiniging der Hospitalen, op de voorgeschrevene wijze, kan worden gedaan, is het noodzakelijk, eene voorafgaande zuivering der ziekezaalen, zoowel als van de daarin zijnde in het werk te fteilen. Deze voorlopige fchoonmaking moet aanftonds beginnen, zoodra als de ziekeklederen, die hiertoe gevorderd worden en moeten dienen, afgeleverd zullen zijn, en moet dan hier in bestaan :

(1) Dat op eenen helderen dag, alle de zieken eener zaal, zich op jeene vooraf uitgekozene opene plaats, voorzien van twee Badkuipen, zoowel die van het eene als die van het andere Hospitaal met alle hunne goederen moeten laten vinden, en aldaar ontkleed worden, zoo als aan de gezonden en zoo als het §. 14. is voorgeschreven, door de daartoe aangeftelde oppasfers, eerst met loog, en dan met het gewoone water moeten gewasfchen worden, vervolgens met een handdoek afgedroogd, en met



een schoon hembd, en nieuwe of vooraf volkomen gereinigde Hospitaalklederen voorzien worden.

(2) Alle de in de opene plaats afgelegde goederen en monteringstukken der enkele zieken, moeten door eenen oppasser verzameld, te zamen gerold, met een nommer voorzien en aan de algemeene zuiverings-commissie overgeleverd worden, waar zij dan volgens hunne hoedanigheid en de maat van onzuiverheid, volgens den §. 17. opgegeven grondregel, of gereinigd en alsdan met volkomene gerustheid weder gebruikt, of anders vernietigd zullen worden.

(3) Gedurende deze verrigting, en het verblijf der zieken in de opene plaats en in de tuin, moet de ziekenzaal met de GUYTON MORVEAUSCHE berokingen, volgens de tot hiertoe gebruikte manier berookt worden, waarna alsdan de wolde dekens zoo veel als het geschieden kan met gezuiverde zullen verwisseld worden, of met dedaar bij behoorende stroopeuluwen en slaapgoederen eenige uren in de opene lucht moeten worden gelegd, en tot het gebruik geschikt gemaakt.

(4) Deze manier van reinigen moet van zaal tot zaal in uitoefening gebragt, en in de beide Hospitalen bewerkstelligd worden, en het bestuur daarover, wat de geneeskundige Politie-regelen aanbelangt, aan den Staf-Arts SELLE opgedragen, en wat het militaire betreft daarentegen, zoo als het bij de hier nodige bewaring der orde vereischt, door den Heer Commandant gevoerd worden.



§. 26.

Om aan het zich uit den zieken zelven ontwikkelend *contagium*, in deszelfs hevigheid perk te stellen, moet niet alleen de zoo even voorgeschreven reinigingskuur der zieken, en der ziekezaalen van tijd tot tijd, en inzonderheid bij iedere waargenomene verslimming der ziekte, in afzonderlijke zieken-vertrekken herhaald worden, maar het is ook nodig, om de zuivering der wollen dekens, der linnens en der zieken bekleedselen dikwijls, en ten deele dagelijks te doen, eene eigendommelijke berokingsplaats in het Hospitaal zelf, en wel in het *Schönborner Hof* op te rigten.

Hiertoe moet men een der onderste vertrekken uitkiezen, en om de voor de zieken bestemde hembden, lakens enz. de eenvoudigste en bekwaamste manier van berokingen te doen ondergaan, moet men zich voorzien van een naar boven en naar beneden geopend, niet al te groot vat, in welks midden een van vele gaten voorziene hout afschutsel geplaatst is, dat van boven door een deksel kan gesloten worden. Op eene zeer heet gemaakte aarde schotel strooit men of alleen eenig zwavelpoeder of het reeds genoemde mengsel van Salpeter en zwavel: (§. 12.) wanneer de schotel niet heet genoeg wordt bevonden om de zwavel aan te steken, moet men het in brand steken, en dan zet men het vat in welks bovenste gedeelte de te beroken linnen gederen zijn, daar over heen. Zelfs wordt aan de



Geneesheer en oppassers die met de zieken omgaan, aangeraden, een dergelijk gezwaveld hembd te dragen.

§. 27.

Daar, door het bij elkander leggen der oogzielen in eene kamer, de lucht veel meer, en inzonderheid tot eenen hooger graad der ziekte bedorven wordt, als zulks bij gewoonlijke niet *contagieuse* ziekten het geval is, ja daar zelfs door de wederzijdsche mededeling en vloeibaarheid van het afvloeiend slijm en etter uit de oogen, de hevigheid des *contagiums* van uur tot uur vermeerderd, zoo is het wezenlijk raadzaam, zoodanige zieken zooveel als het maar eenigzints geschieden kan, afgescheiden te leggen. Daar dit evenwel om de groote menigte der aanwezige zieken, en door de beperking des Lokaals niet mogelijk is, moet zoo veel te meer de zorgvuldigheid des directie voerenden Arts zich daar henen strekken, dat de dampkring die den zieken omgeeft, zooveel als mogelijk is zuiver gehouden worde, om denzelven van alle dierlijke uitwasemingen te bevrijden. Om dit oogmerk te bereiken, moet men niet alleen dagelijks de vensters der ziekezaalen tot verscheidene rijzen en op bepaalde uren, openzetten en op heldere dagen gedurig openhouden, en alle de, in dit voorschrift daarop voorkomende of betrekking hebbende maatregelen naauwkeurig volbragt worden, maar men moet ook nog daarenboven zijne toevlucht nemen tot eene scheikundige luchtzuivering, en de-  
zelve



zelve vooral in die zalen der zieken doen stand grijpen, waarin de ware *blennorrhoïsche* oogzieken zich bevinden.

Dit geheel onschadelijk en goedkoope luchtzuiverend middel, bestaat in de kolen, welke die eigenschap hebben, dat zij alle de schadelijke stoffen, die zich in de lucht ophouden, opnemen.

Om zich van dit middel te kunnen bedienen, zal men geheel uitgebrande, evenwel nog gloeiende kolen nemen (het liefst zoo als men die uit de ovens der Bakkers haalt) die uit doven, door een weinig water daarop te gieten, dan moeten die in grove stukken gestoten, en het poeder op vlakke schotels gestrooid worden, welke op den vloer der ziekekamer, voornamelijk onder de bedsteden of slaapplaatsen gezet worden. Alle 12 uren moeten de uitgedoofde koolen weder door nieuwe worden vervangen, wanneer men de oude in eene metaal van gaten voorzien komvoir zal leggen, om dezelve weder spoedig gloeiend te doen worden, opdat men ze dan weder kan gebruiken. Het is ondertusschen in het geheel niet hetzelfde, van welk eene soort van koolen men zich hiertoe bediene; want door verscheiden gedane proeven is het bewezen, dat, Berken, roode en witte Boekenhouts kolen het meest, en Eikenhouts kolen minder, doch het allerminste Pijnboom en Wilgenhouts kolen opflurpen. Men kan over het algemeen genomen de kolen der harde houtsoorten, boven alle anderen verkiezen.



§. 28.

Wijders moet men in de Hospitalen zelfs het zoodanig inrigten, dat iedere oogzieke zijn afzonderlijke water- of reinigings-bak, zijn eigen oogwater, zijn eigen penseel, zijn eigen oogspongie, handdoek en alle verdere toebehooren voor zijn gebruik geschikt, bekome, en dat alle deze zaken na hun gebruik altoos weder behoorlijk schoongemaakt, en ten deele ook vernieuwd worden. Niet minder, is bij deze aanstekende en zich van oog tot oog ligt mededelende ziekte op de werktuigen van den Heelmeester eene bijzondere oplettendheid te vestigen. De meest gebruikt wordende, moeten altoos in een goed aantal in gereedheid leggen, en men zal zich nooit van een werktuig dat reeds bij een oogzielen is gebruikt geworden, weder mogen bedienen, zonder dat het eerst de naauwkeurigste zuivering heeft ondergaan.

§. 29.

Iedere zieke, van waar hij ook komen moge en die in het Hospitaal gebragt wordt, zal, al eer hij de ziekekamer betreedt, ontkleed, gebaad (als dit de toestand zijner ziekte niet volstrekt verhindert) en van schoone ziekeklederen voorzien worden. Een zieke mag met geene monteringstukken hoegenaamd ook de ziekekamer betreden, en de hem in het Bureau van aanneming afgenomen klederen en goederen moeten



ten aanstonds overgegeven worden aan de algemeene reinigings- en berokings-commisfie.

§. 30.

Iedere Reconvalescent die uit het Hospitaal in de quarantaineplaats overgaat, moet bevorens hij in de quarantaine komt, de Hospitaal-reiniging eerst weer ondergaan, als b. v., volkomen gebaad, en van door en door gezuiverde Hospitaal-klederen voorzien worden.

Tot de, in de twee bovengenoemde paragraphen voorgeschreven reinigings-baden, wordt een zwak loog- of zeepbad vereischt. Ter volbrenging van dit geheele oogmerk, zoowel als die van de Hospitaal-reiniging in het algemeen, moet men bijzondere, met de zieken- en andere tot oppasfers dienende personen in geene gemeenschap staande Individuen aanstellen.

§. 31.

Ieder uit de quarantaineplaats in de Barakken, of in het vervolg in de gezuiverde Cazernen overgaande Soldaat, wordt aan de reinigings manier, zoo als die aan den gezonden, sub §. 14. is voorgeschreven, onderworpen en met gezuiverde monteringstukken voorzien.

Maintz, den 4<sup>e</sup> Mei 1819.

(Get.) *De Koninklijke Pruisfische  
Generaal-Arts, Hoogleeraar  
der Oog-Heelkunde en gevol-  
magtigde Commisfaris enz.*

Dr. RUST.

B.



B.

V O O R S C H R I F T.

*Naar hetwelk de behandeling der zieken, met betrekking tot den dienst en de discipline bij het Maintzer Koninklijk Pruisfisch Guarnizoen, naar de reeds hier over gegevene Instructien, tot uitvoering moet gebragt worden.*

§. 1.

Om bij de plaats hebbenden aanmerkelijke hoeveelheid zieken, orde in de geneeskundige behandeling te brengen, om aan zware zieken eene bijzondere oplettendheid toe te wijden, en dezelve eene krachtdadige verzorging te kunnen verschaffen, is het in het algemeen noodzakelijk, de bestaande zieken behoorlijk van elkander te scheiden, en in vele deelen te verdelen. Bij deze verdeling, moet men bijzonder letten op de aanwezige ruimte en den aard der ziekte, maar geenszins op het gedeelte der troepen waartoe de zieke behoort. Zij moet dus met achterlating van alle de tot hiertoe in gebruik geweest zijnde dienstvormen, alleen op zuivere geneeskundige Politie-grondstellingen berusten.



§. 2.

Alle de aanwezige zieken moeten in oogzielen en anders gewoone guarnizoens zieken verdeeld worden.

§. 3.

De gewoone guarnizoens-zieken bestaan in *in-* en ook in *uitwendige* zieken. Men moet ze van elkander scheiden, en bij de eersten moet men voornamelijk de verandering van den meerderen of minderen hetenloop der ziekte waarnemen, en vooral de zieken die aan koortsen lijden, van de slapende afzonderen. Onder de laatsten verdienen bij voorkeur die aan schurft lijden en de venerieke de meeste opmerkzaamheid. Alle deze zieken moeten zonder uitzondering naar de grondstelling dezer verdeling, in het *Altmunster* Hospitaal of in het eigenlijk guarnizoens Lazareth opgenomen worden.

§. 4.

Alle de bestaande oogzielen kan men gevoegelijk in twee hoofdtoorten onderscheiden; in de zulken die zich nog in eenen ontstekingsstoestand bevinden, en meer of min het karakter der aanstekende *ophthalmia* met zich voeren, en in de zoodanigen welke in het geheel niet tot de *cathegorie* van de heerschende Epidemische oogontsteking behooren, of welke alleen aan nazielen van de reeds uitgegane oog-



oogontsteking lijden, en bij dewelken de nog eenigzints aanwezige of het slepende lijden verzellende ontsteking het eigendommelijke der besmettelijke oogziekte reeds afgelegd heeft. De beide foorten dezer oogziekten moeten zeer naauwkeurig van elkanderen afgezonderd worden. Aan de eersten zal bij voorkeur het geheele tot een Hospitaal veranderde *Schönborner Hof* worden verleend, de laatsten moeten in een afgezonderd Lokaal van het *Altmünster* Hospitaal met de gewone guarnizoens-zieken geplaatst worden.

§. 5.

De besmettelijke oogzieken worden na de onderscheiding der hevigheid, welke zich in deze *ophthalmia* in haren geheelen loop pleeg aan te kondigen, in drie graden verdeeld. Met betrekking tot de geneeskundige behandeling, en om op de zieken van den tweeden en van den derden graad meerdere opletendheid te vestigen, en om aan hun eene meer toereikende zorg te verleen, is het om het groot getal dezer zieken noodzakelijk, alle oogzieken weder in drie gedeelten, en wel naar de onderscheidene ontstekings-graden en derzelver meerderen of minderen gevaarvollen loop te verdelen en van elkanderen af te scheiden. Deze afzondering der oogzieken zal eindelijk voor zoo veel als het maar eenigzints de plaatshebbende ruimte toelaat, zich ook tot op de enkele tijdperken van iederen graad uitstrekken.

§. 6.



§. 6.

De aan de oogziekte Reconvallescenten vorderen voor overige eene geheele afscheiding van de zieken en gezonden, dewijl deze *contagieuse* oogontsteking aan vele instortingen is blootgesteld; en omdat ieder Reconvallescent als hij zich onder zieken bevindt, gevaar loopt van weder in te storten, daar ieder ingestorte zieken, als hij zich in gezelschap met den gezonden bevindt, dezen weder in gevaar stelt om aan hen die ziekte mede te deelen. Daarom is de oprigting van eene afgezonderde quarantaine-plaats, waardoor de gezonde van de zieken wordengeschieden, noodzakelijk gevonden. Geen zieken vermag op eenigleijze wijze als Reconvallescent in de quarantaine komen, die niet alvorens door alle *diagnostieke* aanduidingen als volkomen hersteld kan aangemerkt worden. Een ieder der zieken die als volkomen hersteld word aanzien, moet zonder verwijl, en na voorheen plaats gehad hebbende hospitaal-reiniging in de quarantaine overgebracht, en van nieuwe of geheel gezuiverde hospitaalskleederen voorzien worden. (Zie het Reglement §. 30.)

§. 7.

Ieder reconvallescent moet ten minsten drie weken in de quarantaine blijven, alvorens in het gezelschap zijner makkers te kunnen worden toegelaten. Om echter de algemeene verbreiding der ziekte door

eene



eene nog mogelijke instorting veroorzaakt in de quarantaine zelfs te keer te gaan; zullen deze in drie afdeelingen worden verdeeld, en wel zoodanig, dat ieder aankomende reconvalescent in de eerste afdeeling der quarantaine plaats kome, en acht dagen aldaar moet blijven. Houdt hij zich gedurende deze acht dagen volkomen gezond, zoo zal hij in de tweede afdeeling kunnen overgebracht worden, en onder dezelfde omstandigheden en verhoudingen zal hij na een gelijksoortig verblijf van acht dagen, van de tweede in de derde afdeeling, en van daar na voorheen plaats gehad hebbende (in 't Reglement §. 31. voorgeschreven) reiniging met het einde der derde week in de Barakken of in de Cazernen kunnen overgaan, en alsdan eerst, maar niet eerder, als volkomenen ontlagen van het bijzonder geneeskundig toezicht aangemerkt worden.

(47)

§. 8.

Alle in dit hospitaal fungerende Heelmeesters der compagnien, vallen voor het overige met betrekking hunnes ambts geheel in de *cathegorie* van veldlazareth-chirurgijns. Zij nemen aldus dagelijks den zoo genaamden wacht dienst waar, en zijn in de verplichting om de geneeskundige verrigtingen of bezigheden ter aller uur des daags en des nachts in alle de

za-

(47) Vergelijkt hier mede §. 135. der Verhandeling.



zalen der zieken waar te nemen, waartoe zij door hunne officieren worden gelast, zoo als het de betrekkingen en de bijzondere staat der ziekte zal vereischen.

Ter gemoetkoming in de hun in dit opzigt vermeerderde ambtspligten en de verzwaring van den dienst, zal de ondergeteekende, commissaris daar waar zulks behoort de noodige melding maken.

§. 9.

Tot onderhouding der algemeene rust en orde, tot handhaving der krijgstucht in de Hospitalen, en in het bijzonder ten einde de zieken gedurende hun verblijf in het Hospitaal zich aan de geneeskundige verordeningen, noch, hetzij bij hunne aankomst, het zij bij den uitgang, aan de in het reglement §. 29 en 30 voorgeschreven reinigings-kuur zouden onttrekken, moet daarvoor door den Commandant des Hospitaals gezorgd worden.

Om de hoog nodige orde onder de Reconvallescenten en onder de in §. 7. voorgeschreven verdeling derzelve in drie partijen, streng te onderhouden, zal het nodig zijn, volgeuds krijgstucht het opper commando over de quarantaine-plaats aan een daartoe bevoegd officier op te dragen, waartoe reeds het nodig verzoek is gedaan aan den Heer Vestings-Commandant, Generaal-Majoor VON KRAUSENECK.

R

§. 10.



§. 10.

Daar het gelukkig gevolg der geneeskundige behandeling bij oogzieken, aan den eenen kant van eene toereikende pleging en oppassing mede afhangt en aan de andere zijde de uitoefening der voorgescreven geneeskundige Politie-maatregelen bijzonder oppassende personen vordert, zoo kunnen de te dezer plaats bestaande Hospitalen, in den staat waarin zij zich nu bevinden, naar de gewoone garnizoens Hospitalen berekenden staat van zieken-oppassers onmogelijk in vergelijking komen, en voor genoegzaam voorzien gerekend worden. Deze bijzondere omstandigheid en verhouding maken het volstrekt noodzakelijk, dadelijk een grooter aantal personen als oppassers te doen aanstellen, en hierbij de grondregel in het oog te houden, dat door elkanderen gerekend, vijftien zieken altoos eenen oppasser moeten hebben.

§. 11.

De bijzondere behandeling der Epidemische oogzieken, zoowel als de daarbij te nemen geneeskundige Politie-maatregelen, moeten naar de ten dien opzigte ontworpen en reeds medegedeelde instructien en verdere voorschriften volvoerd worden. Daar het echter onmogelijk is, om in een Hospitaal, alwaar de zieken niet volgens hunne troepen-foorten tot welke zij behooren, maar alleen volgens hunne  
ziek-



ten verdeeld liggen, orde in de geneeskundige behandeling te doen plaats grijpen, wanneer er niet gelijktijdig een gemeenschappelijk geneeskundig bestuur bestaat, en dat verder, de onder de Artsen staande personen in plaats van zich met de zieken te bemoeijen, hunnen geheelen tijd met defecteren rekeningen te maken enz. verspillen moeten, zoo wordt de oprigting van eene gewoone Hospitaal-Apotheek alhier aanbevolen. Dit zal geschieden ten kosten der respectie en tot de artsfeneigelden geregtigde Artsen, op zoodanige wijze, dat ieder aangeselde Arts van het aanwezige guarnizoen, naar mate hij van een grooter of kleiner deel der troepen de Artsfeneigelden trekt, ook een evenredig meerder of minder voorschot aan geld of medicamenten zal hebben te verzorgen. Uit de, door deze toelleggingen daargestelde volkomene Hospitaal-Apotheek, zullen dan alle de geneesmiddelen die door den voorschrijvenden Geneesheer opgegeven worden, zonder eenige de minste aanzien op den persoon des zieken te nemen. Nadat de Epidemie zal hebben opgehouden, en nadat het Hospitaal in het *Schönborner Hof* weer zal zijn in onbruik geraakt, kan alweer de voormalige orde van zaken plaats grijpen, en de overige gewoonlijke nog voorhanden zijnde geneesmiddelen zullen dan in dezelfde evenredigheid waarmede bij derzelver inkoop is te werk gegaan, op nieuws onder de Artsen des Regiments uitgedeeld worden.

De oprigting dezer Apotheek, en het toevorzigt



van de geheele werkzaamheid, moet verder de Regiments-Arts Doctor HUBNER op zich nemen.

§. 12.

De algemeene berigtgeving wegens de oogzieken en aangaande den loop der Epidemie zoowel in geneeskundig als æconomisch en geneeskundig politiek opzicht zal door den Regiments-Arts MULLER geschieden, die van den guarnizoens Staf-Arts SELLE de nodige berigten met betrekking tot de æconomische en andere voorvallen ontvangt, welke aan deszelfs toezicht en bijzonder bestuur zijn toebetrouwd.

Wegens de overigen in het Hospitaal leggende zieken, zal de Regiments-Arts Doctor HUBNER zijn berigt afleggen. En te gelijk moet hij zijne aanmerkingen en zijne te maken voorstellen, met betrekking tot deze oogontsteking's Epidemie, in zijne berigten vrij en rondborstig te kennen geven. Men kan wijders wel met zekerheid verwachten, dat de drie bestaande Artsen niet alleen in hunne berigtafleggingen, maar ook aan de bedden des zieken zich onderling met raad en daad krachtdadig bijstaan, met elkanderen in eene gemeenschappelijk en vriendelijke verstandhouding leven, en het beste voor de zieken en den Staat in het oog houdende, zich onderling verstaan zullen.

§. 13.



§. 13.

De algemeene berigt-afzendingen nopens den loop der Epidemische ziekte, moet alle vijf dagen geschieden.

§. 14.

Alle berigt-afleggingen, geschieden gedurende het Commisfariaat directelijk aan den ondergeteekenden Commisfaris, na zijn vertrek dadedelijk aan den Heer Generaal-Divisie-Arts Doctor PETERSOHN, die het verder bestuur dezer zaken zal overnemen, en daarover nader zal berigten.

§. 15.

De Regiments-Arts PUDON is uithoofde van zijne ziekte, van alle bezigheid en hiermede ook van alle verantwoordelijkheid ontslagen, doch na zijne volkomen herstelling zal hij het geneeskundig bestuur in het guarzizoens-Hospitaal of in het *Altmunster Hof*, volgens dezelfde alhier opgegeven grondregels en de daarmede in verband staande voorschriften van den ondergeteekenden Commisfaris overnemen, en hiermede den naar hier vertrekken Regiments-Arts, Doctor HUBNER aflossen, als er niet intusfchen eene andere dispositie door den Generaal-Arts der Divisie Doctor PETERSOHN of door eenen anderen ambtenaar is ingekomen.



§. 16.

De hier opgegeven voorschriften met betrekking tot de inrigting der Hospitalen, zullen van kracht zijn en gelden tot aan den geheelen afloop der besmetting.

*Maintz,*

den 9<sup>o</sup> Mei 1819.

(Get.) RUST.



## BIJVOEGSELS.

---

### *Over de etterende Oogontsteking onder de Britsche Armée (\*).*

Aan welk eene oorzaak de ontsteking van de *conjunctiva* ook moge toegeschreven worden, zoodra de aard of de graad der werking zoo hevig is, dat zij eene etterachtige of etterende stof (*ophthalmo-blenorrhoea*) voortbrengt, zoo heeft zulk eene stof, in aanraking gebragt met de *conjunctiva* van een gezond oog, de kracht van eene dierlijke smetstof. Wanneer men in aanmerking neemt, op hoeveel verschillende wijzen zulk eene aanraking in de gewoone betrekkingen des levens noodwendig moet voorkomen, zoo ziet men duidelijk, dat overal, waar slechts eene oogontsteking heerscht, hetzij dezelve uit den aard van den grond, of uit den natuurlijke of kunstmatigen dampkring voortvloeit, deze smetstof vroeger of later hare werking met die van de meer algemeene en oorspronkelijke ongesteldheid moet vermengen of vereenigen. Van hier dan ook, dat

(\*) A Practical Treatise on the Diseases of the Eye; bij JOHN VETCH M. D. Member of the Royal Medical Society of *Edinburgh*. and the Medico-Chirurgical Society of *London*; *Lately Physician to the Forces*, and *Principal Medical Officer to the ophthalmia Military Hospital*. *London* 1820.



dat de oorsprong van de ziekte, afgescheiden van de voormelde eigenschap, dikwijls onverklaarbaar blijven, en in tegenspraak moet staan met de meer algemeene oorzaak, die in uitwendige omstandigheden plaats vindt. Daar nu verder de ziekte, uit besmetting voortkomende, van een heviger en kwaadardiger natuur is, dan welke door den invloed van het luchtgestel geboren wordt, zoo zal dit in alle gevallen, waar de oogontsteking een hoogen graad bereikt heeft, twee onderscheidene soorten van ziekte doen ontstaan, welke, zoo lang zij als eene en dezelfde beschouwd worden, geheel tegenstrijdige uitwerkselen zullen hebben, naar mate de eene of de andere meerdere kracht oefent.

De werking der besmetting, en het groot verschil tusfchen de ziekte, welke op deze wijze ontstaat, en die eenvoudige *catharrhale* aandoening, welke door koude of vochtige nachtlucht wordt voortgebracht, moet zorgvuldig in het oog gehouden worden, om veel bijzonderheden betrekkelijk het aanwezen van deze ziekte in *Egypte* te verklaren, welke onverklaarbaar zijn, zoo lang men zich enkel bij den invloed van het luchtgestel bepaalt, en om reden te geven van den zeer onderscheiden graad van hevigheid, die zich in sommige gevallen vertoonde, waar de ziekte zich gemeenlijk in eene zachtere gedaante voordeed. ASSALANI heeft in zijn voortreffelijk geschrift over dit onderwerp deze bijzonderheid niet alleen onopgemerkt gelaten, welke zooveel moet afdoen, om ons den goeden uitflag van



van eene, hoe oordeelkundige behandeling ook, juist te doen waardeeren, maar deze uitstekende Heelmeester beweerde zelfs, dat de ziekte geene zoodanige eigenschap had, tot dat hij in het jaar 1813 dit land bezocht. Intusschen moet het ontstaan van elk geval, zoo als het met de eene of andere oorzaak verbonden was, het meest hebben bijgedragen, om aan den uitslag eene gunstige of ongunstige wending voor den lijder te geven. ASSALINI vond, dat de ziekte in *Egypte* geenszints van een hardnekkigen aard was, en heeft dezelve ook als zoodanig beschreven, en overal waar zij moet worden toegeschreven aan de inheemsche oorzaak der kwaal, zal de behandeling, welke hij voorschrijft, te weten: het aanwenden van prikkelende oogzalven, waaraan BEER zijne volkomene goedkeuring hecht, zeer wel aan het oogmerk beantwoorden.

Doch terwijl ASSALINI den uitslag vermeld, waarmede hij de ziekte als van eene en dezelfde natuur heeft behandeld, ziet men duidelijk de uitdrukkelijke uitwerkselen van deze behandeling in de veelvuldige gevolgen, welke hij beschrijft. Uit dit geschrift blijkt het ten volle, dat de behandeling van de *catharrhale* gedaante des ongemaks, eene zeer verschillende werking deed in andere gevallen, waar besmetting als de oorzaak moest worden aangemerkt; want de Schrijver zegt dikwijls, dat de ziekte zich niet in den hoogsten graad en als ongeneeslijk vertoonde bij menschen, die het meest aan de nacht-



hucht waren blootgesteld geweest, maar bij dezulken, die reeds vroeger, uit hoofde van hunne wonden, in het Hospitaal waren opgenomen, en die naar mijne veronderstelling, de ziekte door besmetting kregen, terwijl zij, naar zijne eigene betuiging, aan eene erger ziekte kwijnden, dan welke hen in het Hospitaal had gebragt.

In een land, welks physieke gesteldheid van dien aard is, dat het veelvuldige oorzaken van oogontsteking aan de hand geeft (altans naar het oordeel van hen, die geen onderscheid maken tusfchen ziekte van de *conjunctiva* en van het oog zelf) kan de werking van de besmetting ligter voorbij gezien worden, fchoon wij ons moeten verwonderen, dat de inboorlingen het bestaan van dezelve niet fchijnen te vermoeden, noch er eenige geneesmiddelen tegen gebruiken, maar dat zij, in weerwil van de duidelijke bewijzen, dat de ziekte van den een' aan den anderen wordt medegeeld, in het geloof berusten, dat het of eene beschikking van de voorzienigheid is, of het onvermijdelijk gevolg van het klimaat. De deerlijke voortduring van de ziekte onder de *Engelfche* zoowel als onder de *Franfche* armée na derzelver thuiskomst, en de herhaalde verfchijning van eene dergelijke onder de Troepen van ons vaderland, heeft echter bovengemelde daadzaak zoofcellig bevestigd, dat er niet meer aan te twijfelen valt. Ik zal nu kortelijk verhalen, hoe de etterende oogontsteking zich onder de *Britfche* armée hoofdzakelijk vertoonde, en de voornaamfte bijzonderheden



den onderzoeken, die in verband staan met de werking van de plaatselijke smetstof, welke de ziekte zelve doet ontstaan.

Indien de Officieren van de *Britsche* armée, gedurende de eerste expeditie naar *Egypte* geloofd hebben, dat de ziekte besmettelijk was, zoo kan men dit voor niet meer, dan een los en onbepaald gevoelen opgeven. Moeijelijker zoude voorzeker de eerste onderkenning van de ziekte zijn, vermits derzelve werkingen in dat gewest met andere opwekkende oorzaken noodzakelijk verbonden moeten zijn. Daar echter het ongemak na het vertrek der Troepen uit dat land, onder dezelve bleef voortduren, zoo worden wij blijkbaar tot het besluit gebragt, dat het de kracht bezit, om zich voortteplanten. Eer de ziekte dit land bereikte, waren velen van gevoelen, dat zij aanstekende was. Dr. EDMONDSTON, die de ziekte had waargenomen, zoo als dezelve zich onder het Regiment had geopenbaard, waarbij hij als Heelmeester was aangesteld, maakte na zijne terugkomst in *Engeland*, het Publiek in geschrift bekend met de bijzonderheid, dat zij zich aan anderen mededeelde. In een berigt over de *Egyptische* oogontsteking (gedrukt in het voorjaar van 1807) beweerde ik het eerst, dat de mededeeling van de ziekte *bij uitsluiting* daaraan moest worden toegeschreven, dat de etterstof van de oogen der zieken in aanraking is gebragt met de oogen van gezonden. Hoewel men soortgelijke opgaven, als ik toen vermeldde, en waarop ik mijne gevolgtrekking



king bouwde, in eenige nieuwere geschriften over de ziekte heeft herhaald, zoo heeft men er toch zeer weinig bijgevoegd, om de natuur van deze dierlijke smetstof te verklaren, of derzelver wetten nauwkeurig aan te wijzen.

Ik geloof niet, dat het gevoelen langer stand houdt, dat de ziekte door den dampkring of door *sympathie* wordt medegedeeld. Intusschen moet ik als een ontkennend bewijs tegen het bestaan van zulk eene kracht, hier berigten, dat gedurende den geheelen tijd, waarin het bestuur van de Oog-Hospitalen aan mij was toevertrouwd, geen der dienstdoende Heelmeeesters door deze ziekte is aangetast geworden, schoon zij lijders behandelden, die de vooronderstelde besmetting in den ergsten graad zouden hebben moeten veroorzaken. Twee van de opasfers kregen alleen deze ziekte, en beide ten gevolge van een toeval, dat de scherpte in hunne oogen bragt.

In het bovengemeld verslag wegens de ziekte, heb ik den voortgang beschreven, welken dezelve in het 52<sup>e</sup> Infanterie-Regiment maakte, zijnde dit het korps, waaronder zij zich het eerst in een zeer hoogen graad hier te lande vertoonde, nagenoeg twee jaren na de terugkomst der armée uit *Egypte*. Ik had voorgenomen, bij deze gelegenheid de geschiedenis van de ziekte te beschrijven, gestaafd met echte bewijsstukken van dat tijdperk af aan, door hare veelvuldige takken, tot dat zij als eene heerschende ziekte, tijdens den oorlog op het Schiereiland



eiland verdween. Doch daar eene naauwkeurige ontwikkeling van derzelver heerschend vermogen bij verscheiden korpsen slechts eene herhaling zijn zou van dezelfde bijzonderheden, en geene praktische nuttigheid zou hebben, zoo zal ik mij met een zeer algemeen overzicht vergenoegen, van de wijze, waarop zij is aangebragt, en van derzelver voortgang en afneming.

De *Britsche* armée, welke de eerste expeditie naar *Egypte* uitmaakte, had dat gewest in drie divisien verlaten. Velen hunner deden *Maltha* aan, en anderen desgelijks *Gibraltar*, op welke beide plaatsen de oogontsteking zich niet alleen onder de Regimenten bleef vertoonen, die dezelve medebragt hadden, maar zich op de eerste plaats ook aan onderscheidene vrouwen mededeelde, met welke de Soldaten gemeenschap hadden gehad, terwijl zij te *Gibraltar* van dien tijd af aan een gewoon ongemak werd onder de Troepen, die nooit in *Egypte* geweest waren. Over het geheel echter is het gebleken, dat het klimaat van *Gibraltar* eerder voordan nadeelig was voor de genezing van de ziekte. Was de gesteldheid van lucht en bodem er vochtig geweest, in stede van droog, zoo behoeft men niet te twijfelen, of de ziekte zou den hoogsten graad van kwaadaardigheid hebben bereikt.

Het grootst gedeelte der armée ging van *Maltha* en *Gibraltar* naar *Groot-Brittannie* en *Ierland*. Onder twee Regimenten Schutters, die te *Portsmouth* ontscheept werden, bleef de ziekte zich van  
der-



derzelver landing af, tot aan derzelver ontbinding vertoonen, welke kort daarna plaats had. De garde Regimenten bragten vele chronische sporen van de ziekte met zich naar huis, door welker gevolgen zij de hulp der kunst zeer behoefden. Deze gevallen werden naauwkeurig onderscheiden, en de ziekte begon na weinig tijds te verdwijnen.

De Regimenten werden in *Ierland* ontscheept, en daar zij met de *Iersche* Linie-Troepen in dezelfde Barakken en guarnizoenen geplaatst waren, zoo schijnt de besmetting, zoo ver ik heb kunnen nagaan, zich aan hen te hebben medegedeeld. Ik ben mijne hoofdzadelijke kennis van dit gedeelte der ziekte aan lieden verschuldigd, die staande hunnen dienstdtijd onder de *Iersche* Linie-Troepen, door de ziekte op de pas beschrevene wijze waren aangetast geworden, en die naderhand bij de gewone Linie-Troepen gevoegd, onder mijn toezigt kwamen, daar de ziekte weder terugkeerde. Indien de ziekte al in *Engeland* heeft bestaan, schijnt men ze geheel en al te hebben voorbij gezien, tot in den zomer van 1804, toen zij zich in een hevigen graad openbaarde in het 2<sup>e</sup> Bataillon van het 52<sup>e</sup> Regiment, dat op dien tijd, benevens eene divisie ligte Infanterie, in Barakken dicht bij *Hythe* in *Kent* geplaatst was. Gene der manschappen van dit Bataillon was ooit in *Egypte* geweest, daar het enkel bestond uit vrijwilligers onder de *Iersche* Linie-Troepen geligt, en echter begon de ziekte zich zeer kort na derzelver aankomst te *Hythe* te vertoonen. Zij verspreidde zich echter

hoe



hoe lang zoo meer onder dit Regiment, gedurende den afloop van het jaar 1805, en in den zomer van het volgende jaar, begon zij ook het eerste, tweede en derde van het 95<sup>e</sup> Regiment aan te tasten, welke alleen op dezelfde plaats hun verblijf hielden, en onder het zelfde kommando stonden. Het zoude moeilijk zijn te bepalen, of de ziekte zich van het Bataillon heeft voortgeplant, waar zij het eerst is begonnen, dan of zij haren oorsprong heeft genomen uit deze de bron, te weten: de *Iersche* Linie-Troepen, waaruit desgelijks de overige Bataillons bestonden.

Het tweede Bataillon van het 52<sup>e</sup> Regiment, was het eerste dat hier te lande door de ziekte bij herhaling werd aangetast, en er vertoonde zich insgelijks zeer vele sporen van onder het eerste Bataillon van dit Regiment, toen het bij de expeditie onder het bevel van deszelfs Kolonel Sir JOHN MOORE, in het jaar 1806, naar *Sicilie* werd ingescheept. Van het oogenblik, dat dit schoone korps in *Sicilie* voet aan wal zette, werd het door de ziekte dadelijk geteistert. Een gedeelte van de *Siciliaansche* armée was naar *Egypte* gezonden, en bragt bij deszelfs terugkomst op dat Eiland nieuwe stof voor de oogontsteking mede; maar de ziekte, of eene besmettelijke oogontsteking van dezelfde soort, was het eerst door het eerste Bataillon van het 52<sup>e</sup> Regiment uit *Engeland* naar *Sicilie* gebragt. Ik heb deze verspreiding van de ziekte meer in bijzonderheden opgegeven, daar het de uitgebreidste is, die  
 zich



zich buiten ons Koningrijk heeft geopenbaard, en ook wederom in verband gebragt werd met eene nieuwe aanvoering van smetstof uit *Egypte*. Ik geloof, dat er alleen van *Sicilie* meer dan honderd en dertig manschappen volflagen blind naar huis zijn gezonden.

Toen de ziekte eenigen tijd gewoed had onder de Brigade van ligte Infanterie, bestaande, gelijk ik reeds gezegd heb, uit het 52<sup>e</sup>, 43<sup>e</sup> en 95<sup>e</sup> Regiment, guarnizoen houdende in het Graafschap *Kent*, vertoonde zij zich ook onder andere Regimenten, die met de bovengenoemde geene gemeenschap hadden, maar die voorheen in *Egypte* veel van de ziekte geleden hadden, schoon dezelve tot op dat tijdstip geheel en al gesluimerd, of altans in zulk een' geringen graad geheerscht had, dat men ze naauwelijks had opgemerkt. Onder dit korps werd het 28<sup>e</sup>, 54<sup>e</sup> en 98<sup>e</sup> Regiment het hevigst door de ziekte aangetast, en indien dezelve waarlijk van *Egyptischen* oorsprong ware, dan had men moeten verwachten, dat zij zich het eerst onder dezelve zou hebben vertoond.

Tegen het einde van het jaar 1807, werden er drie Hospitalen uitfluitend voor de manschappen aangelegd, waarover het opper-toevoorzigt aan mij werd opgedragen. De lijders waren meestal manschappen van de reeds genoemde Regimenten, maar in den zomer van 1808, lagen er in de Hospitalen, niet minder dan 900 zieken, die van meer dan 40 onderscheidene korpsen derwaards gezonden waren. Eer  
de



de expeditie in het jaar 1809 naar *Walcheren* zeilde, was het aantal zieken, die aan eene scherpe en sterk etterende oogontsteking leden, zeer groot, doch daar zij in een vroeg tijdperk van de ziekte in het Hospitaal kwamen, zoo werd er weinig, of niets bij verloren, en de ziekte begon van dien tijd af te nemen.

Wanneer men deze geschiedenis van de oogontsteking onder de *Britsche* armée nagaat, doen zich twee vragen aan ons op. De eerste betreft den tijd, gedurende welken de ziekte in onderscheiden perioden heeft gesluimerd, en inzonderheid den tijd, die er is verlopen van de terugkeering der Troepen uit *Egypte*, tot dat de ziekte weder is uitgebroken onder het tweede Bataillon van het 52<sup>e</sup> Regiment ligte Infanterie; en de andere vraag raakt de oorzaken, waaraan wij het woeden van deze plaag in zulk eene uitgestrektheid onder onze beste Regimenten moeten toeschrijven, terwijl de *Fransche* armée naar derzelver terugkeering uit *Egypte* klaarblijkelijk geen ernstigen aanval van de ziekte heeft moeten onder vinden.

Men kan de eerste vraag uit den aard der ziekte voldoende oplossen. Ik hoop in het vervolg te toonen, dat lang nadat het oog zijne natuurlijke en gezonde gedaante weder heeft verkregen, het ongemak evenwel blijft bestaan, en zijne besmettelijke eigenschap altoos bewaart. Indien de omstandigheden de voortgaande herstelling begunstigen, zal de herstelde ook langen tijd van weder-instorting bevrijd blijven, maar zo de smetstof zich bij een' enkelen



perfoon kan vernieuwen, maakt de opeenhoping van Soldaten in Barakken, en de volkomen vrije verkering van zulke menschen onder elkander, de mededeeling van deze ziekte bijna onvermijdelijk.

Zo iemand het misdrijf begaan kan, om de smetstof in zijne eigene oogen te brengen, dan lijdt het geen twijfel, of hij zal zijne makkers desgelijks wenschen te besmetten, ten einde zijne schuld des te beter te bedekken.

Men heeft zich verwonderd, dat de *Fransche* armée naar evenredigheid minder van de ziekte geleden heeft, nadat dezelve uit *Egypte* is terug gekeerd, alwaar zij, door haar langer verblijf aan de oorzaken van besmetting meer blootgesteld, dezelve in eene veel hoogere mate moest hebben opgedaan, doch ik moet bekennen, dat deze verwondering bij mij ophoudt, daar ik gelegenheid gehad heb, dit ongemak in alle zijne verschillende wijzigingen na te gaan.

De *Britsche* armée had na hare terugkering uit *Egypte* het ongeluk, om thuis in Barakken opeenghoopt te worden, alwaar de mededeling van eene aanstekende ziekte op alle mogelijke wijze begunstigd wierd. En deze opgevolde Barakken gaven het beddegoed, het waschwater en de handdoeken, welke de Soldaten gemeenschappelijk gebruiken, zoo vele middelen aan de hand, om de smetstof in werking te brengen, dat zij slapende en wakende dezelve aan elkander onvermijdelijk moesten mededeelen. Ik wenschte wel, dat ik dit gedeelte van mijn onderwerp hier kon besluiten, doch om tot de waarheid door



door te dringen, is het volstrekt noodig, eenige zedelijke oorzaken mede in aanmerking te nemen.

Toen de ziekte zich het eerst te land vertoonde, en wel onder het korps, dat het eerst aan een' zoo onverwachten aanval was blootgesteld, hield men zich juist bezig met een nieuw stelsel van dresferring in te voeren, hetwelk in die uitgestrektheid altoos voor den *Britschen* Soldaat lastiger zal zijn, dan de meest vermoeijende pligten van een' dadelijken veldtogt. Ik bedoel dat stelsel van dresferring, en die krijgstucht, welke vereischt werd, om hetzelfde aan de Soldaten in te prenten, waardoor de bewegingen van de Regimenten ligte Infanterie (de genen, waaronder de oogontsteking zich het eerst vertoonde en het meest heerschte) door de onvermoeide pogingen van den bestuurder Sir JOHN MOORE, een' graad van volkomenheid bereikten, waarvan men onder de Troepen van andere natiën geen voorbeeld vindt. Beschouwt men dit stelsel naauwkeurig, zoo vindt men daarin, even als in de meeste menschelijke instellingen onderscheidene bijzonderheden, die zonder eenigen inbreuk te maken op de dresferring, welke voor de verkrijging van krijgskundige bekwaamheden vereischt wordt, zouden kunnen weggelaten worden. Niet alsof ik mij hier zou willen vermeten te bepalen, hoe ver men de oplettendheid op kleding en houding ter wezenlijke bevordering van den dienst zou behooren uit te strekken; want het heil van den dienst is altijd bestaanbaar met de gezondheid der Soldaten; maar ik zou mij grootelijks vergisfen, zo in het onderhavige geval de



straffen, welke voor de minste afwijking van de voorschriften omtrent de kleding waren bepaald (en waarbij noch het gemak, noch de gezondheid van den Soldaat behoorlijk in het oog gehouden werd) gevoegd bij de nimmer eindigende pligten, door het dresferen zelve den Soldaten opgelegd, in derzelver gemoederen geene hevige tegenwerking had voortgebracht, zoodat velen datgene, wat zij als de foltering van de krijgstucht beschouwden, gaarne voor opfluiting met oogontsteking wilden verwisselen.

De *Fransche* armée, in plaats van na hare terugkomst uit *Egypte* in Barakken opgesloten en door eene lastige krijgstucht gekweld te worden, snelde van de eene overwinning naar de andere, terwijl zij of in het veld bivouakkeerde, of bij de inwoners van die landen ingekwartierd was, welke zij had ten onder gebragt. Indien dus al de middelen, om de besmetting te verspreiden, onder dezelve bestonden, zoo konden zij toch niet met even veel kracht werken. In het glansrijk spoor der overwinning, dat zij betraden, hadden zij geene reden, om misnoegd te zijn, noch koesterden zij den wensch, om zich door list aan den dienst te bevrijden.

De ziekte volgde de *Britsche* Troepen naar *Sicilie*, om dat aldaar dezelfde krijgstucht en wijze van kafernering wierden gevolgd, als hier te land. Maar toen diezelfde Troepen in *Portugal* en *Spanje* in activen dienst gesteld werden, toen de verderfelijke gemeenschap in de Kazernen vervangen werd, door eene vrije verkering, en toen de werkzaamheden

van



van een' dadelijken veldtogt hen van hunne vroegere lastige pligten bevrijdden, bleven er zoo veel kanalen niet meer over, om de ziekte te verspreiden, noch werkte het verlangen meer, om door dezelve van den dienst ontslagen te worden.

Daar er zoo velen aan dit ongemak kwijnden, eer de onderscheidene divisien die naar *Spanje* en *Portugal* bestemd waren, onder zeil gingen, zoo vreesde men, dat er na de terugkomst der armée, en na de vermoeijenssen van den veldtogt, die met den slag bij de *Corunna* eindigde, even veel vertrekken voor de zoodanigen, in het Hospitaal voor oogziekte, in gereedheid gebragt zouden moeten worden, als voor de andere zieken in het leger. Ik bleef echter bij mijn gevoelen, dat ik reeds had te kennen gegeven, en het werd door de uitkomst ten volle bevestigd, daar er niet een enkele met dit ongemak terug kwam, en de ziekte eerst weder overhand begon te nemen, toen de Troepen nagenoeg zes maanden in de barakken gelegen hadden. Hierop volgde de expeditie naar de *Schelde*, en er verscheen geene oogontstekking, terwijl de ziekte na dien tijd altoos door de verrigtingen van de armée op het Schier-Eiland werd afgewend. Intuschen vrees ik, dat de besmetting evenwel nog bestaat; en indien er weder een groot gedeelte van de armée werkeloos gelaten wordt, en men geene krachtiger maatregelen neemt, dan men tot hiertoe gedaan heeft, zoo kan de ziekte zich weder onder ons vertoonen.

Schoon het zelden gebeurt, dat de luchtsgesteldheid hier te land de eenige oorzaak wordt, die eene



etterende ontsteking van de *conjunctiva* opwekt, zoo zijn echter de verzwarende verschijnselen van deze ziekte, zoo lang zij onder de armée heerschte, op eene merkwaardige wijze met de weersgesteldheid en met zekere plaatselijke bijzonderheden verbonden geweest. Reeds vroeg merkte ik op, dat de invloed van eenen vochtigen dampkring, om de ziekte te verzwaren, en het ongemak te doen wederkeeren, waar het voorheen heeft bestaan, aan dezen moerasfigen grond op bijzondere plaatsen moest worden toegeschreven, of met de meer algemeene veranderingen van luchtsgesteldheid verbonden was. Zoo veel ik uit eigene naauwkeurige opmerking kan oordeelen, waren alle plaatsen, waar de ziekte zich in den hevigsten graad vertoonde, stellig van een' moerasfigen aard. De ziekte openbaarde hare kwaadaardige en kenmerkende verschijnselen in de Barakken, die in, of op de oevers van het *Romney*-moeras stonden. Verder kwam zij in deze gedaante te *Feverham* en *Hilsea* te voorschijn, twee plaatsen, die in de laagte liggen, door gragten omgeven zijn, en om hunne koortsachtigheid nog in lateren tijd ten spreekwoord geworden zijn. Eenige van de ergste lijdens werden dagelijks uit laaggelegene guarnizoenen in *Essex* in het depot gebragt. De ziekte deed zich het eerst op onder het eerste Regiment Infanterie, dat te *Edinburg* in het kasteel was gelegerd, doch gene der manschappen heeft dezelve in een ergen graad gehad, schoon er zeer velen in het Hospitaal gebragt werden. Men kent genoegzaam de hooge en gezonde ligging van die plaats. De ziekte, die nog altoos on-



onder het Regiment bleef bestaan, brak echter naderhand uit te *Maldon* in *Essex*, en sedert de eerste verschijning van dezelve in het jaar 1805, heeft zij nergens zulke vreesfelijke verwoestingen aangerigt, als daar, noch zoo veel lijdens in het Hospitaal gebragt. Een Heelkundige, die met de behandeling der ziekte bij uitstek bekend was, werd op mijnen raad derwaarts gezonden, om de praktijk te regelen, van welker heilzame uitflag hij zich verzekerd hield, en het gelukte hem eindelijk, de hevigheid van het ongemak te stuiten, en het althans voor eenigen tijd, onder dat bijzonder korps uit te roeijen.

In de Barakken te *Aldwick*, welke eene afdeeling van het Hospitaal voor de oogzieken uitmaakte, en op eene vochtige plaats staan, stortten tien herstelde zieken weder in, tegen één enkelen te *Selfea*. In vele gevallen, waarin de ziekte de haar eigenaardige hevigheid schein te verloochenen, en waarin men dus eenigen twijfel voedde omtrent haar wezenlijk bestaan, heeft zij de etterende gedaante der ontstekings in den hoogsten graad vertoond, zoodra er vochtig weder begon in te vallen. Het volgende bevat het nauwkeurig verslag van den Heelmeester REDMOND, te vinden in deszelfs berigt omtrent de ziekte in het jaar 1807. De oogontsteking heeft bijna dertig manschappen aangetast, zonder dat zij zich door eenige verontrustende teekenen aankondigde. De lijdens hielden hun verblijf in tenten, om derzelver gemeenschap met de Barakken zoo veel mogelijk af te snijden. In den nacht van den 24<sup>e</sup> September



rees het water zoo hoog, dat de floten die men rondom de tent gegraven had, overliepen, en werd het binnen zoo vochtig, dat de manschappen genoodzaakt waren, naar het midden hunne toevlucht te nemen, waar zij zich met moeite droog hielden. Den volgenden ochtend had de ziekte bij elken lijder de beschrevene gedaante aangenomen, waarop de hevigste graad volgt, en vertoonde het gansche leger een schouwspel van verwerring en droefheid, zoo als men zich bezwaarlijk kan voorstellen.”

Gedurende de herstelling, openbaart zich inzonderheid de invloed van het weder, welke het meest aandoet, omdat dezelve van eene verzwakte of onregelmatige werking der vaten van een ligchaamsdeel afhangt, dat zoo zeer vooruitsteekt. Het oog, dat door eene etterachtige ontsteking is aangetast geweest, blijft maanden, ja zelfs jaren lang gevoelig voor de vochtigheid van den dampkring, en wordt zelfs door de geringste veranderingen van het weder aangedaan. Het is waar, dat ook andere chronische ontstekingen, of uitwerkselen van ontsteking zoo als *rheumatieke* pijnen, geschoten wonden enz., den invloed van het weder ondervinden, doch deze invloed is in die gevallen minder merkbaar. De vermeerderde ophooping van bloed, welk in de verzwakte vaten van het oog plaats vindt, brengt niet slechts zekere ongemakkelijkheid te weeg, maar vermits het eene vrije terugkeering van het bloed uit de vaten van de *cornea* belet, zoo veroorzaakt het, behalve den prikkel der uitzetting, voor een tijd lang eene vermindering van het gezigt, zoo als alle  
lij-



lijders verklaard hebben, die aan mijne zorg zijn aanbevolen geweest. Deze gesteldheid van het oog openbaart zich niet altoos het meest bij regenachtig weder, daar het vallen van den regen dikwijls de genezing, of leniging aanbrengt, maar dan, wanneer de dampkring eenigen tijd drukkend en vochtig is geweest, en wanneer men ziet, dat de grond langzaam uitwasemt, omdat de lucht reeds verzadigd is. Deze waarneming heeft eenig praktisch nut in de behandeling van de gevallen van de *cornea opaca* daar er bij het toedienen van geneesmiddelen meer zorg vereischt wordt, wanneer de dampkring ongunstig is gesteld.

Zonder te willen bepalen, of de etterende en besmettelijke oogontsteking, waarvan ik nu de geschiedenis heb vermeld, wezenlijk moet worden afgeleid van de ziekte, welke de armée, gedurende den eersten veldtocht in *Egypte*, had opgedaan, dan of eene voortgelijke ontsteking hunne eersten oorsprong nam uit een' bedorven dampkring, die in het algemeen op het gestel, of meer bepaald op de oogen werkte, zoo weten wij, dat dit ongemak, waaruit dan ook ontstaan, in zich zelve de kracht bezit, om zich verder te verspreiden. Op dit punt is eene naauwkeurige kennis ten hoogste wenschelijk, en de voornaamste bijzonderheden kunnen gevoeglijk onder de volgende afdeelingen gerangschikt worden.

I.) De graad van aanraking, of de hoeveelheid smetstof, welke noodig is, om de ziekte te doen ontstaan.



II.) De tijd, eer de ziekte na de besmetting zich openbaart.

III.) De lengte van tijd, eer de stof uit de oogen zoo aanstekend vermogen verliest.

IV.) De vatbaarheid van iemand, die van de ziekte herstelt, om op nieuws besmet te worden.

V.) De uitwerking van de smetstof op verzworene oppervlakten en op de andere slijmvliezen.

Met opzigt tot het eerste geloof ik, dat de minst-mogelijke hoeveelheid stof, in aanraking gebragt met de *conjunctiva* of de *tarfi*, het ongemak kan doen ontstaan, iets dat door veelvuldige voorbeelden is bewezen. Er bestaan zelfs eenige gevallen, waarin men niet kan twijfelen, dat de ziekte door de stof is voortgebragt, zelfs nadat dezelve was verdroogd op klederen, welke door Patienten gedragen waren, die aan het ongemak in deszelfs etterenden staat kwijnden.

Ik kan niet stellig zeggen, of het traanvocht, eer het zich met de etterende afscheiding heeft vermengd, de kracht bezit om de ziekte op te wekken, doch ik hel meer over, deze vraag toestemmend te beantwoorden.

De tijd, die er verloopt tusschen de aanraking van de smetstof en de verschijning der ziekte, is korter, dan in de *gonorrhoea*, of spoediger naar den aard van dit lichaamsdeel doet de uitwerkingen des te eerder uitkomen. In het derde deel van de „verhandelingen des Genootschaps voor de uitbreiding van Geneeskundige Kennis,” (*transactions of*



*a society for the improvement of Medical Knowledge*) heeft de Heer M. GREGOR, Heelmeester aan het Koninklijk Militair-Hospitaal, een geval vermeld, waarin de ziekte zich binnen den tijd van twaalf uur na de aanraking der smetstof openbaarde; doch ik heb reden te vrezen, dat de ziekelijke werking in vele gevallen zich veel spoediger vertoont.

Zonder behulp van eene regstreekfche proeve, moet het moeilijk blijven te bepalen, hoe lang de stof het vermogen van besmetting behoudt. Ik zal op dit punt eenige aanmerkingen maken, als ik de herstelling van de ziekte behandel.

Het vierde punt kan ik zonder eenige bedenking toestemmend beantwoorden, en uit dien hoofde is het in de militaire praktijk noodig, om eene eerste besmetting van eene instorting te onderscheiden, en wanneer een Patient van de ziekte herstelt, moet hij in allen opzichte beschouwd worden als iemand, die in even groot gevaar verkeert, om wederom besmet te worden, alsof hij de ziekte nooit gehad had. (\*)

In de afdeeling over de *ophthalmia gonorrhoeica* heb ik een geval vermeld, waaruit men kan zien, welk een vermogen de smetstof bezit, om de  
pis-

(\*) Toen de ziekte het hevigst woedde, deed het gebrek aan de noodige gemakken in de Hospitalen velen weder instorten, en wanneer men over den uitflag der behandeling in het algemeen Hospitaal voor de oogziekten behoorlijk wil oordeelen, moet men de gevolgen van dit gebrek mede in aanmerking nemen; maar sedert de ziekte geweken is, heeft men genoegzame zorg aangewend, om een hospitaal te bouwen en in te rigten, dat van alle mogelijke gemakken voorzien was.



pisbuis van eenen anderen perfoon te befmetten, terwijl dezelve onschadelijk is voor dat vlies van denzelfden perfoon. Eene bijzonderheid, die tegen deze aanmerking fchijnbaar moet ftrijden, is intusfchen de mededeeling der ziekte van het eene oog aan het andere. Onder duizend gevallen is er geen enkel, waarin flechts één oog wordt aangedaan; wij moeten derhalve of vooronderftellen, dat de fmetstof in beide oogen gebragt wordt, wanneer de ziekte opkomt, of dat de stof van één oog het vermogen bezit, om de *conjunctiva* van een ander aan te fteken, tegenftrijdig met den aard van flijmvliezen, of dat men hier de oorzaak moet zoeken in eene zeer bijzonder foort van medelijdendheid. Tegen de eerfte en laafte van deze vooronderftellingen moet ik echter inbrengen, dat ik in eenige gevallen, waarin de ziekte een oog had aangetast, den Patient beval, het gezonden oog toe te binden, ten einde alle aanraking met de stof uit het zieke oog te voorkomen, en fchoon in ieder geval beide oogen ten lefte aangetast worden, zoo bepaalde zich het ongemak echter lang alleen tot het oog, dat het eerst aangetast was.

## VERSCHIJNSELEN.

De ontsteking vertoont zich na de aanraking van de fmetstof het eerst aan de binnenzijde van het onderfte ooglid. In den beginne is het gefpikkeld, en vervolgens neemt het eene roode vleeschkleur aan. Gewoonlijk zit er een weinig etter aan de verdubbeling de *conjunctiva* aan deszelfs onderfte gedeelte.

Waar-



Waarnemingen hebben mij geleerd, dat de ziekte twaalf uren lang in haren staat kan blijven, eer zij de *conjunctiva*, dat het oog bedekt, aantast; somwijlen kan dit langer duren, terwijl in eenige gevallen, waarin de aanraking van de smetstof slechts gering was, of dezelve terstond was weggewasfchen, de ziekte niet verder ging, dan dat zij de roodheid aan de binnenzijde van het ooglid deed ontftaan. Bij ontfteking der *sclerotica* behoudt de binnenzijde der oogleden eenigermate hare natuurlijke witheid, en vooral heeft dit dagen en weken lang plaats, juist onder de *tarfi*.

De voortgang der ontfteking, zoo dezelve zich van de *conjunctiva* van het ooglid aan dat mededeelt, dat den bol van het oog bedekt, is dikwijls zoo fnel, dat men het niet naauwkeurig kan nagaan, doch gewoonlijk neemt zij meer allengskens toe, bewarende eene fcherpe affcheidingslijn, tot dat zij zich over het geheele vlies tot aan de *cornea* uitftrekt. Men kan niet zeggen, dat het eene deel meer vaten bevat, dan het ander, daar het geheel even opgevuld, en geene ruimte ledig is. De ziekte heeft dikwijls reeds dezen graad bereikt, eer de Patient zich gedrongen voelt te klagen, daar eene zekere ftijfheid veelal de eenige aandoening is, waarvan zij vergezeld gaat. De eerfte en voornaamfte ongemakkelijkheid in dezen graad der ziekte wordt befchreven als ontftaande uit het gevoel, dat er vuilnis of zand in het oog zit. Dit gevoel is niet aanhoudend, maar het komt fchielijk op, en verdwijnt even fchielijk, bevestigende den Patient in het denkbeeld, dat er  
iets



iets vreemds in het oog zit. Ik heb altoos opgemerkt, dat dit gevoel zich des avonds bij het naar bed gaan, of zeer vroeg in den ochtend verheft. Het is zeer onderscheiden in duur; dikwijls vermindert en verdwijnt het in een uur, en dikwijls duurt het een' geheelen nacht door; des avonds zijn de aanvallen altoos het hevigst.

Dit verschijnsel vereischt bijzondere oplettendheid, daar het een zeker teeken is, dat de ziekte toeneemt. Uit de reeds gemaakte aanmerkingen laat zich derzelve rijzen en dalen gemakkelijk verklaren. Wanneer een vat van den bol van het oog het eerst is opgespoten, en zwelt, wekt het eene ongemadkelijke gewaarwording in de *conjunctiva* van het ooglid, even alsof er zand, of iets anders inzat. Wanneer de veerkracht van dit vat vermindert, en de binnenzijde der oogleden aan de nieuwe aandoening gewoon wordt, houdt het pijnlijk gevoel op. Zo de reeds uitgezette vaten nog meer zwellen, of ook andere zich uitzetten, wordt dit ongemakkelijk gevoel op nieuws opgewekt. Dit verschijnsel openbaart zich gewoonlijk, wanneer de Patient zich ter ruste wil begeven, omdat hij alsdan in een' kleiner dampkring is beperkt; en het oog is niet alleen beroofd van de weldadige werking der opene lucht, maar de temperatuur wordt nog vermeerderd door het fluiten der oogleden bij de pogingen om in slapen.

Men kan derhalve de eerste periode der ziekte kenmerken door hooge en gelijkmatige roodheid zonder dat pijn, zwelling, of onvatbaarheid om het licht te verdragen plaats hebben, hetwelk de meeste  
oog-



oogontstekingen vergezeldt; juist het tegendeel van hetgene plaats vindt, wanneer de ontsteking de *sclerotica* aantast.

Van het oogenblik af aan, dat de smetstof begint te werken, vertoont zich eene vatbaarheid voor zwelling in het celweeffel tusschen de *conjunctiva* en den bol van het oog. Deze zwelling zet zich dikwijls uit tot eene volmaakte *chemosis* en somtijds nadert het meer trapsgewijze tot de *cornea*, terwijl het van alle kanten gelijk vooruit gaat; de vaste gehechtheid van het vlies aan dit gedeelte veroorzaakt de zwelling, even alsof de rand van de *cornea* verdubbeld ware. Terwijl er alzoo eene uitstorting van vocht op het oog plaats vindt, verspreidt zich het waterachtig gezwel tot onder aan de bekleedfels van de oogleden. Men moet deze uitstorting beschouwen als in duur volkomen gelijkstaande met de *chemosis*, die uit de inwendige oppervlakte van het bindvlies ontstaat, en op de werking volgt, die het op de oogleden oefent.

Er is niets, wat aan de waterachtige zwelling der oogleden wederstand biedt, dan wat de bekleedfels opleveren. Uit dien hoofde vormt dezelve in korten tijd een gezwel van eene verbazende grootte, en de uitwendige zwelling kan door hare drukking de *chemosis* beletten, die grootte te verkrijgen, welke anders zekerlijk zou ontstaan. Deze ontzettende zwelling van de oogleden komt in het algemeen overeen met de volkomene formering van de *chemosis*, welke plaats vindt, als zij de *cornea* bereikt heeft en dezelve omringt. Naarmate de bekleedfels der oog-

le-



leden zich uitzetten, doordien zij voor het waterachtig gezwel wijken, trekken zij den *tarfus*, waaraan zij van binnen vastzitten, veroorzakende eene omkeering van het ooglid, en de bekleedsels van de bovenste en onderste oogleden komen bij elkander, terwijl zij tusschen beide eene diepe groef maken. Wil men het oog onderzoeken, dan behoort men vooreerst met den vinger tot op den bodem te tasten, en vervolgens de omgekeerde *cilia* naar buiten te brengen door de opgezwollen oogleden van elkander te scheiden.

Deze behandeling kan wel eens regstreeks werken, om het uitwendig watergezwel uit den weg te ruimen, doch er zijn slechts weinig gevallen, die een naauwkeurig onderzoek van het oog zelve ge-  
doogen.

Voor de toeneming van de uitwendige zwelling loopt het vocht, dat voorheen slechts weinig voor den dag kwam, en uit etter bestond, drijvende in het waterachtige vocht, als een gestadige stroom van geele stof, welke verdund door het traanvocht, de hoeveelheid aan vocht ver overtreft, die men bij den hevigsten aanval van *gonorrhoea* opmerkt. De klederen, en alles wat maar in aanraking komt met stof, wordt terstond daarvan doordrongen, en de kleinste hoeveelheid van dezelve is in staat, besmetting te veroorzaken.

Alhoewel de opzwellung in het eerst meer in het een, dan in het ander oog gevorderd zijn moge, dezelve bereikt welhaast ten zelfden tijde in beide oogen het toppunt. De Patient, die zeer ongemakke-



kelijk is geworden door de prikkeling van het gewel, dat het vocht binnen houdt, begint nu aanvallen van folterende pijnen in het oog zelve te gevoelen. Dit is het voornaamste teeken, hetwelk aanduidt, dat het onheil eenen aanvang neemt, en de Patient moet terstond van die pijnen geholpen worden, om het zintuig te behouden. Hier moet slechts in het oog gehouden worden, dat de Geneesheer bedacht zijn moet, om zich niet veilig te wagen, zo dit verschijnsel vermindert, of de lijder voor het oogenblik eenige leniging gevoelt. Een gevoel, dat zich nu en dan verheft, als of naalden in het oog gestoken wierden, vergezeld met volheid en kloppen van de slapen, gaat de dieper liggende pijn dikwijls vooraf. Deze laatste pijn is veelal van eenen tuschenpozenden aard, en eene periode van de folterendste smert wordt afgewisseld door eene tuschenpozing van volkomene rust. Onder de laatste gedaante heb ik de ziekte bij verre de meeste lijdens ontmoet, en de verheffing en vermindering der pijn keerde meestal zeer regelmatig terug. Somwijlen slaat de pijn terstond van het eene oog tot het andere over, en zelden is zij ten zelfden tijde even hevig in beide oogen; en meermalen doet zij zich niet in het oog, maar op een' bepaalden plek van het hoofd gevoelen, hetgeen de Patient beschrijft door te zeggen, dat hij de stee met zijnen vinger kan beleggen.

Vroeger of later houdt een van deze pijnlijke aanvallen op, doordien de lijder gevoelt, als of de



*cornea* gescheurd is, en dat een stroom van heet water uit het oog vloeit; dit verschijnsel verschaft terstond leniging aan het oog, waarin het zich ver- toont, maar het wordt meestal kort daarna gevolgd door geweldiger pijn in het ander oog. Wordt de ziekte niet behoorlijk behandeld, zoo herhaald zich dat eerste gevoel van scheuring ten tweeden en ten derdenmaal, tot dat de aanvallen, door eigene hevig- heid uitgeput, korter en minder geweldig worden, doch zij houden eerst na verloop van vele weken, ja maanden geheel op. Gedurende deze periode van de ziekte is er zelden eenige de minste verandering in den pols, ten zij men het lancet veel gebruikt heb- be. In het algemeen lijdt de gezondheid van den Patient weinig, hij behoudt zijn' natuurlijken eet- lust, maar de slaap wijkt bijkans geheel uit zijne oogen.

Wanneer de pijn vermindert, verdwijnt desgelijks de uitwendige opzwellings, en neemt het ooglid eene gapende gedaante aan. Dit kan men het derde tijd- perk der ziekte noemen. De *cilia* die voorheen binnenwaards gedrongen waren, zijn nu gescheiden, en staan buitenwaards. De voorafgegane omkering van de *cilia* kan verklaard worden door de vergelij- king van het ooglid met een zeil dat aan een touw is vastgemaakt; naar mate het zeil wordt uitgezet, wordt het touw opwaards en binnenwaards ge- trokken.

Als de opzwellings van het tweede tijdperk heeft opgehouden, kunnen de oogleden hunne natuurlijke ge-



gesteldheid niet aannemen, uithoofde van den korrelachtigen staat van het bindvlies, dat dezelve bedekt, en nu heeft meer of minder de uitzetting plaats. In sommige gevallen verdwijnt dit verschijnsel schiekelijk, en van zelfs; in andere formeert het eene verouderde ziekte, en wordt het, in verband met eenige ontsteking der *sclerotica*, de oorzaak der *cornea opaca*.

De pijn van het tweede tijdperk der ziekte ontstaat gedeeltelijk uit de verwoestende veranderingen, welke in de *cornea* begonnen zijn, verzwaaard door uitzetting van het oog, en volgende op eene vermeerderde hoeveelheid van het waterachtig vocht. Dit vocht kan, gelijk ik reeds heb aangemerkt, door middel van de oogharen-streek geformeerd worden, en de gedaante der *cornea* geeft geenen grond te vooronderstellen, dat hare inwendige oppervlakte in de ontsteking deelt, of dat het waterachtig vocht door eenige ziekelijke uitstorting is vermeerderd. De uitzetting schijnt eeniglijk te moeten worden toegeschreven aan eene vermeerderde werkzaamheid in de afscheidingsvaten, welke zekerlijk in de achterste kamer hunne zitplaats hebben. Ook schijnt er geene reden te bestaan, om het gevoelen te bevestigen, dat de ettering zich altoos van binnen naar buiten uitstrekt; maar de uitzetting van de voorste kamer veroorzaakt, dat het waterachtig vocht zich vroeger uitstort, dan anders het geval zoude geweest zijn.

De opzwellings en de ettering beletten ons, eene



naauwkeurige waarneming te doen, om den voortgang van de zweer te bepalen. Wanneer een aanmerkelijk gedeelte van de *cornea* als eene korst wordt, zoo wordt dikwijls een toevallig en vaatachtig vlies voortgebracht, hetwelk ten leste een *staphyloma* formeert. In eenige weinige gevallen heb ik de lens en derzelver kapsel ontbloot van alle uitwendige bedekking gezien, en de Patient zag voor een' korten tijd, alles met eene verwonderlijke naauwkeurigheid; maar zoodra het kapsel wijkt, stort de lens en iets van het glasachtig vocht zich uit, het oog krimpt inéén, en de *cornea* trekt zich zamen tot een klein hoornachtig gekleurd plekje. Deze volslagene vernieling van den bol van het oog verzekert gewoonlijk de veiligheid van het ander, en maakt hetzelfde minder vatbaar, om in het vervolg aan ontsteking te lijden. Als het eene oog door *staphyloma* is verloren gegaan, en men het gebruik van het ander behoudt, zoo behoort men te verrigten, wat de natuur onverrigt heeft gelaten, en den zak te openen en de lens er uit te trekken, in plaats van denzelven terug te werken door hem te doorsteken.

## BEHANDELING.

Bij de bepaling van de behandeling, welke in het eerste tijdperk der ziekte moet worden gevolgd, behooren wij voornamelijk te letten op den aard van het tweede tijdperk, op de waarschijnlijkheid van des-



deszelfs aanwas, en op de hevigheid van deszelfs verschijnselen. De aanleg der ziekte, om in een' staat van ettering over te gaan, kan met geene volkomene gewisheid voorzegt worden, maar hangt alleen af van de verschijnselen, welke de dadelijke nadering daarvan aankondigen. De hevigheid, welke de ziekte waarschijnlijk zal aannemen, moet tot op zekere hoogte opgemaakt worden uit het algemeen karakter, dat dezelve bezit op den tijd en de plaats waar zij heerscht.

Ik heb de werkzame kracht van stekende of prikkelende middelen bij den eersten aanval van zachter oogontsteking reeds vermeld. Het lijdt geen twijfel, of dezelve doen ook in vele gevallen eene goede werking, doordien zij beletten, dat zich de etterende ontsteking formeert, die zich anders zekerlijk zou opdoen. De Hindoes zijn gewoon kalknat en krachtige adstringerende middelen aan te wenden. In andere warme luchtstreken drukken de inboorlingen gewoonlijk eenig prikkelend plantsap in het oog, zoodra de ziekte zich begint te vertoonen. Wanneer echter zulke middelen geene gunstige werking doen, moeten zij de ziekte aanmerkelijk vermeerderen, en het tweede tijdperk bespoedigen; en daar de etterende oogontsteking tot hiertoe in ons vaderland heeft bestaan, zoo beschouw ik het aanwenden van deze middelen als ten uiterste gewaagd. Het werkzaamste middel, dat ik kan aanprijzen is de *liquor plumbi acetatis* in deszelfs onopgelosten staat, een middel, dat te gelijktijd in deze en alle



perioden van etterende oogontsteking geen kwaad kan doen. De aandoening welke het veroorzaakt, is even als of er stof of zand in het oog is gekomen, hetwelk tien of twintig minuten duurt; meest al traant het oog geweldig, het wordt naderhand koud, en het gezigt is helder. De roodheid van het bindvlies, hoe groot dezelve ook zijn moge, is van weinig belang, zoolang de Patient niet klaagt, dat hij wederom grof zand in het oog voelt; bij deze eenvoudige behandeling is het voldoende, zorgvuldig bedacht te zijn, om de volgende verschijnselen oogenblikkelijk te stuiten, zoodra zij zich vertoonen.

Het aderlaten, in diervoege verrigt, als ik nu zal beschrijven, is het middel, waarvan men zich met volkomen vertrouwen kan bedienen, ter bereiking van een' zeer gewenschten uitflag. Vooroordeelen moeten voorzeker overwonnen worden, eer deze praktijk hare weldadige uitwerkselen volkomen kan openbaren; maar een enkel geval zal elken waarnemer overvloedige bewijzen aan de hand geven van hare groote nuttigheid. De belangrijkheid van het zintuig, waarvan de hevige pijnen en het dringend gevaar, vergezeld gaande met het tweede tijdperk van etterende oogontsteking, moeten worden afgekeerd, zou het aanwenden van een middel, dat zoo beslissend werkt, zelfs aanprijzen, al wierd het ligchaamsgeestel daardoor bedreigd, maar dat men geene zulke gevolgen behoeft te duchten, zullen de bewijzen welke ik zal aanvoeren, voldoende toonen. Zij,  
die



die met mijne praktijk bekend zijn, zullen naar ik vertrouw, mij niet beschuldigen, dat ik het lancet of te schielijk of zonder oordeel gebruik.

Wanneer de ontsteking hare zitplaats heeft in het harde bekleedfel, kan men het aderlaten in eene zekerere mate gedogen, en al wordt het in den hoogsten graad aangewend, zoo heeft het niet dezelfde weldadige uitwerking. Maar hoewel bij de etterende ontsteking van de *conjunctiva* het aderlaten eenig nut doen kan, zoo hangt echter het volkomene beheer der ziekte minder af van de verzwakking des ligchaams, dan wel van het ophouden der werking der slagaderen, door de bezwijming, welke de operatie tracht te doen ontstaan. Deze behandeling zal, behalve hare vermogende werking, met veel minder bloedverlies, de genezing voltooijen, dan door de herhaalde latingen veroorzaakt wordt, waartoe men gewoonlijk zijne toevlugt genomen heeft, waar men deze methode heeft verwaarloosd, om den lijder in dien staat te brengen, welken de genezing van het ongemak vereischt. Somwijlen verdwijnt, door de intrede der zwakte, merendeels de roodheid van de *conjunctiva*, maar daardoor is men niet verzekerd zo de bloedvloeijing gestremd wordt, zonder dat er *deliquium animi* op volgt. Hieruit mogen wij opmaken, hoezeer elke andere manier, om de werking der vaten te vermindern, ongenoegzaam is, om het gevolg te doen ontstaan, wat door eenen staat van *Syncope* wordt voortgebracht. In alle gevallen, waar het lancet in



in het vroege tijdperk der ziekte is aangewend, zonder dat dit het gelukkig uitwerkfel heeft gehad, van alle verdere behandeling overtollig te maken, zou het verlies van een enkel once bloed meer, alle zwaarigheid, om den Patient den etterenden staat der ziekte te doen doorstaan, waarschijnlijk uit den weg geruimd hebben. Onder de lijders die in het Hospitaal werden gebragt, veroorzaakten dezulken alleen eenig bezwaar, waarbij uithoofde van gebrek aan vastheid of behendigheid, of door andere toevallen, de bloedvloeijing gestremd was, eer dit noodzakelijk gevolg plaats vond. (\*)

Daar het uitwendig voorkomen van het oog op zich zelve geene voldoende aanwijzing is, om het gebruik van het lancet te bepalen, zoo duidt de pijnlijke aandoening, welke ik als het kenmerk van de eerste periode der ziekte heb beschreven, aan, wanneer men daartoe de toevlugt moet nemen; want zoo dikwijls dat verschijnsel zich vertoont, kan de Heelmeester er op rekenen, dat de ziekte vorderingen maakt.

Ik denk zoo gunstig over de gevolgen, welke het vrijgenot van de buitenlucht heeft, dat ik, ofschoon het belang van beslissende maatregelen in het eerste tijdperk der ziekte levendig gevoelende, bij goed weder

(\*) Mijne verwijdering van de hospitalen belette mij er altoos bij te zijn, wanneer het lancet moest gebruikt worden, doch het is zonder mijne kennis, of medeweten, nooit tweemaal in hetzelfde geval aangewend geworden.



der, de vertraging van eene reis te voet of te paard, in een rijtuig of eene zeereis zou wagen, mits het oog aan de buitenlucht geheellijk is blootgesteld. Zelfs wanneer het tweede tijdperk een begin genomen heeft door eene *chemosis* en etterende afscheiding, heb ik altijd ondervonden, dat verandering van verblijf van het beste gevolg was. Soldaten, die zich met de ziekte op marsch begaven, bevonden zich zonder eenige uitzondering beter aan het einde van hunnen togt, ofschoon zij aan hitte, stof en vermoeienis blootgesteld waren en zich zelfs niet van drank onthielden. Ik zou uit mijne eigene ondervinding ontelbare bewijzen hierover kunnen bijbrengen, en ik heb van den heer MURRAY, Chirurgijn van de armée, vernomen, dat hij op eenen togt met een groot aantal zieken naar de binnendeelen van *Sicilie* de weldadige uitwerking der lucht zoo blijkbaar opmerkte, dat hij hen van de eene plaats naar de andere liet marcheren, eenig en alleen met oogmerk, om hen den heilzamen invloed der lucht te doen genieten.

In het jaar 1809 werd ik door de Hoog Ed. Commissarissen van het militaire Hospitaal, tegelijk met Sir LUCAS PEPYS, den Heer KEATE, M'GREGOR, en wijlen den Heer WARE, geraadpleegd over den uitgebreiden voortgang der ziekte onder de kinderen van dat etablissement; en daar ik het bezwaarlijke opmerkte, om de herstellende zieken van de gezonden behoorlijk afgezonderd te houden (vermits men niet genoegzaam lette op het laatste tijdperk der ziek-



te) en de weldadige gevolgen kende, die hieruit voor de kranken zouden voortvloeijen, zoo stelde ik voor, toen ik naar mijne bijzondere meening gevraagd werd, alle zieke kinderen op een transportschip te plaatfen, en hen aldaar te houden, of hun naar een barrak te brengen, die voor hun ingerigt was. Zoo men dit middel had te baat genomen, dan had ik mij ten volle verzekerd, dat de ziekte bij het aanwenden van eenige zorg, in zeer korten tijd in dat belangrijk etablissement ganschelijk zou zijn uitgeroeid.

Daar eene zeereis op volwassenen gunstig werkte, zoo had ik alle reden om te besluiten, dat deze weldadige gevolgen zich nog meer bij kinderen zouden openbaren, die in een' hooger en graad aan zeeziekte onderhevig zijn zouden. Men moet uit de veelvuldige zeer ongunstige voorbeelden, welke soldaten hebben opgeleverd, die op transportschepen op elkander gepakt waren, noodwendig besluiten dat terwijl eene zeereis de herstelling van een' zieken krachtdadig kan bevorderen, echter iemand, wiens ziekte van een' aanstekenden aard is, onder eene groote menigte die in het ruim van een schip is opgesloten, dezelve spoedig aan den gezonden zal mededeelen; en daar de soldaten bij slecht weder aan boord van transportschepen beneden gehouden worden, in plaats van de vrije lucht te genieten, zoo zijn zij aan alle de nadeelen blootgesteld, welke uit het gemis van versche lucht ontstaan.

Na dat ik in het jaar 1807 eene beschrijving van de



de ziekte gegeven had, heb ik de proef genomen met zulke bestanddeelen, welker bekende eigenschappen een specifiek middel schijnen aan de hand te geven, om deze roosachtige gedaante der ontsteking te onderdrukken, zonder in eenig geval hoegenaamd een oog in gevaar te stellen, door geen gebruik te maken van het lancet. Het geslacht der *narcotica* werd vervolgens aangewend, zonder dat het eenige blijkbare werking deed ter vermindering van de hevigheid der ziekte. Vooral nam ik de proef met het versch uitgeperste sap van *Vingerhoedskruid*, *belladonna* en *Bilsenkruid*; het gebruik van de twee laatste heeft éene zeer pijnstillende kracht, maar geen van beiden deed de opzwellings of uitzetting van het bindvlies aanmerkelijk bedaren. Eenigen tijd hierna werd mij de tabak door een' tweeden Chirurijn aanbevolen, die denzelfden als eene zalf in het eerste tijdperk der ziekte op het oog gelegd had, en ondervond, dat deszelfs prikkelend vermogen den snellen voortgang van het ongemak stuitte. Het trof mij dadelijk, dat aftreksel van deze plant het middel was, waarnaar ik zocht, en de eerste toebereiding, waarvan ik de proef nam, beantwoordde zoo volkomen aan mijne verwachting dat ik van dien tijd af aan hetzelfde middel gebruik heb. Het bezit de uitmuntende eigenschappen, van als een krachtig adstringens te werken, de etterontlasting terug te houden, en het *oedema*, of de uitwendige zwelling der oogleden te verminderen, terwijl deszelfs *narcotische* hoedanigheden dikwijls de pijnen lenigen, alsmede de gestadige slapeloosheid, welke zelfs

voor



voor de grootste giften van *opium* niet wijkt. Het aftrekfel van twee drachmas tabaksbladen op acht oncen water is dermate adstringerend, dat het de huid van de vingers verbijt, zoo men ze eene poos daarin heeft gedoopt. De meest geschikte tijd, om het middel aan te wenden, is des nachts. Wanneer er een groot aantal manschappen in een' vergevorderden en verwaarloosden staat van ziekte, met gesloten oogen, waaruit onophoudelijk een stroom van etter vloeide, in het Hospitaal aankwam, heb ik dikwijls de voldoening gehad, [van onopgemerkt de uitdrukkingen van hun genoegen te hooren over de leniging, welke zij ondervonden, zoodra er een einde gemaakt werd aan de gewoone behandeling door het aanwenden van dit middel tegen den nacht.

Ik moet nog eens van den onopgelosten *liquor plumbi acetatis* spreken, als zijnde dit het krachtigste middel, dat voor de oppervlakte van het bindvlies kan worden gebruikt, wanneer hetzelfde dezen hoogen graad van roosachtige en etterende ontsteking bereikt heeft. Terwijl het veel bijdraagt, om de ontsteking te doen verflauwen, vermindert het de etterontlasting, en doordien het dezelve doet stremmen, reinigt 't het oog veel meer, dan zulks door wasschen geschieden kan. Het gebruik van hetzelfde veroorzaakt niet zoo veel pijnlijkheid als het *acid. acetic.* waarmede het is bereid, terwijl de pijnstillende werking daarvan veel grooter is.

Men moet zelfs bij deze krachtige middelen het  
lan-



lancet altoos als het plegtanker beschouwen, en als den eenigen weg, om te voorkomen, dat de verwoesting van de *cornea* zich niet verder uitstrekke, zoolang aanvallen van pijn in het oog, of in den rand aanduiden, dat de inwendige ziekte nog niet onderdrukt is. Daar de gesteldheid van het oog zich in het algemeen aan alle waarneming onttrekt, zoo is pijn de beste aanduiding, om tot het lancet de toevlugt te nemen; en wanneer wij in andere middelen baat zoeken, zal het gevolg altoos zijn, dat de *cornea* op de plaats zal doorbreken, waar zij getterd heeft. De *syncope* bezit een volstrekt bedwang over de ziekte, en zal voorkomen, dat dit toeval geene plaats heeft, indien men er stoutmoedig bij blijft.

Eene der droevigste bijzonderheden van het ongemak bestaat hierin, dat het gaarne met alle geweld uit het eene oog in het andere schiet, daar de pijn zelden even fel en hevig is in beide oogen te gelijk, zoodat wij, wanneer het gevaar gelukkiglijk van het eene oog is afgewend, dezelfde middelen behoeven, om het ander te redden. Ingevalle de ziekte langer duurt, wordt het plaatselijk aderlaten, bij wijze van koppen, van meer dienst, om den voortgang van zulke gevolgen te stuiten, welke zich nu vertoond hebben, en welke het algemeen aderlaten niet langer kan voorkomen. Het oog moet alsdan ook met meer zorgvuldigheid gezuiverd worden door het inspuiten van laauw water, of van eenig zacht adstringerend plantenvocht, of van eene zachte metaaloplossing, waarna het moet worden afgedroogd.

Wan-



Wanneer het vocht fcherp en heet blijft, doen Spaanfche vliegen in den nek en achter de ooren gelegd, veel dienst. De pijn, welke zich op bepaalde plaatfen van het hoofd doet gevoelen, vooral nadat *staphyloma* zich heeft geopenbaard, wordt door het aanwenden van het *liquor ammoniac* gele- nigd. Er zullen weleens bijzondere gevallen voor- komen, die eene verfchillende behandeling vorderen, of eenige wijziging van de hier opgegevene ver- eifchten, maar ik geloof, dat het bovenftaande de algemeene omtrekken bevat van alle middelen, welke de ettering van de *cornea* kunnen voorkomen.

Om de geheele uitgestrektheid der heilzame gevol- gen te waarden, welke uit deze praktijk voor het publiek zijn voortgevloeid, en voor de ongeluk- kigen, die met deze ziekte bezocht worden, be- hoort men op de verwoestingen terug te zien, wel- ke in alle militaire établisfementen zijn aangerigt, eer dezelve bekend was, of waar men ze na dien tijd verwaarloosd, of flechts ten deele gevolgd heeft, en moet men bedenken, in welk een' ver- minkten toestand de armée zich zou hebben bevon- den, en welk een last het publiek zou hebben ge- drukt, zo flechts het twintigfte gedeelte van dit verlies in het depôt voor de oogzieken had plaats gehad. De behandeling werd door den Heer KNIGHT als Inspecteur-Generaal der Hospitalen aanbevolen. Schoon het nu moge fchijnen, dat het niet veel meer is, dan het toepaffen van een middel op veel- vuldige gevallen, hetwelk men te voren reeds kende  
als



Als veelvermogend ter onderdrukking van ontsteking der oogleden, zoo was echter, onder alle de omstandigheden van elk geval, en inzonderheid bij den ongelukkigen uitflag, welken het vrij gebruik van het lancet had, de invoering van dat middel uit het hier opgegeven beginsel een maatregel, die bij de aanwending eenige beslissing vorderde. (\*) De tijd, om

(\*) Het volgend geval door WISEMAN vermeld, prentte zich reeds vroeg in mijn geheugen, en daar het welligt een van de vroegst opgegevene voorbeelden is van het gebruik der aderlating tot *syneope* toe, zoo zal ik het hier laten volgen, hoe bekend het dan ook zijn moge. „Maar toen ik bij zijne kamer kwam, hoorde ik hem luid schreeuwen. Ik was verlegen, wat te doen. Ik wist dat het laten heel veel geholpen had, maar de omstanders, gelijk ook mijn assistent, hadden er veel tegen, dat ik hem zoo dikwijls aderliet, en zeiden gewoonlijk: nu, gij zult zien, dat onze Meester hem alwederom zal aderlaten; waarna zij besloten, dat ik den dood van den patient zou veroorzaken. Ik besloot evenwel, hem nog eens en niet meer te laten; zeide dit met eenige uitweiding over de noodzakelijkheid, om zulks te doen, en opende vervolgens dezelfde ader, en hield een' witten steenen kom vast, om het bloed op te vangen, dat er driftig uitspatte, terwijl de patient onderwijl stil op zijn rug lag. Ik gaf mijnen assistent den kom in de hand, en daar ik het bloed met veel drift zag vloeijen, zoo greep ik haastig een' tinnen schotel om er een weinig in op te vangen. Wanneer wij de aderen in den nek openen, houden wij den schotel gewoonlijk dicht bij den nek, daar dezelve als een windfel dient, om het afloopende bloed te stemmen. Ik gaf mijn assistent den schotel in de hand, onder voorwendsel van het verband klaar te maken, maar ik bleef op zekeren afstand staan, en keek den patient in het gezicht, met oogmerk, om hem zoo lang ader te laten, tot dat ik zijn gelaat zag veranderen; hetgeen ik deed waarna ik mij bij den patient vervoegde, om de ader toe te binden.

Ter



om zich van het aderlaten te bedienen, met oogmerk om het oog te behouden, is bepaaldelijk het eerste tijdperken het eerste gedeelte van het tweede; en wanneer wij, hetzij door een onderzoek van het oog, of door verschijnselen bij den Patient, vinden, dat de *cornea* is beginnen te etteren, zoo behoort men het ongemak volgens de beginselen te behandelen, welke wij reeds hebben opgegeven als de ontstekings der *sclerotica* onderdrukkende.

Men heeft de werking van gestadige *nausea* en braking ter vervanging van dit sterk gebruik van het lancet aanbevolen. Men kan naauwelijks veronderstellen, dat men eene zoo duidelijke manier, om de ontstekende werking te verminderen, in de behandeling dezer ziekte zou over het hoofd zien. Ten aanzien van hare uitwerkingen moet ik aanmerken, dat zij onder volwassenen van een sterk lichaamsge-  
stet,

Terwijl de schotel weggenomen werd, liep het bloed aan de eene zijde daaruit, hetgeen daarvan daan kwam, dat dezelve gesmolten, en dat het gat zoodanig met *soldeersel* bedekt was, dat ik het vooraf niet kon zien. Zoolang hij bloedde, verwonderde ik mij, dat ik uit zulk een volle wonde zoo weinig bloed in den schotel zag vloeijen; maar daar ik ontdekte, dat het bed zoo vol bloed was, zoo bleek het, dat wanneer het gat in de schotel niet tegen den nek drukte, het bloed in het bed liep, 't geen mij bedroog; maar de patient, na een weinig van een *julapium cardiacum* genomen te hebben kwam weder toe zich zelven. Ik zat een poosje bij hem, en verliet hem vrij opgeruimd. Des anderendaags kwam ik vroeger bij hem, dan gewoonlijk, daar ik niet wist, hoe ik hem zou vinden, maar tot mijne verwondering was hij volkomen wel bij zijne zinnen, en sprak met mij bedaard over hetgeen hij zich uit den tijd van zijn *deliquium* herinnerde. Boek V Waarneming 10.



stel, en van de ontfstekende *diathesis* van Soldaten, de ergste verschijnselen der ziekte niet zal voorkomen, en dat zij voor hen eene veel onaangenamer praktijk is, en ten leste eene veel meer verzwakken-der behandeling, dan welke ik heb aanbevolen, en welke mij in staat stelde, de ziekte met heilzamer uitslag te bestrijden, toen dezelve eene groote vernieling onder de *Britsche* armée dreigde aan te rigten. Het geneesmiddel, waarvan ik mij gewoonlijk bediende, om *nausea* op te wekken en aan den gang te houden, bestond in eene infusie van tabak, toegediend in giften, die met de jaren en de krachten van den Patient overeenkwamen. Daar men aan de hernieuwde voorstelling van deze praktijk eenig belang heeft gehecht, door een geval uit te kiezen ter verklaring van de behandeling der *Egyptische* oogontsteking, zoo heb ik zulk een geval opgegeven, waarin men daarnaar te werk ging, een geval, op welks dagteekening de lezer vooral behoort te letten. De gelukkige uitslag der praktijk bij kinderen is geen bewijs, dat zij voor volwasfenen is geschikt, of dat het voegzaam of noodzakelijk is, zulke geweldige middelen bij personen van een' jeugdigen leeftijd aan te wenden, waarbij, even als bij vrouwen, de ziekte nooit dien graad van hevigheid bereikt, als zulks bij mannen het geval is.

Onder drie duizend zieken, die in het Hospitaal gebragt wierden, ken ik er geen' enkelen, bij wien het aderlaten, gepaard met de voormelde geneesmiddelen, geene heilzame werking deed, wanneer de



Patient bij den eersten aanval der ziekte geneeskundige hulp ontving. Deze verschrikkelijke ziekte heeft echter ongelukkig de eigenschap, dat zij terugkeert, zelfs nadat het oog voor het uitwendige volkomen gezond is; en hoewel het in onze magt staat, hare oogenblikkelijke hevigheid te onderdrukken, zoo kan echter geen middel de instorting voorkomen. Zoo lang de binnenzijde der oogleden ruw blijven, kan de zieke weder instorten, en kan het ongemak weder den vorigen graad van hevigheid bereiken. Bij elke instorting wordt het gevaar grooter, dat het gezigt er bij zal lijden, en in gevallen, waarin de vaten van de *cornea* verzwakt zijn, en het zamenstel van dezelve is weekgemaakt door voorlopige ontsteking, openbaart zich de vernieling van dezelve met eene snelheid, welke bijkans geene behandeling kan voorkomen.

Ik mag aannemen, dat er van alle zieken, die in het Hospitaal gekomen zijn, vijf en twintig voor den dienst zijn verloren gegaan, hebbende bij alle deze instorting of besmetting plaats, na derzelver komst in het Hospitaal, hetgeen bij de ophooping van zieken in dat établisfement onvermijdelijk was; en bij de meesten was de *cornea* verdonkerd door voorafgegane ontsteking.

Maar zo men gelegenheid heeft, de ziekte bij hare eerste verschijning te behandelen, moet zelfs deze verhouding van verlies, hoe gering dezelve ook zijn moge, geene plaats hebben. Er kwamen in het Hospitaal zieken, die reeds vroeger elders be-



behandeld waren, en van die behandeling kon ik niet altoos met lof gewagen.

Daar men natuurlijk eenig berigt zal verwachten, van de uitwerking, welke deze praktijk op de algemeene gezondheid en het gestel van den Patient had, zoo zal ik met weinig woorden mijne observinding aangaande zulk een belangrijk punt opgeven. Het plotseling verlies van eene groote hoeveelheid bloed, veroorzaakt in het algemeen een aanmerkelijke snelheid van den pols, en indien het aderlaten binnen weinig tijds meermalen herhaald wordt, gaat het vergezeld van hitte in de huid, van dorst, rusteloosheid en witheid van tong. De pols is zacht, en de merkwaardigste bijzonderheid bestaat in de de groote snelheid, waarmede dezelve klopt bij eenige werking der spieren, als de zieke in het bed of van eene zitplaats opstaat, of ook wanneer hij regt blijft staan. Dit zijn de verschijnselen, welke gewoonlijk op ruime en herhaalde aderlatingen in een gezond en sterk ligchaamsgestel volgen. Dezelve houden zeer spoedig van zelf op, en kunnen in geval van nood door *antimonialia* gelenigd worden; zoo dikwijls hiervan de proef genomen werd, zag ik het oogmerk, om den Patient eenige verligting te verschaffen, door het begieten met koud water. Behalve deze verschijnselen van eene *ephemera*, en de zwakte, welke gewoonlijk een' tijdlang op het bloedverlies en eenige matige diaet volgt, heb ik nooit ontdekt, dat eenige ziekte, zwakte of ongesteldheid met de behandeling verbonden was. Er zijn twee soorten



van lichaamsgestellen en temperment, waarbij de zieke meer tijd noodig heeft, om zich van het veelvuldig aderlaten te herstellen, dan bij andere; en deze komen zelden voor in de militaire praktijk. De eerste is zwaarlijvigheid, en de andere vertoont zich daar, waar de vermogens van den geest meer ontwikkeld zijn, dan die van het ligchaam, en eene prikkelbaarheid in beide hebben veroorzaakt. Menschen van een mager spiergestel verliezen doorgaans eene groote hoeveelheid bloeds, zonder dat zij eenige verandering in het gelaat, of eenige neiging tot *Syncope* doen blijken.

Menschen, die vet zijn, of vatbaarheid bezitten, om dik te worden, vallen in zwijm door een gering bloedverlies. Ofschoon de zoodanigen aan ziekten mogen blootstaan, die uit den beletten doortogt van het bloed in bijzondere deelen of werktuigen geboren worden, zoo geloof ik echter, dat men bij niemand eene wezenlijke *plethora* minder ontmoet. Het afleggen van de zwaarlijvigheid onttrekt iets aan de hoeveelheid van bloed, dat door het stelsel wordt voortgebracht, terwijl door de vergrooting van de oppervlakte des ligchaams eene grootere hoeveelheid bloeds vereischt wordt, om de krachtige werking der uiterste vaten te onderhouden. De *Aphorismus* van CELSUS op dit punt, is welligt nooit meer bevestigd, sedert hij denzelven schreef.  
„*Interest etiam inter valens corpus et obesum;*  
„*inter tenue et infirmum; tenuioribus magis san-*  
„*guis, plenioribus magis caro abundat. Facilius*  
„*ita-*



„itaque illi detractionem ejusmodi sustinent, celeriusque ea, si nimium est pinguis, affligitur. Ideoque vis corporis melius ex venis, quam ex ipsa specie aestimatur.”

Er kwamen drie zieken in het Hospitaal, wier oogontsteking met koorts verbonden was, en waarbij niet, dan de volstreckte noodzakelijkheid om de oogten te behouden, mij bewoog, het lancet te gebruiken, en ik werd aangenaam verrast door de ondervinding, dat bij geen van beide de koorts, na de kunstbewerking terug keerde.

In gevallen, waarin de Patient eene groote hoeveelheid bloeds kan verliezen, zoodra men merkt, dat zijn gelaat verandert, kan men den arm binden, in het zeker vooruitzicht, dat de staat van *deliquium* wel zal volgen. Ik vond, dat de ondervinding mij zeer te stade kwam, om mij te verwittigen, of dit verschijnsel al of niet {zou plaats grijpen, daar ik hierdoor de noodzakelijkheid bevrijdde, van te moeten dulden, dat het bloed vloeide, tot dat de *Syncope* zich dadelijk vertoonde; maar hij, die geene ondervinding bezit, behoort voorzigtig te zijn, en op dezen uitslag niet te rekenen, want bijaldien het niet slaagt, en de wonde wederom geopend moet worden, zoo zal, daar het stelsel weder tijd gehad heeft, zich te herstellen, meer bloed afgetapt worden, dan wanneer er geen tijd tusschen beiden is verlopen. Men weet, dat de opgerigte houding den goeden uitslag der kunstbewerking tot het veroorzaken van *Syncope* begunstigt.



Desgelijks wordt het laten op beide armen aangeprezen, maar men behoort spaarzaam te zijn in het volgen van eene zoo geweldige praktijk. De vrees voor de kunstbewerking zal, gelijk men wel weet, dikwijls *nausea* en *syncope* veroorzaken, maar ik heb nooit ondervonden, dat de laatste, op die wijze te weeg gebragt, als genoegzaam kan worden beschouwd, ter vervanging van het verder aderlaten.

Men heeft opgemerkt, dat bij eene tweede lating, schoon korten tijd na de eerste herhaald, de hoeveelheid bloeds, welke er vereischt wordt, om *syncope* te doen ontstaan, gewoonlijk grooter was, dan die bij de eerste lating verloren ging. Eer men het beginsel, waarvan de goede uitwerking van dit middel voornamelijk afhangt, behoorlijk verstond, toen overvloedige aderlatingen meermalen herhaald werden, en toen men in het geheel meer bloed aftapte, dan door de praktijk geschiedt, welke ik hun aanbeveel, was de zichtbare verandering op de oppervlakte van het bloed zelve voortgebragt, eene vermindering der betrekkelijke hoeveelheid van *crassamentum* tot het *serum* en van de soortelijke zwaarte der *massa*. Het *serum* schein desgelijks eene groote hoeveelheid of van *gelatina* of *albumen* opgelost te bevatten, daar het somwijlen wit en troebel wierd. De hoeveelheid bloeds, welke voor de *syncope* naar gis afgetapt wierd, schein vier-en-twintig tot vier-en-dertig oncen te bedragen.

Eene vermeerderde afscheiding van het waterachtig  
vocht,



vocht, kan in elke soort van ontsteking, hetzij van de *conjunctiva*, of van het harde bekleedfel voorvallen. De hierop volgende uitzetting van het oog vermeerdert noodwendig het geweld der ziekte, en den voortgang van de ettering der *cornea*. De verschijnselen, welke het gevaar van scheuring der *cornea* aanduiden, vertoonen zich niet, tot dat buitengewone opzwellling of *oedema* van de oogleden gedeeltelijk, of geheel den toegang tot de *cornea* heeft uitgesloten. Als het waterachtig vocht weggeruimd kan worden, verschaft dit eenige leniging van de oogenblikkelijke pijn, maar het vermindert de waarschijnlijkheid niet, dat dezelve zal terugkeeren. Vermits het daarenboven de uitwendige ontsteking niet doet verminderen, zoodra de insnijding gemaakt wordt, hetgeen in zeer korten tijd gebeurt, zoo wordt de kunstbewerking wederom even sterk als voorheen aangedrongen.

De verligting, die door het aderlaten wordt aangebragt, is onderscheiden, want het vermindert de ontsteking, waarvan de uitzetting van de *cornea* afhangt. Men moet derhalve alleen in zulke gevallen tot de kunstbewerking, om de *cornea* te doorsteken, de toevlugt nemen, waarin *syncope* niet is, of niet kan worden voortgebragt, en wanneer pijn aanduidt, dat de uitzetting vordert; en over het geheel kan het alleen verrigt worden in gevallen, waarin de aderlating, geene *syncope* veroorzakende, en dus geen beslissende schok aan de ziekte gevende, de uitwendige zwelling echter in zoo verre



heeft verminderd, dat de *cornea* te voorschijn kan gebragt worden. Vervolgens moet de doorsteking van de *cornea* als een hulpmiddel niet verwaarloosd worden, en wanneer de kunstbewerking herhaald wordt, zo de omstandigheden dit raadzaam maken, kan het oog door plaatselijke aderlatingen, en het aanwenden van plaatselijke middelen genezen worden. Wanneer de kunstbewerking dikwijls op hetzelfde oog is herhaald geworden, is eene gedeeltelijke *adhesie* van den *iris*, er meestal het gevolg van.

Wijlen de Heer WARE, prees eene gegroefde naald aan tot dat einde zoowel, als om de etter van het *hypopion* er uit te halen. In de eerste plaats moet ik echter aanmerken, dat er zich in de etterende oogontsteking achter de *cornea* geene stof vormt, dit kan alleen gebeuren, wanneer dit ongemak verbonden is met ontsteking der *sclerotica*. Ten tweeden, wanneer er zich in de voorste kamer etter vergadert, voortkomende uit eene zweer van de *cornea*, hetgeen somwijlen, schoon zelden gebeurt, *hypopion* formeerende, dan is zulk eene ophooping van geen gevolg, welke behandeling er ook aangewend worde. Wanneer de zweer, waaruit de etter vloeit, geneest, of ophoudt etter af te scheiden, of wanneer de afgescheiden etter niet langer eenen doortogt vindt naar de voorste kamer, doordien de genezing eenen aanvang neemt, zoo wordt de hoeveelheid aldaar met eene veel grooteren spoed geabsorbeerd, dan welke in eenig ander lichaamsdeel

plaats



plaats vindt. Ik heb gezien, dat een *hypopion*, de geheele onderste helft van de *cornea* beslaande, in vier-en-twintig uren geabsorbeerd is geworden, nadat de zweer begonnen was te genezen. Etterende verzwering aan de *cornea* komt op zich zelve zeer zelden voor, zoo als ik reeds gelegenheid gehad heb te vermelden.

Zoo belangrijk de verschijnselen van deze ziekte ongetwijfeld voor den persoon zijn, die het ongeluk heeft, daarmede behebt te worden, zoo is de genezende periode van het ongemak, welke wij nu zullen beschouwen, van veel grooter gewigt voor de maatschappij in het algemeen.

Wanneer ik ondervind, dat men eenige aandacht vestigt op de moeite, die ik mij omtrent deze ziekte heb gegeven, zoo ontstaat dit minder uit den goeden uitslag, welke de behandeling van de bijzondere, schoon veelvuldige gevallen vergezelt, die aan mijne zorgen werden toevertrouwd, dan uit de overtuiging, dat ik door eene vroegtijdige oplettendheid op deze laatste gedaante der ziekte, voorgekomen heb, dat dezelve zich in eene onberekenbare mate vermenigvuldigde. De middelen, welke ik aanwendde, om het belang van deze bijzonderheid aan anderen te doen gevoelen, slaagden minder, dan dit wel het geval had behooren te zijn, en het werd langen tijd door een' ieder over het hoofd gezien, behalve door dezulken, die het gewigt daarvan door eigene ondervinding leerden kennen. In



de militaire praktijk vermoedde men (\*) zelden het bestaan der ziekte, ten zij het oog zelf zoo rood was, als de rok van den Patient, of van etterstof overvloeide. Zoo lang de geheele inwendige oppervlakte van de onderste oogleden rood en harig zijn, bevinden zich de bovenste in denzelfden staat, of zijn dezelve nog meer van de genezing verwijderd, hetgeen aan eene verdikking in den uitersten hoek is toe te schrijven.

Wanneer het vlies in dezen staat verkeert, is het aan eene terugkering van de hevigste soort van oogontsteking blootgesteld, door koude of eenige andere opwekkende oorzaak, en wanneer herstelde Patienten in deze gesteldheid tot den omgang met gezonde personen worden toegelaten, zoo wordt de ziekte bestendig gaande gehouden. Sedert de eerste oprigting van het Hospitaal voor de oogzieken, ben ik standvastig aan den regel getrouw gebleven, welke ik eenmaal had vastgesteld, om geen Patient, hoe ver zijne herstelling ook mogt gevorderd zijn, te ontslaan, tot dat het ooglid even volkomen genezen was, als de oogen zelve; en indien men dit zelfde overal gedaan had, zou de ziekte zich minder hebben uitgestrekt. Ik heb meer moeite gehad, dan men mogelijk denkt, om dit onderscheidend kentee-  
ken

(\*) Ik sprak alleen van vroeger tijden, dewijl door de maatregelen van Sir JAMES, M. GREGOR dit en alles, wat betrekking heeft tot de oogziekten, nergens beter doorzien en gelukkiger behandeld wordt, dan door Heelmeesters van de armée.



ken van gezondheid aan het verstand en het oordeel van anderen in te prenten, behalve aan de zoodanigen, die onmiddellijk met mij werkten (\*).

*Omkering van de oogleden, of Ectropion.* Dat omkering van het ooglid, welke op een' hevigen aanval aan de *Egyptische* oogontsteking volgt, waarin de ziekte zich zelve aan de werking heeft kunnen overgeven, of wanneer dezelve door *emollientia* verkeerdelijk is behandeld, vordert eene bijzondere beschouwing. Dezelve gaat vergezeld van geweldige opzwellings, en het vooruitgedreven gedeelte van de oppervlakte bevindt zich in eenen staat van *granulatie*. Wordt dit ongemak verkeerdelijk behandeld, zoo is het eene lastige en vreesfelijke ziekte.

In het berigt van de oogontsteking, dat ik in 1807 uitgaf, heb ik de meest geschikte manier, om deze

(\*) Ik vergenoeg mij zelven, met te berigten, dat deze vroegtijdige en gelijkmatige oplettendheid op de volkomene herstelling der Patienten, die in het Hospitaal gebragt werden, waarover ik het opzigt had, door stellige en elkander opvolgende bewijzen van 1806 tot 1812 kan worden gestaafd, en het duurde tot 1813, toen ik een gedrukt berigt van de ziekte had uitgegeven, dat de ontdekking van het groot belang dezer periode door den Secretaris van Oorlog aangekondigd werd, deszelfs bescherming, zoowel als der openlijke bekendmaking waardig. De twee andere ontdekkingen van denzelfden gewonen Oog-Arts, bestaan in de ongelukkige behandeling van *cornea opaca*, door aan de uitsnijding der oogleden de voorkeur te geven boven de brandmiddelen, en het veelvermogend gebruik van het lancet, door braakmiddelen te vervangen.



deze misvorming te herstellen, opgegeven, maar ik had het genoeg niet, van te ondervinden, dat men daarop heeft gelet bij die Patienten, welke uit de handen van anderen in het Hospitaal kwamen. De wreede en nuttelooze uitsnijding van de oppervlakte is gewoonlijk de praktijk geweest, welke men aanwendde, om de genezing te voltooien, of men heeft brandmiddelen gebruikt, met oogmerk, om de vooruitgedrevene deelen te vernielen. Bij eene beschouwing van de gesteldheid dezer deelen moet de ongepastheid van deze behandeling even zeer blijken, als derzelve nutteloosheid hier in het oog gevallen is, die zich daarvan hebben bediend. Indien de opzetting of zwelling, van het naar buiten uitgedreven deel enkel vaatachtige zelfstandigheden bevatte; zoo als velen door het uitwendig aanzien der oppervlakte hebben voorondersteld, zoo zou men zeer natuurlijk terstond zijne toevlucht hebben moeten nemen tot de wegneming van hetzelfde, maar dit geval is van een' onderscheiden' aard. Wanneer de uitwendige zwelling der oogleden begint op te houden, zoo verliest de staat van *granulatie* van het ooglid dat tegenwigt, hetwelk de zwelling daaraan gaf, en de werking van de *musculi orbicularis* dwingt dezelve naar buiten. Wanneer de vooruitdringende werking niet terstond wederkeert, zoo vormt het bovenste gedeelte van het ooglid en het omgekeerde kraakbeen een band voor de vooruitgedrevene deelen, en daar de zwelling toeneemt, zoo wordt de zamentrekking gedurig sterker



ker door de natuurlijke, onachtelooze pogingen van de spier om den *tarsus* in deszelfs behoorlijken stand te brengen. De opzetting van het deel wordt derhalve door verstikking veroorzaakt, en de *hyperfarcosis* is alleen eigen aan de oppervlakte. Wordt de oppervlakte dus met de lucht in aanraking gehouden, zoo worden de *granulatiën* grooter, harder en meer gegroefd. In dezen toestand kan de oppervlakte weken ja zelfs maanden lang blijven, zonder eenig ander gevolg, dan eene kortstondige verligting door het ledigen der vaten, terwijl de pijn van de kunstbewerking groote spanning van de oogleden veroorzaakt, en gevolgelijk eene vergrootte verstikking, welke den grond van de ziekte uitmaakt, en terwijl de kunstbewerking zelve een ziekelijken staat van de oppervlakte kan doen ontstaan die veel moeilijker te genezen is, dan de natuurlijke gesteldheid van de *granulatiën*. Hoewel het van het uiterst belang is, de ziekte zoo spoedig mogelijk weg te nemen, ten einde de *cornea* zoo veel mogelijk voor de gevolgen van toenemende oogontstekking te redden; zoo verbeelde ik mij, dat het beter voor den Patient is, de natuur aan haar zelve over te laten, dan haren gang af te breken door de behandeling, welke ik heb opgegeven; de geschikte wijze, om de ziekte te genezen, is eenvoudig, en de uitwerking volgt er dadelijk op.

Ik neem de gelegenheid waar, welke de-hier beschrevene staat van de vloeibare oppervlakte der oogleden aanduidt, om de genezing van de *granula-*



*latien* en de algemeene hevigheid, met eene zeer ligte en voorzigtige aanwending van *argentum nitratum* te beginnen. Het vooruitgedrongen deel moet alsdan terug gedrukt, en door middel van compresfen, in strepen pleister of verbanden op zijne behoorlijke plaats beveiligd worden. Zoo dikwijls het oog gereinigd wordt, moet men dezelfde behandeling herhalen; binnen weinige dagen zal de neiging om vooruit te dringen, verdwijnen, en na verloop van veertien dagen zal de Patient het gebruik der spieren van dat gedeelte wederom gekregen hebben, dat hij door middel van dezelve alleen de oogleden naar welgevallen kan opheffen, of openen. Indien men er dus niet op let, om de verstikking te verhelpen, welke zoo dikwijls plaats grijpt, als het vlies naar buiten komt, zoo wordt het eene ziekte die vele maanden duurt, en het oog kan ten gevolge daaraan verloren gaan, fchoon het de hevigfte perioden van de voorafgegane ontsteking gelukkig moge hebben doorgeftaan. De wegneming van dit ongemag is zoo lastig, ingevalle het aan de natuur, of aan eene verkeerde behandeling wordt overgelaten, dat ik hetzelfde heb zien voortduren, zelfs na de reis uit *Egypte*, waar het zich voor het eerst vertoonde. Daar deze aandoening alleen kan voorvallen, waar de hevige graad van de ziekte niet behoorlijk is onderdrukt, welker gevolgen zich zelfs tot de vernietiging van de *cornea* uitftrekken, zoo behoort men het plaatfelijk aderlaten door middel van de flapen te koppen, benevens andere middelen

ter



ter vermindering der ontsteking van het harde bekleedfel, niet te verzuimen. Omkering van de onderste oogleden ontstaat meestal door de overgroote verflapping van dat deel, de opzwellling is zelden zoo groot, en men behoort hetzelve dus alleen te ondersteunen door zachte drukking, en de gezonde werking van deszelfs oppervlakte door het ligt en dagelijks gebruik van *argentum causticum* te herstellen.



## B I J D R A G E N

### TOT DE GESCHIEDENIS DER EPIDEMISCHE OOGONTSTEKING (\*)

---

Dr. HEUSINGER, te *Göttingen*, verklaart in zijn langdurig verblijf in Frankrijk dikwijls gelegenheid gehad te hebben met zeer bekwame Fransche geneesheeren over de Egyptische oogontsteking te spreken, en dat het hem hoogstwaarschijnlijk is voorgekomen dat deze ziekte in de meeste afdeelingen van het Fransche leger in de onderscheidene landen geheerscht heeft, maar dat zij niet zoo uitgebreid noch zoo kwaadaardig geweest is, als naderhand in andere legers het geval geweest is, terwijl geen dezer geneesheeren op de gedachte gekomen is de ziekte van Egyptischen oorsprong te verklaren of haar voor besmettelijk te houden. Dr. HEUSINGER had zelf gelegenheid de ziekte van 1815 tot 1818 onder de verschillendste vormen onder de Pruissen waar te nemen en ontkend niet dat hem nog veel raadselachtig, in velerlei betrekkingen derzelve is overig gebleven. Hij zag haar het eerst na den slag bij *Leipzig*, vooral in *Minden*, onder de gedaan-

(\*) Rust, Magazin für die gesammte Heilkunde. 7. B. 3. heft pag. 449 en 9 B. I. Heft. p. 115. Berlin 1821.



daante eener zachte *catharrhale* oogontsteking. Niet zoo zeer verwekte hare kwaadaardigheid, want zij verdween voor de aanwending der zachtste middelen vooral der zink, maar het verlies van het groot aantal strijdbare manschappen, opziens. Hij zegt, de ziekte naar *Holland* overgebracht, de bewoners der streken algemeen aangestoken te hebben, door welke men trok, en zij was, gelijk hij bij zijn veelvuldig heen en weder reizen bespeurde, onder de Hollanders veel kwaadaardiger als onder die Troepen (\*), onder welke zij eerst in 1815, zoo kwaadaardig werd en vooral ook in afzonderlijke Regimenten, vooral die van den *Rhyn*. Een dezer Regimenten, het 28<sup>e</sup> vond hij in 1816 in het laag gelegen, de ontwikkeling der *blennorrhoea* zeer begunstigend, *Thionville*. Behalve de Officiëren waren er slechts weinige uit dit Regiment bevrijd; zij was zeer hardnekkig, en in vele gevallen zeer kwaadaardig. Eenige maanden later verwisselde dit Regiment zijn garnizoen met het 3<sup>e</sup>. en begaf zich daarop naar het, in eene woeste streek gelegene *Longwy*, hem een aamerkelijk aantal zijner oogzieken achterlatende. Weinige weken daarna, schreef hem de Regiments-Arts van dat Regiment, dat de lucht van *Longwy* zijne oogzieken spoediger genas als alle geneesmiddelen, dat hij hem daarom verzocht alle de zieken die voor vervoering vatbaar waren, hem spoedig toe te zenden. Men deed dit met het beste gevolg voor de zieken. Van het 3<sup>e</sup> Regiment, hetgeen de in de daad behoorlijk gezuiverde Cazernen, bed- en keukenge-

(\*) Zie deswegen eene nadere teregtwijzing aan het einde.



gereedschappen [des 28<sup>e</sup> Regiments gebruikte, hadden slechts weinigen aan de oogontsteking te lijden, en de ziekte nam nimmer bij hetzelfde de overhand. Even zonderling was het, dat een Cavallerie-Regiment dat met het 28<sup>e</sup> voor een gedeelte in de Caserne lag, zeer zelden eene oogzieke in het Hospitaal bekwam, gelijk in het algemeen de Cavallerie zeer weinig aan de ziekte leed.

Dr. SPRENGEL, garnizoens Staf-Arts in *Wittenberg*, berigt, dat het garnizoen aldaar in het algemeen, in vergelijking met vele andere afdeelingen van troepen zeer weinig, in vergelijking echter met de bewoonders der stad, door de oogontsteking zeer hevig is aangetast geworden. In het Garnizoens-Hospitaal bevonden zich in

Februarij. (\*) 1819. 1 er werden genezen 1.

|            |   |    |   |   |   |     |
|------------|---|----|---|---|---|-----|
| Maart.     | — | 4  | — | — | — | —   |
| April.     | — | 4  | — | — | — | 3.  |
| Mei.       | — | 5  | — | — | — | 7.  |
| Junij.     | — | 4  | — | — | — | 4.  |
| Julij.     | — | 12 | — | — | — | 2.  |
| Augustus.  | — | 6  | — | — | — | 11. |
| September. | — | 4  | — | — | — | 4.  |
| October.   | — | 10 | — | — | — | 16. |
| November.  | — | 8  | — | — | — | 5.  |
| December.  | — | 22 | — | — | — | 21. |

80 — — — 74.

Er bleven derhalve in Januarij 1820, ter behandeling  
6 overig. Het

(\*) In Januarij was D. SPRENGEL, nog niet aangesteld en er waren geene vroegere lijsten voorhanden.



Het garnizoen bestond uit het 2<sup>e</sup> Bataillon van het 14<sup>e</sup> Infanterie-Regiment, dat *Frankrijk* eerst het laatste verlaten had, vervolgens in *Mainz* zeer lang in garnizoen bleef, voorts naar *Schweidnitz*, en in Januarij 1819, eindelijk hier ter plaatse verlegd wierd, uit eene afdeling van de Garde Artillerie, uit eenige Pioniers en uit de zelden meer dan 24—30 koppen sterke straf-afdeeling, te zamen 1000 man. Alleen in het genoemde Infanterie-Bataillon heerschte de oogontsteking, en bijzonder, ja als bij uitsluiting, in deszelfs 6<sup>e</sup> Compagnie. De andere Afdelingen bleven geheel van haar bevrijd, slechts een strafschuldige werd, gedurende zijn verblijf in het Hospitaal, aangetast. Onder het getal der opgegeven oogzieken bevonden zich buitendien twee van het 21<sup>e</sup> Regiment, die op den marsch ziek en hier overgenomen en genezen wierden. Van de inwoonders wierd een gezin aan dezelfde oogontsteking ziek, waaraan de Soldaten leden, en in dit gezin scheen zij zich van de moeder aan den vader, en daarna aan de kinderen te hebben medegedeeld.

De ziekte had meestal den volgende loop. De Soldaat gevoelde, somtijds na eene blijkbare verkoudheid, dikwijls ook zonder eenige wezenlijke oorzaak, plotseling eene drukking in het eene of in beide oogen, als of eenig vreemd ligchaam onder de oogleden gekomen ware. Had dit, gelijk meermalen gebeurde, bij het excerceren en in het algemeen in de vrije lucht plaats, dan misleide dit gevoel den lijder des te meer, en hij stond er naderhand dringend op, dat men hem van het vreemde



ligchaam zou bevrijden. Door drukking, wrijving, knipoogen en wasschen, trachte hij dit meestal te doen, en vermeederde daardoor het lastig gevoel en de aanvankelijke ontsteking. De vaten van het bindvlies werden uit de ooghoeken uit, vooral naar binnen toe, het eerst rood opgezet, ook van boven en van onderen had die roodheid plaats, en verspreide zich over het gansche bindvlies, welke te gelijk eenigzins begon op te zetten. De *sclerotica* was daarbij in den beginne geheel wit en zuiver, en werd naderhand eerst aangetast. In zoo verre het knipoogen en wrijven geene sterkere tranen-afscheiding voortbragt, scheen het oog nu drooger dan gewoonlijk, van waar dan ook het onaangenaam drukkend gevoel bij iedere verandering in deszelfs rigting toenam. Bij eene trapsgewijze toeneming duurden deze aanvallen langer of korter, van weinige uren tot eenige dagen, vervolgens werd de *sclerotica* rood, en toonde, wanneer men het bindvlies over dezelve optilde, hare aanmerkelijk opgezette vaten; het bindvlies zelf zwelde nu meer en meer op, waarbij zij echter zelden zeer donker, maar meestal bleek rozenkleurig werd. Meestal kwam zij omgekruld en sponsachtig te voorschijn, zoodat het hoornvlies ringvormig in dezelve verdiept was; dikwijls echter had er ook geene zwelling der *conjunctiva* plaats, maar zij verhief zich in slappe, ledige, helderroode en doorschijnende blazen, welke in de binnenste ooghoeken altijd het grootste waren, en zich bij de bewegingen van het oog somwijlen zoodanig verschuifden, dat zij den rand van  
het



het hoorvlies bedekten: de geheele ontsteking had alsdan een meer *leucophlegmatisch* voorkomen. Beiden, zoowel als de eigenlijke zwelling der *conjunctiva* en hare plooivormige en blaasachtige opzetting werden evenwel in weinige gevallen zoo sterk, dat zij door het te voorschijn treden uit de oogleden-pleet, het sluiten derzelven moeilijk maakte. — De oogleden, welke meestal van den beginne af aan eenigermate rood waren, namen daarin toe, tevens werden zij gespannen, glinsterend en zwollen eenigermate op, derzelver binnenste door het bindvlies bedekte oppervlakte vertoonde zich in ieder geval hoogrood en omgekruld, aan rood fluweel gelijk. Tevens ontstond er eene overvloedigs afscheiding van een etterachtig slijm, dat als vlokjes in het even ruim afgescheiden traanvocht dreef, en zich dikwijls als eene soort van dikke *pseudomembrana* op de inwendige vlakte van het inwendige ooglid hechte, of zich in enkele vezels over het hoornvlies verspreide en aan hetzelfde een troebel voorkomen gaf. Wreef men echter daarna het bovenste ooglid eenige malen met de vingers daar over heen, dan vertoonde zich dit vlies wederom helder, hetgeen hetzelfde ook in de meeste gevallen bleef; was echter de ontstokene zwelling en omkrulling van het bindvlies zeer sterk, dan vertoonde zich het ringvormig verdiepte hoornvlies des te helderer, en verkreeg eene tegennatuurlijke helderheid. Waar het hoornvlies zijne eigendommelijke helderheid niet behield, daar bevond men dat zulks aan eene *scrophuleuse* of andersoortige complicatie toe te schrijven



was. In weinige gevallen strekte zich evenwel een halve of geheele kring van gezwollen vaatjes van het bindvlies van boven of van onderen af, omstreeks een halve of drie vierde lijn verre over de *commissura* van het hoornvlies, en had alsdan het voorkomen van een roodachtig of oppervlakkig verdikt *gerontoxon*, maar nooit overschreide dit geringe valsche voortbrengsel deze grenzen.

Von den beginne af aan vertoende zich altijd eene meer of minder sterke lichtschuw; dezelve werd nu zoo hevig, dat de zieken zelfs in eene donkere kamer de oogen, wanneer zij niet door eene scherm beveiligd waren, volkomen gesloten moesten houden: opende men dezelve ter onderzoeking, dan stroomde er de tranen bij groote druppels uit, maar niet omdat zij zich onder de oogleden opgehoopt hadden, maar eeniglijk ten gevolge van de door den prikkel van het licht oogenblikkelijk vermeerderde afscheiding. Nimmer was deze vochtigheid van eenen bijzonder scherp aard, en in geen geval taste dezelve de wangen, langs welke zij afvloeide, in het minste aan.

In dezen vorm hield de ziekte, dikwijls alle middelen weerstand biedende, soms vele dagen, ja weken lang aan, zonder eenige vorderingen in beterschap of verslimming te maken, terwijl zij in andere even zoo behandelde gevallen, deze hoogte schenen bereikt te hebben, om van dezelve dadelijk weder tot den *normalen* staat terug te keeren; eene verscheidenheid waarover ik straks nog eens nader zal spreken. De gezondheid leed daarbij maar in  
zeer



zeer weinige gevallen, op zulk eene wijze, dat men zulks met de oogziekte in verband konde brengen, en alsdan bestond de geheele aandoening des gestels in geringe koortsbewegingen, vooral tegen den avond, een onrustige slaap en een ter naauwernood ziekelijk te noemen algemeen kwalijk bevinden bij prikkelbare personen. *Gastrische* verschijnselen werden dikwijls waargenomen, maar schenen, gebrek aan stoelgang uitgezonderd, geen invloed op de oogziekte te hebben, maar derzelver eigen loop te houden. Etmalen vertoonden zich jicht en *scrophulae* bij de oogziekte, maar alsdan was deze laatste van eenen bijzonderen aard en vertoonde, zich altijd in dat geval als eene ware jichtige en *scrophuleuse* oogontsteking.

De oogontsteking onder de soldaten in *Wittenberg* waargenomen, had slechts eenen uitgang, dien der genezing. Dezelfde trappen langs, welke de ziekte tot de beschrevene hoogte geklommen was, daalde zij weder omgekeerd meer of minder snel af tot aan den *normalen* staat. Eerst hield de hevige lichtschuw eenigermate op, de drukking in de oogen en de spanning der oogleden namen af; het gezwollen en blaasachtig opgezette bindvlies krimpde in; de roodheid der *sclerotica*, en vervolgens die der *conjunctiva* werd steeds ligter, en wel het eerst van voren en van onderen, vervolgens van de buitenste en eindelijk van de bovenste ooghoeken af, terwijl de afscheiding van het etterachtig slijm opdroogde.

Naziekten werden bij deze oogontsteking in geen



geval waargenomen, doch er bleven gewoonlijk eene eigenaardige vernauwing der oogledenspleet, eene sterke plooiing der *conjunctiva* naar de binnenste oogstreken, en een veelvuldig tranen der oogen na. Van veel beteekenis voor de voorafgegane oogontsteking der soldaten, was die verkleining der oogledenspleet, waarbij volstrekt niets ziekelijks aan de oogleden zelfs waargenomen werd, en welke gedeeltelijk uit een nog overig gebleven ligte lichtschuw, gedeeltelijk uit de gewoonte voortspruit, om het oog gesloten te houden, van waar dan ook, dat dit teeken na eene voltooide genezing, ook het sterkste en aanhoudendste werd waargenomen bij de zoodanigen die het sterkst aan deze oogontseking geleden hadden. Door toediening van voegzame middelen en door den tijd, verdwenen deze weinig beteekenende naziekten, dikwijls binnen weinige dagen of op zijn hoogst na eenige weken, en er was geen spoor van het voorafgegane ooglijden meer te ontdekken.

Hoezeer dit nu eene algemeene schilderij van het gewoone beloop der oogziekte in *Wittenberg*, onder de soldaten is, zoo vertoonden zich evenwel bij deze ziekte zekere eigenaardigheden, welke mij des te belangrijker toegeschenen hebben, daar het mij volstrekt onmogelijk geweest is, van meerdere derzelven, den eenen of anderen waarschijnlijksten grond te kunnen uitdenken. De eerste dezer eigenaardigheden bepaalt zich tot de hevigheid, duur en hardnekkigheid der ziekte. In de eerste maanden van 1819 werden, zoo als men uit de tabel zien kan, slechts weinige ziek, maar de ziekte zelve was toen vrij hardnekkig, had  
 eenen



eenen langzamen loop, welke door de toegediende middelen maar zelden verhaast konde worden. Vooral hardnekkig, hevig en tamelijk veelvuldig ver- toonde zich de oogontsteking in de maanden Junij, Julij en in de eerste helft van Augustus: er waren in dien tijd meerdere gevallen welke alle beproefde middelen, vele weken achter een hardnekkig tegen- stand boden, zonder haar noch ten goede noch ten kwade, te veranderen, en evenwel onderscheiden zich deze gevallen in alle derzelve overigē teekenen, niet het minste van de goedaardigste en ligtste. Vele derzelve hielden tot in de tweede helft van Augus- tus en in September aan, als wanneer plotseling, met opzigt tot de verspreiding, duur en hevighid der ziekte eene zeer gunstige verandering ontstond; slechts weinige kwamen in dien tijd met oogontstekingen in het Hospitaal, en werden alsdan, meestal, binnen vijf of op zijn hoogst binnen tien dagen volkomen genezen, en weder weggezonden, terwijl nu tevens de uit vroegere tijd overgeblevene gevallen plotseling ten goede keerden en door dezelfde middelen genazen welke zij vroeger zoo hardnekkig tegenstand hadden geboden.

In de drie laatste maanden van het jaar, vooral in December nam de uitbreiding der ziekte weder toe, de ligte genceeslijkheid duurde gelukkig daarbij voort en hoezeer in den aanvang van December zware gevallen voorkwamen, zoo konden zij echter de middelen slechts korten tijd tegenstand bieden en waren steeds veel beter als die in den zomer,

De tweede eigenaardigheid bepaalt zich tot de betrekking der roodheid van het wit in het oog.



Ik heb reeds gezegd dat deze altijd uit de hoeken der oogen een aanvang nam, en dit leed ook geene uitzondering; in vele gevallen alleen bleef deze roodheid heerschende en het bindvlies behield van boven en van onderen volstrekt zijne natuurlijke witheid, zoodat het alleen in de oogledenspleet liggende ontbloote gedeelte meer of minder rood zich vertoonde. Men zou kunnen vermoeden dat dit een gevolg van den prikkel van het licht en der lucht zij; maar in andere gevallen vertoonde zich juist het tegendeel, de eerste roodheid nam namelijk een begin uit de twee ooghoeken, maar naanwelijks was dezelfde verschenen of het bovenste en onderste gedeelte der voorste oogledenspleet was levendig rood. Het ontbloote gedeelte werd daarop wederom spoedig witachtig, en nu ontdekte men alleen bij de van elkander gescheiden oogleden de ontsteking van het bindvlies, welke juist zoo verre zich uitbreide als dit vlies door dezelfde bedekt werd, zoodat alhier derhalve ook deze prikkels juist weldadig schenen te werken. Dat echter de gunstige of ongunstige werking der lucht en van het licht op deze roodheid slechts schijnbaar was, bleek daaruit, dat de luchtschuw, het bindvlies mogt nu enkel onder de oogleden of eeniglijk aan derzelver ontbloot gedeelte rood zijn, zich bij overigens gelijke omstandigheden volkomen gelijk bleef.

Wanneer bij dezen vorm der ziekte, waarbij de uit de ooghoeken uitgegane roodheid de bovenhand behield, zich eenigermate eene verwijderde neiging tot vorming van *Perygiae* tertoonde, zoo liep de-



dezelve somwijlen wezenlijk zeer in het oog, daar namelijk een bundel roode vaten, welke uit dezen binnensten ooghoek was voortgedrongen, zich aan den inwendigen rand van het hoornvlies in een rondachtige punt in een liep, en het verlengsel van het bindvlies hier eenigzints verdikte en geelachtig werd. Het ontstane kleine knopje had alsdan het aanzien van een van dezen rand van het hoornvlies, voortgedrevene op eenen ontstekingsgrond ontstane *pinguecula*; somtijds geleek dezelve ook naar een kleine *absces* onder het bindvlies met een geelachtigen etter gevuld, en door eenen ontstekingsrand omgeven; het gevolg alleen bewees dat dit bedriegelijk was, want altijd verdween hetzelfde bij de vermindering der ontsteking, zonder eenig spoor natelaten. Nooit kwam het verder als op zijn hoogst een  $\frac{1}{2}$  lijn boven den rand van het hoornvlies en hetzelfde werd voor het overige juist in de herfst maanden waargenomen, waarin de geheele ziekte op de spoedigste en beste wijze gewoon was af te loopen.

Daarentegen trad die digte krans van vaten over den bovensten of ondersten rand van het hoornvlies, welke ik reeds met eenen rooden *gerontoxon* vergeleken heb, gewoonlijk dan te voorschijn, wanneer de roodheid zich bij uitsluiting tot het door de cogleden bedekte gedeelte van het bindvlies des oogappels uitstrekke; eene geneigdheid tot het vormen van *pannus* is in het ontstaan en den vorm van dit gering misgewas niet te kennen.

Twée of driemaal bespeurde ik ook, bij eene voor het overige algemeene verspreide roodheid, zonder  
aan-



aanmerkelijke omkrulling of blaauwachtige opzwell-  
ling van het bindvlies, enkele donkere, bloedroode  
eenkleurige plaatsen of vlekken, zoo als BEER die af-  
gebeeld heeft.

Voor het overige vertoonde zich bij deze zieken  
volstrekt geene neiging tot sceurbuik of andere kwaad-  
zappigheid, en de oogontsteking liep even als de an-  
dere af; de *sugillationes* werden opgenomen en de  
algemeene gebezigde middelen deden hier, even als  
in alle andere gevallen, hunne werking.

Eindelijk hadden er nog eenige bijzondere betrek-  
kingen plaats, in de wijze van der oogleden zwel-  
ling. Wanneer namelijk die blaasachtige opzetting  
van het bindvlies plaats had, dan waren de oogleden  
meestal roosachtig en *oedemateus* gezwollen, zonder  
aanmerkelijk rood te zijn; terwijl daarentegen in  
alle andere gevallen meer roodheid, maar mindere  
zwellling dezer deelen werd waargenomen. In de  
laatste maanden van het jaar, vertoonden zich dik-  
wijls noch roodheid noch zwellling der oogleden;  
zij bleven veeleer zoo slap en rimpelig als zij in de  
natuurlijken staat zijn, verkregen echter eene eigen-  
dommelijke bruine kleur, bijkans van de kleur van  
den kring aan de tepel van brunetten. Deze bruine kleur  
ontstond en verdween met de oogontsteking, zondervan  
eenig bijzonder punt uit te gaan, of andere schakeringen  
te doorloopen, en zonder dat de oogontsteking zelve  
daarbij eenige verscheidenheid opleverde, en van alle  
deze bijzonderheden hadden dan eens deze, dan we-  
der gene, op zekere tijden nu eens meer, dan eens  
minder plaats, zonder dat er eenige oorzaken van  
dit



dit verschil, noch bij den zieken zelven noch in de uitwendige voorwerpen te vinden waren, gelijk in het algemeen de oorzaak der geheele ziekte mij nog niet zoo duidelijk schijnt te zijn. Ik kan voor mij geenen grond uitdenken, waarom juist de 6<sup>e</sup> Compagnie, welke niet meer, noch op eene andere plaats hare excercitien verrigt had als de overigen, welke op eene gelijke wijze gecazerneerd, of in de huizen der burgers geïnkwartierd waren, even als alle andere, wier individuen van anderen in het geheel niet afgescheiden zijn, en bij welken in het algemeen volkomen dezelfde betrekkingen plaats hebben, gelijk bij andere compagnien, waarom, zeg ik, juist die, vooral in de zomermaanden en in December, zoo vele en zulke zware oogzieken had. Even zoo onverklaarbaar schijnt mij het geheele bevrijd blijven van de Artillerie der Garde en van de Pionniers, bij welken toch voor het grootste gedeelte juist die betrekkingen heerschten als bij het Bataillon van Linie, en nog in het ooglooper de ongeschondenheid der strafverdienenden, die voor het grootste gedeelte ook de laatste veldtogten bij hunne regementen hadden medegedaan en door hunnen minder voordeelige vorming, hunne zeer ligte kleding en hunne opeengehoopte vereeniging, het meeste voor de uitbarsting der ziekte schenen voorbeschikt te zijn.

De oogontsteking, welke ik zoo even beschreven heb, is na haren vorm, loop en de toegediende middelen beoordeeld, eene *rheumatische catharrhale*, en volstrekt met geene andere te verwisselen. Verkoudingen en onderdrukkingen van de werkzaamheid der  
huid



huid, waartoe bij den soldaat zoo dikwijls gelegenheid is, laten zich als oorzaak, ook bij de meeste zieken ontwikkelen. Wanneer deze echter de eenige oorzaken waren, dan moesten alle de troepengedeelten op gelijke wijze door de ziekte aangetast geworden zijn; ook moesten de rekruten, welke aan de afwisseling der temperatuur het meeste gewoon zijn, het sterkste geleden hebben, en evenwel had het tegendeel eerder plaats, zoodat oude en lang gediend hebbende personen altijd het meeste ziek werden; hoezeer ook de Rekruten niet vrij bleven. Dit alles geregtigd ons tot het aannemen van een *contagium* der oogontsteking onder de soldaten, ook in *Wittenberg*; de ziekte onderscheidt zich van gewoone *rheumatische catharrhale* oogontsteking, even zoo als de *influenza* zich van eene gewoone verkoudheidkoorts onderscheid, door hare aanstekende eigenschap. Het wezen of de aard van het *contagium*, alleen is nog niet zoo kenbaar als die der overigen, want somtijds scheen het bij uitstuk vlug en verspreidbaar, zoodat personen zonder eenige onmiddellijke aanraking, ja zonder hun medeweten, zich bij oogzieken bevindende, aangetast werden; somwijlen scheen juist het tegendeel plaats te hebben, en de ziekte alleen door onmiddellijke aanraking, bij voorbeeld door het zoo zeer vermelde gemeenschapelijk gebruik der handdoeken, medegedeeld teworden, even als zeer dikwijls soldaten, welke bestendig met oogzieken te doen hadden, geheel bevrijd bleven. Zoo was het station der oogzieken in het alhier aanwezige Hospitaal somtijds zoo opgevuld, dat



dat men uit hetzelfde personen in andere vertrekken leggen moest, en ondanks de bekende onverschilligheid der soldaten voor het gevaar van zoodanige aansteking, is toch nimmer ergends eene voortplanting van het gebrek uit dezen maatregel voortgeten. De Geneesheeren, die dagelijks meermalen de oogen der zieken onderzochten, zelfs lang in hun vertrek vertoefden, en voorzeker zeer dikwijls, zonder de handen gewassen hebben, met dezelve het eigen gezigt aanraakten, hebben nimmer het gebrek noch op zich zelve noch bij anderen voortgeplant. Daarentegen werd de oppasser, die geene oogzieken aanraakte, hunne waschgoederen zelfs niet reinigde, en bij wien in het algemeen geene onmiddellijke aanraking plaats konde gehad hebben, op de hevigste wijze door de oogontsteking der soldaten aangetast, aan zijn talrijke gezin echter waarmede hij onophoudelijk in de naauwste aanraking komen moest, deelde hij daarvan niets mede, terwijl in de stad, zoo als ik reeds zeide, een gezin, hetwelk wel inkwartiering gehad had, maar zeker met de Soldaten niet in aanraking gekomen was, in alle deszelfs leden aangestoken werd. In een woord, daar in de leer der aansteking in het algemeen nog veel duisters is, zoo heeft deze duisterheid in dubbelde mate bij het *contagium* van de oogontsteking der Soldaten plaats.

Volstrekt kan en moet men eene soort van aanleg tot deze ziekte aannemen, voortgesproten uit alle die betrekkingen in de laatste Veldtogten, welke door meerdere Schrijvers over dit onderwerp genoegzaam uit een gezet zijn; want het is zeker dat die Regimenten-



menten bij uitsluiting vele oogzieken telden, en de personen het hevigste en sterkste aangetast wierden, welke aan die betrekkingen het meeste blootgesteld waren. Doch ook dit verklaart ons niet veel, want eensdeels kenmerkt zich deze aanleg door niets dat bijzonder onder onze waarneming valt, anderdeels worden nog te dikwijls zoodanige personen door de ziekte aangetast, bij welken wij geenen den minsten grond hebben zulk eenen aanleg te vooronderstellen.

Al wat zeker is, is dit, dat de oogontsteking der Soldaten eene Epidemisch heerschende en aanstekende ziekte, en dat verkouding de gewoone gelegenheidgevende oorzaak tot hare uitbarsting is. Blijkbaar is zij, zoo als zij in *Wittenberg* heerscht, een tak van die oogontsteking, welker stam in *Frankrijk* zoo vele verwoestingen in de oogen onzer Troepen aanrigtte, en welker bijzondere takken nog in vele garnizoenen, vooral in *Mainz* zoo uitgebreid zijn. Of de wortel van dezen vergiftigen bron uit *Egypte* overgewoekerd; of zij door Engelschen of Franschen medegebragt zij, of zich in het smet van Fransche Hospitalen of in de Biyouacquen der verbondene legers ontwikkeld hebbe; dit alles laten wij daar, en houden ons aan de verschijnselen, welke deze ziekte in *Wittenberg* ons aanbod. Uit al het aangevoerde volgt, dat zij zich hier door goedaardigheid, geneeslijkheid en het gemis van alle kwade gevolgen in het aangetaste werktuig zelfs kenmerkt; even verschillende zijn de geneesmiddelen, welke zich bij onze ontsteking als de doelmatigste getoond hebben, van alle diegenen welke

van



van vele kanten als specifiek zijn aanbevolen. Men heeft vooral het koude water in den aanvang der oogontsteking als een voornaam middel geprezen, en deszelfs gebruik op de onbepaaldste en algemeenste wijze aangeraden. Hoezeer ik juist overtuigd was, dat het koude water bij eene oogontsteking, welke zoo duidelijk het kenmerk eener *catharrhalische rheumatische* en meestal ook van den roodvonk draagt, niet dan nadeelig werken konde, zoo heb ik echter vele proeven genomen, om mijne overtuiging door de ervaring bewezen te zien. Zoo wel het rivier als bronwater, zoo koud mogelijk op pas ontstokene oogen, na voorafgegane aderlating, aangewend, een enkel geval uitgezonderd, werden daarop altijd de pijn, de spanning, roodheid en lichtschiuw zoo vermeerderd, dat de zieken zelfs zeer ootmoedig baden, met dit middel, dat in vele andere oogontstekingen zoo veel verligting verschafte, te mogen ophouden. (\*) Datzelfde had plaats bij alle oogwaters, welke ik in den beginne tot proefneming bezigen liet. Die soldaat, bij welke het koude water van veel dienst was, be-

(\*) Deze stelling kan ik, ten gevolge van mijne ervaring zoowel, als die van alle geneesheren, welke de behandeling der oogontstekings-Epidemie in Mainz bestuurden, niet toestemmen. Wordt de koude, overeenkomstig met den graad des gebreks, en zoodanig aangewend, als ik in mijn geschrift opgegeven heb, dan behoeven die gevallen, waar het ontstoken oog dezelve niet verdraagt, eeniglijk tot eene uitzondering op den regel.

RUST.



behoorde tot het 21<sup>ste</sup> Regiment , en was op den marsch ziek geworden ; aan zijne oogen vertoonden zich geringe roodheid der oogleden en van het bindvlies zonder eenige zwelling of eenige lichtschuw ; daar hij tamelijk volbloedig was , liet ik hem eene matige bloedaftapping op den arm doen , en vervolgens het koude water onophoudelijk op de oogen liggen ; alle toevallen verdwenen na verloop van eenige uren , en hij kon den volgenden dag als volkomen genezen weggezonden worden. Daar dit geval het eenige in zijne soort was , hoezeer ik bij vele anderen op dezelfde wijze te werk ging , zoo meen ik met regt te mogen aannemen , dat dit eene beginnende eigenlij-dende oogontsteking was , welke , wanneer zij aangehouden had , eenen geheel anderen loop zoude genomen hebben , als de gewone oogontsteking der soldaten in *Wittenberg*.

De wijze van behandeling welke ik nu , daar zij mij volgens alle in het werk gestelde proeven steeds het meeste nut verschaft , bij onze oogontsteking algemeen aanwende , is , na het wel in aanmerking nemen der oorzaken , vooral op de afvoerende methode gegrond. Ieder , die door de ziekte aangestast , in het Hospitaal komt , moet zich , even als de meeste andere zieken , in het zuiveringsbad begeven , daarop wordt hij in het voor de oogzieken bestemde vertrek gebragt , hetgeen op het noorden gelegen , berggroen geschilderd , van groene deuren , venster gordijnen , slaappleats en eene groene kagchel voorzien is. Veroorlooft het zijne lichaamsgesteldheid , dan word hem eene daarmede en met de  
he-



hevigheid der ontsteking overeenkomende hoeveelheid bloed afgetapt, en den volgenden dag een afvoerend middel uit *glauberzout*, of in dringende gevallen uit *calomel* en *jalappe* toegediend. De zieke bekomt dadelijk een oogseherm van lichtgroen papier, en wanneer de ontsteking, gelijk in de meeste gevallen, roosachtig is, een of twee matrassen uit kruiden bestaande en met een band om het hoofd bevestigd en zoo dikwijls als mogelijk is op eene warme stoof verwarmd, en dagelijks op de binnenzijde met *Kamfer* ingewreven worden. Ik herinner mij slechts weinige gevallen, waar de ontsteking reeds bij het innemen der zieken zoo hevig was, dat er dadelijk na de plaats gehad hebbende aderlating, vijf of zes bloedzuigers aan ieder onderste ooglid geplaatst moesten worden. Van den eersten dag af aan bekwam iedere oogzieken alle avonden een laauwwarm voetbad, waarbij er daarna de grootste zorg tegen verkouding werd gedragen. Ieder verkrijgt wijders, dadelijk na zijne inneming in het Hospitaal, een *vesicatorium* in den nek of achter ieder oor, en in den hoogsten graad der ziekte, na eenige dagen, tegelijk de trekpleister van JANIN aan de slapen, waarbij altijd zorg gedragen wordt, dat dezelve het oog niet te nabij kome, daar anders ligtelijk met de uitvloeiende vochtigheid ook iets van de bestanddeelen der pleister in het oog gebragt of gewasschen konde worden. Deze spaansche vlieg en trekpleister, worden gedurende de geheele ziekte aan den gang gehouden, ook, wanneer zij langer aanhoud, vernieuwd, en daarmee altijd nog eenige dagen na de genezing voort-



gevaren. Alle oogzieken bekomen, zoo lang de ziekte niet blijkbaar tot de genezing overgegaan is, het vierde gedeelte voedsel van ons Hospitaal, en ook dit wordt in zware gevallen nog iets verminderd. Tot drank wordt hem water of gerstewater, nimmer bier, wijn of brandewijn toegediend.

De zoo hevige lichtschuw en de drukkende pijn in de oogen, welke dikwijls, *vooral tegen den nacht*, zoo zeer toeneemt dat het den zieken zijne rust beneemt, hebben mij bewogen het instrijken der *Tinct. Opii* in het eerste tijdperk der ziekte algemeen aan te wenden en zulks heeft altijd, in vereeniging met de reeds aangewende behandeling, niet eeniglijk het bedoelde enkel *symptomatisch* of *palliatief* nut, maar een waarlijk heilzame invloed op het wezen der ziekte zelve gehad, zoodat die zieken die het middel in de eerste oogenblikken, uit hoofde van de daardoor voor één oogenblik voortgebragte branding, hinderlijk was, naderhand altijd om deszelfs herhaalde toediening verzochten(\*). Zoodra echter de ontstekingsachtige roodheid van het bindvlies eenigermate ver-

(\*) Ook dit middel werd bij de oogontsteking-Epidemie in Mainz in dit tijdperk der ziekte door de minste *individuen* verdragen, maar wel in het verder beloop des gebreks zeer heilzaam gevonden. Welke Epidemie heeft intusschen niet hare eigendommelijkheden, zoodat noch alle de vormen harer verschijning in andere afzonderlijke gevallen van dezelfde ziekte zich weder laten zien, noch alle middelen, die hier of daar zich heilzaam betoonden, in dit of dat geval wederom aangewend konden worden.



verminderd, en zoodra in het algemeen de afscheiding van het etterachtig slijm een aanvang neemt is het *Opium* niet slechts onnuttig, maar schadelijk. Pijn en lichtschuw zijn dan reeds voor het grootste gedeelte verdwenen of verminderd, en hetzelfde middel, dat tot hier toe tot derzelver verdwijning bijdroeg, kan nu ligtelijk eenen prikkel voortbrengen, welke dezelve weder te voorschijn doet komen.

Meestal blijft het oog op denzelfden trap van genezing hardnekkig staan, de etterslijmachtige afscheiding houdt wel op, maar eene meer of min sterke roodheid, omkrulling of blaasachtige opgezetheid van het bindvlies en een zeker onvermogen om het heldere licht te verdragen, of voorwerpen scherp aan te zien, houden aan. Eene zalf uit één grein wit kwikzilver *praecipitaat*, eene drachma ongezoute boter, en een scrupel enkelvoudige *Opium tinctuur*, des avonds tusschen de oogleden gestoken, is mij tegen dezen slependen vorm der oogontsteking, als een wezenlijk *specificum* voorgekomen, welks gebruik dikwijls de in het oog loopendste werkingen voortbragt, en mij in vele gevallen onmisbaar is voorgekomen.

Is nu, ten gevolge dezer behandeling, ieder spoor der ontsteking uit het oog zelf verdwenen, dan blijft er meest nog eene zekere zwakte in het werktuig over, welke gedeeltelijk als slapheid en tegennatuurlijke plooiing van het bindvlies, deels als veelvuldig tranen van het oog en pinkoogen in het helder licht voorkomt. In de maanden van het voorjaar en van den zomer waren wandelingen in de o en lucht op



groene weiden, bij eene matige niet al te graauwe avond verlichting, verbonden met eene ligt prikkelende en voedende diaet, genoegzaam toereikende dit gebrek weg te nemen; zo niet, dan ontzegden wasschingen der oogleden met warme korenbrandewijn, of den geest van *thym* nimmer hunne goede werking. In twee gevallen, waar bij eene voor het overige volkomen herstelde gezondheid eene sterke lichtschuw nagebleven was, die hardnekkig ieder middel tegenstand bood, moest ik tot het in *Opium tinctuur* opgelost *bilsenkruid extract* mijne toevlucht nemen, hetgeen dan ook het gewenschte gevolg had.

Deze was de *Therapeutische* weg, langs welken ik altijd het voorgestelde doel eener spoedige volkomen genezing der oogontsteking onder de soldaten te *Wittenberg*, in zoo verre de ziekte zich zuiver vertoonde, bereikt heb.

Tweemaal was zij met jicht verbonden, en hier vond ik bij inwendig toegediend *aconitum*, in een oogwater uit *sublimaat* het werkzaamste. Eens nam ik waar, ten gevolge eener blijkbare zeer hevige *scrophuleuse complicatie*, aanmerkelijke hoornvlies zweren, welke bij het gebruik van een oogwater uit den voortreffelijken steen van *St. Yves*, met *Opium* en het inwendig gebruik van *verzoete kwik* met *scheerling* zonder achterlating van naden of facetten, volkomen genazen.

---

Dr. BÜTTNER, 2<sup>de</sup> Generaal. Staf-Arts heeft in het laatst uitgekomen stuk van RUST, *Magazin für die*  
ge-



*gesammte Heilkunde* (9 B. 2 th. Hest. Berlin 1821) de verklaring van Dr. HEUSINGER (zie bladz. 321) als of de Koninkl. Pruis. Troepen, de besmettelijke oogziekte naar Holland overgebracht, en de bewoonders dier streken, door welke zij trokken, algemeen aangestoken hadden, en als of deze ziekte onder de bewoonders in Holland veel kwaadaardiger als onder de Troepen geweest zij, wederlegd, door het volgende: Het was het Koninkl. Pruis. onder het bevel van den Generaal VON BULOW, staande derde Legercorps, dat na den slag bij *Leipzig* zijnen marsch door het Hanoversche en door Westphalen naar Holland nam. Op dezen geheelen togt had hetzelfde slechts een zeer gering aantal oogzieken: de ziekte zelve vertoonde zich onder eene zachte gedaante en werd spoedig genezen. Ik was, zegt hij, toen ter tijde Divisie Heelmeester van het genoemde corps, en mijne betrekkingen, als eerste en besturende Geneesheer van hetzelfde maakte het niet slechts noodig *Westphalen* en *Holland* in velerlei rigtingen door te reizen, om Veld-Hospitalen van *Munster*, *Doesburg*, *Arnhem*, *Zutphen*, *Utrecht*, *Breda* en *Brussel* interigten en te inspecteeren; maar ik hield ook juist daarom eene onafgebrokene correspondentie met het opperste Geneeskundige Bestuur in *Holland* en met de Regeringen dier steden waar zich die Hospitalen bevonden. Ik heb nu op mijne, door vele streken waar troepen gelegen hadden of nog lagen, gemaakte reizen nimmer bespeurd, dat hetzij in *Westphalen* hetzij in *Holland*, onder de inwoonders eene oogziekte geheerscht heeft, veel minder heb ik verno-



men, dat die ziekte door onze soldaten in deze landen gebragt en daar algemeen verspreid is geworden. Zulk eene gebeurtenis zoude, wanneer zij plaats gevonden gehad, uithoofde van haar gewigt, niet verborgen hebben kunnen blijven, ook zoude het Hollandsch Geneeskundig Bestuur, dat bij iedere gelegenheid eene prijswaardige zorg voor de gezondheid der inwoonders aan den dag legt, voorzeker niet verzuimd hebben, eene gebeurtenis ter sprake te brengen welke het welzijn der inwoonders zoo zeer ten doel had. Dat zulks nimmer geschiedt zij daarvan houde ik mij overtuigd.

Om desaangaande nog meerdere zekerheid te verkrijgen, heb ik vele opperste Militaire Geneesheren, welke toen ten tijde, zoo wel bij de troepen als bij de Veld-Hospitalen aangesteld waren, om hunne meening wegens het door den Hr. HEUSINGER gestelde gevraagd, maar allen verzekeren eenparig, dat zij noch eene oogontsteking onder de inwoonders van *Westphalen* en *Holland* heerschende gevonden en noch veel minder gehoord hadden dat dezelve door de soldaten daarheen gebragt was geworden. De Opperste Staf-Arts Dr. WILLMANN, bestuurder van het vliegend Veld-Lazareth, No. 1, waarbij Dr. HEUSINGER, sedert December 1813 aangesteld was, verzekerd hetzelfde, en zijne getuigenis is hier van des te meer belang, daar hij altijd met zijn Hospitaal het Leger op den voet volgde en altijd die kwartieren betrok, welke de troepen kortgeleden verlaten hadden, bij gevolg zeer goed konde waarnemen of en in hoe verre onze soldaten de inwoonders

ders



ders van *Holland*, algemeen met de oogontsteking besmet hadden.

Eindelijk geloof ik tegen het aangevoerde van Dr. HEUSINGER, nog dit te kunnen aanvoeren, dat de Heer KLUISKENS in zijn bekend geschrift, *Dissertation sur l'ophthalmie contagieuse* in Gent in 1819 uitgegeven, daarvan geene de minste melding maakt, dat de *ophthalmia contagiosa* door de Koninkl. Prais. Troepen naar *Holland* gebragt is. Ware dit het geval geweest, zoo zoude KLUISKENS voorzeker niet nagelaten hebben, zulks aan te voeren, daar hij genoegzame gelegenheid had daaromtrent waarnemingen te doen, daar hij zich gedurende het verblijf der Pruisische Troepen in *Holland* in December 1813, Januarij en Februarij 1814 aldaar bevond en in *Gent* aanwezig was, toen in Mei en Junij 1814, na den eersten Parijsche Vrede het Hoofdkwarter van den bevelvoerenden Generaal zich daar bevond en in het te *Gent* opgericht vliegend Veld-Hospitaal N°. 1, vele soldaten aan de *contagieuse* oogontsteking, welke juist daar een kwaadaardig karakter begon te ontwikkelen, behandeld werden.

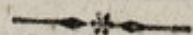
---

Onder de geschriften welke zich met deze, zooveel gerucht gemaakt hebbende, oogziekte bezig hielden, verdienen melding, de *Dissertatio Chirurgico-Medica de Ophthalmitide inter milites exercitus belgici grassante* van den Hr. W. A. PONTA, uit *Brussel*, Heelmeester van den tweeden rang, bij de Cavallerie-Divisie, No. 9. te *Utrecht* verdedigd: voorts het sedert weinige weken uitgekomen Werkje, van den  
Ge-



Geneesheer J. B. MULLER, onder den Titel: *Erfahrungssätze über die Contagiöse oder ägyptische augenentzündung. Gesammelt am krankenbette von J. B. MULLER, Doct. der Med. und Chir., Königl. Preus. Regiments-Artse, von 36e Infanterie-Regiment Ritter enz. Mainz, 1812. 8o.*, terwijl ik met verlangen de aangekondigde uitgave te gemoet zie van den beroemden GRAËFE, die *Aegyptische Augenentzündung in Europa.*

V. D. B.



## ZINSTORENDE MISSTELLINGEN.

Bladz. 61 staat §. 47. lees §. 49.

|       |       |    |            |       |         |        |             |
|-------|-------|----|------------|-------|---------|--------|-------------|
| — 62  | regel | 5  | van boven, | staat | MEER    | lees   | BEER        |
| — 63  | —     | 11 | — — —      | eene  | —       | een    |             |
| — —   | —     | 5  | van ond.   | —     | dit     | —      | der         |
| — 97  | —     | 11 | — — —      | ziek  | —       | ziekte |             |
| — 112 | —     | 12 | van bov.   | —     | §. 149  | —      | §. 49.      |
| — 160 | —     | 1  | van ond.   | —     | genaamd | —      | genaamd is. |

De overigen verbeterde de goedgunstige Lezer.







# B O E K E N

welke te bekomen zijn bij

L O D E W I J K V A N E S,

In de *Kalverstraat* bij de *Heilige Weg*,

No. 96, te *AMSTERDAM*.

- W. MENSERT, Verhandeling over de *Keratonyxis (Punctio Corneae)*, Horenvliet-steek) eene nieuwe uitgevonden kunstbewerking, om de Blindheid, welke door de Cataract ontstaat, te genezen *Amst.* 1816. f 1 : 16 : —
- J. STEVENSON, Praktikale Verhandeling over eene ziekelijke gevoeligheid van het Oog, gewoonlijk Zwakheid van Gezicht genaamd, naar de tweede Engelsche uitgave door H. F. THYSSEN, Med. Doct. te *Amsterdam.* 1816. gr. 8o. . . . . f 1 : 4 : —
- F. BUCHNER, Verhandeling over de voortreffelijkheid van de Operatie der CATARACT, volgens de manier der *Ouden* opnieuw in gebruik gebragt en Verbetert door den uimuntenden Engelschen Heelmeester P. POTT, gr. 8o. . . . . f 0 : 12 : —
- W. H. J. BUCHROEN, de Horenvliet-streck (*Keratonyxis-Punctio Corneae*), eene nieuwe methode om de CATARACT te opereren; benevens eenige ophelderende Verhalen van gedane Operatiën, met aantekening door W. MENSERT Oculist van Z. M. de KONING en Stads Operateur van de Cataract te *Amsterdam.* . . . . . f 0 : 15 : —
- DE SAINT YVES, Nieuwe Verhandeling over de Ziekten der Oogen, met nieuwe ontdekkingen. f 1 : 5 : —
- C. W. HUFELAND, Aard, Beloop, Toevallen en Genezing der Zenuw-Koortsen, met Aantekeningen vermeerderd, door Profr. F. v. D. BREGGEN, *Cornz. Amst.* en *Gron.* 1809. gr. 8o. . . . . f 1 : 5 : —
- C. W. CONSRUCH, Handboek der Algemeene Ziektekunde, naar het Hoogduitsch, door Profr. F. v. D. BREGGEN *Cornz. Amst.* 1817. gr. 8o. . f 2 : 16 : —
- H. J. VAN HOUTE, Handleiding tot de *Materies Medica*, of Leer der Geneesmiddelen, benevens eenige voorschriften, *Amst.* 1817. gr. 8o. . f 1 : 16 : —
- A. F. HECKER, duidelijke aanwijzing om de verschillende soorten der *Gonorrhoea*, naauwkeurig te onderscheiden, en behoorlijk te behandelen; tot aanprijzing eener nieuwe Geneeswijze, voor beginnende Genees- en Heelkundigen, naar het Hoogduitsch, door J. W. KIRCHNER, Med. Doct. *Amst.* 1812. gr. 8o. f 1 : 16 : —

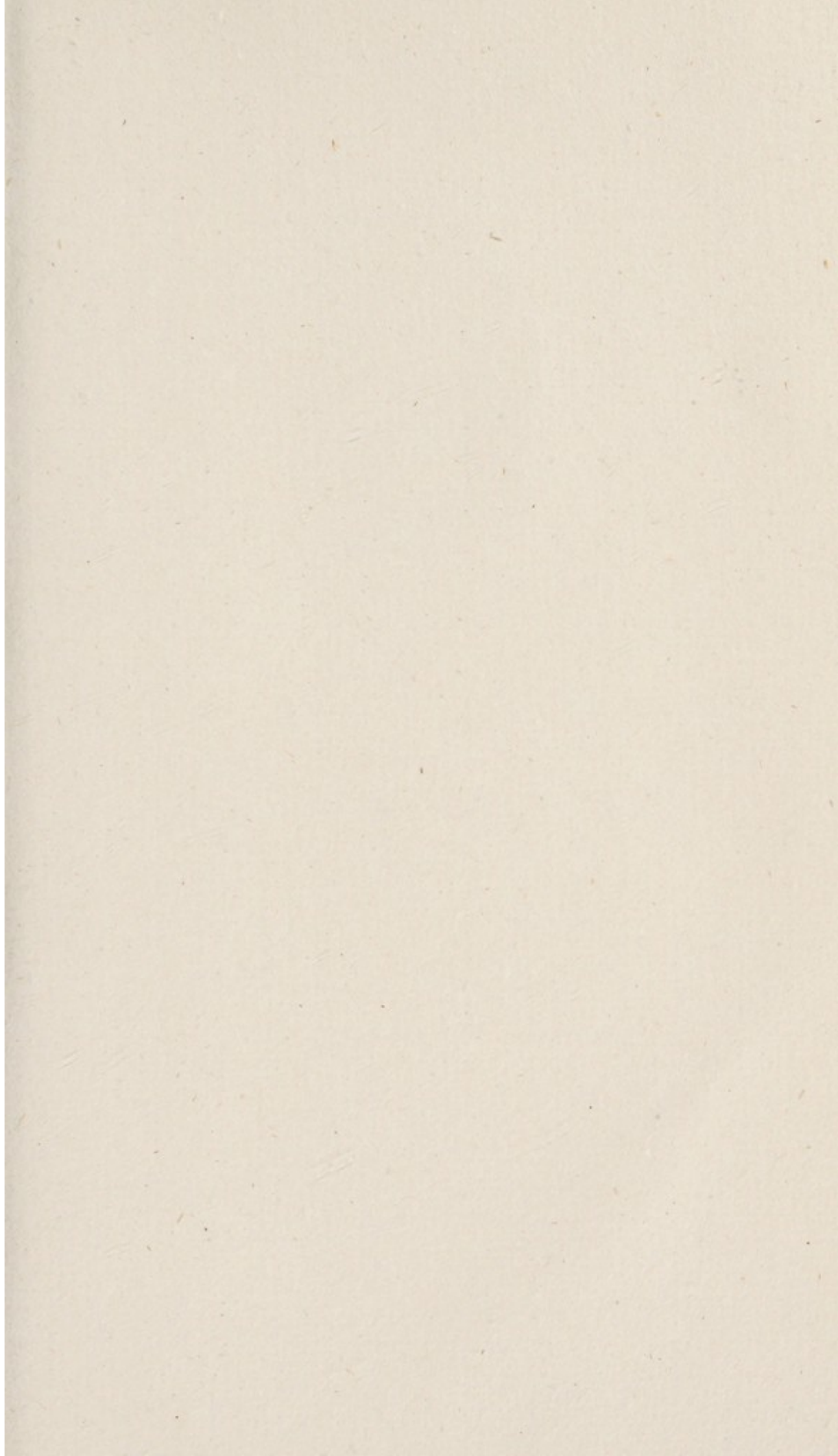




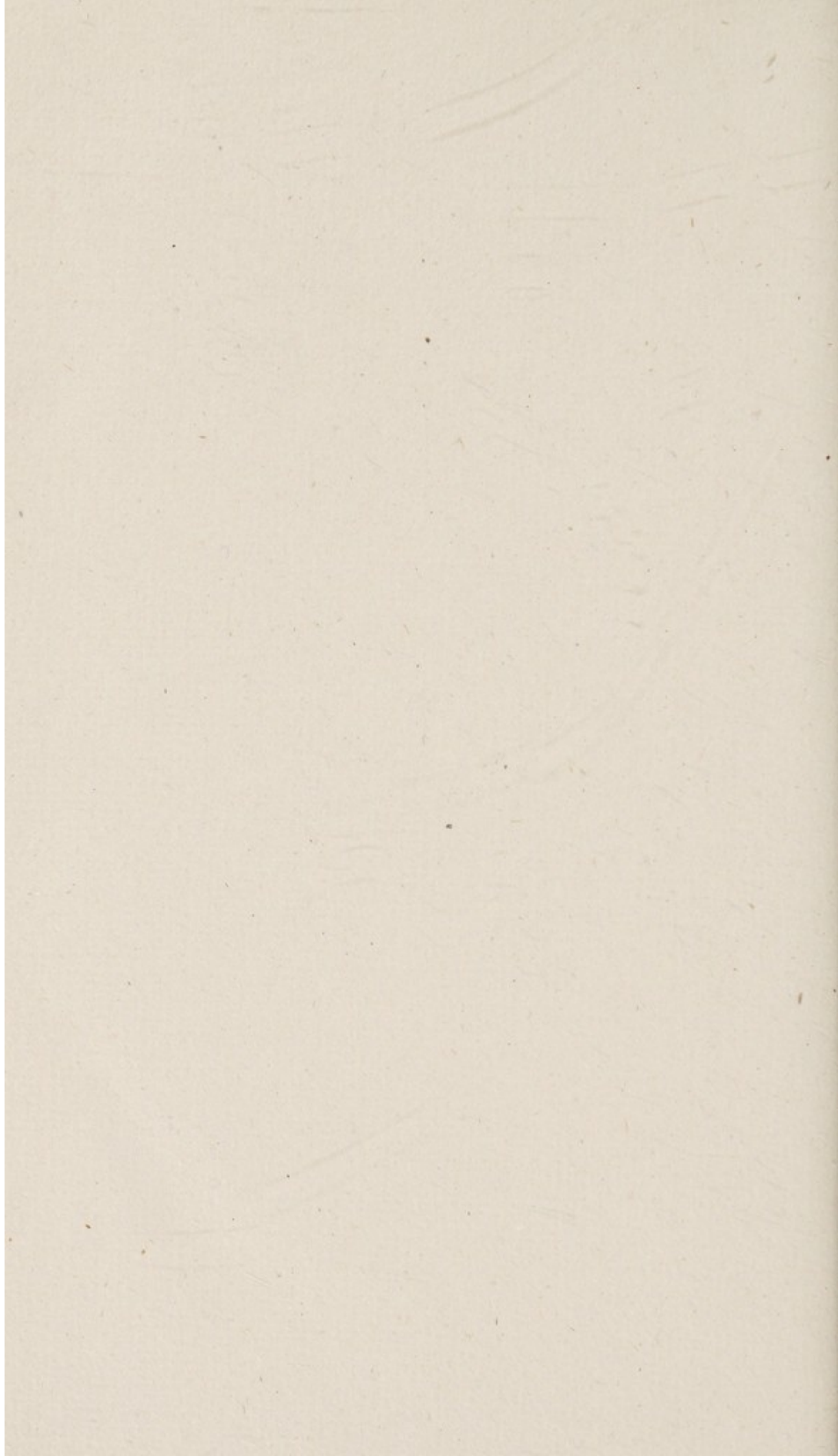








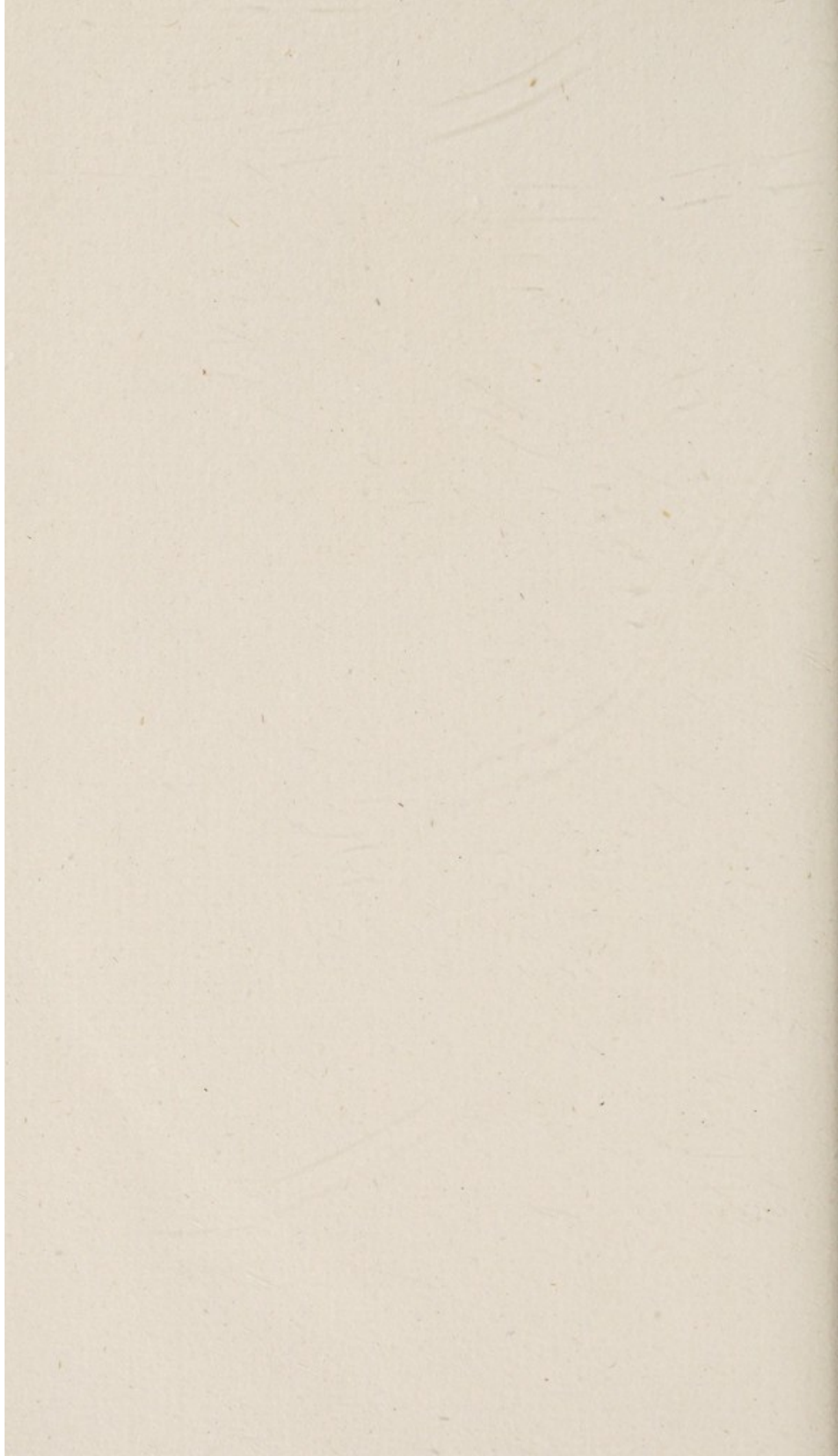














R U S T  
E N  
V E R D R E G G E N  
O V E R D E  
O O C -  
O S T E R I N G .



